

ВІТАЛІЙ РОМАНЧЕНКО

УКРАЇНСЬКА ЕКЗИСТЕНЦІЯ

ВІЙНА, ЖУРБА І
ПОФІГІЗМ

Віталій Романченко

Українська екзистенція: війна, журба і пофігізм

2021

Зміст

Пролог. Перманентний апокаліпсис республіканського масштабу.....	3
1. Куди я іду і навіщо?.....	6
2. Споконвічна Україна.....	15
3. Незалежність, що впала з неба.....	21
4. Чому українці такі зажурені?.....	31
5. Феномен Ющенка.....	41
6. Феномен Януковича.....	59
7. Феномен Порошенка.....	77
8. Феномен Зеленського.....	98
9. Революційний запал на хвилину.....	108
10. Війна і втома.....	133
11. Ватнікі та вишиватнікі. Порохоботи, юлеботи, зебіли.....	147
12. Чому українці не підтримують українських націоналістів?.....	165
13. Глобалізація, масова культура та кінець патріархального традиціоналізму.....	179
14. «Від Берліна до Пекіна – неподільна Україна»: території, ідентичність, пофігізм.....	198
15. Одвічна боротьба за сильного гетьмана й одвічна боротьба проти нього.....	212
16. Рагулізація периферії.....	218
Епілог. Де зйдуться шляхи.....	225
Додатки.....	230

Пролог. Перманентний апокаліпсис республіканського масштабу

Що для вас Україна? Питання і просте, і складне до тих меж, що про них і не хочеться починати розмову. Для одних українців це – «рідна Батьківщина», «ненька - Україна», «земля пращурів». Для інших – «мала Росія», «країна неляканих ідіотів», «заповідник тотальної корупції та бідноти». Для третіх – просто територія, на котрій можна жити з різним ступенем комфорту / паскудності, або ж забратись геть до більш благополучних країн.

Дивна дивина: 1991 року понад 90 % українців підтримали незалежність держави на всенародному референдумі. Перспективи України здавалися перфектними: найбільша за територією та найбільш родюча країна Європи з високим промисловим потенціалом; висока грамотність населення, значний відсоток науково - технічних кадрів, що проектували та будували балістичні ракети і не тільки; потужний військово - промисловий комплекс, близько 4 тис. танків ¹, військова авіація, Чорноморський флот і... третій за потужністю на планеті ядерний арсенал; Україна мала торговельний флот, дніпровське пароплавство, розвинуту інфраструктуру. Додати багату природними копалинами землю, наявність нафти і газу (не так багато, як цього потребувала країна, але і не мало), унікальне географічне положення на перетині Європи та Азії – загалом, виходили прекрасні стартові можливості для будівництва успішної, заможної цивілізованої держави. Деякі політики обіцяли вже за декілька років позицію України на рівні з Францією та Німеччиною. Але... не вийшло.

Середньостатистичний українець на питання «чому не вийшло?» відповість приблизно такими варіантами: 1) в усьому винні комуністи, бо на момент проголошення незалежності саме вони становили собою українську політичну еліту; 2) винен особисто обраний президент Л. Кравчук, котрий не зміг провести необхідні реформи, бо не мав жодного реального досвіду державного управління. От якби обрали президентом В. Чорновіла – Україна б розквітла; 3) винен

---

¹ Звісно, якщо ними і не можна було завоювати Східну Європу, то принаймні продати за вигідними цінами й мати у резерві державного бюджету величезні кошти.

наступний президент Л. Кучма, котрий став будівничим кримінально - олігархічної системи та kleptomанської бюрократії. Цей варіант включає і всіх наступних президентів, котрі зберігали кучмівську систему. Діє вона і понині.

Та чи все так просто? Якщо згадати думки французького психолога та соціолога Гюстава Лебона, то ми прийдемо до висновку, що кожна нація має пласт психічних нашарувань, котрі сам Лебон називав «душею раси», тоді ж як нині існує більш прийнятний термін: ментальність. Гени, спадковість, національність, підсвідомі схильності, смаки, характер – все є це складовими ментальності. Звісно, їх можна спробувати спростувати. Не всі українці люблять борщ, співати пісні і пити горілку. Не всі українці працьовиті та схильні до журби, сидячи задумавшись з бандурою на березі Дніпра. Мова йде про «усереднений» національний характер. Саме тому ми вважаємо німців педантичними, американців самостійними та підприємливими, євреїв стократно підприємливими, кавказькі народи запальними, а естонців максимально спокійними. Змінити ментальність народу в рамках одного покоління практично неможливо, вона формується століттями та дуже повільно розвивається. Тут грають роль і середовище, і соціально - економічні, і культурні, і історичні процеси.

З вищенаведеного, спробуємо себе запитати: а чи не самі українці є творцями того становища, у якому вони знаходяться на протязі 30 років незалежності? Звинувачувати інших, зберігаючи власну уявну святість, - приємне заняття, але безперспективне. Для того, аби почати долати хворобу, варто спочатку хоча б визнати її наявність. Тоді можна і визначити: чи достатньо аспірину, або ж необхідна трепанація черепу. Умовно.

Ця книга не буде черговим високоінтелектуальним політологічним дослідженням. Їх і так багато. Нажаль, цінність останніх не варта і паперу, на котрому вони написані ¹. Ми – українці – завжди ідеалізуємо себе. І це не погано, враховуючи те, що проти нас сотні років працює шовіністична російська

---

¹ Спробуйте згадати хоча б один вітчизняний значний політичний трактат останніх 30 років. Не згадали? Працю Л. Кучми «Україна не Росія» не згадувати. Майже ніхто її не читав і відома вона лише своєю назвою. Як і Біблія, чи «Кобзар» Т. Шевченка.

пропаганда, намагаючись довести те, що нас взагалі не існує. Опір цій пропаганді необхідний та корисний. Проте, будь - яка ідея, доведена до абсолюту, стає абсурдною. Ідеалізація завжди схильна до перетворення на брехню. Давайте дивитись правді в очі. Без солодкої брехні на згладжування гострих кутів. Тоді ми станемо лише кращі.

1. Куди я іду і навіщо?

Яка мета існування України? Чи маємо ми національну ідею? Про останню пишуть цілі книжки. Наприклад, визначний правозахисник та один з небагатьох кришталево чистих українських політиків Л. Лук'яненко¹ написав працю «Національна ідея та національна воля». Вона, як і десятки інших, була не стільки стратегічною програмою дій, прийнятною для більшості жителів України, скільки узагальненими персональними мріями автора.

Більшість громадян України не мислять високими категоріями та стратегіями. Вони живуть, працюють, відпочивають, дивляться серіали, займаються сексом, пиячать, слухають музику та виставляють фотографії котиків у соціальних мережах. Чи потрібна їм мета? Чи потрібна їм національна ідея? Звісно, що ні. Але, це лише на їх перший погляд. Мета може бути неусвідомленою, для цього й існують політичні еліти. Вони мають бути провідниками мети та ідеї. Звідси їм її взяти? Для цього еліти мають бути елітарними (прошу пробачення за тавтологію), проаналізувавши ментальність свого народу і направивши його у відповідне русло. Насправді, народ сам хоче йти цим «руслом», просто він не може його чітко окреслити. Він відчувається, та не проглядається.

Проблем насправді три. Перша проблема полягає у тому, що на світанку незалежності ми не мали власної національної еліти. Колишня радянська компартійна еліта на території республіки виконувала дві функції: 1) виконання прямих вказівок з центру Радянського Союзу – Москви; 2) вирішення місцевих питань. Досвіду керувати власною країною у них не було. Ситуація погіршувалась ще й тим, що вчорашні комуністи все життя будували комунізм (не надто вдало), ненавиділи капіталізм, демократію та «буржуазний націоналізм». Проте, їм довелося будувати саме капіталістичну, демократичну й трохи

---

¹ Нажаль, нині покійний.

«буржуазно - націоналістичну»¹ країну. Цей трагікомічний абсурд ми розглянемо пізніше.

Еліти не мали розуміння напрямку руху, оскільки не були елітами у традиційному сенсі цього слова. Як казав президент Л. Кучма, звертаючись до парламентарів: «Скажіть, яку державу вам побудувати і я її вам побудую». Не сказали. У 1991 – 2004 рр. Україна сповідувала політику багатовекторності на зовнішніх напрямках, та політику «помираючої радянськості» у внутрішній. У 2005 – 2010 рр. президент Ющенко номінально (на словах) проводив політику євроінтеграції на зовнішніх напрямках та політику національно - патріотичної риторики (при збереженні кучмівської системи у соціально - економічних відносинах). Президент Янукович повернув курс Кучми. Президент Порошенко повернув курс Ющенка. Президент Зеленський зберіг формат Порошенка у пом'якшеному вигляді, розбавивши його якоюсь аморфно - непослідовною політикою.

Як бачимо, Україну хитає доволі сильно. Лише російська агресія змусила нашу еліту відмовитись від східного вектору розвитку, який являв собою ту саму «помираючу радянськість», котра продовжує жити життям живого мерця у Росії за президента Путіна.

Проте це відбувається на макрорівні. А що ж на мікрорівні? Тут криється друга проблема. Пересічний українець має певні ментальні відмінності, ускладнені багатовіковою роз'єднаністю. Жителі Заходу України та Сходу мають різні погляди на майбутнє України. Жителі центру – центристи – як не дивно. На Донбасі у ХХ ст. сформувалась особлива територіальна ідентичність. Віра, традиції, судження також не ідентичні. Житель Заходу України має високу ступінь національної свідомості, більшу суспільну активність, але, переважно, лише тоді, коли активності вимагають політичні кризи. Житель Сходу та Півдня України більш космополітичний, менш активний під час кризових політичних явищ. При цьому, всі жителі України демонструють вкрай низьку ступінь

---

¹ Маю на увазі тогочасний радянський тренд таврувати «буржуазними націоналістами» всіх хоча б трошки патріотично - налаштованих українців.

громадської активності під час захисту власних соціально - економічних прав. Спільними є також загальнолюдські прагнення: достаток (головне), можливість реалізуватися, створити родину, бачити у державі «матір - годувальницю», а не ворога.

З цього останнього моменту впливає третя проблема. Українці, незалежно від регіону проживання, демонструють тотальний патерналістський соціалістичний світогляд. Навіть національно - патріотичні налаштовані українці, котрі свідомо ненавидять комуністичне минуле, є латентними соціалістами. На цьому ми зупинимось детальніше.

Українські історики з відвертою гордістю вказують на різницю ментальності росіян та українців. Українці – індивідуалісти з яскравими ознаками почуття власності. Росіяни – колективісти, котрі ніколи не поважали власність як таку («все навколо колгоспне – все навколо моє»). Дійсно, колективізм росіян має багатовікове коріння. Російський етнос творився у умовах болотяно - лісової місцевості, за умов вкрай несприятливих ґрунтів. Дані умови обумовлювали розвиток мисливства, необхідність озброєння від диких тварин, активного напруження та готовності до насилля. Несприятливі кліматичні й географічні умови вимагали й певної згуртованості, де важливим чинником до виживання була дисципліна, а, отже, і мінімальна демократія. Безплідні землі вимагали освоєння все нових і нових земель. Так північні племена Русі, поєднані з фіно-угорськими племенами та залишками населення Золотої Орди (тобто, сучасні росіян) створили жорстко-централізовану державу та завоювали / освоїли / окупували / приєднали 1/6 частину земної суші. Під різними назвами: Московське царство, Російська імперія, Радянський Союз. Нині ця багатовікова держава носить назву Російська Федерація. Втім, мисливська, завойовницька ментальність у росіян не змінилася. Війна з Грузією 2008 року, анексія українського Криму та розпалювання війни на Донбасі 2014 р. це лише підтверджує. Не змінилось і беззаперечне прагнення росіян до колективізму у вигляді потужної централізації, авторитаризму. Не має значення, який титул носить вождь російського народу:

цар, імператор, генеральний секретар ЦК ВКБ(б), перший секретар ЦК КПРС, чи президент – він на протязі сторічч залишається вождем.

Коли 1917 – 1921 рр. вожді комуністичної партії на чолі з В. Леніним здійснили державний переворот, розв'язали Громадянську війну й нав'язали соціалістичний режим... значна частина росіян з цим змирилась та охоче підтримала нову владу. Українці ж чинили сильний неорганізований опір. Так люблять схематично окреслювати даний період історії наші історики так пропагандисти ¹. До цього додається і геноцид українського народу – Голодомор 1932 – 1933 рр. Історики вказують на те, що українці мали сильний власницький інстинкт. Вони не бажали вступати до колгоспів, віддавати задарма свою землю та майно у колективну власність. Українці з 1929 р. вчинили сотні і тисячі малих повстань проти політики колективізації. Це і змусило диктатора СРСР Й. Сталіна «зламати хребет» українській нації. У той же час росіяни без проблем вступали до колгоспів. Чи так це? Дійсно, так. Тоді ж чому я писав вище про ментальний соціалізм українців, якщо історія нібито доводить протилежне?

Відповідаю: соціалізм має десятки течій і вони не є тотожними одна одній. Смішно і некоректно порівнювати тоталітарну Трудову партію Північної Кореї та Соціал - демократичну партію Німеччини. Обидві є соціалістичними. Обидві відстоюють права робітничого класу та негативно ставляться до капіталізму. Проте... між ними прірва. Це все одно, що ставити знак рівності між чоловіком, котрий вживає одну пляшку пива на місяць та чоловіком, котрий вживає десять пляшок пива щодня. Вони обидва вживають алкоголь, але ж ми не станемо вважати обидвох алкоголіками? Так і з соціалізмом. Справа у дозуванні. Хоча, будь - який соціалізм не поважає право приватної власності, індивідуальність, ініціативність, підприємливість. Будь - який соціалізм прагне до штучної зрівнялівки: розумного з дурним, працюючого з лінивим, сильного зі слабким. Це є ідеалом соціалістичної рівності. Без бідних та багатих, без ображених.

---

¹ Звичайно, і сотні тисяч росіян боролись проти комуністичної диктатури. Білий рух, селянський повстанський рух під проводом Антонова на Тамбовщині.

Звісно, це повна утопія, котра неможлива у природі. Проте, ця ідея, як і фантазії про християнський Рай, манить собою мільйони послідовників.

Більша частина українського етносу з XVII ст. перебувала у складі Московії / Російської імперії. Її жорстка централізація, введення наприкінці XVIII ст. кріпосного права на українських землях наклали свій відбиток, проте не привели українцям колективізму. Одночасно, українські селяни (на початку XX ст. понад 90 % українців мешкали у сільській місцевості) прагнули перерозподілу земель на свою користь. Вони ненавиділи поміщиків, вважали себе ображеними та хотіли поживитися за рахунок «проклятих багатіїв». У той же час виникають перші українські політичні партії – все як одна мали соціалістичні програми. Основні вимоги: земельна реформа на користь селян (відібрати землі у великих землевласників та роздати безкоштовно селянам) та автономія України у складі Росії. Коли 1917 р. була утворена Центральна Рада та Українська Народна Республіка – вони були керовані українськими соціалістами, котрих підтримувала більшість українського народу. Національна влада першим ділом приступила до відторгнення земель у великих власників на користь малоземельних. Тобто, прямо порушила право приватної власності. Українці на місцях розпочали самозахоплення земель, насильство над поміщиками, грабунки. «Відібрати у багатих та роздати бідним» – цей принцип подобався тодішнім українцям неймовірно. Та й не був він новим, цим же займалися українці і за часів козацтва у XVII – XVIII ст. Щоправда, проти польських панів. Традиції, перевірені століттями.

Нажаль, російські більшовики на словах обіцяли те саме – «землю – селянам!» - тому рівень організованої підтримки українських соціалістів з боку народу биль сильно нівельовано. Яка користь українському селянину воювати за незалежність Української Народної Республіки, коли росіяни обіцяють ту ж саму землю? Однакові обіцянки українських соціалістів та радикальних соціалістів Росії (комуністів, вони ж більшовики) зіграли злий жарт з українськими селянами, оскільки «свої» соціалісти обіцянки мали намір виконувати, а російські – ні.

Соціальні прагнення тоді домінували над національними. За це прийшлося розплачуватися мільйонними жертвами.

Українці – на 100% анархо - соціалісти. Це у нашій ментальності. Це у нашій крові. Єдина сила, котра на українських землях 1917 – 1921 рр. мала фанатичну, шалену підтримку – повстанська армія Нестора Махна. Останній сповідував анархо - комунізм. Йому було байдуже на незалежність України ¹, проте він боровся з багатими на користь бідних, мав престиж відданого сина свого народу. Так, українці – не колективісти, проте вони завжди охочі відібрати у багатого на свою користь. «Заради справедливості», «рівності» (зрівнялівки), братерства. Той, хто проти цього – ворог. У той же час, українець страшенно не хоче сам підпасти під каток «справедливості». Українець хоче збагачуватися, але не хоче бачити навколо себе тих, хто багатший від нього. Це викликає заздрість, котра трансформується у почуття пригнобленості. У цьому полягає соціалістична складова ментальності українців. Ще 1908 р. Г. Лебон справедливо зауважував: «Селянинові взагалі живеться значно важче, ніж міському робітникові, але селянин у більшості випадків володіє ріллею і вже з цієї простої причини майже ніколи не буває соціалістом. Він буває ним тільки тоді, коли в його нерозвиненій голові зародиться думка про можливість пожитися ріллею сусіда, не уступаючи, зрозуміло, своїй». Під цими словами варто підписатися. Цього прагнення ми завжди мали вдосталь, тим більше, що «ворогом», переважно, виступав багатій іншої національності: поляк, росіянин, єврей. Але ж я писав про анархо - соціалізм. Пройдемося і по ньому.

На відміну від колективістсько - соціалістичної ментальності росіян, котрі підсвідомо прагнуть контролю, дисципліни, сильної руки володаря, що і дозволило їм збудувати величезну державу, українці... абсолютно прохолодні до державотворення. Якби це жахливо не звучало, українець має слабкий державотворчий інстинкт. Чому? Відповідаю: чудове географічне положення,

---

¹ Махно воював проти армії УНР, ненавидів «українських шовіністів», вважав росіян братнім народом. Тим більше викликає нині сміх, коли лідер націоналістичної партії ВО «Свобода» Олег Тягнибок приїздить вшанувати пам'ять Нестора Махна до Гуляйполя. Якби вождь націоналістів був сучасником Махно – останній, скоріш за все, його б розстріляв.

приємний клімат, родючі землі призвели до позитивної апатії. Українцєві не треба було виживати в умовах скрути, не треба було об'єднуватися. Все було під боком. Цей «південний» тип ментальності вдосталь схожий на італійський, іспанський, чи португальський (в останніх країнах нині вкрай багато українських заробітчєн). Схильність до землеробства на багатєх землях не толєрувала общинність, централізацію та прагнення сильної влади. Вона лише заважала. Український селянин (повторюю, навіть на початку ХХ ст. понад 90% українців мешкали поза містами) мав світогляд, обмежений власним сєлом та навколишніми сєлами. Для чого йому держава? Для чого йому уряд та податки? Все це зайве і наносне.

Проте, можна згадати козацтво! Воно ж являло собою тип воїна, вільного володаря полів, чи не суперечить це написаному мною вище? Аж ніяк. Це лише підтверджує анархічну суть українського народу. По пунктам: 1) за часів активної діяльності козацтва у ХVІІ – ХVІІІ ст. воно не виступало з державотворчими прагненнями, домагаючись тактичних «пряників» від Рєчі Посполитої та Московії; 2) воно частіше воювало на боці різних держав, ніж за інтереси власного народу; 3) козацтво носило також оборонний характер, намагаючись обмежити татарські набіги на українські сєла; 4) більшість українців все ж складали сєляни, частина з них переходила у козаки, а частина козаків – назад до сєлян; 5) існували прагнення погромити панів та пограбувати їх, або іноземних багатіїв; 6) козаки радо винищували один одного у братовбивчих війнах: на боці Рєчі Посполитої, Турєччини, Московії, Швеції. Та й боротьба за владу у них проходила не завжди парламентськими методами. Наприклад, гєтьмана Івана Виговського козаки розстріляли ¹. Взаємне знищення козаків стало значною складовою періоду історії України, котру вітчизняні істєрики називають «Руїна».

Анархічна суть козацтва продовжилась у ментальності українців. Вона дала свій вияв і у 1917 – 1921 рр., коли на терєнах України діяли сотні отаманських загонів, котрі були ніким не контрольовані, а регулярна армія УНР мала слабку дисципліну. Що і казати, коли одного лише 1919 р. славетний воєначальник армії УНР Н. Григор'єв з власними бійцями спочатку перейшов на бік ворога

---

¹ Це той самий гєтьман, котрий здобув перемогу над московським військом у Конотопській битві 1659 року.

(Радянська Росія), а потім підняв повстання проти останнього. Таких прикладів можна навести достатньо ¹.

Симптоматично, що коли наприкінці 1917 р. українці вперше отримали свою державу, то ані політичні еліти, ані народні маси не стали за неї воювати. Розпочалась неймовірна анархія. Лише силами німецьких на австро - угорських військ навесні 1918 р. вдалося відбити Україну від російських окупантів. Тоді ж було встановлено гетьманат П. Скоропадського, змінено назву країни на Українську державу. Влада Скоропадського – капіталістична та помірковано - авторитарна – була знесена самими ж українцями вже за 8 місяців. Історики схильні вважати причиною повстання проти гетьмана його маніфест про федерацію з небільшовицькою Росією – суто декларативний документ, аби об'єднати зусилля з Білою гвардією та протистояти більшовикам. Насправді, це був привід. Селянські повстання, керовані згаданим Григор'євим та іншими, з літа палати Україною. Український селянин не хотів повернення землевласників (повертати та компенсувати награване) та законності (лише справедливості у власному розумінні). Українці самі ж зруйнували Українську державу. Трагікомічні овації! До влади повернулися соціалісти колишньої Центральної Ради, котрі, в умовах війн на декілька фронтів та анархічної отаманщини, не змогли втримати незалежність.

Переказувати подальші 70 років перебування України у складі СРСР не будемо. Лише наслідки по пунктам: 1) часткове знищення паростків індивідуалізму та активності у ментальності; 2) психологічний злам на селі у результаті Голодоморів, доповнений «ліквідацією куркульства як класу» (заможних селян); 3) апатія, готовність терпіти будь - які негаразди без намагання їх подолати; 4) потужна русифікація, котра привила українцям комплекс меншовартості відносно власної, мови, традицій, звичаїв, культури; 5) негативна селекція, коли найкращих представників нації було знищено, депортовано, або репресовано. Багатомільйонні втрати у результаті Другої світової війни; 6) творення «радянської людини»: пасивного космополіта з російськими

---

¹ Згаданий Н. Махно воював і за більшовиків, і проти більшовиків.

ментальними вкрапленнями («імперськістю», передусім); 8) творення регіональної ідентичності, територіального патріотизму Донбасу, що у результаті етнічного змішання національностей, індустріалізації та творення «радянської людини» стало основою окремішності регіону у ментальному плані від решти України; 7) негативне сприйняття будь - якої діяльності, спрямованої на отримання достатку; 8) тотальний патерналізм, коли особистість чекає на блага від держави (містичної, з власною волею), замість персональної прогресивної діяльності; 9) нетерпимість до інакшої думки; 10) тотальна корупція, що стала системним фактором екзистенції.

Звісно, були і «маленькі приємності», котрі нині змушують ностальгувати за минулим людей старшого покоління: той самий патерналізм (безкоштовна, освіта, медицина, путівки на курорти, пільги, зрівнялівка, доступне житло); впевненість у завтрашньому дні; відсутність необхідності думати та приймати рішення; цензура, що створювала ефект життя «у рожевих окулярах». Все це поволі відходить у минуле разом з людьми радянського покоління. Але... не з ментальності. Наша ментальність наче губка всмоктала ці нашарування епохи СРСР. Від них не вдасться відмовитись.

І нині, у XXI ст., українці вимагають від держави всього, не напружуючись самотійно досягати успіхів. Звісно, мова не про всіх жителів, а про загальне правило, часткові винятки з котрого не порушують загальний закон розвитку.

2. Споконвічна Україна

Попередньо ми вже окреслили суттєві для української ментальності історичні віхи, тепер же зупинимось на формальних фактах, аби доповнити екзистенційну картину.

Українці ніколи до 1991 р. не мали сталої держави. Відносити Русь до сучасної України складно, оскільки тоді ще тривав процес етногенезу. Українців ще не існувало. Замість них жили племена полян, древлян, тиверців, дулібів та ін. Переживати з цього приводу не варто, оскільки 1000 – 1200 років тому не існувало ні сучасних німців, ні сучасних французів, ні сучасних росіян. Звісно, деяким правим псевдоісторикам хочеться довести, що український етнос існував ще за часів австралопітеків, проте творчість душевнохворих ми тут не розглядаємо.

Велике князівство Литовське також не було «нашою» державою, хоча відносно поєднані племена наших пращурів вже були сталим і домінуючим населенням князівства. Коли Литва злилася с королівством Польським у двоєдину Річч Пospолиту – це також була не «наша держава». Проте! На Сході цієї держави вже діяли напівлегальні загони козаків, серед яких були у русини (майбутні ми), і поляки, і ще багато народів. Звісно, русини становили більшість. За Богдана Хмельницького існувало протодержавне мілітарне утворення Військо Запорозьке Низове, котре фактично входило до Речі Посполитої та Московського царства / Російської імперії. У 1654 – 1764 рр. воно діяло як автономія у складі Росії (Малоросія). Ліквідація цієї автономії не викликала у місцевого населення жодного протесту. Як і ліквідація військової бази козацтва – Запорозької Січі. Захід сучасної України був поглинутий Австрійською (з 1867 р. Австро - Угорською) імперією.

Лише на початку ХХ ст. українці виходять на політичну арену. Щоправда, у рамках Росії жодної мови про незалежність не йшлося – лише автономію. Українські партії – практично виключно соціалістичного забарвлення – вимагали вирішення земельного питання на користь селян та національно - культурну

автономію, аби українці моли вільно використовувати українську мову. Сучасні патріоти люблять звинувачувати українських політиків того часу у недалекоглядності, намаганні «не відривати Україну від Росії» та ін., проте... вітчизняні політики лише були виразниками народних прагнень. Пересічного українця питання державності хвилювали не мало. Та й після 250 років перебування у складі Росії такі прагнення видавались занадто фантастичними.

Звісно, було одне виключення з правила: харківський адвокат Микола Міхновський ще 1902 р. закликав до творення незалежної України. Він був першим та єдиним... Навіть його рідна партія перелякалася таких дивних прагнень та відвернулася від свого побратима. Міхновський на все життя залишився політичним маргіналом. Його ідеали самостійної України тоді виявилися зовсім не цікавими політично зацікавленим українцям. Можливо тому, що вони були занадто агресивними; можливо тому, що хоч трохи освічений українець був далеким від націоналізму – тоді у моді був марксизм.

1917 р., завдяки Лютневій революції у Росії, українські політики влітку 1917 р. самочинно проголошують автономію України. Восени, після Жовтневого перевороту у столиці Росії – Петрограді – діячі Центральної Ради оголошують створення Української народної республіки. Цей рік став визначальним: революційна ейфорія наче відродила дух українського етносу, з козацькими анархічними мотивами. Сотні багатотисячних зібрань, свої маленькі і не дуже «майдани». Український політик В. Винниченко називав це «відродженням нації», хоча у дійсності це було народженням нації. При цьому, жага до незалежності все ще не була домінуючою. Навіть коли згаданий М. Міхновський спробував підіграти повстання у Києві (липень 1917 р.) з метод «натиснути» на Центральну Раду і проголосити самостійність – його задум провалився. Українські правителі поставились до ідеї з нерозумінням, а сам Міхновський не мав жодної політичної легітимності в очах народу, тому і пішов у політичне небуття.

У той же час, українці все ще були сільським народом. Київ, Харків, Одеса, Катеринослав (Дніпро) та ін. міста не були українськими в етнічному плані. Там домінували росіяни та євреї, тоді як українці становили справжню нацменшину.

Це створювало напруження, оскільки саме міста були осередком політичного та культурного життя. Вони продукували економічну та політичну еліту, створювали події і транслювали їх посередництвом газет, журналів, листівок, брошур. Мешканці міст були більш організовані, більш освічені і політично досвідчені. Жителі України проживали в різних цивілізаціях. Їх ментальність не була поєднуваною. Навіть жителі міста і села однієї національності вже суттєво різняться за поглядами і позиціонуванням у житті, тоді як відмінності в етнічному походженні додавали непримиримості тодішньому становищу. Грубо кажучи, міські російськомовні жителі російської та єврейської національності мали малувато симпатії до українських селян, котрі зі зброєю у руках вступали до міст як бійці армії УНР, або воєнізованих формувань вільного козацтва. Останні також не відрізнялися толерантністю. Це стало однією з причин невдач українців у 1917 – 1921 рр. Селяни без підтримки міст не могли перемогти.

Як це буде і 2014 року, у 1917 році саме Росія стала невідомим ініціатором зростання незалежницьких настроїв у суспільстві. У грудні війська Радянської Росії розпочали вторгнення в Україну. Почалась українсько - російська війна. Війна проти червоних, проти білих, проти поляків, проти повстанських отаманів, ідеологічна каша у головах жителів України – все це призвело до поразки УНР. Звісно, не варто забувати і про втому від війни (після 2014 р. вона знову стане знаковою). Інші з державні українські утворення виявились нежиттєздатними: Українська держава П. Скоропадського (1918 р.) трималась виключно на німецьких та австро - угорських військах в Україні. Як тільки вони капітулювали у Першій світовій війні – українці самі ж знесли режим Скоропадського. Західноукраїнська народна республіка (ЗУНР), що постала 1918 р. і намагалася протистояти полякам – впала під атаками Польщі. Симптоматично, що «західні» та «східні» українці суттєво відрізнялися у поглядах, що спричинило конфлікти між військово-політичним керівництвом УНР та ЗУНР. «Західняки» вважали «східняків» ледь не комуністами, прагнули обернути всі українські сили проти Польщі; «східняки», зі свого боку, з підозрою ставились до «західняків», обертаючи зусилля проти Росії. Між іншим, гетьман П. Скоропадський мав до

жителів Заходу України негативне ставлення, відзначаючи різницю у поглядах і традиціях, акцентуючи увагу на шовіністичному характері галичан. Навіть останні події до краху армій УНР та ЗУНР показав різницю поглядів: галицька армія спочатку частково перейшла на бік російських білогвардійців, потім на бік... російських комуністів (аби проти поляків), а ось армія УНР уклала союз з Польщею проти Росії (попередньої продавши Галичину полякам на віки вічні. Чудовий епілог до соборності України). У відсутності єдності єдина причина тотального краху України як держави. Тому малі Латвія, Литва, Естонія змогли втриматись, а Україна (вдесятеро більша) не змогла.

Національний вогонь української ідентичності настільки сильно, хоч і хаотично, проявив себе у 1917 – 1921 рр., що радянська влада з Кремля вирішила не повторювати грубу асиміляцію часів Російської імперії, а дати українцям максимум їх прагнень. 1920-і роки ХХ ст. стали майже єдиним часом в історії, коли українці жили відносно щасливо: здійснювалася Нова економічна політика (НЕП), українізація, розквіт національних культури і мистецтв. Існувала певна свобода. Звісно, російські більшовики прагнули цим лише приспати спротив народу своїй владі, і народ був не проти. Період НЕПу – золоті часи українського буття. Так, менша частина українців перебувала у складі Угорщини (Закарпаття), Румунії (Буковина і Бессарабія), Польщі (Галичина і Волинь). Українці у складі останньої держави користувалися значними правами і свободами, але лише за лояльного ставлення до польських властей. Відносні демократичні порядки Польщі у поєднанні з асиміляторською політикою на українських землях породили підпільний спротив – Організацію українських націоналістів (ОУН)¹. Не маючи жодної помітної підтримки населення західноукраїнських областей, ОУН здійснювала терористичні акти проти представників польської влади.

Важливо відзначити штучні метаморфози, здійснені за часів диктатури Й. Сталіна з кінця 1920 - их – до початку 1950 - их рр. Тоталітарна диктатура та ідеологічне промивання мозку, масові репресії, страх ув'язнення за будь - яку

---

¹ 1921 р. було Утворено Українську військову організацію (УВО), яку 1929 р., шляхом злиття з іншими організаціями, було трансформовано в ОУН.

критику влади, толерування доносів, Голодомори – все це змінило як етнічне становище України, так і психологію народу. Говорити одне, думати інше, вчиняти третє – одна з основних ознак. Загальна пасивність та можливість висловлювати невдоволення лише у колі найрідніших людей (після смерті Сталіна – максимум у себе на кухні), відсутність конкуренції за планової соціалістичної економіки, всезагальне покладання відповідальності за своє становище на державу – це наслідки 70 років комуністичного панування.

Була і «приємність»: масштабна сталінська (та подальша) індустріалізація вимагала великого числа робітників, працівників сфери обслуговування. Тому, влада почала сильно підштовхнула урбанізаційні процеси: українці масово переселялися до міст. Якщо до 1917 р. міста України не були українськими, то за радянської влади приток селян до міст знівелював цю диспропорцію. Завдяки цьому вдалося суттєво підвищити рівень грамотності та... денационалізації. Намагання влади творити єдиний «радянський народ» на базі російської ментальності створили, особливо у промислово розвинутих регіонах Сходу та Півдня України, великий відсоток людей, котрі хоч і були етнічними українцями, проте мали вкрай низький рівень національної свідомості. З Західними регіонами України ситуація була дещо іншою: ці землі потрапили під Контроль СРСР на два десятиліття пізніше, ніж Схід, Південь, Північ та Центр України, тому зберігали більшу національну самобутність та ментальність.

Період Хрущова – Брежнєва (1953 – 1982 рр.) став майже повторенням НЕПу у контексті «щастя». Хоча, у значно менших масштабах. Люди старшого покоління навіть у XXI ст. згадують цей період словами «ми жили за комунізму, але не знали про це». Чому такі сентенції виникали? Відповідь проста: після тотальних репресій і страху сталінського періоду, жахливого становища під час та після Другої світової війни – за Хрущова-Брежнєва все стало трохи «людяніше». Масові вбивства, голодомори, репресії, депортації припинилися. Влада звернула увагу на соціально - економічне становище: раціон їжі збільшився та розширився, інфраструктура покращилася (наявність водопроводів, газу, електрики, вуличного освітлення та ін.), мережа закладів дозвілля розширилася. Радянське кіно (за

умови фактичної заборони західного буржуазного кінематографу) продукувало цікаві картини. Наприклад, радянські комедії («12 стільців», «Іван Васильович змінює професію» ті ін.) є популярними навіть за 30 років після розвалу СРСР. Безкоштовна освіта, медицина, будівництво соціального житла – все це імпонувало українцям. Відбиток накладала і власна соціалістична ментальність: вона посилювалася, патерналізм ставав абсолютним, і навіть «не рідний» українцям колективізм вже не зустрічав опору (переважно, ще завдяки геноцидним методикам Сталіна початку 30 - их рр.).

З таким багажем ментальних нашарувань український народ дійшов до 1991 р., коли вперше в історії постала стала (постійно існуюча) українська держава.

3. Незалежність, що впала з неба

У незалежній від 24 серпня 1991 року Україні прийнято святкувати офіційне свято – власне, день незалежності. Як не дивно, але мало хто звертає увагу на той факт, що дякувати за незалежність варто не «бійцям УПА», не «Бандері, Шухевичу і ОУН», навіть не «споконвічній боротьбі українського народу за власну державність»... Тоді кому? Відповідь проста – тим депутатам Верховної ради УРСР, які цю незалежність і проголосили, але їм, чомусь, не ставлять пам'ятники, не знімають про цих героїв фільмів та не пишуть книг.

Якщо не звертати увагу на офіційні державні заходи до 24.08., а спостерігати «народні» та «політичні» акції, то ми станемо свідками суцільної пропаганди «споконвічної боротьби» та, як результат, «перемоги нації» у «визвольних змаганнях». Той факт, що і УПА, і бійці армії УНР просто програли свої змагання якось забувається.

У 1991 році населення УРСР не прагнуло незалежності, що підтверджує і результат референдуму від 17 березня 1991 р. – 80,2 % жителів УРСР висловились «за» збереження оновленого СРСР на засадах Декларації про державний суверенітет України 1990 року. Наша «вистраждана» державність стала результатом:

1. Страху радянської номенклатури УРСР перед можливими репресіями з боку президента Росії Б. Єльцина стосовно КПРС (і КПУ як місцевої, республіканської організації КПРС) після поразки путчу ДКНС (ГКЧП) 21 серпня 1991 р.;

2. Прагнення радянської номенклатури УРСР зберегти владу (та матеріальні блага) хоча б на окремій території СРСР (що і було успішно зроблено 24 серпня);

3. Бажання не ділитись ресурсами з Кремлем (у даному плані можна говорити про певний націонал - комунізм керівництва КПУ);

Зрештою, український «народ» (або «нація», «суспільство», «соціум», «населення» - як вам завгодно) у 1991 р. демонстрував неабияку пасивність, що трохи урізноманітнювалась деякою мітинговою активністю у Києві та західних областях УРСР (згадаймо Галицьку асамблею В. Чорновола як своєрідну «Центральну Раду - 2»).

Після досягнення «омріяної» державності, ситуація не покращилась, що стало повним розчаруванням для населення України, оскільки всі без винятку агітатори «за Україну» (як націонал - демократи, так і комуністи) обіцяли величезний економічний ріст («не будемо годувати Росію!»), захист прав людини (на відміну від тоталітарного СРСР) і т.п. Однак, українське населення не було адекватно готовим до участі у розбудові держави.

Окремим міфом є те, що «понад 90 % населення підтримало незалежність». Якщо бути чесними перед самими собою, варто визнати «90 %» - це відсоток тих осіб, що прийшли і проголосували на референдумі 01.12.1991 р. «за». Однак, майже 16 % громадян України (громадян від 08 жовтня 1991 р., після прийняття Закону України «Про громадянство України») – не прийшли на референдум. Тому реальна цифра тих, хто підтримав незалежність – близько 74 %.

А тепер до головного. Національно - демократичні (перш за все – Народний рух України як об'єднання націонал - демократів, дисидентів та колишніх комуністів) бачили свою модель демократичної, європейської, національної держави. КПУ ж прагнула законсервувати існуючий авторитарно - феодальний стан. Однак, використавши «щирих українців» 24.08.1991 р. як прапор та своєрідний фактор легітимізації нової - старої держави, колишні комуністи викинули «нацдемів» на смітник історії, залишивши їм прерогативу критиканства владної верхівки. Однак, і остання прерогатива не вдалась демократам, оскільки у 1992 р. частина «свідомого політикуму» підтримала стару номенклатуру та злилась з нею (один з лідерів Руху та голова з 1999 р. УНП Костенко ще 1992 року очолив міністерство, взявши на себе колективну відповідальність за долю в країні, корупцію, розруху).

Нетривале президентство Леоніда Кравчука (1991 – 1994 рр.) запам'яталося економічною стагнацією. Недарма з'явився термін «кравчучки» - ручні візочки на колесах, з якими гасали українці початку 90 - их рр., намагаючись врятуватися від голоду, займаючись малим «бізнесом». Чому я взяв останнє слово у лапки? Тому що знедолені українці займалися малою роздрібною торгівлею, ніяк не пов'язаною зі справжньою підприємницькою діяльністю. Хтось продавав на ринках продукти з власних дач, хтось розпродував власне майно. Найкращі – «човники» – їздили до Східної Європи, де продавали нашу українську їжу, а на виручені гроші везли в Україну побутову техніку та електроніку. І це відбувалося не на постійній основі, а лише тимчасово. Більшість таких «бізнесменів», як тільки з'являлася стабільна, хоч і погано оплачувана робота у своєму місті / селі, поверталися до звичного ритму життя робітника, селянина, службовця. Вся країна перетворилася на суцільні ринки. Пам'ятаю, як у дитинстві (середина 90 - их рр.) наш бердянський міський стадіон «Торпедо» перетворився на ринок. Великий та епічний (наче Колізей).

В економіці лютувала відсутність логіки. З одного боку, президент та уряди розуміли необхідність проведення капіталістичних реформ, але з іншого – більшість депутатів Верховної ради саботували ці реформи як «антилюдські». Ідея приватизації лякала найбільше. І це при тому, що заводи та фабрики, втративши радянську командно-адміністративну систему, зачинялися, або працювали у збиток. Тоді держава почала надавати субвенції, які проїдалися директорами заводів. Та й працювати на прибуток не було сенсу: якщо держава дає гроші збитковим підприємствам – чого ж ставати прибутковими? Друк грошей призвів до гіперінфляції, коли український «мільйонер» не маг прогодувати власну родину. Суть крилася у тому, що українська комуністична еліта все життя вчилася будувати соціалізм, аж тут довелося будувати ненависний капіталізм. Тому, у перші роки державності і боялися будувати, і боялися зруйнувати створене раніше, і не знали куди вести країну. У постійних сварках і обговореннях закінчилася епоха Кравчука, котрий програв дострокові президентські вибори Леонідові Кучмі.

Кучма обіймав посаду прем'єр - міністра України у 1992 – 1993 рр. Успіхів не мав, але після відставки створив для себе амплу «реформатора». Весь негатив початку 90 - их рр. лежав на президенті Кравчуку, тому Кучма на цьому добре зіграв. Плюс, він напередодні виборів здійснив неофіційний візит до Росії, де заручився підтримкою президента Б. Єльцина. Останній надав не лише політичну, але і фінансову підтримку в обмін на проросійський курс України. Як згадував начальник охорони президента Єльцина – О. Коржаков – після домовленостей президент Росії та кандидат у президенти України добряче напилися. Влітку Кучма перемиг Кравчука на виборах у другому турі. З цього почалася епоха «кучмізму».

Леонід Данилович сконцентрувався на побудові авторитарної вертикалі влади. Власне, до січня 2000 року боротьба з парламентом займала головне місце у його діяльності. І завершилася перемогою. В економіці до кінця 1999 року продовжувалася стагнація. Сотні тисяч українців не отримували зарплат місяцями. Тисячі підприємств збанкрутували. Рівень життя був на дні. Кучма, котрий стояв на роздоріжжі і сам не знав яку державу він будує, міг обрати два шляхи: ставку на малий бізнес та іноземні інвестиції, або ж побудувати у короткий термін олігархічну модель. І він обрав другий шлях. Чому? Можливо тому, що домовитися з десятком олігархів простіше, ніж з мільйонами малих підприємців.

Почалася приватизація (у народі – «прихватизація»). Все виглядало доволі гарно: українським робітникам роздавали ваучери – акції рідного заводу / підприємства. Тепер кожен працівник нібито ставав власником і мав отримувати дивіденди. Однак, оскільки заводи стояли, або працювали частково, а зарплати ці працівники отримували з величезними затримками – від цих ваучерів не було негайної користі. Голодний батько сімейства був готовий продати свій ваучер ледь не за палку ковбаси. І цим користалися різноманітні «ділки», бандити, вчорашні впливові комсомольці та комуністи зі зв'язками. У результаті, вже на початку XXI ст. Україна стала належати декільком десяткам впливових олігархів,

котрі купляли та відкривали власні ЗМІ, фінансували кандидатів у депутати, брали на неофіційне фінансування чиновників.

Лише з другої каденції президентства Л. Кучми (1999 – 2005 рр.) розпочалося економічне зростання; підприємства, приналежні олігархам, запрацювали; затримки у виплаті зарплат припинилися; відключення від електропостачання цілих областей відійшли у минуле. Ці досягнення прийнято приписувати урядові Віктора Ющенка (1999 – 2001 рр.), хоча економіка продовжувала поволі зростати у за прем'єрства А. Кінаха (2001 – 2002 рр.) та Віктора Януковича (2002 – 2005 рр.). Так само знизився рівень злочинності, держава нібито була зцементована органами державної влади та почала стабільно функціонувати.

З іншого боку, рівень життя лишався низьким, у порівнянні зі східноєвропейськими державами. В Україні була проведена капіталістична трансформація економіки, але «не так» як у Європі. Замість капіталізму Кучма збудував феодалізм. Сам президент був провідником корупції в Україні. Вона йшла з самої гори, коли у суспільстві з'явився термін «дімократія» від імені голови адміністрації президента Кучми Дмитра Табачника, котрий нібито продавав посади чиновникам за гроші, котрі заносили в адміністрацію. Клептоманська система стала основою державної бюрократії: чиновники працювали не за зарплату, а за хабарі, або ж влаштовували з бізнесменами тіньові «схеми», вихолощуючи з бюджету грошові кошти. З роками ця система стала настільки міцною, що зруйнувати її стало практично неможливим.

Також сам державний механізм Кучми мало відрізнявся від радянського: авторитарний тип управління, цензура, «темнки» (коли телеканалам роздавали вказівки як треба подавати новини), боротьба з політичними опонентами. Найгучнішим стало вбивство восени 2000 р. журналіста «Української правди» Георгія Гонгадзе. Спочатку воно не викликало політичного скандалу, але трохи пізніше лідером Соціалістичної партії О. Морозом були оприлюднені диктофонні записи, зроблені таємно майором Мельниченком – одним зі співробітників охорони президента Кучми. На цих плівках «голос, схожий на президента Кучму»

радився з «голосом, схожим на голову президентської адміністрації Литвином» радилися про те, що робити з опозиційним, надокучливим журналістом Гонгадзе. Нібито «Кучма» навіть розмірковував над тим, щоб віддати журналіста «чеченцям». Та й встановлені пізніше виконавці були співробітниками міліції. Дані плівки стали причиною акції «Україна без Кучми» (грудень 2000 – березень 2001 рр.), відбулися протести та зіткнення з правоохоронцями, котрі були придушені. Це, а також нетривале ув'язнення Юлії Тимошенко у 2001 році, зробило з Кучми справжнього «негідника» в очах багатьох українців.

Що ж трапилося з самими українцями за Кравчука – Кучми? З одного боку, падіння СРСР стало відправною точкою для культурного та інтелектуального розвитку, позбавленого партійного диктату, дало можливість вести вільну підприємницьку діяльність та пересуватися не лише у кордонах держави, але і по всьому світові. З іншого боку, українці отримали страшний удар по сподіванням: замість процвітання – дно економічної безвиході 90-их. Сотні людей йшли займатися бандитизмом, рекетом, вчиняти крадіжки, або ж використовувати службове становище з метою власної незаконної вигоди. Втрата ідеалів – так можна описати середньостатистичну екзистенцію українця. Держава ніби стала ворогом, працівники міліції сприймалися ледь не як злодії, бо у злодіїв ніби є принципи, а багато вітчизняних правоохоронців не мали і таких (не дарма з'явився анекдот, коли новий працівник міліції взяв табельну зброю, а за зарплатою місяцями не заходив. Коли його спитали «Чому?», то він відповів, що «я думав ви мені дали зброю, а там я маю заробляти сам як вийде»).

Ставлення до держави як до ворога призвело до того, що пересічний українець став дозволяти собі відноситися до власної екзистенції у режимі «виживання». Давати хабарі? Добре. Брати хабарі? Добре! Не сплачувати податки? Звісно, що добре, адже «що мені ця держава дала?». Використовувати особисті зв'язки («кумівство») щоб отримати посаду? «Відкосити» від служби в армії? Отримати менший термін за кримінальний злочин? Все добре! При цьому з'явилася подвійна мораль: коли хабар дає хтось інший, або домовляється з суддями та слідством і це стає відомим – українець страшенно засуджує

хабарництво та кумівство. Але коли він це вчиняє сам – мораль вимикається, або включається режим «та я ж такий знедолений, маю право!». Ця «подвійна мораль» всочилася у ментальність досить швидко і отруїла майбутнє країни, котра постала 1991 р.

Незалежність стала відверто бутафорною, і, щиро кажучи, не надто у соціально - економічному та політичному плані відрізнялась від моделі першого і останнього президента СРСР М. Горбачова (перехід до контрольованої гласності, капіталізація економіки, багатопартійність). До 2004 року Україна лишалася у геополітичному плані підконтрольною Росії. Про культурну спорідненість – годі казати: одні й ті самі популярні пісні, кіно, свята, панівна в Україні російська мова та, загалом, однорідна олігархічно - клептоманська авторитарна система. Хоч Кучма і проводив політику «багатовекторності», проте Україна у неї більше «гралася». За часів президенства Ющенка (2005 – 2010 рр.) відбувалася словесна еквілібристика у бік Європи та США без істотних змін у реальній політиці та економіці. Період Януковича (2010 – 2014 рр.) – дубляж періоду Кучми. Період Порошенка (2014 - 2019) – дубляж періоду Ющенка. Період Зеленського (з 2019 року) – той самий курс Ющенка та Порошенка з присмаком «багатовекторності» (у контексті досягнення миру на Донбасі). Однозначності не має і суспільство. Більшість українців за інтеграцію до ЄС, але не через певні ціннісні принципи, а виключно заради майнового достатку. Курс же до НАТО підтримує меншість українців. Навіть після початку російської агресії 2014 року лишається вагомий відсоток українців, котрі бажають інтеграції на Схід. Бо так зручніше, більш звично, консервативно. Ці українці не відчувають у собі сили стати справжніми «європейцями» (у соціокультурному значенні), бо вони цих сил і не мають. І визнають це, хоча б підсвідомо.

Той факт, що населення України досі пасивно відстоює свої права, мириться зі сваволею владних інституцій, продає свої голоси на виборах за подачки (продуктові набори і т.п.) свідчить про убогий рівень громадянської (не кажучи про національну) свідомості. Малі винятки – «Помаранчева революція», «Революція гідності», участь у боях на Донбасі – не порушують загального

правила. Та й мотиви участі у винятках можуть бути різними. Як високими, так і ситуативними, або ж взагалі кон'єктурними. А тепер питання: як «нація», котра готова терпіти будь-яку сваволю, продавати своє конституційне право на обрання влади, підтримувати ідею здачі суверенітету держави в обмін на «дешевий російський газ» (до 2014 року) здатна до активної державотворчої справи? Нехай дане питання залишиться риторичним.

Окремою проблемою (що є системотворчим чинником до всіх інших проблем України) є вроджений патерналізм нашого населення. Ідея переходу до саморегуляції та самоврядування відверто чужа українцям (громадянам всіх національностей). Наш народ прагне «господаря», «царя», «фюрера». Майже ніхто не прагне впорядкувати своє життя самостійно, але всі надіються на державу, котра, чомусь, «забов'язана» вчити, лікувати, знаходити безробітним роботу, тощо. Якщо будь-який політик заявить нижче окреслені, але прогресивні, тези – він стане політичний трупом та «ворогом народу»:

1. Відмова від державної власності на об'єкти промисловості (оскільки є аксіомою той факт, що приватна власність завжди ефективніша за державну – навіть комуністичний Китай пішов на приватизацію більшої частини власного виробництва, понад 75 % жителів комуністичної КНР задіяні у приватному секторі);

2. Відмова від безкоштовної освіти, медицини (досвід США свідчить про те, що платність вищезазначених інституцій призводить до покращеного стану матеріальної бази, фінансування вчителів та медиків,. Окремо зазначимо, що нічого «безкоштовного» у світі немає. «Безкоштовна» освіти та медицина – результат бюджетних асигнувань. А Державний бюджет України наповнюється... податками! А хто платить податки? Правильно, ті самі громадяни!);

Дану програму побудови вільної держави та вільного суспільства, що не стоїть з протягнутою рукою до колективної «державної системи», можна продовжити десятками пунктів. Але українці не прагнуть відповідальності. Як це не дивно, але герой російських казок – Іван - дурак – є втіленням сучасного

українця. Більшість прагне «сидіти на печі роками» і після цього отримати від держави півцарства та гарну дівчину (для жінок, як варіант, принца на білому «Мерседесі»).

Єдиними, хто «зірвав куш» на незалежності стали маргінальні елементи, котрі отримали можливість через сходинку рекету перебратись у великий бізнес. Поступово набираючи силу, найбільше донецьке кримінально - олігархічне угруповання отримало владу над країною (перші дві спроби 2002-2005 та 2006-2007 рр. зазнали невдачі, що було компенсовано тотальною перемогою на виборах 2010 р.). І навіть у 2020 році вони є неофіційними власниками України, навіть не перебуваючи у владі, але маючи над нею певний контроль. До причин успіху «ровесників незалежності» варто віднести:

1. Наявність великого матеріального ресурсу (якщо просто - гроші);
2. Поєднання з бюрократичним сегментом українського соціуму (формування Партії регіонів дозволило державній номенклатурі часів Л. Кучми перейти до лав команди його протеже – В. Януковича, утворивши потужний симбіоз);
3. Апеляція до консервативної частини населення України (прибічники реставрації СРСР, проросійські елементи, патерналісти у пошуках «сильного господаря»).

Саме ці колишні маргінали і стали дійними переможцями, тоді як націонал - демократам, націоналістам та всім «щирим українцям» залишається або: а) скиглити про несправедливість та «погану» владу (яку демократично обрала наша «свята нація»), або б) виїжджати за кордон. Звісно є третій шлях – чекати наступних виборів. Чекати ми вміємо... всю свою історію.

Це реалії, а перспективи не кращі, зважаючи на останню тисячу років історії території, що з 1917 року офіційно зветься Україною. Проте, це порочне коло можна зламати. Про це ми поміркуємо в іншій главі.

Так сталось, що у самому тексті Акту проголошення незалежності можна помітити явну брехню: «Виходячи із смертельної небезпеки....», однак

смертельна небезпека минула ще 21 серпня – у момент фактичної капітуляції ДКНС (ГКПЧ). Путч за логікою тексту Акту сприймався як чинник, що і призвів до проголошення незалежності (тобто, якби не він – не було б і Акту). Але, станом на 24 серпня, «смертельної небезпеки» вже не було. То з чого виходили творці незалежності? ¹.

Незалежність впала на голову українцям. Вони її не вистраждали. Не вибороли. Не відвоювали. А коли ти отримуєш щось без зусиль – ти це не цінуєш. Лише анексія Криму Росією та війна на Донбасі з 2014 року стали провісниками справжньої незалежності. Незалежності у ментальності українців. Але, до її остаточного утвердження ще дуже далеко.

---

¹ Основні ідеї для цієї глави я виклав у власній статті 2013 року «Незалежність України як поразка національно - визвольних сил». В інтернеті її можна знайти під назвою «Незалежність України, як полум'я революції?», хоча цю назву без мого погодження надала статті редакція одного інтернет - ресурсу. Що ж, не шкода.

4. Чому українці такі зажурені?

Французький науковець Гюстав Лебон на початку ХХ ст. так описував народи Латинської Америки: «Двадцять дві іспано - американські республіки, населені расами виснаженими, не енергійними, не заповзятливими, позбавленими моральних якостей і безвільними, незважаючи на те, що займають найбагатші області земної кулі, не здатні витягувати ніякої користі з величезних засобів, котрі знаходяться в їх розпорядженні. Живуть вони європейськими позиками, які розділяються між собою зграями хижаків - політиканів у співтоваристві з іншими бандами європейських грабіжників - фінансистів, які експлуатують невігластво публіки і тим більше винних, що їм добре відома неможливість сплати випущених ними позик. У цих нещасних республіках загальний грабіж не припиняється, і так як всякий хоче при цьому урвати свою частку, то міжособні війни не переводяться; президенти кожен раз умертвляються, щоб нова партія могла захопити владу і збагатитися у свою чергу. Так буде тривати до тих пір, поки який - небудь талановитий авантюрист на чолі кількох тисяч дисциплінованих людей не спокуситься легкістю завоювання цих сумних країн і не введе в них залізний режим, єдиний, якого заслуговують народи, позбавлені мужності, моральних якостей і не здатні до самоврядування».

Чи не вбачається у цьому описі сучасної України? Подібність вражає, наче автор є нашим сучасником, скажімо, з Броварів.

Українець завжди журиться. Він завжди жаліється на свою тяжку долю. Якщо до 1991 р. всю провину за власний стан можна було сміливо покласти на «окупантів» (поляків, турків, росіян, угорців, румунів, німців), то після 1991 р. знайти винного стало складніше. Абсолютна життєва апатія, коли наша людина не здатна навести лад у своєму під'їзді, чи на своїй вулиці екстраполювалася на всю велику державу. Оскільки держава як своєрідний спільний дім була здобута не у боротьбі, а за доволі випадкових історичних обставин – українець не мав

бажання її творити, захищати, слідкувати за тим, аби обрані політики її не розкрадали.

Одвічний ментальний соціалізм, стократно посилений перебуванням у складі СРСР, продукував наступну екзистенційну картину: «я живу, працюю, відпочиваю, але не буду і не хочу виконувати хоч малу частину суспільної роботи. Я не буду сам ремонтувати двері у під'їзді – нехай це роблять комунальники; я не буду слідкувати за діяльністю свого мера, а якщо і буду – то лише лежачи на дивані. Мер краде гроші з бюджету? Негідник! Та я не буду виходити на протести за його відставку. Нехай хтось це робить, та ніхто не робить. З'явився лідер, що скличе на протести? Я не можу, бо зайнятий: працюю, або відпочиваю втомлений після роботи». Ця пасивність та апатія поширюється і на намагання українців займатися бізнесом, і на інтерес до культурних надбань, але найбільше вона впливає на самоусвідомлення: «все погано, я ні нащо не здатен, треба виживати як вийде».

Всі зацікавлені фахівці визнають, що Україна – найбільш корумпована країна Європи ¹. Говорити про це можна вічно. Корупція така ж давня, як і людство. Вона не з'явилася у нас з приходом росіян після 1654 року, не з'явилася після 1917, чи 1991 року. Вона була і до, і під час, і буде після. Питання лише у її розмірах та значенні. Саме у незалежній Україні корупція стала системоутворюючим чинником державності та екзистенції суспільства. Хабарництвом тотально уражено державний бюрократичний апарат, правоохоронні органи, суди, органи місцевого самоврядування, політичну еліту. І саме суспільство, котре продукує кадри для вищенаведених інституцій.

Сам пересічний українець завжди говорить, що за корупцію треба саджати до в'язниці, або навіть розстрілювати, як у комуністичному Китаї. Чи дійсно пересічний українець так думає? Так. Але! Той самий українець за будь - якої слушної нагоди готовий сам брати хабарі та давати їх, якщо це буде вигідно. Такий ментально - психологічний дисонанс є цілим «непаханим полем» для психологів. Свого часу я був свідком яскравої ілюстрації такого феномену.

---

¹ Деякі дослідження ставлять Україну у трійку найбільш корумпованих держав планети.

Будучи студентом Бердянського державного педагогічного університету, я знав від своїх однокурсників, що наш викладач Х є страшним хабарником. Впевненість буда на всі 100 %. І ось одного разу в актовому залі нашого університету проходила наукова конференція. Одним з доповідачів був цей самий викладач Х. І яким було моє здивування, коли темою його доповіді була боротьба з корупцією у вищих навчальних закладах! Якби цього викладача добре не знали студенти, то хтось міг би і повірити, що він з щирою душею прагне побороти корупцію в університетах. Проте кожне його слово, всі його мотиви були від початку і до кінця брехнею. Навіть більше: відвертим трешем. І такі випадки не поодинокі. Згадаймо наших політиків – борців з корупцією. Практично всі вони мають багатомільйонні стативи, походження котрих не можуть пояснити. Скажімо, колишній лідер парламентської фракції Олег Ляшко має будинок в «еліті еліт» - Конча - Заспі, має мільйони гривень на рахунках. Проте, він ніколи не займався бізнесом і всі його намагання пояснити свої багатства не витримують жодної критики¹.

Корупція українців формується зі школи, методом здачі коштів у різноманітні «фонди класу», «фонди школи», обов'язковими подарунками вчителям. Мова не йде про власне бажання батьків дати грошей від щирого серця обожнюваному педагогу – мова йде про систему «або ви здасте гроші, або ваша дитина не буде такою дорогою нашому педагогічному колективу». Далі корупція сміливо крокує стінами університетів. Ті ж самі «фонди», обов'язкові подарунки, збір коштів «на столи» педагогам перед іспитами. І це вже не говорячи про хабарі за добрі оцінки! На моїй пам'яті було багато студентів, котрих мали б відрахувати ще після першого курсу, але «фінансові вливання» вирішували проблеми. Так у нас з'явилися десятки тисяч дипломованих спеціалістів, у своїй професії були і є абсолютними дилетантами. Але! Вони засвоїли корупцію на ментальному рівні: вона стала допустимою, прийнятною, бажаною.

---

¹ Одне з них: Олег Ляшко багаторазово вигравав мільйони гривень у лотереї. Що ж, це сюжет для фантастичного фільму, або трагікомедії під назвою «Як один політик вважав своїх виборців клінічними ідіотами, плював їм в обличчя і залишався на плаву».

Наведу ще один приклад корупції в усвідомленні пересічного українця. Колись я навчався у школі з хлопцем М. Після служби в армії він пішов навчатися на ДАІшника. Ми випадково зустрілися і зав'язалася відверта розмова. Виявилось, що М вступив до навчального закладу за хабар у декілька тисяч доларів США. На моє запитання: «То чи будеш ти чесно працювати, слідкувати за порядком на дорогах та не брати хабарі?» – він з усмішкою відповів, що буде брати хабарі максимально активно та багато, аби «відбити» витрачені на вступ кошти. І цей приклад показовий. Тисячі молодих українців йдуть до державних структур (поліція, СБУ, суди, прокуратура, митниця, податкові органи) з усвідомленою метою: брати хабарі, не жити на зарплату, брати участь у корупційних схемах. Ця молода поросль всотує всі ментальні надбання старших товаришів, генерує корупцію на ментальному рівні з кожним роком і десятиліттям. Інший бік медалі – вони втрачають зародки моральності. Їм начхати і на саму державу, яку вони руйнують, і на суспільство, у якому живуть. Звісно, я тут не хотів би займатися моралізаторством – невдячна це справа. Але, будемо реалістами: корупцію в Україні не перемогти, бо нема кому це робити. Нема сили, нема бажання, нема натхнення. Особливо якщо ти сам – латентний корупціонер.

Механізм дії системоутворюючої корупції можна проілюструвати на абстрактному прикладі. Наприклад, існує чесний і порядний хлопець Андрій. Він чесно навчався в університеті, отримав диплом та пішов працювати до прокуратури / податкової / інспекції з додержання стандартів ціноутворень на паливо ¹. Хлопець розпочинає роботу. І що ж він бачить? Його колеги беруть хабарі, його керівництво бере хабарі. Якими будуть дії Андрія? Він може, звісно, зібрати докази та написати вищому керівництву до обласного управління, або до найвищого керівництва у столиці. Але! І обласне, і вище керівництво «у долі». Колеги Андрія діляться брудними грошима за своїм начальством; їх начальство – з обласним; обласне – з вищим. Це піраміда, зв'язка. В Андрія жодних шансів побороти корупцію. Його зібрані докази та доноси проігнорують, самого Андрія

---

¹ Умовно, такої структури не існує, проте не здивуюсь, якщо її створять. Подібних органів в Україні з 1991 р. вдалась.

звільнять (у найкращому випадку), знайшовши необхідні приводи, або ж доведуть до звільнення за власним бажанням. Як? Дуже просто: він «заклав»¹ своїх колег, став ворогом колективу і загрозою. Вони вигадують сотню приводів для Андрія, аби його перебування на роботі було нестерпним. Можуть і підставити так, що сам Андрій, а не корупціонери, опиниться у в'язниці. Можуть і фізично знищити, якщо доведеться. Пристосуйся, або зникни.

Є ще два варіанти для нашого умовного Андрія: «закрити очі», або «стати своїм». Перший варіант дарує сатисфакцію для нібито чесної людини, і він може працювати, якщо його посада дозволяє притримуватись законів та особистісної моралі. Проте, це не знімає відповідальності за руйнацію суспільства і держави з боку Андрія. Приміром, якщо чоловік, проходячи повз пустир, бучить, що якийсь негідник намагається зґвалтувати жінку – обов'язок чоловіка зупинити негідника. Інакше не тільки за моральними догмами, але і за кримінальним правом відсутність дії з боку чоловіка буде кваліфікована як «злочинна бездіяльність». Так само і з варіантом «закрити очі» – він не робить Андрія чесним, просто нікчемним співучасником. Чому нікчемним? Бо він споглядає на здійснення злочину, але не має волі ані стати проти злочину, або стати по інший бік. Це «позиція равлика».

Варіант «стати своїм» є найбільш поширеним серед таких тисяч «Андріїв» системи. Уявімо, що Андрій не відчуває у собі сили боротися проти системи. У той самий час йому потрібна робота, він не збирається звільнитися. Спочатку він може сповідувати варіант «закрити очі» (це початковий етап до корупції, бо потрібно пристосуватися, оцінити обстановку та моделі поведінки колег), проте невдовзі стане відчувати несправедливість. У чому вона полягає? Все просто, логіка майже завжди однакова: «Я отримую 5 тис. гривень зарплати і не беру хабарі. Мої колеги отримують 5 тис. гривень зарплати і додатково отримують 60 тис. гривень хабарями. Чому я маю жити гірше, ніж вони? Всі беруть і я буду». Є і гірший варіант: наш Андрій може відмовитися від хабаря, але особа (давач) може

---

¹ Бандитський термін, котрий став абсолютно нормальним для вітчизняної бюрократії. Вона мало відрізняється від самих бандитів – та ж мета: нетрудове отримання доходів.

звернутися до начальника Андрія та вирішити своє питання через нього. Тоді начальник Андрія змусить останнього виконати корупційну забаганку давача... безкоштовно. Андрій зрозуміє, що давач все одно отримав своє, але потенційні корупційні гроші Андрія дісталися його начальнику. Наш умовний герой почти відсувати ще більшу несправедливість! Наступного разу він візьме гроші сам. Система працює безвідмовно. Досвід трьох десятиліть української державності це щоденно підтверджує.

Корупцією вражений майже кожен пересічний українець. Смішною є аргументація «влада погана», «політики погані», «чиновники погані». Такими спрощеними сентенціями українець ніби виводить себе з кола підозрюваних. Проте політики й чиновники продукуються самим суспільством – вони є його породженням. Якщо українська бюрократія та політичні еліти тотально корумповані – де ж першопричина? Фактів жахливої корупції за 30 років незалежності зібралось стільки, що можна опублікувати цілі томи книг.

Наведу лише один маленький приклад не про політиків / чиновників / бізнесменів. Після 2014 р. в Україні сформувалося поважне ставлення про військових. В умовах бойових дій на Донбасі та після анексії Криму вони стали романтизованою суспільною елітою. І ось читаємо новину від 18 травня 2020 року: «Військові з Київщини розікрали бензину на понад 10 мільйонів». Докладніше: «Правоохоронці затримали військових, які привласнили дизпаливо та бензин військової частини, дислокованої на Київщині, на суму понад 10 мільйонів гривень і продавали його через АЗС... До складу злочинної групи входили 6 осіб – військові та цивільні. Вони вивозили з території військової частини дизпаливо та бензин і збували його через АЗС Васильківського та Білоцерківського районів. Правоохоронці задокументували, що лише за березень - травень 2020 року зловмисники вивезли з військової частини більше 60 тон пального на 1,3 мільйони гривень. За попередніми даними, упродовж останніх 2 - х років учасники злочинної групи привласнили військового майна на загальну суму понад 10 мільйонів гривень. Також встановлено, що у березні заступник командира, застосовуючи фізичне насильство до одного з колишніх своїх

партнерів, вимагав від нього 730 тисяч гривень – частку з продажу пального. Під час обшуків правоохоронці вилучили 15 тон пального, незаконно вивезеного з території військової частини». Здавалося б, невже військові, котрі мають бути готовими віддати життя за власну країну, ці самовіддані люди – невже вони можуть бути настільки аморальними? Невже вони можуть заради власної вигоди розкрадати військове майно, знижуючи цим обороноздатність країни? Так, можуть! І це не «злі» політики / чиновники, це – захисники України. При цьому, вони самі ж собі роблять гірше, оскільки у разі повномасштабної війни – нестача палива може зіграти злий жарт: військові не зможуть скористатися технікою і загинуть під час бомбардування / наступу ворожої техніки. Але, це «гірше» буде колись, а поживитися на крадіжках можна зараз. Показовий випадок. Один з тисяч.

І на останок. Після 2014 р. в Україні стало модним боротися з корупцією. Та чи не є корупціонерами самі ці борці? Як показує досвід – так, бувають. Читаємо новину від 26 травня 2020 року під заголовком «Податківця – «антикорупціонера» затримали на хабарі»: «Слідчі Державного бюро розслідувань затримали працівника сектору з питань запобігання та виявлення корупції Головного управління ДПС в Закарпатській області під час одержання 1000 доларів США... За попередньою інформацією, податківець вимагав 2000 доларів США неправомірної вигоди від підприємця за не створення штучних перешкод у здійсненні господарської діяльності. 26 травня 2020 року посадову особу затримано під час одержання другої частини неправомірної вигоди у розмірі 1000 доларів США». Як виявилось, боротьба з корупцією стала новим джерелом власне самої корупції. Коло замкнулось.

Поряд ж журбою існує ще одна риса ментальності нашого співвітчизника: ліричність. Українці не надто довіряють розуму, тверезому розсуду, об'єктивним реаліям та обґрунтованим інтересам. Українець послуговується почуттями, відчуттями, емоціями. Ми можемо віками миритися з несправедливістю, лихом та насиллям над собою, проте якась незначна подія запалить вогонь у серці й ми підемо на що завгодно. Наприклад, роки свавілля олігархії та бюрократії не

змушували українців йти на протести, тоді як побиття декількох десятків студентів наприкінці 2013 р. вивели на вулицю мільйони людей. Бо побили дітей! Це спровокувало емоційне несприйняття, бажання знести владу, що вчиняє насилля на бідненькими дітьми! Жодних планів, довготривалих стратегій на рівні «а що далі?» не було, протести були стихійними і вітчизняним політикам лише вдавалося робити вигляд контрольованості. Люди, котрі не звертають уваги на ментальність українців, можуть заперечити: мовляв, протести були спричинені відмовою влади В. Януковича підписувати асоціацію України з ЄС. Даний варіант не витримує жодної критики, оскільки до побиття студентів активних протестів в Україні не спостерігалось, а зовнішньополітичний курс України ніколи не був домінантним для прояву активності населення. Наприклад, В. Янукович ще на виборах 2010 р. декларував радикальний проросійський курс. Чому ж тоді «Революція гідності» розпочалась не у 2010 році? Адже тоді Янукович взагалі не сповідував євроінтеграційних прагнень. Лише побиті юнаки та юнки змусили частину українців діяти. Якби не було гарних кривавих прикладів – емоційний українець ніколи б не пішов на барикади та під кулі. Більше того, українець би спокійно сприйняв певну аналогію асоціації з Росією ¹.

Ліричність українця може завести його куди завгодно. Головне, щоб це видавалося правильним. У цьому проглядається певна жіноча сутність української ментальності. Ми вічно шукаємо справедливості, хоча самі не усвідомлюємо що вона означає, а боротися за неї – наш одвічний ідеал (сама боротьба рідко доходить далі розмов). Якщо ж говорити про справедливість у більш утилітарному вигляді по відношенню до оточення, то тут вірно казав філософ С. Дацюк: «Українці творять справедливість для себе і для свого роду. Тому, в Україні питання суду є упослідженим. Ми не віримо, що над нами є інстанція, здатна творити справедливість. Ми її ніколи не бачили і на це не сподіваємося. А не бачили, тому що нашої судової влади ніколи не було. Відтак, ніхто з українців не вірить у справедливість. У персональне милосердя, так. Я можу бути для

---

¹ Виборці В. Януковича взагалі цього чекали, а його противники могли б вдатися до нетривалих слабких протестів, як це і було у 2010 р., коли Україна та Росія погодились продовжити термін перебування Чорноморського Російської Федерації на території українського Криму.

когось милосердним, але то - моє рішення, а не якоїсь інстанції, що намагається стояти наді мною і творити справедливість. Справедливості в Україні ніколи не було, немає і ніколи не буде. Це не наше. Ми можемо знати тільки милосердя і війну. І такими є реалії нашого життя». Іншими словами, нас не цікавить законність, нас цікавить власне суб'єктивне враження, власні суб'єктивні висновки, ірраціональна справедливість.

Ми звернули увагу на ментальні стани українців під назвою «журба» та «ліричність», однак ще нашим співвітчизникам притаманний гострий сарказм. Важко знайти ще подібну націю, де висміювання інших, «гостроти» такі поширені. Тут ми трохи подібні до італійців, іспанців, португальців та латиноамериканців. Власне, сарказм – доволі злий різновид гумору, його покликання принизити у жартівливій формі іншу людину, групу людей. Так українці самостверджуються. Хоча над самим собою українець насміхатися не любить, визнавати свої вади – ніколи. Подібне зустрічається у росіян (хоча їх сарказм набагато менш саркастичний, він більш шовіністичний), коли вони свої вади обертають на добродетності (алкоголізм та відверто дурні вчинки на «ету страну не победить!» та ін.). Українці висміювали президентів Кучму («рудий тарган»), Ющенка («прищавий», «бджоляр»), Януковича («зек»), Порошенка («барига», «мародер»), Зеленського («гідрант», «зелена шмаркля»). Піддавалися сарказму майже всі відомі політики, діячі культури, просто відомі українці. Для нашого народу не існує авторитетів, хіба що окрім церковних, проте рівень релігійності населення щороку зменшується і це є об'єктивний процес. В цілому, прагнення українця надати кожному політику, шоумену, чи просто сусідові якесь образливе прізвисько є певним дитячим психологічним рудиментом, ознакою незрілості, яка також ідентично притаманна росіянам. Наш сарказм, між іншим, є нерозривно пов'язаним і з нашим постійним невдоволенням екзистенцією: оскільки будь - яка подія обов'язково трактується як негативна (або недостатньо позитивна), то вона одразу підлягає саркастичній атаці суспільства.

«Пофігізм» - остання риса ментальності українців, котра нас тут цікавить. Що він собою являє? «Моя хата скраю – нічого не знаю». Мільйони українців

сповідують цю стару як світ приказку. Наша людина, у більшості випадків, не бажає допомагати ближньому, вирішувати глобальні питання регіонального, чи національного рівня. Існує лише власний меркантильний інтерес. «Якщо проблема не зачіпає мене особисто – чому я мушу втручатися? Чому я мушу витратити власний час на участь у вирішенні чогось, що безпосередньо зараз не стосується мене самого, моєї родини, моїх друзів?».

На рівні регіонів це виявилось у практично мертвонародженому громадянському суспільстві, яке животіє лише двома категоріями людей: а) приватними підприємцями; б) найнятими «професійними» активістами. Міф про суспільну активність українців підтримується абсолютно алогічно. Наприклад, вона гарно проглядається на загальнонаціональному рівні лише завдяки ліричним зривам, якими були «Помаранчева революція» 2004 р. та «Революція гідності» 2013 – 2014 рр. Тобто, раз на 10 років. І лише на рівні Києва. І лише з тактичною метою без реального бажання слідкувати за збереженням «завоювань».

Українці зажурені, бо історичний розвиток зробив це частиною їх ментальності, а через ментальність зажуреність відтворюється, перетворюючи екзистенцію на вічне стогнання. Замкнене коло декадансу.

5. Феномен Ющенко

Віктор Ющенко став справжнім персоніфікованим уособленням української нації. Флегматичний, непослідовний, мрійливий, позбавлений енергії, з абсолютно відсутньою волею до влади. Його любов до історії України, традиційного одягу (вишиванки), постійна апеляція «до нації» - все це робило його своєрідним «першим дійсно українським президентом».

Біографію Віктора Андрійовича переповідати не буду, але у руслі державної діяльності він «стартонув» доволі потужно: У 1993 – 1999 рр. був головою Національного банку України, у 1999 – 2001 рр. перебував на посаді прем'єр - міністра України, у 2002 – 2005 рр. очолював найбільшу парламентську фракцію «Наша Україна». Нарешті, у грудні 2004 р. його було обрано на посаду президента України. Симптоматично, що на посаді голови Нацбанку Ющенко був успішним (говорили про те, що він перебував у лавах найкращих банкірів світу), на посаді голови уряду Ющенко був успішним (до 1999 р. економіка України перманентно летіла у прірву, після 1999 р. – почала зростати), але на посаді президента... абсолютний провал.

Причину цьому варто шукати у психології, котра є виявом ментальності. Віктор Ющенко демонстрував неабиякі управлінські якості лише тоді, коли над ним стояло керівництво (президент Л. Кучма разом зі своїм оточенням). Коли ж «виконавець» позбавився керівництва і сам мав віддавати накази – він став анархічним.

Будучи відправленим у відставку президентом Кучмою у квітні 2001 р. – Віктор Андрійович вловив дух часу: український народ вже просто ненавидів Кучму (створення кланово - олігархічної системи, тотальна корупція, не такий високий темп зростання рівня життя як хотілося, авторитаризм помножений на проросійський вектор зовнішньої політики), народ прагнув змін. Ющенко з командою вирішив стати наступним президентом України. Для цього він мав всі шанси: 1) мав гарну репутацію на минулих посадах; 2) взяв на озброєння національно-демократичні тези; 3) сповідував проєвропейський курс; 4) виглядав

надзвичайно симпатичним (а - ля американський політик, тоді як решта вітчизняного політикуму мала вигляд радянських номенклатурних діячів). Єдиним мінусом на старті власної політичної кар'єри було те, що за місяць до відставки Віктор Андрійович публічно підтримував Кучму, називаючи його опонентів «фашистами», а самого Кучму – «батьком». Та це не стало проблемою: українці мають дуже короткотривалу пам'ять, тому до виборів 2004 р. Віктор Андрійович мав амплуа реінкарнації Тараса Шевченка та В'ячеслава Чорновола разом узятих.

Обіцянки кандидата Ющенка були доволі приємними для українського загалу. Ми їх процитуємо у повному обсязі [Додаток 1]. Це буде корисно, бо українці (причини див. вище) так щиро вірять в обіцянки політиків, але так систематично забувають їх до наступних виборів (причини див. вище). Прекрасне читиво, в яке дійсно повірили мільйони людей. Читиво майже соціалістичне, наповнене обіцянками загального благоденства. Насправді, абсолютна більшість з вказаного не була виконана. Вагу мали і гасла, найбільш популярними з котрих були «Багаті поділяться з бідними!» та «Бандитам – тюрми!». Виборець Ющенко однозначно розумів під бандитами всю бюрократію та олігархію епохи Кучми: самого Кучму, прем'єра Януковича, голову адміністрації президента Медведчука та багатьох інших. Підігрувала чим фантазіям і сама команда Ющенка. Оскільки конкретних імен перспективних бандитів не називали – кожен українець міг індивідуально уявити цей список і надати Ющенкові ідеалізованого ореолу борця проти власних «бандитів» у свідомості кожного виборця. Технологія проста, але філігранна.

На виборах 2004 р. всі ці обіцянки були очікуваною реальністю. Намагання президента Кучми поставити на чолі країни свого наступника – В. Януковича – було здійснене шляхом грубої фальсифікації результатів виборів, жорсткого чорного піару проти Ющенка та радикалізації настроїв у суспільстві. Вибори, котрі починалися у сонному режимі, вже у вересні переросли у непримиренне протистояння (цьому ми присвячуємо окрему главу). У результаті «Помаранчевої революції» вдалося добитися переголосування другого туру виборів (сам другий

тур було визнано Верховним судом сфальсифікованим). 26 грудня 2004 року Віктор Ющенко здобув перемогу: майже 52 % виборців підтримали його, тоді як Віктора Януковича – 44,2 %. 23 січня 2005 р. відбулася інаугурація третього президента України. Саме дійство виглядало так, ніби народжувалася нова Україна: гарно, помпезно, але душевно. 4 лютого було сформовано новий уряд, котрий очолила Юлія Тимошенко – соратниця Ющенко, друга (якщо не перша) людина «Помаранчевої революції». Депутати Верховної ради були деморалізовані та готові підтримати будь-які ініціативи нової влади. Ющенко став повноцінним правителем без впливової опозиції, оскільки Партія регіонів була на межі заборони як злочинна та контрреволюційна. Сам Віктор Янукович втік до Росії, офіційно – на відпочинок. Неофіційно – вичекати, а чи не будуть виконувати гасло «Бандитам – тюрми!». Так само втік з України і Леонід Кучма. Офіційно – відпочити у Чехії. Ніщо не заважало виконувати передвиборчу програму та будувати «країну загального благоденства».

Однак... сам президент Ющенко витратив перше півріччя свого президентства на міжнародні урочисті поїздки, майже не приймаючи участі у керівництві країни. Прагнення до слави, пошани та церемоніалу взяли гору. У цей час формується група з числа оточення Ющенко, котрі увійшли в історію під назвою «любі друзі». До їх складу входили секретар Ради національної безпеки та оборони (РНБО) Порошенко, міністр з питань надзвичайних ситуацій Жванія, голова фракції партії «Наша Україна» у Верховній раді Мартиненко, перший помічник президента Третяков, міністр транспорту і зв'язку Червоненко. За непідтвердженими офіційно даними, вони створили щось на кшталт власного олігархічного союзу (всі особи були підприємцями) й взяли корупційні потоки у свої руки. То тут, то там між Порошенком та прем'єром - міністром Тимошенко виникали конфлікти, оскільки перший активно втручався у роботу уряду¹. Боротьба «любих друзів» та Тимошенко, контроль над фінансами та сферами

---

¹ Між іншим, В. Ющенко офіційно наділив секретаря РНБО додатковими повноваженнями у сфері контролю за діяльністю уряду і не тільки. РНБО стала своєрідним «паралельним урядом».

впливу проходив майже завжди «під килимом» - українці майже нічого не знали про розвали та протистояння у команді «помаранчевих».

В Україні все йшло нібито непогано: економіка потроху зростала, явних крих не передбачалося, тиск з боку Росії (торгівельні обмеження у сфері палива та продовольства) не завдавав відчутних негараздів. Виступаючи перед народом з нагоди річниці проголошення незалежності України, Віктор Ющенко назвав уряд Юлії Тимошенко найкращим зі всі роки незалежності. І... вже за два тижні відправив «найкращий уряд» у відставку.

Що сталося? А сталося те, що один з найближчих соратників Ющенко – голова секретаріату президента України Олександр Зінченко¹ – виявився чесною людиною. Обіцянки «помаранчевої» команди народові та реальний стан справ виявились надто далекими від поєднання. «Любі друзі» продовжили політику олігархічного пограбування держави не гірше, ніж їх «біло - блакитні» попередники з табору Віктора Януковича. 4 вересня 2005 року Олександр Зінченко дав прес-конференцію. Його виступ став справжньою атомною бомбою, що впала на голову для пересічного українця, котрий ще рік тому був упевнений у кришталевій чистоті «помаранчевої команди».

Ось головне зі сказаного: «Результат зусиль сотень патріотів України намагається використати у власних цілях невеличка група авантюристів від політики. Утворивши власне кланове LTD, утворивши інформаційну блокаду президента, перевівши його у віртуальний, а не реальний світ, цинічно і нахабно перекручуючи справжнє життя і справжні акценти цього життя, нехтуючи сподіваннями і віруваннями своїми співвітчизників, вони крок за кроком реалізують план максимально використати владу для власного накопичення капіталу, приватизувати й привласнити те, що тільки можливо. Мета – монополія, перебирання владних повноважень до своїх рук. Пригадайте – «узок круг цих акціонерів, страшно далеко они от народа». Якщо не зупинити ці процеси жорстко і вчасно, в країні відбудеться контрреволюція. Слова, що стали лунали останнім часом в критичному плані про оточення президента, потребують

---

¹ Нажаль, нині покійний.

персоніфікації. Назву декого. Секретар Ради національної безпеки і оборони Порошенко, перший помічник президента Третяков, кілька їх партнерів, як Мартиненко, цинічно і системно реалізують свій сценарій використання влади у власних цілях. Зміст сценарію має наступні основні елементи: власність, суди, правоохоронні органи, кадри, засоби масової інформації, влада. Саме Порошенко наполягав і врешті досяг незаконної передачі під контроль РНБО судової гілки влади, хоча вона за самим своїм змістом є незалежною. Протести представників судової системи стали гласом волаючого у пустелі. Замість очікуваної реформи ми спостерігаємо стогін суспільства від несправедливості того, що має бути вершиною правосуддя. Знову, як за часів Кучми, повернулося телефонне право і відвертий прямий тиск на суддів». Тобто, як кажуть росіяни «к той же печке и пританцевали». Іншими словами, команда Ющенка використала правильні гасла для перемоги над умовним злом, аби лише зайняти місце цього умовного зла.

Далі Зінченко продовжив окреслювати тактику і стратегію «любих друзів»: «Земельна реформа, за версією Порошенка, вироджується на систему підпорядкування найважливішого державного ресурсу, здійснюється неприхований і цинічний тиск на суб'єктів господарської діяльності через загрозу втрати ними частини власності. Підприємці Криму, Одеси, Донецька, Іллічівська, Дніпропетровська, Вінниці, Чернівців - добре знайомий почерк. Для того, щоб повністю розв'язати собі руки здійснюється спроба підпорядкувати собі правоохоронні органи. ... Верхом цинізму і беззаконня є спроба зробити з Ради національної безпеки і оборони, а точніше її апарату, нове НКВД, всесильне і могутнє». Власне, 2005 рік став переломним для Порошенка – він став повноцінним олігархом.

Але, не Порошенком єдиним: «Перший помічник президента Третяков з точністю до мікрона відтворює систему свого попередника в адміністрації Кучми Львовчкіна, увійшовши до наглядових рад Ощадбанку, Укртелекому, видавничої справи, контролюючи процеси у нафтовій і газовій сферах. Саме його зусиллями поновлено на роботі заступника голови НАК "Нафтогазу" пана Воронова, який організовував газові схеми при режимі Кучми... Сьогодні Третяков активно

працює на ниві перерозподілу сфер впливу в засобах масової інформації. Саме він відрізав президента від адекватного потоку інформації, пропускаючи потрібних людей. Це не складно зробити, відповідно організувавши, точніше дезорганізувавши робочий графік президента, доступ до нього. Ті, хто має власну думку і бачення, живу і нестандартну, по 3-5 місяців чекають на волю першого помічника... Порошенко, Третяков і компанія, посилаючись на президента, призначають своїх всюди, де тільки можна, свідомо тиснуть на незалежну судову гілку влади, вільно почувають себе в приватизаційних процесах». Наскільки слова Зінченка вразили самих любих друзів сказати не важко. Вже під час прес - конференції до зали забіг сам «герой оповідань» Петро Порошенко. З несамовитою люттю він просто стояв та дивився на Зінченка.

Підсумком цієї прес - конференції став повний розвал політичної команди президента. Декілька днів відбувалися перемовини. Одну з таких зустрічей згадувала Юлія Тимошенко: «...коли розразилася ця унікальна криза навколо найближчого оточення президента – Порошенка, Мартиненка, Третякова – то стало зрозуміло, що нічого не можна тримати після революції в таємниці від людей, від ЗМІ. І саме тоді ця купка людей зрозуміла, що їм треба рятувати свою шкуру. Вони президента поставили в надзвичайно складну ситуацію. І вони шукали вихід. І коли я почула, що ця ситуація почала лавиноподібно розвиватися, я отримала запрошення від президента. Там були і Порошенко, і Третяков, і Безсмертний, і Мартиненко, і інші люди. І я почула речі, від яких мені стало страшно. Виявилось, що ця команда зібралася для того, щоб висловити мені претензії, формалізувати їх, і сказати, що їх рішення відправити у відставку усіх – Порошенка, Третякова, і членів уряду, щоб закрити цей скандал. І я запам'ятаю на все життя ці слова. Коли взяв слово Мартиненко і сказав, що я здійснюю проект по підризу авторитету президента і що Зінченко - це є моя програма. Що він Зінченко - це те, що я запланувала, щоб зруйнувати рейтинг президента... Потім взяв слово президент і сказав, що він абсолютно обурений тим, що я створила таку ситуацію, що президент виглядає слабким і нездатним, а прем'єр – сильним, ефективним, результативним. Він сказав, що не допустить, щоб це

відбувалося так далі. Він сказав, що є прекрасні країни – Росія, Білорусь – і там є прем'єри, яких ніхто не бачить на телебаченні... А потім мені сказали, що я не змогла знайти порозуміння з оточенням президента, з його командою, що я мусила знайти порозуміння, і як я спробувала довести, що все це є абсурд, що побоювання президента, що я можу піти окремо на виборчу кампанію, що я можу піти в 2009 році на вибори президента окремо, це є абсолютний абсурд». Як бачимо, Ющенко задрив Тимошенко чорною задрвістю і прагнув зробити її ледь не своєю політичною рабинею, аби отримувати всю народну славу і любов самостійно. Перемовини провалилися, «любі друзі» для Віктора Андрійовича були на першому місці, а навіювання про «погану» Тимошенко зіграло повноцінну роль для враженого самолюбства гаранта Конституції.

Вже за чотири дні В. Ющенко: 1) відправляє у відставку уряд Юлії Тимошенко (на крлективне питання українців «чому?» досі немає відповіді); 2) звільняє Порошенка та інших «любих друзів», проте залишає їх у своїй команді (вже за півроку вони пройдуть до парламенту за списками пропрезидентської партії «Наша Україна»); 3) змінює керівників обласних державних адміністрацій, у народі – «губернаторів»¹. Після цього виступила і Юлія Тимошенко, пройшовшись по «любих друзях». Для українців – прихильників «помаранчевих» це був справжній шок. Виявилось, що їх вчорашні кумири зовсім не святі і єдиної команди ніколи не було.

У царині реальної політики наслідки були ще відчутнішими: 1) Тимошенко відкололася від команди Ющенка та стала просувати власну політичну силу – Блок Юлії Тимошенко (БЮТ). Якщо ще влітку «помаранчеві» домовлялися йти на парламентські вибори єдиним списком «Нашої України», який могла очолити Тимошенко під ореолом президента Ющенка, то тепер... дві «помаранчеві сили» йшли окремо. На початку керманічі «Нашої України» вважали, що БЮТ набере мало не вдвічі менше за «Нашу Україну», але у реальності саме БЮТ набрав вдвічі більше голосів, ніж партія Ющенка; 2) президент мав розпочати

¹ Якщо брати п. 2 та п. 3, то красномовною рокирковкою є персона Є. Червоненка: до вересня він очолював міністерство транспорту і зв'язку, а після відставки – очолив Запорізьку обласну державну адміністрацію.

формування нового уряду, проте... без людей Тимошенко він не мав достатньої кількості голосів у парламенті.

Друга обставина стала початком кінця «помаранчевої» команди та крихких здобутків «революції». Кандидатуру нового прем'єр-міністра Віктор Ющенко знайшов. Ним мав стати Юрій Єхануров – член команди Ющенко, на той момент він очолював Дніпропетровську ОДА, у 90-ті роки перебував у команді Кучми. Але ж де взяти голоси у Верховній раді? І тут відбувається реінкарнація розгромленої у 2004 році Партії регіонів на чолі вже з підзабутим Віктором Януковичем. В обмін на голосування по призначенню Кабінету міністрів «регіонали» та Янукович забажали укладення меморандуму про політичне порозуміння. Ющенко погодився. Отримав голоси. Уряд Єханурова призначено. І... Партія регіонів постала з попелу, моментально всмоктавши у себе електорат Півдня та Сходу України. «Меморандум порозуміння між владою та опозицією» містив і цікавий п.2., котрий декларував «Недопущення політичних репресій проти опозиції».

Читач, котрий далекий від тогочасного політичного буття, може зауважити: «так у чому ж була фатальність для Ющенко цього меморандуму та одного-єдиного спільного голосування з «регіоналами»?». Пояснюю: після перемоги «Помаранчевої революції» Партія регіонів хоч і не була заборонена, проте перебувала у напівпідпільному стані; її лідери не брали активної участі у політичних процесах, побоюючись гасла «Бандитам – тюрми!». Деяких діячів ПР на нетривалий час заарештовували. Депутати - «регіонали» сиділи у парламенті доволі тихо і прагнули лише лишатись на свободі та при майні. Влітку 2005 року, здавалося, що в Україні немає опозиції до «Нашої України», що на парламентських виборах 2006 р. вже ніхто і не згадає Партію регіонів. Меморандум Ющенко – Януковича легітимізував Партію регіонів наново, повернув Януковичу статус чинного політика, дав явний сигнал виборцям Януковича з 2004 року: «ми знову у справі! Розгортайте прапори! Нам нічого не буде! Ми повернулися!».

Цитований п.2. меморандуму надав певної амністії всім тим, хто фальсифікував вибори 2004 р. Примітно, що журналісти запитували Віктора Ющенка про обіцянки щодо бандитів і тюрем, щодо розслідування масових фальсифікацій 2004 р. і... отримали феноменальну відповідь: президент їх «пробачає». Унікальне поєднання християнського милосердя та диктаторських забаганок, адже у країні (ніби) має діяти закон, а не воля абсолютного монарха. Як би там не було, офіційно визнані сфальшованими вибори 2004 р. не призвели до будь-яких розслідувань та кримінальної відповідальності будь-кого. Факт злочину є, злочинців немає. І президента це влаштовувало. Звісно, це суттєво розчарувало українців, але ореол «нашого Вашингтона» за Ющенком ще зберігався. Хоч і трохи десакралізований.

Далі відбулася історія «з присмаком корупції» щодо закупівель російського газу, де посередником між державами виступала корпорація «РосУкрЕнерго» олігарха Дмитра Фірташа. Ющенка підозрювали у корупційній зацікавленості, тоді як на політичних ток-шоу опозиція – БЮТ та Партія регіонів – постійно піддавали критиці як самого Ющенка, так і його уряд на чолі з Єхануровим. Відсутність системних змін на краще (а програма Ющенка 2004 року могла позмагатися у пафосності лише з «Маніфестом комуністичної партії» Маркса та Енгельса).

Взагалі, з осені 2005 р. політизація суспільства досягла небачених висот. Політичні ток-шоу, де опоненти максимально принижували один одного, стали своєрідною всенародною розвагою. Політики стали акторами, котрі вправлялись у взаємному «мочилові», хоча у кулуарах та після завершення чергового шоу – всі вони дружно спілкувалися й проводили дозвілля. Гра на публіку, театральні прийоми – це стало ознакою публічної політики епохи Ющенка. І народу це подобалося. Кожен обирав «свою» команду (БЮТ, «Наша Україна», Партія регіонів, соціалісти, комуністи) й відверто вболівав за неї. На наступний день всюди по країні – на заводах, у магазинах, у громадському транспорті – можна було чути обговорення побаченого: «а як Юлька того накрила!», «а ти бачив, як депутат Шуфріч обляяв депутата Матвієнка!», «а ось головний комуніст

Симоненко так добре про пенсії розповідав!». Примітно, що всі ці ток-шоу, котрі буйним цвітом зацвіли з 2005 року, ніколи не зводились до конструктивної дискусії, на них ніколи не запрошували фахівців. Наприклад, коли мова йшла про історичну тематику, то замість фахових істориків у студіях сиділи одні й ті самі політики. Бо шоу є шоу.

Історія України стала, об'єктивно, головною фішкою президента Ющенка. Якщо за президентства Кучми (1994 – 2005 рр.) історичні питання не викликали всезагальної полеміки й лишалися сферою інтересу виключно істориків, то за Ющенка... історія стала політичною зброєю. Питання визвольних змагань 1917 – 1921 рр., Голодомор 1932 – 1933 рр., Друга світова війна та роль Української повстанської армії (УПА), персони Степана Бандери та Романа Шухевича, сталінських репресій, історичних взаємин з Росією – все це стало предметом обговорення політків на ток-шоу та знаряддям мобілізації електорату до, під час та після виборів. Кожна партія урвала собі шматок цього електорального пирога. «Наша Україна» та БЮТ стали національно - орієнтованими силами. Їх маркерами стали: українська мова, історія з точки зору українського націоналізму, пропаганда західного вектору зовнішньої політики (ЄС та НАТО), усвідомлення Росії як противника, культивування національних традицій (як-то носіння вишиванок). Інший табір уособлювали Партія регіонів та Комуністична партія України ¹. Їх маркерами були: російська мова, історія з точки зору радянських догматів, пропаганда східного вектору зовнішньої політики (СНД та єдиний економічний простір з Росією), усвідомлення Росії як «братерської» держави, культивування радянських традицій (як-то святкування 1 і 9 травня).

На ідеологічному протистоянні патріотично - налаштованих українців та налаштованих дещо консервативно – проросійсько - космополітичних – базувалося протистояння олігархічних еліт. Розкол у суспільстві був бажаним для обох сторін, адже дозволяв цементувати електоральне поле: Схід і Південь за регіоналів та комуністів; Захід та Центр – за «Нашу Україну» та БЮТ.

---

¹ Соціалістична партія відносилась до «помаранчевих», проте ідеологічно займала центристську позицію. Вже у 2006 році вона стане «політичним трупом».

На цій ноті відбувалися вибори до Верховної ради у березні 2006 року. Партія регіонів набрала 32,14 % голосів, БЮТ – 22,29 %, «Наша Україна» – 13,95 % (що стало відчутною поразкою, оскільки командам Ющенко вірила у двократну перевагу над командою Тимошенко), Соціалістична партія – 5,69 %, Комуністична партія – 3,66 %. З одного боку, вибори продемонстрували, що «контрреволюційна» Партія регіонів є найпопулярнішою партією в країні, що показувало слабкий результат дії влади за рік. З іншого боку, «помаранчеві» партії отримали перевагу, свою більшість у парламенті і це дозволяло продовжити курс України за чинним маршрутом. Відповідно до законодавства варто було офіційно утворити парламентську коаліцію. І тут розпочалося цікаве...

Ще до виборів між БЮТ, «Нашою Україною» та соціалістами відбувалися перемовини. Все було погоджено: у рамках коаліції Ющенко є президентом, Тимошенко вдруге очолить уряд, а головний соціаліст Мороз стане головою Верховної ради. Нюанси лишалися стосовно посад міністрів та голів інших центральних органів виконавчої влади (боротьба за фінансові потоки, іншими словами). Це питання можна було вирішити одразу після виборів за короткий час, але цей «короткий час» став тривати місяцями. Прагнення Ющенко зберегти якомога більше влади та непоступливість партнерів призвели до т.зв. «коаліціади» - періоду історії України від березня до серпня 2006 року. Увесь цей час відбувалися щоденні перемовини, зустрічі, засідання. Між іншим, офіційно мова йшла про параграму діяльності коаліції, а не про посади, проте цей «фіговий листок» не викликав жодної довіри у суспільстві. Народ вже з відвертою втомою спостерігав за місяцями беззмістовних політичних конвульсій, лідер фракції «Наша Україна» у парламенті Роман Безсмертний, як головний «затягувач» переговорів, став просто ненависним для виборців самої «Нашої України». Проте, ні в кого не було сумнівів: «помаранчеві» домовляться, буде створено коаліцію та уряд.

І тут Віктор Ющенко вчинив демарш проти союзників. Зненацька він запропонував на посаду голови парламенту свого кума – олігарха Порошенка, якого у вересні 2005 р. сам же вигнав з посади секретаря РНБО. Такий маневр

викликав опір Олександра Мороза, котрий і мав стати за попередніми домовленостями головою Верховної ради. Отримавши такий «плювок в обличчя», соціалісти пристали на пропозицію Партії регіонів та утворили коаліцію з ними. Це миттєво зламало всю конструкцію влади. Без соціалістів БЮТ та «Наша Україна» не могли утворити своєї коаліції. Апеляція до можливості дострокових виборів не мала юридичного підґрунтя: так, соціалісти як «помаранчева» партія зрадили своїх виборців, але тут мова йшла не про закон, а про мораль. Весь липень тривала криза. Віктор Ющенко навіть влаштував беззмістовний круглий стіл, запропонувавши всім партіям підписати «Універсал національної єдності»¹ - загальний папірець, котрий містив загальні декларації. Єдиним учасником круглого столу, котрий не підписав універсал стала Юлія Тимошенко, назвавши ці домовленості зрадою ідеалів «Помаранчевої революції» та звинувативши Ющенка у співпраці з регіоналами. І ці слова не були далекими від дійсності.

Вже 4 серпня (вночі) стало відомо, що Ющенко пропонує Віктора Януковича на посаду прем'єр-міністра у рамках нової коаліції Партія регіонів – комуністи – соціалісти². Новина стала справжнім жахом для свого «помаранчевого електорату». Складалося враження тотального провалу здобутків 2004 року. Того ж дня Янукович вдруге очолив уряд. Симптоматично, що до «ворожого» уряду увійшли 8 міністрів від «Нашої України». Формально партія Ющенка не увійшла до «антиукраїнської» коаліції, проте формальність та фактичність не були тотожними.

У березні – серпні 2006 р. Віктор Ющенко сам себе перегравав. Намагаючись протягнути Порошенка на посаду голови парламенту – президент не очікував, що соціалісти наважаться перейти до табору «біло - блакитних». Коли ж це відбулося, Ющенко погодився віддати владу регіоналам – соціалістам – комуністам, але за умови своєї зверхності. Саме тому «Універсал» декларував, переважно, політичну стратегію Ющенка, саме тому уряд був маже наполовину зі

---

¹ Документ передбачав курс на ЄС та НАТО, енергетичну незалежність, дотримання прав та свобод людини і громадянина, реформи у відповідності до європейських стандартів та ін. Жодної конкретики, лише загальні фрази без будь-яких санкцій у разі відмови від виконання даного документа.

² Офіційна назва – «Антикризова коаліція».

складу партійців Ющенка, хоча вони і були поза коаліцією. Очевидно, що Янукович та Мороз напередодні утворення нового уряду давали Ющенкові обіцянки у вірності, непохитному партнерстві та співпраці. Як справжній українець, Віктор Ющенко був досить довірливим. І попався на гачок.

Зрадивши виборців, котрі тепер бачили у президенті слабкого та безвольного політикана, Віктор Ющенко мав надію на хоч і не всю повноту влади, але і збереження за собою фактичного статусу голови держави. Але, вже перші дні діяльності нової коаліції та уряду Януковича стало ясно, що «мавр зробив свою справу – мавр може йти». Команда Януковича, використовуючи свою більшість у парламенті, почала одразу зменшувати повноваження президента. Мова йшла про вплив на уряд; про видання указів президента, котрі віднині мав підписувати прем'єр - міністр та профільний міністр; заборону президентові головувати на засіданнях уряду; Ющенка позбавили права скасовувати постанови уряду, давати урядові доручення. Формально все це відбувалося у рамках політичної реформи 2004 року та трансформації України у парламентсько - президентську республіку, що стало реальністю лише з відставкою уряду Єханурова (котрий насправді був урядом Ющенка).

Восени 2006 року стало ясно, що Янукович та його команда намагаються нівелювати роль президента до рівня «англійської королеви». Зрозумів це і сам Ющенко, почавши мляво словесно оборонятися. І тут «Антикризова коаліція» завдала удару з іншого боку. Уряд Януковича на третину складався з людей Ющенка, хоча до коаліції «Наша Україна» не входила. «То на біса вони тут сидять?» - могли подумати регіонали. І почали по одному звільняти міністрів - «ющенківців». До кінця 2006 р. вплив Ющенка на уряд суттєво знизився, чому сприяв перехід міністерства внутрішніх справ від экс - соціаліста Ю. Луценка (людина Ющенка) до чинного соціаліста В. Сушка 1 грудня 2006 року. Того ж дня Януковичу вдалося позбавити посади міністра закордонних справ Б. Тарасюка –

виключну креатуру Ющенка¹. До березня 2007 р. з 8 міністрів Ющенка активним лишився один А. Гриценко – міністр оборони. Його збити з крісла регіоналам не вдавалося. Тому, вони просто запровадили посаду віце - прем'єр - міністра з питань діяльності силових структур, котру очолив, за пропозицією Януковича, В. Радченко. Він мав курувати питання збройних сил.

Тоді ж Партія регіонів завдала третього удару: розпочала скуповувати депутатів інших фракцій, котрі стали поповнювати «Антикризову коаліцію». Цього вже не міг стерпіти навіть безвольний характер Ющенка. Більше того, коаліція Януковича невинно наближалася до відмітки у 300 депутатів – конституційної більшості, котра дозволяла позбавити Ющенка рештки повноважень та надати Партії регіонів всю повноту влади в Україні. Чудово пам'ятаю атмосферу початку 2007 року: якась аура авторитаризму, котра висіла у повітрі. Ющенкові довелося йти на союз з Тимошенко, котру він вже двічі встиг зрадити.

Вихід було знайдено: 2 квітня 2007 р. Віктор Ющенко розпустив Верховну раду, тоді як депутати від БЮТ та «Нашої України» склали депутатські повноваження. Указ Ющенка про розпуск парламенту виявився доволі неоднозначним у юридичному плані: уряд та більшість депутатів Верховної ради його спочатку не визнали. Розпочалася довготривала катавасія: весна – літо пройшли у постійних конфліктах, чому сприяло двовладдя у країні. Доходило до абсурду: боротьба між Ющенко та Януковичем за контроль над Генеральною прокуратурою переросла у зіткнення між бійцями спецпідрозділу «Беркут» (у структурі МВС, на боці Януковича) та бійцями УДО (на боці Ющенка). Керував штурмом будівлі Генеральної прокуратури сам міністр внутрішніх справ Цушко. Далі – більше. Ющенко самовільно перепідпорядкував собі внутрішні війська (МВС) і наказав окремим частинам йти на Київ. Але... їх зупинили по дорозі співробітники ДАІ (МВС) та не пропустили до Києва. Така трагікомічна історія свідчила про напругу, котра могла перерости у повноцінні бойові дії. З іншого

---

¹ Міністри оборони та закордонних справ, відповідно до Конституції України, подаються на затвердження парламентом виключно за пропозицією президента, без залежності від тієї, чи іншої коаліції. «Посунувши» конституційну квоту президента, Янукович перейшов грань терпіння Ющенка.

боку, український народ спостерігав за цим зі своїм уже звичним підходом: зацікавленості, але фактичною пасивністю. Сам Ющенко декілька разів зупиняв дію власного указу про розпуск, аби Верховна рада могла прийняти необхідне для проведення виборів законодавство. Це додавало абсурдності всьому процесові.

Зрештою, вдалося домовитись: парламентські вибори відбулися аж 30 вересня (замість кінця весни). Уряд Януковича пропрацював до 18 грудня 2007 р., максимально відтягнувши свій кінець. Знову перемогли «помаранчеві». Партія регіонів набрала 34,37 %, БЮТ – 30,72 %, «Наша Україна – Народна самооборона» - 14,16 %, КПУ – 5,39 %, Блок Литвина – 3,97 %. СПУ, котра отримала тимчасову вигоду влітку 2006 р., поплатилася за зраду виборців – пролетіла повз парламент та більше до нього не поверталася.

Юлія Тимошенко вдруге стала прем'єр - міністром. Здавалося, після низки руйнівних конфліктів, «помаранчеві» зроблять висновки та триматимуться єдиного курсу. Але, ні... Можна вірогідно припускати, що Партія регіонів ще до утворення нового уряду домовилася з Ющенко про спільні дії. Яким чиним? Цього не можна знати напевно. Гроші, політичні обіцянки, будь-що. Вде наприкінці 2007 р. Ющенко зненацька призначає Раїсу Богатирьову секретарем Ради національної безпеки та оборони України. Хто така Раїса Богатирьова? Заступник голови Партії регіонів, найближча соратниця Януковича. Виборці Ющенка (вчергове) були здивовані діями свого лідера. Плюс, у 2004 р. Богатирьова активно пропагувала сепаратистські сентенції, публічно закликаючи до відділення Півдня та Сходу від решти України. Те, що людина, котра мала б сидіти у в'язниці, стала секретарем Ради національно безпеки та оборони – виглядало неймовірним. До того ж, Ющенко нагородив державними відзнаками іншого провідного діяча Партії регіонів – Б Колеснікова та С. Ківалова (голову ЦВК у 2004 р., відповідального за фальсифікації виборів 2004 р., котрого самі прихильники Ющенка з ненавистю обзивали «підрахуєм»). Всі ці дії не можна пояснити інакше, ніж так: Ющенко продався (пішов на співпрацю) Партії регіонів. Це ще більше знизило його рейтинг.

2008 р. пройшов у постійних словесних баталіях. З кінця року почалася Світова економічна криза, котра відчутно вдарила по кишені пересічного українця. Те саме відбувалося і у 2009 р. Відсутність реальних реформ та несправджені надії українців нівелювали Ющенка як політичну постать. Це доповнювалося і діями президента, а вірніше їх відсутністю. Замість вирішення реальних проблем, Віктор Ющенко вдавався у глибокі філософські роздуми, відвідував археологічні розкопки, став головним популяризатором трипільської культури, глечиків та інших виробів з глини. Його несамовито цікавило бджільництво та мед, історія України. Наприкінці каденції Ющенко навіть провів відкритий урок з історії у сільській школі. Виникало враження, що Віктор Ющенко трохи помилився у посаді та виконує обов'язки міністра культури, чи міністра освіти, а не голови держави. Це сильно дратувало його прихильників та слугувало добрим інструментом для критиків.

У політичній площині були додаткові проблеми. Намагаючись послабити Тимошенко, Ющенко став підігрувати Партії регіонів. Від «Нашої України» відкололася група «Єдиний центр», котра саботувала всі ініціативи Тимошенко у рамках коаліції. Номінально Ющенко не мав відношення до «Єдиного центру», проте цю групу фактично очолював В. Балоба – голова секретаріату президента Ющенка. Сумнівів у тому, що саме Ющенко дезорганізує роботу власної коаліції не було. Додалася і корупційна історія: дружина Ющенка Катерина оголосила збір коштів у рамках проекту «Лікарня майбутнього», аби лікувати на надсучасному медичному обладнанні тяжкохворих діточок. Гроші збирали всією країною, оголошували телемарафони, проводили піар загальнонаціонального рівня. Проте... лікарню так і не побудували, а гроші нікому не повернули. Читаємо статтю на «Українській правді» від 29 грудня 2015 року (майже 10 років минуло від початку збору коштів, майже 6 років після президентства Ющенка): «Бюрократична тяганина навколо "Дитячої лікарні майбутнього" триває майже десять років. Кошти на благодійний проект фонду Катерини Ющенко збирали всією країною, проте замість інноваційного медзакладу отримали самі виправдання, бо результат – ані лікарні, ані грошей. Із зібраних 147 мільйонів

гривень залишилось 55 тисяч. Там, де вже кілька років мали лікувати важкохворих дітей, наразі лише бетонний фундамент, який пустив тріщини та поріс мохом». Це також вбило черговий гвіздок у політичну труну Ющенка.

Осіною 2009 р. вже було ясно, що Віктор Ющенко втратив майже весь рейтинг підтримки. Його протистояння з головою уряду Тимошенко додавало йому жалюгідності, особливо коли він заборонив їх використовувати державний літак для офіційного закордонного візиту. Для українців це виглядало фарсом. Фінальним акордом стали президентські вибори 2010 р., де Ющенко у першому турі отримав тотальну поразку: 5,45 % голосів виборців (у 2004 р. їх було майже 52 %, коли Ющенко вийшов у другий тур). Решти своєї влади президент використав для неофіційної підтримки Януковича, закликавши «помаранчевий» електорат не підтримувати жодного кандидата у другому турі. Оскільки до другого туру вийшли Тимошенко («помаранчева») та Янукович («біло - блакитний») – жодних сумнівів у підігруванні одному з кандидатів не лишалося. На догоду можливим фальсифікаціям було змінено виборче законодавство, першим заступником голови СБУ Валерієм Хорошковським¹ проводилась відповідна робота в інтересах перемоги Януковича. Між іншим, Янукович віддячив Хорошковському: вже у березні 2010 р. він став головою СБУ, що було неймовірним для того часу – Янукович старанно видаляв всі кадри Ющенка, але не Хорошковського. Було чому.

Образ Ющенка напередодні виборів в очах українського народу був наступним: слабохарактерний діяч-невдаха, котрий міг довго і гарно розповідати про «цінності» та «націю», проте у діяльності це ніяк не проглядалося. Його беззмістовна ненависть до Тимошенко (найближчого політичного партнера) пояснювалася як заздрість. Намагання таємно співпрацювати з Партією регіонів робило його ледь не зрадником власних ідеалів. Культурологічна спрямованість, коли в країні безлад та немає прогресивних змін, лише відштовхувала людей. Звісно, були і 5 %, котрі вважали, що самі українці «не доросли» до такого

---

¹ Сам В. Хорошковський являвся олігархом, пов'язаним з Росією, близьким до Януковича. Посаду першого заступника голови СБУ отримав за рік до виборів – у січні 2009 року.

президента, котрим подобалася актуалізація питань історії та мови. І це дійсно було непогано, проте більшість українців (з числа тієї половини народу, котра підтримала Ющенка у 2004 році) очікувала реальних змін на краще, а вийшов пшик. Якщо перечитати програму Ющенка 2004 року, то можна зробити один висновок: провал. Також, за 5 років українці втомилися від перманентних політичних криз, беззмістовних дискусій, гризні у лавах «помаранчевої» команди. З'явилася апатія та недовіра до політиків. Все це дозволило Януковичу та Партії регіонів, не без допомоги самого Ющенка, перемогти у 2010 році та повернути країну до стану 2004 року.

Після поразки Ющенко зник з політичної шахівниці назавжди. Як приватна особа він виступав на судилищі над Юлією Тимошенко у 2011 році. Тоді В. Янукович вирішив застосувати політичні репресії та посадити до в'язниці свою основну конкурентку. Ющенко максимально поливав брудом свою колишню головну соратницю, звинувачуючи у всіх смертних гріхах та злочинах. Ту, без котрої він би можливо не став президентом; ту, котру двічі висував на посаду прем'єр - міністра; ту, котра рятувала його від узурпації Януковича у 2007 році. Шлях від «українського месії» до «нікчемного пацюка» було подолано за 7 років.

Феномен Віктора Ющенка полягає у тому, що маючи всі можливості для успіху особистого та успіху своєї країни – він бездарно все це програв, продав, зрадив та зганьбив. Для цього варто мати дійсно феноменальний талант. Зі знаком «мінус».

6. Феномен Януковича

Поява Віктора Януковича у вітчизняній політиці здавалася неможливою¹. Людина з кримінальним минулим (двома термінами засудження у в'язниці), без елементарних інтелектуальних задатків, з відверто хамською моделлю поведінки та нульовим політичним іміджем. А на додачу – участь у кримінально - земляцькому угрупованні під навою «донецька мафія». Проте, саме він на протязі 2004 – 2014 рр. був лідером найпотужнішої політичної сили – Партії регіонів, двічі обіймав посаду прем'єр-міністра України, обирався народним депутатом, очолював найбільшу парламентську фракції і, як апогей, став президентом України у 2010 році.

Початок кар'єри Януковича як державного діяча відбувся у 1996 році. Тоді, вже немолоду людину без жодного досвіду державної служби призначили заступником голови Донецької обласної державної адміністрації. За місяць – першим заступником. Ще менше ніж за рік Янукович став головою донецької області (у народі – губернатором). Просувало його донецьке олігархічне угруповання, котре за декілька років набралось сили та змогло пролобіювати отримання Януковичем посади прем'єр-міністра (листопад 2002 року).

Попервах Януковича не помічали у народі. Він був відверто сірим головою уряду, на відміну від того ж В. Ющенка, котрий у народі мав неабияку популярність. Сірість Януковича пояснювалася і особистими якостями? і тим, що Україна перебувала у форматі президентсько - парламентської республіки, де саме президент Кучма і був фактичним одноосібним правителем. Проте, саме перший чинник домінував. Янукович мав реноме непомітного чиновника радянського взірця, хоча надалі його прихильники і використовували виправдання а-ля «Віктор Федорович – хазяйновитий. Хоч він і не вміє гарно говорити та виглядати, проте він працює!».

---

¹ Лише успіх В. Зеленського у 2019 р. її перевершить.

Політик Янукович народився влітку 2004 р.¹ Тоді відбулося остаточне поєднання кучмівської клептоманської бюрократії та груп впливу з донецьким угрупованням. Втретє йти на вибори Кучма не міг: Конституція забороняла балотуватися у президенти більше, ніж два рази, хоча Конституційний суд і виніс неймовірне рішення про те, що першу каденцію Кучми можна не рахувати – вона почалася до прийняття конституції 1996 року. Однак, у політичному плані все розуміли: третя каденція Кучми – це міф. Команді Кучми та йому самому варто було шукати наступника. Були ідеї висунути «від влади» голову Національного банку С. Тігіпка, голову адміністрації президента В. Медведчука, міністра транспорту та зв'язку Г. Кірпу та ін. Проте, політичні домовленості склалися так, що провладним кандидатом став саме непомітний прем'єр Янукович.

У липні 2004 р. прем'єр - міністр офіційно оголосив про намір йти у президенти. Єдиним його реальним конкурентом був лідер опозиції Віктор Ющенко. Порівнювати Ющенка та Януковича було неможливо. Абсолютно аморфний та нецікавий Віктор Федорович проти яскравого та цікавого Ющенка. Останній мав і яскравий досвід голови Національного банку (введення гривні 1996 р. – одна з найбільших реформ часів незалежності), і досвід прем'єр - міністра (початок зростання економіки після деградації 90-их років), і приємну солідну зовнішність, і непогані ораторські таланти. Янукович не міг похвалитися нічим.

Проте, завдяки російському політтехнологу Г. Павловському вихід було знайдено – команда Януковича «воскресила демонів» Холодної війни та радянської пропаганди. Ющенка розпочали таврувати як «американського ставленика», як «фашиста» і «бандерівця», котрий ледь не знищить все населення російськомовного Півдня та Сходу України. На фоні цього вигаданого абсолютного зла поставав ВІН – захисник традиційних цінностей, господарник та «мужик», покровитель російської мови та культури, друг Росії.

---

¹ Партію регіонів він очолив ще 2003 р., проте на той момент вона не являла собою повноцінну політичну силу, лише влітку 2004 року увібравши у себе всю кучмівську бюрократію і ставши, таким чином, новою версією КПРС.

Це штучне протиставлення стало основою для розколу у суспільстві, що у листопаді – грудні 2004 р. нагадувало пролог до громадянської війни. Потужна фальсифікація виборів, котру здійснювала влада в інтересах перемоги Януковича призвела до т. зв. «Помаранчевої революції», коли сотні тисяч людей з'їхалися до Києва, аби захистити цей вибір (а саме вибір Віктора Ющенка). Януковича це страшенно розлютило. Він, як згадували про це політики, вимагав розігнати Майдан силою, кидав у президента Кучму чашкою, бо той не бажав йти на кровопролиття. Зрештою, переголосування другого туру виборів 26 грудня 2004 року засвідчило поразку Януковича – 44,2 % у нього проти 52 % у Ющенка.

Після цього Янукович на деякий час зник у Росії, де він, за офіційною версією, відпочивав, а за неофіційною версією – переховувався, оскільки виборці Ющенка дуже бажали бачити Януковича у в'язниці. Номінально він лишився лідером потужної Партії регіонів, радикальна пропаганда зробила з майже половини українців фанатичних прихильників Януковича, але на початку 2005 р. Партія регіонів перебувала у стані ідейного розгрому. Здавалося, що і сам Янукович, і його партія лишилися у минулому, що тепер вони ніколи не повернуться до публічної політики.

Проте, вже у вересні 2005 р. відбувся розкол у таборі «помаранчевих»: президенту Ющенко знадобилися голоси у парламенті для затвердження уряду Ю. Єханурова. І тут довелося звертатися до депутатів - регіоналів. Натомість, вони забажали прийняття спільного меморандуму, котрий мав повернути і легітимізувати Партію регіонів у політиці. Ющенко пішов на це. Від Партії регіонів цей меморандум підписав Янукович. З цього моменту він повернувся до діяльності як повноцінний опозиційний лідер. Електорат Півдня та Сходу України, котрий піддався пропаганді російсько - радянських ментальних тез у 2004 році, жваво підтримав Януковича. Критика влади, котру на політичних ток-шоу проповідували представники Партії регіонів, знаходила відклик у серцях українців. На додачу, захист російської мови, котру нібито «страшенно» утискали за правління Ющенка, став «візиткою картою» політичної сили Януковича. Сам

він виступав доволі рідко, оскільки не мав жодного ораторського таланту і прославився своїми обмовками.

У березні 2006 року Партія регіонів здобула перше місце на парламентських виборах (32,14 %), хоча і програла спільним силам «помаранчевих» (БЮТ, «Наша Україна», СПУ). Однак, «помаранчеві» знов розсварилися через посади та деструктивну поведінку президента Ющенка. Замість вірності домовленостям, а саме: надати посаду голови Верховної ради лідерові соціалістів О. Морозу, Віктор Ющенко зненацька запропонував цю посаду своєму кумові Петрові Порошенко. Команда Януковича чим миттєво скористалася, запропонувавши Морозу приєднатися до них. З цього моменту відбулося неймовірне: 4 серпня 2006 року Янукович вдруге став прем'єр - міністром, контролюючи парламентську більшість.

Отримавши владу та відчуваючи справжню ненависть до всіх «помаранчевих» (від котрих він пережив тяжке приниження та крах сподівань стати президентом у 2004 році), Янукович розпочав посилювати свій вплив. Про це я писав вище, але для проформи нагадаю: 1) нівеляція впливу президента Ющенка на уряд; 2) вигнання «помаранчевих» міністрів з уряду; 3) скуповування депутатів від БЮТ та «нашої України». Останнє хоч і важко довести юридично, проте десятки депутатів, котрі ще за декілька днів до цього проклинали Януковича як «зека», «російського ставленика», «представника мафії», вважали, що він має «сидіти у в'язниці»... зненацька переходили на бік Партії регіонів та поповнювали її ряди. Неофіційно казали про те, що Партія регіонів витрачає по мільйону і більше доларів на підкуп цих «помаранчевих» депутатів.

Ситуація загрожувала тим, що Янукович з командою міг досягти відмітки у 300 депутатів – конституційно більшості – та отримати диктаторські повноваження, нівелювавши роль президента Ющенка до стороннього споглядача. Цього не відбулося. 2 квітня 2007 року парламент був розпущений, хоча Партія регіонів довго противилася визнанню указу про розпуск. Тим не менш, їм вдалося відтягти свій кінець: замість кінця весни, вибори відбулися 30 вересня. Партія регіонів знову здобула першість (34,37 % голосів виборців), але

«помаранчеві» партії – БЮТ та «Наша Україна – Народна самооборона» - здобули спільну перемогу. Янукович протримався до 18 грудня 2007 року, коли його змінив другий уряд Юлії Тимошенко.

Янукович вдруге програв, але став головою найбільшої фракції у Верховній раді. Він і надалі був непублічним політиком, надавши право ходити по політичним ток-шоу своїм вірним ораторам, серед яких виділялися Н. Шуфрич, О. Бондаренко, В. Колесніченко, Г. Герман (остання намагалася возвести Януковича у ранг ледь не фюрера). З іншого боку, команді Януковича вдалося неофіційно порозумітися з В. Ющенко та об'єднатися у боротьбі з Ю. Тимошенко. З іншого боку, відбувалися і таємні домовленості з самою Ю. Тимошенко, аби розподілити сфери впливу у країні та правити державою поперемінно. Невідомо, чи дійсно Янукович прагнув цього (Тимошенко він ненавидів більше, ніж Ющенка), оскільки про ці перемовини стало відомо пресі і вони суттєво похитнули довіру до Ю. Тимошенко серед «помаранчевих» виборців.

У 2008 – 2009 рр. Янукович займав доволі гарне положення: його оратори на щоденних політичних ток-шоу та програмах поливали владу брудом, рейтинг потроху зростав; «помаранчеві» гризлися поміж собою, тоді як перебування в опозиції та чиста критика приносили дивіденди. У 2008 році Партія регіонів місяцями блокувала роботу парламенти через прагнення влади посилити співпрацю з НАТО. Фішкою цього блокування стали надувні кульки з надписами «НАТО – НЕТ» та нагнітання істерії. Зрештою, Янукович став уособленням проросійського, прорадянського, консервативного політика, котрий сповідував ідеї соціальної демократії (обіцянки підвищити пенсії, зарплати, соціальні пільги), при цьому очолюючи партію великого капіталу. Хоча, яка різниця? Суспільство прагнуло соціалістичних забаганок, тому олігархічна партія їх і використовувала. Серед виборців Януковича це не викликало особливого дисонансу.

2010 рік став поворотним у кар'єрі Віктора Януковича: він став президентом. Це було зумовлено як критикою влади, так і підтримкою великого олігархічного капіталу. Плюс, постійне протиборство «помаранчевих» у власному таборі неабияк сильно набридло виборцям. Ющенко перетворився на політичного

трупа, Тимошенко як голова уряду також терпіла негатив від несправджених обіцянок виборця. Сам Ющенко суттєво допоміг Януковичу, закликавши у другому турі не підтримувати жодного кандидата: виборці Януковича чхати хотіли на думку Ющенко, для них він був «фашистом» та нікчемою; а ось для «помаранчевих» думка Ющенко ще щось значила. Принаймні, 5,45 % голосів «за Ющенко» у першому турі могли б доєднатися до Юлії Тимошенко у другому турі – тоді б вона стала президентом України, а не Віктор Янукович. Офіційні ж результати другого туру, проведеного 7 лютого 2010 року, були такими: Янукович – 48,95 %, Тимошенко – 45,47 %. Зазвичай прийнятним вважалося, якщо за кандидата проголосувала половина і більше виборців, тоді він вважався повноцінним президентом з морального боку. Янукович же, на відміну від Ющенко у 2004 році (52 %), так лишився президентом меншості народу. Та це не мало значення в об'єктивній реальності.

Що обіцяв Віктор Янукович на переможних виборах 2010 року? Все [Додаток 2]. Не сказати, що виборці у це тотально вірили, але довірливість українців завжди була мрійливою. Українець завжди готовий бути обманутий солодкими обіцянками. Він цього хоче.

Янукович майже від самого початку своєї політичної діяльності став «людиною - мемом», що було спричинено неймовірною кількістю обмовок та гумористичних ситуацій, у котрі він потрапляв. Його противники активно використовували ці «проколи» аби довести, що країною керує недалекий індивід, його ж прихильники, не без роздратування, пояснювали це тим, що кожній людині властиво помилятися. Так, чи інакше, але обмовки Януковича стали національним підвидом гумору [Додаток 3], що активно використовували українські гумористи, такі як В. Зеленський та його команда з «95 кварталу».

Ставши президентом у парламентсько - президентській республіці, Янукович з товаришами не отримував всієї повноти влади. Головою уряду лишалася Юлія Тимошенко, посади міністрів займали представники БЮТ та «Нашої України», більшість у Верховній раді належала коаліції БЮТ – «Наша Україна» – «Блок Литвина». Але... останню фракцію зненацька вдалося вмовити

перейти на бік Партії регіонів. Спільно з комуністами та окремими депутатами - перебіжчиками була сформована нова коаліція «Стабільність і реформи», котра 11 березня 2010 року утворила уряд на чолі з найближчим соратником Януковича – Миколою Азаровим. Останній теж був «людиною - мемом», чому сприяло погане володіння українською мовою. Нова влада швидкими темпами змінила керівників державних установ по всій країні (між іншим, у 2005 році «біло - блакитні» жалілися на тотальне оновлення бюрократичного апарату «помаранчевими», називаючи це політичними репресіями. Тепер вони діяли так само, але чомусь не критикували самі себе).

Хоча економічна ситуація у країні не погіршувалася, проте правління Януковича явно нервувало значну частину українців. Тих, кого можна віднести до «помаранчевих». Не секрет, що Партія регіонів сповідувала радянсько - російські цінності та проросійський вектор зовнішньої політики. І це було підтверджено вже 27 квітня 2010 року. Напередодні президент України Янукович та президент Росії Медведєв (маріонетка Володимира Путіна) підписали т. зв. «Харківські угоди» за формулою «флот в обмін на газ». Вони передбачали зниження ціни російського газу для України в обмін на пролонгацію перебування російського Чорноморського флоту в українському Криму до 2042 року. До цього передбачалося, що російський флот покине Крим у 2017 році. Тепер же російські військові мали лишатися у Севастополі ще на 25 років. Це викликало хвилю обурення українських патріотичних кіл. Під Верховною радою відбувалися акції протесту. У самій сесійній залі парламенту йшли справжні бої. Під час ратифікації угоди 27 квітня 2010 року у голову Верховної ради Литвина летіли яйця, котрі кидали тепер вже опозиційні депутати, але його захищали від попадання за допомогою парасольок. Депутати –регіонали тримали оборону біля трибуни. Цей сюрреалізм закінчився перемогою команди Януковича. Угоди були ратифіковані, що перетворило Януковича на явного ворога національно - демократичних та правих сил.

У жовтні відбулися неймовірні речі. Українці заснули у парламентсько - президентській республіці, а прокинулися у президентсько - парламентській. 1

жовтня 2010 року Конституційний суд України скасував дію політичної реформи від 8 грудня 2004 року, а відтак і зміни до Конституції. Те, що до цього Україна жила 6 років в умовах політичної реформи і скасування її ставить під сумнів все законодавство 2004 – 2010 років – нікого не хвилювало. В умовах суспільної пасивності будь-які дії були допустимі. Зрозумілим є те, що без тиску з боку Януковича судді ніколи б не пішли на такий абсурдний крок. Та й не йшли на протязі попередніх 6 років. Скасування політичної реформи (без всенародного референдуму, чи хоча б голосування у парламенті, що яскраво ілюструє вплив народу на власну владу) повернуло надало Януковичу потужні повноваження: він самостійно контролював уряд та скеровував його роботу. Навіщо це було робити? Адже Янукович, як голова правлячої партії, і так мав абсолютно підконтрольний уряд? Можна припустити, що він прагнув закріпити своє всевладдя, аби у будь-якій ситуації мати важелі впливу. Плюс, поразка у 2004 році могла не давати спокою Януковичу. Тоді, у 2004 році, він міг стати президентом з «кучмівськими» повноваженнями, а урізані «ющенківські» повноваження могли його дратувати. Ось і було поєднано де - факто з де - юре.

У листопаді – грудні 2010 р. сталася ще одна подія, котра збурила частину суспільства. Тоді уряд та коаліція вирішили змінити деякі аспекти податкового законодавства, що було не вигідно підприємцям. У Києві відбувся т. зв. «Податковий майдан», учасниками котрого стали до 2 тис. осіб. До протестувальників навіть виходили перші особи держави – Янукович та Азаров – та надавали обіцянки. Проте, все закінчилось нічим. 3 грудня майдан було мирно розігнано: працівники комунальних підприємств Києва, під прикриттям міліції, демонтували наметова містечко.

2011 рік минув під знаком посилення влади Партії регіонів. Ще восени 2010 р. вона суттєво зміцнилася на місцевих виборах, тепер же стала перетворюватися на новий аналог радянської КПРС. Критика влади суттєво знизилася, журналісти жалілися на цензуру. Янукович, переважно, давав інтерв'ю благонадійним журналістам, котрі не задавали незручних запитань. Опозиція у парламенті втратила будь - який вплив. Під час сутичок деяким опозиційним депутатам

навіть проламували голови. Знов, як у 2004 р. та на початку 2007 р., у повітрі став відчуватися дух авторитаризму. У суспільстві, за винятком незначного відсотка активістів, спостерігалось відсторонення від політичних процесів. Влітку стало цікавіше. Зненацька було взято під варту Юлію Тимошенко – голову найбільшої опозиційної партії в Україні. Їй інкримінували перевищення службових повноважень під час погодження газових домовленостей з Росією у січні 2000 року. Цей процес став дуже масштабним, оскільки у більшості українців склалося стійке враження: настав час політичних репресій. Відсутність неспростованих доказів вини Тимошенко та доволі нервова поведінка судді Кіреєва робили з неї мученицю. Втім, у грудні Тимошенко отримала вирок та відправилася відбувати термін ув'язнення. Вимогу відпустити її висували країни ЄС, міжнародні правозахисні організації та навіть Папа Римський. Проте, нічого не мало сенсу. Ненависть Януковича до Тимошенко була надто сильною. З іншого боку, як би цинічно це не прозвучало, але ув'язнення не дозволило Юлії Володимирівні померти політично, адже з весни 2010 року (після поразки на президентських виборах та відставки з посади прем'єр - міністра) вона постійно втрачала рейтинг. Тепер вона стала символом.

Примітно, що перша політична репресія відбулася за рік до цього: було ув'язнено міністра внутрішніх справ у 2005 – 2006 та 2007 – 2010 рр. Ю. Луценка (через нібито незаконне фінансування з держбюджету святкування дня міліції, хоча щороку до цього ці святкування також відбувалися). Луценка страшно не любив один з лідерів регіоналів Б. Колесніков, котрого сам Луценко раніше намагався притягти до кримінальної відповідальності. Та й регіонал Н. Шуфрич мав суттєві особисті претензії до Луценка. І ось, міністра посадили, але це не викликало суспільного збурення. Можливо, це був «пробний камінь», який дозволив викреслити з активної політики Юлію Тимошенко. Та й її ув'язнення хвилювало більше соратників, оскільки прихильники БЮТ переживали напад пасивності. А ось міжнародне збурення, очевидно, зупинило Партію регіонів від подальшої спокиси пересадити всіх опонентів.

2012 рік ознаменувався двома подіями. Перша полягала у тому, що 3 липня було прийнято т. зв. «закон Колесніченка – Ківалова», котрий надавав офіційного статусу «регіональним мовам». Фактично, російська мова на Півдні та Сході України була зрівняна з державною – українською. Це змусило прокинутись частину суспільства: у Києві відбулися акції протесту. Однак, влада не йшла на поступки. Тим паче, що насувалися парламентські вибори і Партії регіонів варто було хоч з чимось йти до виборців. Вічна обіцянка зробити російську мову другою державною не була виконана на 100 %, але офіційний статус російської на Півдні та Сході вже був чимось. Від цього виграла і опозиція: вона неухильно обіцяла у разі перемоги касувати дію закону.

Друга головна подія 2012 року вже була трохи згадана вище. У жовтні відбулися вибори до Верховної ради. За рік до цього була змінена виборча система з пропорційної на змішану (половина місць у раді надавалася депутатам, обраним за списками політичних партій, друга половина – мажоритарникам). Завдяки цьому Партія регіонів перемогла. Також було заборонено існування блоків політичних партій, що унеможливило існування «Блоку Юлії Тимошенко» - тепер команда ув'язненої экс - прем'єрки йшла у форматі ВО «Батьківщина», об'єднавшись з партією «Фронт змін» А. Яценюка ¹. Колишня «Наша Україна» остаточно деградувала, їй на зміну прийшла нова партія – «Удар», на чолі з відомим боксером В. Кличко (до нової команди перекочувало багато депутатів - «нашоукраїнців») Результат був наступний: Партія регіонів – 30 %, ВО «Батьківщина» - 25,54 %, партія «УДАР» - 13,96 %, КПУ – 13,18 %, ВО «Свобода» - 9,68 %. Як бачимо, сумарно «проукраїнські» партії отримали більшість. Сумарно ВО «Батьківщина», УДАР та ВО «Свобода» мали 49,18 %, тоді як «консервативно - проросійські» Партія регіонів та КПУ лише 43,18 %. Однак, абсолютна більшість мажоритарників, зацікавлених у можливості

---

¹ Симптоматично, що у січні 2010 року «помаранчевий» Яценюк закликав не підтримувати у другому турі ані Януковича, ані Тимошенко, чим наніс останній суттєвого негативу. А після виборів ходив до Януковича з проханням призначити себе новим прем'єр - міністром, але отримав відмову. У 2012 році він зненацька опинився на чолі партії тої, проти кого працював ще два роки тому. Політика!

отримувати грошові кошти з бюджету на власний округ, стали основою більшості Януковича.

Сенсацією стало і потрапляння до парламенту партії українських націоналістів – ВО «Свобода», котрим пророкували до 5 % голосів. Пояснити це можна русифікаторською політикою Партії регіонів, що викликало протидію у частини суспільства. Також, слабка діяльність парламентської опозиції вимагала більш рішучих політиків у Верховній раді. З іншого боку, існували і непідтвержені теорії про те, що самому Януковичу вигідно мати у Верховній раді націоналістів, аби лякати правими (мобілізувати) свій електорат навколо себе. Нібито у штабі Партії регіонів існувала ідея висунути у другий тур майбутніх президентських виборів 2015 року Януковича і лідера націоналістів Тягнибока. Тоді більшість українців мала проголосувати не стільки за Януковича, скільки проти Тягнибока. Чи існували ці технології у реальності – судити важко, але їх обговорювали.

Зрештою, новий парламент став працювати. У грудні уряд Азарова було переформатовано. До нього долучили особисто близьких до Януковича (і його сина Олександра) молодих людей. Цю групу стали називати «родина». Її поява дуже важлива, оскільки саме з кінця 2012 року Янукович став перетворюватися на олігарха зі своїм особистим угрупованням «молодих олігархів». Зупинимось тут детальніше. До «родини» належали: Віталій Захарченко – міністр внутрішніх справ у 2011 – 2014 рр.; Сергій Арбузов – у 2010 – 2012 рр. очолював Національний банк України, у 2012 – 2014 рр. – перший віце - прем'єр - міністр України, на початку 2014 р. один місяць виконував обов'язки прем'єр - міністра України; Олександр Клименко – у 2012 – 2014 рр. очолював міністерство доходів і зборів; Едуард Ставицький – у 2012 – 2014 рр. очолював міністерство енергетики та вугільної промисловості; Сергій Курченко – молодий олігарх (у 2012 році йому було лише 27 років); Андрій Кравець – у 2010 – 2014 рр. очолював Державне управління справами; Сергій Тимченко – у 2011 – 2014 рр. очолював Державне агентство земельних ресурсів. До переліку варто додати і сина президента – Олександра Януковича. Останній, стоматолог за освітою, відкрив

свої небачені таланти підприємця. Щоправда, лише після того, як його батько став президентом. Олександр вигравав значну частину державних тендерів, перетворюючись на олігарха буквально на очах.

Коли говорять про Януковича часто забувають, що до 2012 року він був, значною мірою, маріонеткою олігархічних груп, ширмою, за котрою ховалися десятки впливових персон української політики та бізнесу. Найбільшим ляльководом виступав Рінат Ахметов – найбагатша людина України, власник компаній та ЗМІ, головний спонсор Партії регіонів та фактичний лідер донецького угруповання. З 2010 року став посилювати свій вплив на владу Д. Фірташ – інший олігарх. Мав велику вагу інший багатий підприємець – С. Львовчкін, котрий очолював адміністрацію президента Януковича, але точно не був простим виконавцем. Інші олігархи – Коломойський, Пінчук, Фельдман, брати Суркіси та ін. – справляли головний вплив на розвиток України. До 2012 року Янукович міг або слугувати деяким з них, або намагатися лавірувати між ними. Тепер стан справ змінився: формальний голова держави забажав стати і фактичним.

З кінця 2012 року та на протязі 2013 року ситуація в країні ніби нормалізувалася. Економічний стан хоч і залишав бажати кращого у порівнянні з європейськими країнами на Заході, але був прийнятний і навіть навіював оптимізм. Партія регіонів хоч і міцно тримала владу, але пішла на деякі послаблення. Опозиційних політиків стали більше запрошувати на телепрограми¹ та політичні ток-шоу, критика Януковича та його команди не переслідувалася. Пояснити це можна тим, що Партія регіонів, котра обіцяла своїм виборцям рух на зближення з Росією... зненацька почала вести Україну у протилежному напрямку – до Європейського Союзу. Ідея асоціації України та ЄС висував ще президент Ющенко, але (як і в цілому щодо правління Віктора Андрійовича) далі слів справа не пішла.

---

¹ Головним опозиційним каналом на той час був TVi, де владу критикували з ранку до ночі. Власником його був М. Княжицький, котрий у 2012 році був обраний народним депутатом від ВО «Батьківщина». Далі йшов більш помікований 5 канал українського олігарха П. Порошенка.

І Янукович і вся його команда сипала на голови українців неймовірні обіцянки зростання рівня життя, зарплат, реформ у сфері освіти і медицини, покращення інвестиційного клімату завдяки зоні вільної торгівлі з ЄС. Співкері влади, головним чином М. Чечетов та Г. Герман, майже щоденно виступали на політичних ток - шоу, розповідаючи про геніальність Януковича: мовляв, «помаранчеві» 5 років лише сварилися та «чесали язики», тоді як геніальний Віктор Федорович ледь не завтра приведе Україну до Європи (не у географічному, а соціально - економічному сенсі, звичайно). Опозиція, чії обіцянки почав виконувати Янукович, не могла його критикувати, тому доводилося обережно підтримувати, не забуваючи про мінуси «кримінально - олігархічного», авторитарного режиму. Все відбувалося так, ніби підписання асоціації України та ЄС є вже вирішеною справою. Електорат Партії регіонів не особливо реагував на таку зміну курсу зі Сходу на Захід. Зрештою, Партія регіонів настільки взяла під контроль регіони, що будь - якої іншої «біло - блакитної» опозиції їй не могло і бути. Але, як це завжди буває, «не так сталося, як гадалося»...

У листопаді 2013 року уряд та президент стали говорити про можливість відкладення асоціації з ЄС. Це стало справжнім «холодним душем» для всіх українців. Якими були причини такого крутого повороту? З одного боку, тиск Росії та її прагнення втягнути Україну до свого утворення – Митного союзу. З іншого боку, Янукович з товаришами стали висувати країнам ЄС неймовірні вимоги надати Україні мільярди євро для модернізації українського приватного (!) бізнесу до стандартів Євросоюзу. Європейці не могли піти на такий дикий крок, хоча і пропонували знайти порозуміння та надати грошові кошти у значно менших розмірах. Росія, зі свого боку, також стала надавати Україні обіцянки великих грошей та знижок на газ. Українці затамували подих, очікуючи, куди ж поверне курс державний корабель?

Тоді ж у Києві та інших містах України розпочалися акції на підтримку євроінтеграції України. Найбільший київський «Євромайдан» складався зі студентства, котре чітко наголошувало, що їх акція не «проти» Януковича, а «за» асоціацію України та ЄС. Молоді люди побоювалися, щоб їх зненацька не стали

вважати противниками влади, тому постійно наголошували, що їх майдан «без політиків». Відбувалися і політичні мітинги прихильників «Батьківщини», УДАРу та «Свободи», котрі також вимагали асоціації та побоювалися остаточного переходу України під контроль Росії.

29 листопада у Вільнюсі (Литва) мав відбутися історичний саміт, де Україна та ЄС могли підписати асоціацію. Тисячі українців, якщо не мільйони були прикуті увагою до цього заходу. Вони до останнього не знали, чи наважиться Янукович на це, чи ні. Втім, не наважився. Хоча і декларував продовження переговорів та можливе підписання у майбутньому, навесні 2014 року. Однак, тут сталася подія, котра у сотні разів перевершила розчарування у зовнішній політиці.

Ще вночі 30 листопада 2013 р. відбувся силовий розгін київського «Євромайдану». Мирних студентів, абсолютна більшість з котрих і так збиралася полишити Майдан зранку, почали жорстоко бити та калічити бійці спецпідрозділу «Беркут» МВС України. Трагічності події додавала і відсутність будь-якої мотивації побиття, і намагання «Беркуту» відрізати шляхи до відступу мітингуючих, і насилля проти молоді, котра жодним чином не порушувала правопорядок та не чинила спротиву. Такого в історії незалежної України ще ніколи не було. Все це стало справжнім «плювком в обличчя» українцям. Принаймні тій частині, котра не підтримувала Партію регіонів. Це стало сингалом: лише пара годин минула після відмови від асоціації з ЄС, а влада вже почала терор у кращих традиціях країн Митного союзу – Росії, Білорусі, Казахстану. Шок був неймовірний.

Лірична душа українця не могла такого стерпіти. Били дітей, били дівчат, били мирних студентів. Їх доганяли. Вони були вимушені ховатися у Михайлівському Золотоверхому монастирі, що знаходиться у центрі Києва. Православні монахи взяли молодь під захист. «Беркутівці» не наважилися входити до церковної споруди і продовжити побиття. Як це виглядало з точки зору емпатії? З точки зору містичного романтизму? А ось так: молодь – добро та невинність, церква – захист та світло, «Беркут» - сили зла з Пекла. Саме це якщо і не на рівні свідомості, так вже точно на рівні підсвідомості. Янукович став ледь

не Дияволом для частини українців. Навіть серед прихильників Януковича не було одностайності.

1 грудня 2013 р. у Києві зібралися близько 1 мільйона українців. Всі вони всією душею ненавиділи Януковича, Партію регіонів, «Беркут» та владу загалом. Їх мотиви вже далеко не полягали у євроінтеграції. Вони прагнули дострокових парламентських та президентських виборів, відставки уряду Азарова, притягнення до кримінальної відповідальності «беркутівців». У той же день некерований натовп¹ ледь не взяв штурмом адміністрацію президента Януковича.

Подіям «Революції гідності» від грудня 2013 до лютого 2014 р. ми присвятили окрему главу. Тут лише зупинимося на персоні Януковича та його ролі. Криваве побиття студентів 30 листопада стало початком його краху. Декілька разів – у середині грудня, наприкінці грудня, у першій половині січня 2014 року – протести йшли на спад, проте влада знову і знову кидала «Беркут» в атаку, не даючи народному гніву зійти нанівець. Чому Янукович не пішов на деескалацію конфлікту? Адже саме це було найбільш очевидним та вірним рішенням? Очевидно, він відсував за собою силу, не мав наміру підлаштовуватися. Хотів стати таким самим диктатором, як Путін у Росії, Лукашенко у Білорусі та Назарбаєв у Казахстані. Він вірив, що зможе розчавити протести націонал - демократичних сил, або ж вони самі визнають його непереможність та підкоряться. Пакет «диктаторських» законів від 16 січня 2014 року та перші смерті на Майдані 22 січня (на свято Дня соборності України) призвели до незворотних наслідків: мали перемогти або сили Януковича, або сили Майдану. Іншого не дано. Протистояння тривало, але пік настав 18 – 21 лютого, коли у Києві йшли повномасштабні бойові дії на знищення.

Крах Януковича наступив. Ввечері 21 лютого 2014 року він назавжди покинув Київ, спробував організувати опір у Харкові, але невдало. Тоді він перебрався до Криму, де за допомогою російських військових дістався території Росії. 22 лютого опозиція («Батьківщина», УДАР, «Свобода») стала владою: була

---

¹ Хоча... досі нез'ясованою залишається роль професійного провокатора Дмитра Корчинського, котрий перебував на місці подій.

сформована нова коаліція, новий уряд. Новий голова Верховної ради О. Турчинов став невдовзі виконуючим обов'язки президента України. Партія регіонів зазначала тотальної поразки та деморалізації. Її представники каюлися та постфактум розповідали, що вони ніколи не підтримували політики свого лідера. Один з головних спікерів партії Януковича – Юрій Мірошніченко – навіть плакав в ефірі телебачення й просив чи то пробачення, чи то намагався виправдатися.

Сам Янукович, сидячи у Росії, назвав події у Києві державним переворотом, нову владу відмовився визнати та повторював, що саме він «легітимний»¹ президентом. Останнім акордом Януковича як політика стала зрада України. Він офіційно звернувся з листом від 1 березня 2014 р. до президента Росії з проханням ввести збройні сили Російської Федерації на територію України та навести «конституційний лад». Іншими словами, Віктор Янукович прохав Росію окупувати Україну та придушити протести. Більш огидним чином вписати себе в історію було неможливо. Той, що мав захищати суверенітет України, благав іншу державу (котра мала і має територіальні претензії до України) ввести війська та вбивати, стріляти, заарештовувати українських громадян. З іншого боку, сумнівно, зо у Януковича були хоч якісь поняття про честь.

Після 2014 року він залишився у Росії (вперше тікав до неї на початку 2005 року), даючи прес - конференції у Ростові – на - Дону та Москві, виступаючи віддалено в українських судах. Факт держзради було доведено, а ось корупцію – досі ні, проте навряд чи можна знайти в Україні людину, котра б хоч трохи вірила у чесність экс - президента. Окрім його заклику «Остановитесь!», котрий став черговим мемом, він нічим не згадувався на протязі років свого перебування. Партія регіонів хоч і не була заборонена, але розкололася на декілька проектів. Тепер вони не згадують свого колишнього вождя.

Чим же являлася фігура Януковича в екзистенційному ключі? Він був продуктом радянської системи, розбавленої з криміналом 90 - их років. Самозакоханим егоїстом, котрий понад усе цінував розкіш. Його резиденція – Межигір'я – стала після 2014 року музеєм, оскільки у таких багатствах не жили

---

¹ З 2014 року це стало одним з прізвиськ Януковича.

навіть європейські монархи минулого. Чи був він політиком зі стратегічним баченням? Ні, навіть без тактичного. Янукович – неймовірна посередність, котра стала історичною персоною у результаті збігу обставин. Звісно, мів він і ділову хватку, авторитарний характер, певні лідерські задатки а-ля «феодалський боярин з дореформеної Росії». Проте, у цивілізованому суспільстві він би навряд чи став навіть депутатом міської ради. Його хамство було неприкритим¹: він міг облаяти пенсіонера, котрий задавав незручні питання, погрожувати журналісту фразою «я вам не заздрю», використовувати блатні фрази «Донбас – порожняк не гонить!». Янукович мав певну слабкість щодо регалій: будучи людиною надто далекою від інтелектуальності, він дивним чином отримував ступені доктора економічних наук, доктора юридичних наук, магістра міжнародного права, професора (хоча навіть писав це слово з помилкою, та й ніхто не бачив тих студентів, котрих міг навчати Янукович для здобуття цього наукового звання). Його команда спробувала зробити певний культ особи свого лідера.

Але, Янукович був і дзеркалом суспільства. Його корумпованість відповідала загальній корумпованості населення; його жага до розкоші відповідала аналогічним прагненням українців. Та майже кожен чиновник середньої ланки жив і живе не за трудовими доходами, маючи бізнес та купу майна, переписаних на родичів. Янукович і продукт, і творець системи, започаткованої Кучмою. Вказане прагнення до наукових ступеней та звань – звичайна практика української бюрократії з радянських часів і до сьогодні. Авторитаризм у менеджменті – все так само. Ще влітку 2010 року – до шестидесятиріччя Януковича – було знято та показано на телебаченні пропагандистський документальний фільм «Президент. Початок шляху», котрий представляв Януковича ледь не як «батька народів» у сталінсько - брежнєвському стилі. Очевидно, це подобалося і самому Януковичу. Це подобалося його товаришам. Це відповідало і прагненням значної частини соціуму: мати свого господаря, котрий правитиме ними, позбавляючи індивіда необхідності приймати рішення. Зрештою, це є значною складовою радянсько - російських ментальних

---

¹ За чутками, у молоді кримінальні роки він мав прізвисько «хам».

догм. Януковичу пощастило, адже існували сотні шансів, що він залишиться невідомим підручникам з історії. Але, випадок відіграє у вітчизняній екзистенції величезну роль. В Україні «ніхто» може зненацька стати «всім». Тут ми перевершили комуністичні догми.

І не варто забувати, що майже половина українців палко підтримувала Януковича. Бо він був «свій», «простий», «донецький хлопець». І це дійсно підкупало тих людей, котрі вважали зарозумілих політиків – всюди покидьками. Ще з 90-их років в українців (і росіян) відчувався стереотип: краще мати справу з кримінальним авторитетом, злочинців, який хоча б сповідує якісь принципи («понятія»), ніж з безпринципним чиновником - політиком. Саме таке відношення було і до Януковича. Він був більше «своїм» у блатному контексті, ніж той самий Ющенко, чи то Тимошенко. Плюс, Янукович взяв на озброєння радянські та проросійські тези, чим став уособленням захисника ментальності для більшості жителів Півдня та Сходу України. Навіть коли таким прихильникам Януковича казали, що він корумпований – вони свідомо, чи підсвідомо розуміли, що і самі б були такими ж корумпованими, якби могли посісти місце Януковича.

Якщо феномен Ющенко полягав у провалених успіхах, до котрих існували всі об'єктивні передумови, то феномен Януковича полягав у зворотному: неймовірних успіхах при відсутності будь - яких передумов до цього. І при цьому він мав авторитет «баті» - майже диктатора, котрому хотіли служити і до котрого відносились з благоговінням прихильники. Зрештою, Янукович закінчив на узбіччі історії, як і Ющенко, але у набагато гіршому варіанті.

7. Феномен Порошенка

Мабуть, жоден українець ще у грудні 2013 року не міг уявити, що бувалий політик далеко не першої величини – Петро Порошенко – вже у травні 2014 р. буде обраний президентом більшістю українських виборців. Це було дійсним феноменом, у котрому ми маємо розібратися.

Петро Порошенко прийшов у політику як член команди Віктора Медведчука, котрий, у свою чергу, був членом команди президента Кучми. 1998 року молодий підприємець та майбутній олігарх Порошенко став народним депутатом, членом медведчуківської фракції Соціал - демократичної партії України (об'єднаної), або просто СДПУ(о). Сама партія ніколи не мала суттєвої підтримки серед українців, оскільки мала до соціал - демократії дуже далеке відношення, котре виявлялося виключно у назві. Насправді це була група підтримки Кучми, котру складали особи з незначною популярністю у народі, а політтехнології та вплив ЗМІ ще не досягли своєї пропагандистської величі, котра настане за десяток років.

У парламенті Петро Олексійович швидко заводив знайомства та отримувал гешефт. Він став близьким до Кучми, впливав на бюджетний комітет Верховної ради, став одним з творців Партії регіонів (котра стане найпотужнішою політичною силою в Україні 2004 0 2014 рр., проте вже без Порошенка) та власної партії «Солідарність» (про існування котрої мало хто знав, оскільки створена вона була як «кишенькова», на майбутнє та про всяк випадок). За уряду Ющенка (1999 – 2001 рр.) Порошенко сильно зблизився з прем'єром, і коли останнього відправили у відставку – став його найближчим соратником та кумом, а разом і спонсором. Паралельно відбувалося нарощування бізнесу. Доступ до влади це дозволяв. Як прекрасний тактик, Петро Порошенко розумів, що у Ющенка є безумовні шанси стати президентом і цим варто було скористатися. Одночасно, він тримав гарні стосунки і з владою, оскільки у 2000 – 2004 рр. являвся заступником голови ради Національного банку України. Опозиційність з 2001

року не була радикальною. Така гнучкість Порошенка повториться у 2010 – 2014 рр., але про це пізніше.

2004 рік став переламним для молодого олігарха. Як найближчий соратник Ющенка, під час президентської кампанії Петро Порошенко не жалів коштів та особистих зусиль для перемоги кума. 5 канал Порошенка став головним ЗМІ для учасників та прихильників «Помаранчевої революції». Зрештою, перемога настала. Ще у січні 2005 року обраний президент Ющенко зненацька вирішив, що його спонсор і друг Порошенко має обійняти посаду прем'єр - міністра Проте, це йшло всупереч попереднім домовленостям між Віктором Ющенко та Юлією Тимошенко. Саме остання мала очолити уряд і з цього ніхто під час виборів не робив секрету. Тимошенко не здала своїх інтересів. Виступаючи перед прихильниками на Майдані, Ющенко почав говорити про склад нової владної команди і тоді... «помаранчеві» почали тисячами кричати «Юля! Юля! Юля!». Очевидно, це зробило свою справу і Ющенко вирішив не йти проти прихильників та не руйнувати власну команду. Це підтвердила і сама Тимошенко у своєму виступі від 8 вересня 2005 року: «Зі мною президентом було проведено безліч переговорів, щоб я поступилася своїм місцем заради Петра Порошенка, і, щоб я спокійно відреагувала на те, що я не стану прем'єр - міністром. І, чесно кажучи, я не погодилась. Я була впевнена, що мою кандидатуру не подадуть. Але настав переломний момент під час інавгурації президента, коли на площі, практично вся площа скандувала моє ім'я. Це вплинуло докорінним чином – і мене призначили» Але, лише на певний час.

8 лютого 2005 року Петро Порошенко отримав свою посаду. Він став секретарем Ради національної безпеки і оборони України – дорадчого органу при президентів України, одна зі збільшеними Ющенком (спеціально під Порошенка) повноваженнями. Фактично, РНБО стала паралельним урядом, а сам Порошенко активно втручався у діяльність органів виконавчої влади (див. виступ О. Зінченка від 4 вересня 2005 року, який було процитовано вище). Окрім того, молоді олігархи «помаранчевого» табору утворили щось на кшталт мафіозного

об'єднання, котре було охрещене «любі друзі»¹. У ньому Порошенко відіграв активну роль, нарощуючи свій фінансовий та політичний вплив.

І це могло б тривати і далі, якби не скандальна прес-конференція голови секретаріату президента Ющенка – Олександра Зінченка. Хоч Порошенко на неї і швидко прибіг та спробував спростувати звинувачення у корупції «по гарячих слідах», проте віра «помаранчевих» українців у свою «непогрішиму» команду сильно похитнулася. До 8 вересня 2005 року Ющенко вирішував як діяти далі. Під час першої зустрічі з Тимошенко він поставив їх умову повністю підкоритися та публічно підтримати «любих друзів», а Зінченка – засудити. Вона відмовилася.

Тоді відбулася остання зустріч перед відставкою, за участю Порошенка. Тимошенко це згадувала так: «Я кинула все і під'їхала до президента. Я з ним спілкувалась за 20 хвилин до того рокового прямого ефіру, коли він відправив уряд у відставку. Я сіла поряд з ним, я взяла в свої руки його руку. Я сказала: «Вікторе Андрійовичу, до ефіру залишилося декілька хвилин, до прес-конференції...» Я кажу: «Віктор Андрійович, я вас просто прошу! Я не знаю, як слова ті знайти, не руйнуйте надії людей! Не руйнуйте авторитет нашої революції, не руйнуйте надії людей на моральність, чесність і справедливість! Давайте зараз вийдемо до преси рука об руку разом, подивимось в ці камери і скажемо, що поки ми разом, стабільність у цій країні є гарантованою». Мені в якийсь момент просто здалося, що президент дрогнув у своєму намірі. Але ви знаєте, рок є рок... В цю хвилину увірвався Петро Олексійович Порошенко без будь-якого запрошення, без будь-якого стуку. Він весь був, перепрошую, у соплях і сльозах, і він почав кричати, що тільки що з нього зняли депутатство, що це було підтримано фракцією Блоку Юлії Тимошенко, що це є зрадники, це є люди, які його буквально прибрали з Верховної Ради, і все це, чесно кажучи, виглядало комічно... Але президент подивився, встав, повернувся до мене спиною і сказав: "Розмову закінчено" і пішов, практично зруйнувавши нашу єдність...». 8 вересня Ющенко відправив у відставку і Тимошенко, і Порошенка.

---

¹ «Любими друзями» Ющенко називав своїх соратників.

Але, на цьому кар'єра Петра Олексійовича не завершилася. Вичекавши трохи у «політичній засаді», вже у березні 2006 року він потрапив у парламент за списками президентської партії «Наша Україна». Як це не дивно, історія повторилася: у рамках майбутньої «помаранчевої коаліції» передбачався розподіл головних посад. Лідер «Нашої України» Ющенко – президент, лідерка БЮТ Тимошенко – прем'єр - міністр (вдруге), а лідер Соціалістичної партії України Мороз – голова Верховної ради. Зненацька Віктор Ющенко запропонував на посаду голови парламенту того - таки Порошенка. Це призвело до того, що ображений Мороз вступив у союз з Партією регіонів та комуністами, а відтак було сформовано нову коаліцію, котра призначила другий «біло - блакитний» уряд Януковича. Вже вдруге намагання Ющенка «протиснути» Порошенка призвело до розколу «помаранчевих».

Порошенко зберіг депутатський мандат, очолив парламентський комітет з питань фінансів та банківської діяльності, став активним відвідувачем політичних ток - шоу. Тримався він завжди максимально толерантно до опонентів, виступав аргументовано, хоча і не мав ораторських талантів, так само як і великих симпатій у народі. Але, Віктор Ющенко не мав наміру лишати свого протеже без посади. У лютому 2007 року Порошенко став головою наглядової ради Національного банку України. Займав він її і за президента Януковича – аж до весни 2012 року.

Кадровий голод Ющенка ближче до свого політичного кінця вимагав перевірених кадрів, а їх лишалося все менше і менше. Тому, у жовтні 2009 року Порошенка було призначено міністром закордонних справ України. Те, що новий міністр не був кадровим дипломатом (що вважалося до цього призначення неприпустимим) – мало кого хвилювало. Хоча, колишній конкурент Тимошенко тепер став працювати міністром у другому уряді тієї самої Тимошенко. Однак, зовсім недовго. У лютому 2010 року президентом було обрано Віктора Януковича, у березні сформована нова правляча коаліція, і тоді ж – новий уряд Миколи Азарова. Порошенко лишився «поза бортом», але не зовсім. Він продовжував займати посаду голови наглядової ради Нацбанку, лишився медійною фігурою.

У березні 2012 року сталася неймовірна подія. За пропозицією Віктора Януковича Петро Порошенко обійняв посаду міністра економічного розвитку і торгівлі України. У чому неймовірність? У двох аспектах: 1) Віктор Янукович та все керівництво Партії регіонів з відвертим презирством ставилися до «помаранчевих», особливо до найближчого оточення Ющенка. Саме таким був Порошенко; 2) міністерство економічного розвитку і торгівлі України було ключовим у сфері планування державного бюджету, державних закупівель та тендерів. Тобто, основні грошові потоки держави протикали через нього. Здавалося, авторитарний Янукович не міг допустити, щоб «чужа людина» сиділа на мільярдних потоках. Очевидно, що Янукович з командою довіряли Порошенкові. Тим паче, що інших мотивів бути не могло (хоч Порошенко і олігарх, але зовсім не впливова політична фігура, щоб з ним ділити «владний пиріг»). Примітно, що ще у грудні 2011 року сам Порошенко відкидав можливість працювати в уряді Азарова. Він казав: «Я не шукаю, не шукав, і не буду шукати працевлаштування. Слава богу, мені є чим займатися». Очевидно, не стало чим... У березні 2012 року він заявив зворотнє: «Поставивши на одну чашу терезів особисті політичні амбіції, а на іншу – ситуацію в економіці... Рішення я прийняв». Сам Порошенко пояснював свій неочікуваний крок (зраду політичних ідеалів – як це міг сприйняти «помаранчевий» виборець) бажанням провести системні економічні реформи, створити сприятливий клімат для бізнесу та інвестицій і т.п.

Нічого з цього не було зроблено. Вже у жовтні 2012 року Порошенко пішов на парламентські вибори як самовисуванець та став народним депутатом України. У грудні звільнився з посади міністра. Промінявши посаду міністра на депутатський мандат він довів, що системні реформи його вже не дуже і цікавили. У Верховній раді 2012 – 2013 рр. Порошенко був майже непомітним депутатом. Боротьба точилася між силами влади (Партія регіонів, Блок Литвина, КПУ) та опозиції («Батьківщина», УДАР, «Свобода»). Олігарх Порошенко був наче поза конфліктом, бо і опозиція до нього відносилася насторожено (екс - міністр

Януковича!), і влада без зайвої любові (екс - «помаранчевий», до фракції «регіоналів» не вступав).

Все змінила «Революція гідності». Антиурядові протести, викликані відмовою президента Януковича від підписання асоціації з Євросоюзом та подальше криваве побиття студентів у Києві, стали «зірковим часом» опозиції. Лідери парламентських фракцій А. Яценюк («Батьківщина»), В. Кличко (УДАР) та О. Тягнибок («Свобода») стали номінальним уособленням протесту. Виступаючи зі сцени, вони ставили вимоги владі: дострокові парламентські вибори, притягнення до відповідальності бійців спецпідрозділу «Беркут», амністія заарештованих протестувальників, курс на ЄС та ін. Поряд з ними на сцені з'явився і Порошенко. З одного боку, він зробив політичний вибір на користь опозиції, з іншого – був максимально толерантним до влади, намагаючись всидіти «на двох стільцях». Вже у перший день «революції» - 1 грудня 2013 року – він самостійно намагався зупинити натовп, котрий намагався взяти штурмом адміністрацію президента. Видершись на бульдозер, Порошенко виголосив промову про недопустимість силових дій з боку людей. У відповідь люди посилали його нецензурними висловами у відповідному напрямку, а потім і скинули з бульдозера. З іншого боку, не всі учасники протестів тоді бажали справжньої революції, тому декому позиція Порошенка і сподобалася.

До самої перемоги «революції» Порошенко лишався «на других ролях», лідером його ніхто не вважав. Навіть формальні вожді «революції» - Яценюк, Кличко й Тягнибок – не мали реального впливу на «майданівців» (їх так само посилали у напрямку геніталій). Окрім інциденту з екскаватором, Порошенко прославився лише розмовою з нардепом від Партії регіонів В. Новинським, котрого обізвав «сукою православною»¹. Однак, у 20 - их числах лютого 2014 року режим Януковича впав. Опозиціонери стали владою. Були оголошені дострокові президентські вибори.

---

¹ Сама розмова проходила у приватній атмосфері, відео було злито ЗМІ. Чи було це зроблено спеціально, чи ні – розмова мала трохи підвищити рейтинг Порошенка як політика та захисника «майданівців».

Одночасно, Росія розпочала злочинну операцію з захоплення та приєднання українського Криму до свого складу. Криза, котра загрожувала повномасштабною війною, сколихнула суспільство. Проросійські акції протесту переростали у захоплення державних установ. У квітні 2014 року воєнізовані формування на Донбасі, на чолі з російським офіцером І. Гіркіним (Стрелковим) захопили м. Слов'янськ, було оголошено про створення «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки». Російські війська, спільно з проросійськи - налаштованими громадянами України, спробували повалити конституційний лад та розколоти українську державу. Мова не йшла лише про Донбас: лідери сепаратистів прагнули взяти весь Південь та Схід України, а також Київ. 14 квітня влада оголосила Антитерористичну операцію на Сході України. Тисячі українців добровольцями йшли на захист Батьківщини, як у складі збройних сил, так і у лавах національної гвардії й добровольчих батальйонів. Українці вперше за роки незалежності відчували себе в атмосфері повномасштабної війни. У цій самій атмосфері невизначеності, небезпеки та істерії проходили президентські вибори.

В умовах розгрому Партії регіонів та виходу з в'язниці головної опозиціонерки – Юлії Тимошенко – здавалося, що сумнівів немає. Президентом стане вона. Існували сильні амбіції і у Віталія Кличка. Останній ще під час «революції» наплював на попередні домовленості з Яценюком і Тягнибоком (про висунення спільного та єдиного кандидата від трьох політичних сил) та самочинно заявив, що буде йти у президенти. Але, сталося дивне. У березні 2014 року В. Кличко, разом з П. Порошенко, поїхали до Відня, де знаходився український олігарх Д. Фірташ – головний спонсор Партії регіонів останніх років.

Зненацька, по поверненні в Україну, Віталій Кличко, чий президентські амбіції були беззаперечними, заявив, що балотуватися у президенти не буде. Натомість він підтримує кандидатуру Петра Порошенка, а сам піде на вибори київського міського голови. Такий крутий поворот не можна було пояснити жодним чином. Кличко мав у рази більше рівень підтримки, ніж «потасканий» політик і олігарх Порошенко, котрий двічі встрявав у скандали, котрі призводили до розколу у таборі «помаранчевих»; котрий працював на «злочинний» режим

Януковича як міністр в уряді Азарова. Пояснити цей «самозлив» Кличка як кандидата у президенти та лідера партії можна лише одним логічним чином: вся партія УДАР була просто проектом самого Фірташа; всі депутати від партії УДАР були схвалені Фірташем; все фінансування здійснювалося Фірташем. УДАР – керована опозиція, котра мала хоч і критикувати Партію регіонів, але у допустимих рамках. Коли Партії регіонів не стало, настав час використати УДАР з іншою метою. І сам Кличко чудово розумів, що він є фейковим лідером. Справжній – Фірташ.

Чому Фірташ обрав Порошенка, а не Кличка? Можливо, двом олігархам було простіше домовитися. Можливо, Порошенко як дещо самостійний олігарх міг влаштувати інші бізнесові еліти. Плюс, Петро Олексійович славився своєю толерантністю та здатністю співпрацювати будь з ким. Він був більш нейтральним, ніж «революційний» Кличко, більш придатним для виборців Сходу та Півдня, адже був членом команди Януковича, а тому хоч і не був своїм, але ж і не таким чужим для електорату. Який інтерес мав сам Фірташ? Окрім фінансових потоків, це – збереження політичного впливу та своїх кадрів. Як головний спонсор Партії регіонів, він не міг допустити, аби «революційна» влада застосувала кримінальне переслідування колишніх та чинних «регіоналів». Існує велика імовірність того, що Порошенко гарантував Фірташеві імунітет щодо функціонерів Партії регіонів та вищої бюрократії епохи Януковича. Принаймні, так сталося у реальній дійсності на протязі 2014 – 2019 рр. Підсумком віденської зустрічі стало те, що політична сила Віталія Кличка де - факто перестала існувати.

Петро Порошенко, котрий у грудні 2013 р. мав приблизно 3 % підтримки українців, висунув свою кандидатуру та фактично поглинув партію УДАР Віталія Кличка. Вона стала його матеріально-технічною базою та людським ресурсом. Захоплення Криму Росією та війна на Донбасі стали чудовим політтехнологічним чинником для Порошенка. Були використані дві технології, котрі змінили електоральні вподобання українців: 1) піар - команда Порошенка розпочала масовану агітацію про те, що вибори мають пройти в один тур, оскільки країні потрібен легітимний верховний головнокомандувач збройних сил України.

Нібито без всенародно обраного президента Україна має слабкі позиції перед світом та є легкою жертвою Росії у війні на Донбасі. Висувалася теза про те, що Порошенко хоч і не ідеальний, хоч Майдан стояв проти олігархії (у тому числі), але українцям треба не бути егоїстами і обрати президента у першому турі. Заради порятунку країни, звісно. Те, що законним верховним головнокомандувачем та виконуючим обов'язки президента був Олександр Турчинов – не враховувалося. Те, що українці мають обрати президента одразу у першому турі – спрацювало. Але ж хто є беззаперечним лідером? Адже була ще Юлія Тимошенко, чий образ за час ув'язнення знов став симпатичним українцям. Вихід було знайдено; 2) близькі до Порошенка власники соціологічних центрів (деякі з них потратили до штату вже президента Порошенка влітку) розпочали таку ж масовану агітацію стосовно того, що Порошенко є беззаперечним лідером президентської гонки. Мовляв, хоч він і може не перемогти у першому турі, але точно переможе у другому. У поєднанні ці дві технології позбавили українців усвідомленого вибору: якщо Порошенко все одно переможе, як би там не було, то який сенс голосувати за інших кандидатів? Якщо країна на межі військової окупації Росією, то варто не затягувати з обранням голови держави.

Ось що обіцяв нашому народу черговий «батько нації» [Додаток 4]. Головними ж були обіцянки «АТО за 48 годин» (в іншій варіації: «АТО має тривати години, а не місяці») та «долар по 10 гривень». Також, власник десятків компаній та олігарх Порошенко обіцяв продати весь свій бізнес, окрім 5 каналу. Все інше українців практично не цікавило. Напередодні дня голосування 25 травня 2014 року ситуація на Донбасі ускладнилася, в Одесі живцем спалили десятки проросійських сепаратистів, ситуація загрожувала як повномасштабним вторгненням військ Росії, так і громадянською війною.

Грамотні технології перемогли. Порошенко переміг, набравши 54,7 % голосів виборців; Юлія Тимошенко змогла отримати 12,81 %¹; третім йшов Олег Ляшко з результатом 8,32 %; четвертим – Анатолій Гриценко з 5,48 %. 7 червня

¹ Варто зауважити, що прем'єр - міністр А. Яценюк, котрий представляв партію Юлії Тимошенко «Батьківщина», фактично відсторонився від підтримки останньої, тому Тимошенко не могла розраховувати на підтримку виконавчої влади, маючи можливість вести обмежену за масштабами агітацію.

2014 року Петро Порошенко зайняв посаду президента України, змінивши генерального прокурора та голову Нацбанку, розпочавши будувати свою вертикаль влади. Головним було вирішити проблему бойових дій на Сході України. І тут почалися проблеми, котрих ніхто не очікував.

Бої на Донбасі у червні – липні носили обмежений характер. Головним здобутком українських військ стало визволення Маріуполя 13 червня 2014 року. Порошенко ініціював тимчасове примирення на фронті, однак війська «ДНР – ЛНР» нехтували домовленостями. На початку липня центр російських та проросійських сил – місто Слов'янськ – було взято українськими військами, але це була піррова перемога: військам І. Гірка дали можливість вийти зі Слов'янська та колоною рушити до найбільшого міста регіону – Донецька. Взявши Донецьк, бойовики значно посилили свої сили. Брати штурмом Донецьк Порошенко не наважувався, оскільки це загрожувало масовими жертвами серед мирного населення (і це б дало Росії додатковий привід розпочати повномасштабне вторгнення). У серпні ситуація мала два повороти: спочатку українські війська майже перекрили кордон з Росією, хоча з території самої Росії артилерія обстрілювала українських прикордонників, не даючи їм можливості закріпитися; збройні сили України оточили Донецьк та Луганськ. Здавалося, що перемога України зовсім поруч. Ще кілька днів – і все завершиться. Але... Два армійські угруповання з території Росії розпочали наступ та оточили українські війська, котрі опинилися у т. зв. «Іловайському котлі».

Декілька днів українська влада не визнавала катастрофи. 24 серпня 2014 року у центрі Києва проходили урочистості, приурочені черговій річниці дня незалежності. Відбувався військовий парад. Президент Порошенко сипав розлогими гаслами та обіцянками. У цей час сотні українських військових гинули під російськими кулями та снарядами. Після святкувань стало ясно, що стратегічна ситуація докорінно змінилася: українські війська зазнали потужних втрат, найбільших від початку бойових дій. Президент Порошенко погодився на перемовини, аби зменшити інтенсивність боїв та провести вигідні для себе дострокові парламентські вибори.

Ще наприкінці серпня відбулося формування партії «Блок Петра Порошенка» (доволі самозакохана назва, оскільки виносити ім'я лідера у назву політичної сили – ознака манії величі. До цього існував Блок Юлії Тимошенко, однак він був саме блоком, а не партією, тоді як «Блок Петра Порошенка» був саме політичною партією, а не блоком. Таку ж манію величі мав Олег Ляшко, чия партія мала назву Радикальна партія Ляшка). БПП складалася, переважно, з членів поглинутої партії УДАР, колишніх функціонерів «Нашої України» та частини «Батьківщини». Додали і трохи новоявлених ветеранів АТО – це стало головною фішкою для всіх партій осені 2014 року. Хоч після лютого 2014 року Україна повернулася у формат парламентсько-президентської республіки, але президент все ще був повноцінним володарем в очах українців. І сам Порошенко не бажав мати мінімальні повноваження. Власна більшість у парламенті давала йому можливість керувати і законодавчою, і виконавчою гілками влади.

У той же час прем'єр - міністр Яценюк мав більші за Порошенка повноваження. Йому явно не хотілося лігтися в тіні Юлії Тимошенко, котра після програшу на президентських виборах була вкрай послаблена. Тому, у липні 2014 року Яценюк організовує розкол «Батьківщини». Більшість народних депутатів полишила Тимошенко та приєдналася до Яценюка у рамках нового проекту – «Народний фронт». Конфлікту між Порошенком і Яценюком влітку – осінню 2014 року не спостерігалося. Суспільство перебувало у наелектризованому стані, війна та економічні проблеми зайняли перше місце, а політична боротьба могла почекати, хоча і про неї не забували.

5 вересня у Мінську між Україною, Росією, представниками бойовиків Донбасу та ОБСЄ були підписані Мінські домовленості, котрі передбачали припинення вогню на Донбасі; звільнення заручників; амністію бойовиків «ДНР – ЛНР»; введення особливого порядку самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей; проведення виборів у цих районах за особливим законодавством; виведення всіх незаконних збройних формувань з території України; економічне відновлення Донбасу; моніторинг з боку представників ОБСЄ. Примітно, що у лютому 2015 року будуть укладені другі

Мінські домовленості, котрі дублюватимуть перші, конкретизуючи їх. Плюс, вимагатимуть внесення змін до Конституції України до кінця 2015 року з метою закріплення особливого статусу непідконтрольних Україні районів Донбасу. Ці домовленості, легітимізовані Верховною радою 16 вересня, викликали вибухоподібний ефект. У законах українського парламенту йшлося про фактичну автономію «ДНР – ЛНР», створення незрозумілої «народної міліції» з числа бойовиків, офіційний статус російської мови, вільну економічну зону «окремих районів» з Росією, власний порядок призначення суддів та прокурорів, амністію та ін. Проблем додавало й те, що бойовики постійно порушували перемир'я, тому вірити їм не було жодної причини. Головний «капкан» крився у тому, що спочатку Україна мала виконати все з означеного, і лише після цього війська «ДНР – ЛНР» мали бути розпущені. Однак, жодної гарантії того, що бойовики виконають зобов'язання не було. У разі ж одностороннього виконання домовленостей – Україна сама визнавала б, що війна на Донбасі є внутрішньою, громадянською і Росія до неї не має жодного стосунку. Всі розуміли небезпечність такого сценарію, оскільки Росія змогла б вимагати скасування частини міжнародних санкцій (за Крим і Донбас) проти себе. При цьому, президент Порошенко виставляв ці домовленості як «перемогу» та свій «мирний план». З іншого боку, найбільш патріотичні українці вбачали у Мінських домовленостях державну зраду з боку Порошенка та план Росії з перетворення Донбасу на «вічний якір», котрий триматиме Україну у зоні впливу Росії.

У жовтні відбулися дострокові парламентські вибори. Війна, прагнення до системних змін та післяреволюційні настрої забезпечили провладним партіям суттєву підтримку. Результат вийшов наступний: «Народний фронт» (партія прем'єр-міністра Яценюка) – 22,14 %; «Блок Петра Порошенка» (БПП) – 21,82 %; «Самопоміч» (партія мера Львова А. Садового) - 10,97 %; «Опозиційний блок» (перереформований уламок Партії регіонів) – 9,43 %; «Радикальна партія Ляшка» - 7,44 %; «Батьківщина» - 5,68 %. У результаті перемоги «Революції гідності», анексії Криму та війни на Донбасі електоральні вподобання українців суттєво

змінилися. До Верховної ради, за винятком «Опозиційного блоку» потрапили виключно україноцентричні сили.

Як це було і у 2006 році, розпочалися тривалі переговори, котрі тривали до грудня. Нарешті, правлячу коаліцію було сформовано. До неї увійшли всі партії, окрім «Опозиційного блоку» Президент Порошенко отримав для своїх людей ряд посад та посилив свої позиції. У 2015 році політика Порошенка полягала у відсутності реальних реформ, пафосних обіцянках та ура - патріотичній риториці. Паралельно, були досягнуті домовленості з українським олігархатом. Ахметов, Пінчук та інші почувалися так само впевнено, як і за Януковича. Єдиний олігарх, котрий не знайшов спільної мови з Порошенком – Ігор Коломойський, котрий у 2014 – 2015 рр. очолював Дніпропетровську обласну державну адміністрацію. Останній створив власну партію «УКРОП» та намагався посилити свій вплив як на київський політикум, так і на нафтогазову галузь України. Забігаючи наперед: Коломойський програє, його найбільшою поразкою стала націоналізація його дітища – найбільшого українського банку – «ПриватБанку» у 2017 році.

У той же час, суспільству було нав'язано тезу про те, що Україна більше не купує газ у агресора – Росії. Щоправда, реальна картина була інакшою. Російський газ по території України переправлявся до Угорщини та Словаччини, де його купувала Україна (з націнкою) та реверсом качала назад. Час від часу суспільство хвилювала інформація про закупівлю вугілля з окупованих територій Донбасу, про схему «Роттердам +» (нібито енергоресурси поступали до України зі США та Південної Африки з націнкою на доставку від голландського міста Роттердам, проте виявлялося, що ці ресурси або з Донбасу, або з Росії. Проте необхідність сплачувати завищені тарифи лягла на гаманці простих українців). Єдина реальна реформа (котру Порошенко у 2019 році визнає провальною), яка була здійснена у 2015 році – реформа поліції. Тисячі молодих і (чомусь) виключно фотогенічних хлопців та дівчат взяли на роботу патрульними поліцейськими. Без підготовки та ретельного відбору, оскільки форма завжди у нас переважала над змістом. У результаті, рівень злочинності в Україні не знизився, проте українці раділи гарним фото з новими кадрами. Будь - який

зупинений злочин, вчинений патрульними, одразу ж розносився ЗМІ як переконливий доказ позитивних змін у країні. Однак, з часом з'являлася інформація про те, що нові поліцейські не кращі за старих: покривають наркоторгівлю, займаються викраденням автомобілів та... постійно потрапляють в аварії (їх навіть не надто добре навчили керувати автотранспортом). До 2019 року віра народу у «нову» поліцію остаточно відумерла.

2016 рік приніс Порошенкові суттєве посилення позицій. Оскільки головою уряду був А. Яценюк – саме на нього та його партію «Народний фронт» лягла вся критика суспільства з приводу відсутності реальних реформ, погіршення рівня життя та загальної деградації. Сама партія Яценюка всього за рік скотилася до 1% підтримки українців. Порошенко зіграв на страху команди Яценюка: він через своїх депутатів почав розігрувати карту дострокових парламентських виборів. І вдало. Яценюк з товаришами не могли цього допустити, адже у разі виборів вони б позбавилися міністерських і депутатських посад. Тому, було погоджено переформатування уряду в інтересах Порошенка. Його креатура – Володимир Гройсман – 14 квітня 2016 року обійняв посаду прем'єр - міністра; посади міністрів та віце - прем'єр - міністрів поділили порівну між «Народним Фронтом» та БПП. Осінню Порошенко посилив свої позиції судовою реформою, котру у 2019 році сам же і визнає провальною.

2017 рік проходив під прапором єдиного реального досягнення України: отримання безвізового режиму з країнами Євросоюзу. Хоч Порошенко обіцяв безвіз з 1 січня 2015 року, проте реальне виконання обіцянки наступило за 2,5 роки. Сам безвіз був обмежений і строками перебування у країнах, і майновим станом, і заборонаю на працевлаштування (на це се одно варто було мати робочу візу). Тим не менш, Порошенко та його оратори зробили з події перемогу національного рівня. Фраза про «попити каву у Європі, сходити до Віденської опери» стала крилатою. Деякого це надихнуло на віру у зміни, інші (менш матеріально забезпечені українці) глузували з цієї «реформи», котра жодним чином не змінила їх життя.

У 2018 році, відчуваючи наближення президентських виборів, команда Порошенка активізувалася. Тисячі проплачених ботів у соцмережах розхвалювали дії Порошенка, насміхалися з українців, котрі ці зміни не помічають, таврували противників Порошенка як «агентів Кремля», «московських консерв» та ін. Найбільше діставалося основній конкурентці Порошенка – Юлії Тимошенко. Перейшовши до опозиції у 2016 році, вона активно вказувала і на рівень корупції, і на махінації самого Порошенка, і на відсутність реальних реформ. Агітатори Порошенка перетворили Юлію Володимирівну на справжнього демона. Для посилення чорного піару був залучений (сумнівно, що безкоштовно) Олег Ляшко, десятки політологів та блогерів.

Паралельно, Порошенко посилив націоналістичні настрої у своїй риторичі. «Мова, віра, армія!» стало його гаслом. Таврування «агентів Кремля» (без жодних доказів та дій) стало щоденним. Національні свята та роковини не обходилися без його урочистих промов. Наприкінці 2018 року він здійснив релігійну реформу: Українська православна церква київського патріархату об'єдналася з Українською автокефальною православною церквою. Була утворена Православна церква України Далі, Вселенський патріархат (Стамбул) надав цій церкві «Томос» - документ, що визнавав її існування та підпорядкування Стамбулу. Цим кроком Порошенко нібито відірвав українське православ'я від Росії та легітимізував його. З цього приводу Порошенко навіть влаштував піар-тур (т. зв. «Томос - тур») Україною, влаштовуючи мітинги та розповідаючи про історичність цього кроку. Його піарники розповідали про те, що надання «Томосу» - головна подія в історії України з часів хрещення Київської Русі у 988 році. На частину суспільства це подіяло, проте більшість українців поставилися до «Томосу» байдуже.

Критики вказували, що «Томос» так і не набув чинності, адже його мають підписати глави всіх православних церков світу, більшість з котрих відмовилися це робити. Іншими словами, «Томос» - це просто папір, котрий не має жодної юридичної сили. З іншого боку, колишній голова Українська православної церкви київського патріархату патріарх Філарет розпочав кампанію з відновлення своєї церкви, прямо заявляючи, що Порошенко його надурив. Для більшості українців,

створення нової православної церкви стало якщо і не мимолітною подією, то точно проявом особистого пару Порошенка.

Наступив 2019 рік. Рік виборів президента. Чорний піар порти Тимошенко досяг апогею. Порошенко помпезно презентував свій намір йти у президенти знову: влаштував у Києві багаточисельний форум «Від Крут – до Брюсселя», апелюючи до української історії та визвольних змагань 1917 – 1921 рр. Тимошенко теж пішла на вибори. Зненацька, «головний комік країни» - підприємець, продюсер та гуморист Володимир Зеленський також оголосив про свій намір стати президентом. Вся агітація БПП проходила під істеричним нагнітанням російської загрози. Всі кандидати, в очах агітаторів БПП, перетворилися на агентів впливу Росії і лише президент Порошенко здатен врятувати країну!

Перший тур, котрий відбувся 31 березня 2019 року, став «холодним душем» для Порошенка. Перше місце зайняв Володимир Зеленський, отримавши 30,24 % голосів. Порошенко потрапив на друге місце з результатом 15,95 %. Головний опонент (як вважалося) – Юлія Тимошенко – отримала 13,4 %, не потрапивши до другого туру. Вся команда Порошенка у «пожежному режимі» переорієнтувала чорний піар проти Зеленського. Його таврували (без жодних доказів) «наркоманом», «уклоністом від служби в армії» (без жодних доказів), його дружину звинувачували у підтримці донецьких сепаратистів (з фейковими доказами, котрі були розвіяні на наступний день). Була присутня і класика: гасло «або Порошенко, або Путін!». Були влаштовані дебати між Зеленським та Порошенком на стадіоні (крилате гасло Порошенка: «стадіон так стадіон!») за участю тисяч прихильників обох сторін. Ці дебати однозначно виграв Зеленський, вказавши на мінуси 5 років правління Порошенка, на обіцянки, котрі він не виконав, на системну корупцію у вищих щаблях влади.

Другий тур став остаточним розгромом Порошенка та його прихильників. Він отримав всього 24,46 %, тоді як Зеленський – 73,23 % (найбільший рівень всенародної підтримки за весь час незалежності України). 20 травня 2019 року відбулася інаугурація новообраного президента. Хоча, залишався уряд Гройсмана,

проте останній зненацька почав критикувати Порошенка, заявляючи, що він заважав йому – Гройсману – проводити системні реформи. Зрештою, політичні принципи та вірність не є притаманними українській політиці. Сам Петро Олексійович не відійшов у небуття, як його кум Ющенко, а майже одразу пішов у бій. Над ним майоріли перспективи чисельних кримінальних справ, тому варто було мобілізувати рештки політичного капіталу та зайти у парламент.

Розпочався новий етап агітації: використана технологія навіювання елітарності виборцям Порошенка. Гасло «Я – один – 25%» (трохи завищений рівень підтримки Порошенка у другому турі виборів) почали активно розповсюджувати та ліпити собі на аватарки у соціальних мережах як реальні прибічники колишнього президента, так і тисячі ботів. Це створило деяку сектантську ауру. Прибічники Порошенка стали відчувати свою зверхність над трьома чвертями жителів України, вважаючи їх бидлом та «проросійськими зрадниками», тоді як себе – справжніми українцями. Ця технологія розколу суспільства (як і у 2004 році) мобілізувала прихильників Порошенка, але і слугувала психологічним захистом, оскільки виборча агітація запевнила частину виборців, що Зеленський – втілення зла. Втім, ця радикальна група підтримки Петра Олексійовича не надто йому допомогла.

У липні 2019 року відбулися дострокові парламентські вибори. Партія президента Зеленського «Слуга народу» здобула потужну перемогу – 43,16 %; «Опозиційна платформа – За життя» (новий уламок Партії регіонів) – 13,05 %; «Батьківщина» Юлії Тимошенко – 8,18 %; БПП Порошенка, котру перейменували у «Європейську солідарність» – 8,1 %; «Голос» співака С. Вакарчука (проект олігарха Пінчука, схожа за риторикою до партії Порошенка) – 5,82 %. Оскільки вибори відбувалися за змішаною системою, половину обраних депутатів склали мажоритарники. Тут результат був ще значнішим: майже всі місця зайняли «слуги народу». Зайнявши четверте місце, партія Порошенка хоч і спробувала грати активну опозиційну роль, проте це не надто цікавило українців.

Чому Порошенко програв? У 2014 році його головними обіцянками були «війна за 24 години» та «долар по 10 гривень». Фактично, лише через це за нього і

голосували. І ці обіцянки не були виконані. Безвізовий режим з країнами ЄС цікавив обмежене коло українців. Судова реформа та реформа поліції були провалені. Замість економічного зростання та європейських інвестицій – зниження реального рівня життя (так, зарплати зростали, але інфляція їх відчутно знецінювала). Інвестиційний клімат не було налагоджено, Україна лишалася країною «третього світу». Тотальна корупція зберігалася, як і контроль олігархів над країною. Наприкінці каденції викрилися і факти масштабної корупції в оборонній сфері. До неї були причетні компанії Порошенка та його найближче оточення з РНБО. В умовах війни на Донбасі це призвело до того, що за Порошенком закріпилося звинувачення у мародерстві, а його самого деякі політичні діячі та блогери таврували як «мародера».

Влада Порошенка відкривала десятки кримінальних справ, які розвалювалися та викликали подвійний ефект: спочатку українці раділи, що заарештували чергового можновладця. Однак, вже за декілька днів, чи тижнів цього можновладця відпускали а кримінальна справа або закривалася, або тягнулася до безкінечності. Наступало розчарування. Так було зі справами заарештованих керівників Державної служби з питань надзвичайних ситуацій, зі справою «діамантових прокурорів», з нардепом Мосійчуком, головним податківцем України Насіровим та багатьма іншими. Ще була купа кримінальних справ щодо функціонерів Партії регіонів. Після перемоги «Революції гідності» частина суспільства очікувала притягнення до відповідальності представників «злочинного режиму Януковича». Однак, хоча вони і потрапили під дію закону про люстрацію, проте Порошенко захистив їх, надавши можливість балотуватися у депутати. Так, у Верховній раді залишилися десятки соратників Януковича, котрі 16 січня 2014 року голосували за «диктаторські закони». Під кінець каденції Порошенка активним політиком знов став В. Медведчук, котрий очолив «Опозиційну платформу – За життя». Кум президента Росії Путіна, голова адміністрації президента Кучми, відверто проросійський діяч Медведчук яскраво контрастував з пафосними заявами Порошенка щодо російської агресії та «агентів Кремля» в Україні. Медведчука президент Порошенко в упор не бачив. І не

дивно, адже вони були соратниками ще з 90-их років та мали спільні бізнес - інтереси. І люди це бачили. А тих «колишніх», кого і заарештовували – невдовзі відпустили. Вже під кінець правління Порошенка до України повернувся головний юрист Януковича – Андрій Портнов, з котрого були зняті всі обвинувачення.

Зіграла роль і кадрова політика: Порошенко не надто покладався на професійність та чесність людини. Наче абсолютний монарх, він призначав на посади виключно вірних йому особисто людей. Так, генеральним прокурором України з 2016 року був його кум – Юрій Луценко. Останній не мав жодної юридичної практики, досвіду та освіти. Для призначення Луценка навіть довелося змінювати закон про Генеральну прокуратуру України, аби надати можливість стати генпрокурором людині без вищої юридичної освіти. Сам Луценко на посаді демонстрував жахливу бездарність. Не знаючи законів, він публічно погрожував посадити до в'язниці окремих депутатів (Довгого, Новинського), виступав з політичними і демагогічними заявами, котрі не були підкріплені жодними фактами. Обіцянки розслідувати скандальні справи лишалися обіцянками роками. Все це українці бачили. Плюс, дружина Юрія Луценка була призначена представником президента Порошенка у Верховній раді та активно виступала на політичних ток-шоу, не маючи достатньої компетентності у більшості питань. Примітно, що до Луценка на посаду генпрокурора Порошенко призначав іншого свого кума – Шокіна. Навіть свого сина Олексія Петро Олексійович прилаштував народним депутатом парламенту у фракції імені свого батька.

З іншого боку, націоналістична риторика Порошенка в останні роки його правління більше злила українців, ніж надихала. Надмірний пафос, особисті поїздки до сіл, де відремонтували школу, дорогу, чи міст, особисто перерізані стрічки при відкритті маленьких приватних фабрик – це віддавало штучністю. Найменші здобутки підносилися до масштабів перемоги планетарного масштабу (так, одна баржа з кавунами, котра дрефувала Дніпром, призвела до цілого потоку грандіозних запевнень команди Порошенка у тому, що «річковий транспорт в Україні відроджується»). Апелювання до гасла «Мова, віра, армія!» в умовах

корупції та зниження рівня життя, масової міграції українців закордон до Польщі та Росії (агресора!), збагачення наближених до Порошенка осіб – це не могло подобатись українцям.

Та й весь націоналістичний окрас Порошенка не був справжнім. Якось він відмовився відповідати чоловікові під час мітингу, оскільки той задавав питання російською мовою. Президент Порошенко навіть припустив, що чоловік може бути «московським провокатором»... Проте, коли журналісти в іншій ситуації задавали питання синові Порошенка – Михайлові, то виявилось, що останній зовсім не володіє українською мовою, а здатен відповідати лише російською. Дивно, що у родині головного поборника української мови навіть рідний син зовсім (!) не україномовний. Очевидно, вся ця «українськість» Порошенка виключно показова, акторська. Той самий син ще відзначився співами у Лондоні (де навчався) пісні «Русские в Лондоне!» та позуванням у футболці з написом «Росія». Згадаймо і те, що до 2014 року Порошенко був прихожанином Української православної церкви московського патріархату, раніше – співзасновником Партії регіонів та членом фракції СДПУ(о) В. Медведчука. Перетворення на правого політика хоч і змогло зібрати навколо Порошенка певний % прихильників, але більшість українців вбачала у цьому фальш. Хоча, варто визнати, Петро Олексійович був неймовірним актором! Коли було треба, він міг пустити сльозу, з надривом розповідати про злочини Росії та «внутрішніх ворогів» і... вже за секунду він міг з чогось сміятися.

Зіграла роль і війна. Торгівля з Росією продовжувалася; Порошенко мав свій бізнес у Росії (обіцянка продати весь свій бізнес так і не була виконана. Зовсім); українська влада займала суперечливу позицію щодо Донбасу: на словах ми за Мінські домовленості, але на ділі проти будь - яких компромісів з окупантами та колабораціоністами; послані осінню 2018 року через Керченську протоку українські моряки були захоплені росіянами, що можна було достеменно передбачити (після захоплення Криму, росіяни вважали його своїм півостровом), після чого на декілька тижнів Порошенко оголосив воєнний стан в Україні. Жодної причини для цього не було (вона була весною – влітку 2014 року, але тоді

на це не наважилися). У підсумку, наприкінці грудня 2018 року воєнний стан було знято, його сенс лишився нез'ясованим, а результатів не було жодних.

Якщо коротко, то до поразки Порошенка призвели його власна фальш, глобальні невиконані обіцянки, збереження олігархічно - клептоманської системи державного управління (як і за Януковича, як і за Ющенка, як і за Кучми, котрий цю систему вибудував) та пафос. Звісно, його прихильники запевняли, що більшість українців насправді обрали «шлунок замість мозку» та ін. Однак, всі ці обґрунтування з боку ображених не мають значення. Народ, котрий обрав Порошенка президентом у 2014 році – дав оцінку його роботі за п'ять років.

Феномен Порошенка полягав у тому, що він об'єднав ура - патріотичну риторику Ющенка з авторитарною системою Януковича. Зберіг всі вади сучасної України з кінця 90 - их рр. ХХ століття та намагався підмінити реальність агресивною «переможною» пропагандою. І українці повстали проти цього. Без Майданів, без кровопролиття та смертей. Цивілізовано відправили модель України від Порошенка у небуття.

8. Феномен Зеленського

Навесні 2019 року Володимир Зеленський заявив чинному президентові Порошенко: «Я – ваш вирок!». І у політичній площині це було абсолютною правдою. Чому? Жодної заслуги власне Зеленського у цьому не було. Українцям відверто остогидли 5 років правління Порошенка – відсутність змін, провалені реформи, вічна війна на Донбасі, погіршення рівня життя, покращення рівня життя можновладців, олігархія, пафосна націоналістична пропаганда без підкріплення реальними досягненнями. Інші «системні» політики, як - то Юлія Тимошенко, відверто приїлися за 20 з лишнім років діяльності. Українці свідомо та підсвідомо відчували, що Україна матиме шанс на успіхи лише у тому разі, якщо її очолить людина «зі сторони».

Хто ж такий Володимир Зеленський? До 1 січня 2019 року він не був у політиці. У студентські роки був учасником КВК, став відомим гумористом у рамках студії «95 квартал», котра переросла у прибуткову компанію. Працював продюсером, режисером, сценаристом та актором. З часів Ющенка шоу «95 кварталу» на загальнонаціональному телебаченні стало всенародним. Секрет крився у висміюванні українських політиків. Кожен випуск переглядали мільйони глядачів, вдалі пародії на політиків (Янукович, Ющенко, Тимошенко, Кличко та ін.) викликали обговорення та згадування серед українського народу. Сам В. Зеленський задовго до політики став однією з найвпізнаваніших вітчизняних медійних персон. Чутки про те, що Зеленський може піти у президенти спочатку обігравалися у виступах «95 кварталу», тим паче, що ходили чутки і про співака С. Вакарчука, котрий нібито хотів (але це не точно) йти у президенти. Жарти - жартами, але...

У новорічну ніч 31 грудня 2018 року на телеканалі «1+1» замість президента Порошенка до українців з привітанням звернувся шоумен Зеленський і оголосив, що йде у президенти. Шок був неабиякий. Оскільки ще декілька днів всі святкували, то штаб Порошенка не зміг оперативно відреагувати на цю подію. Здавалося, шансів у нього немає: жодного політичного досвіду, відсутність

команди та лише один прихильний телеканал – «1+1» олігарха Коломойського, для котрого Порошенко був справжнім ворогом.

Однак, істерично - націоналістична пропаганда команди Порошенка була направлена, переважно, проти Юлії Тимошенко, котра вважалася головним конкурентом Порошенка на президентських виборах. Тому Зеленського звинувачення у всіх смертних гріхах оминули. Перший тур зненацька шокував всіх: Володимир Зеленський набрав 30,24 % голосів; Петро Порошенко посів друге місце з результатом 15,95 %; Юлія Тимошенко набрала всього 13,4 % та не потрапила до другого туру. Це голосування довело, що українці втомилися від старих політиків, котрі з 1991 року збудували злиденну і корумповану країну без надії на світле майбутнє.

Сама агітація Зеленського була доволі розмитою, проте кожен українець міг особисто надати цим загальним деклараціям свого змісту – у цьому крилася успішність кампанії. Якщо Порошенко обіцяв фрази про вступ до ЄС та НАТО (хоча чиновники цих інституцій прямо вказували, що не збираються приймати Україну у найближчі 10 – 15 років до свого складу), зненацька почав прямий підкуп виборців (додаткова тисяча гривень пенсіонерам, введена вже під час виборчої кампанії), то Зеленський апелював до своєї «не системності», вказував (без надмірної гостроти) на корупцію («мародерство») Порошенка, говорив про мир на Донбасі, про країну без кумівства та брехні. Загалом, високий результат Зеленського був пов'язаний майже виключно з розчаруванням українців у правлінні Порошенка, котре відзначилося відсутністю реальних змін при потужній ура-патріотичній риторичі, яка зовсім не відповідала реальному стану речей. Українці голосували не стільки «за» Зеленського, скільки «проти» Порошенка.

Тут же команда чинного президента переорієнтувала свій чорний піар на Зеленського. Зненацька він став і «агентом Кремля», і «маріонеткою Коломойського», і «наркоманом», і «уклоністом - дезертиром», і власником будинку в окупованому Росією Криму (хоча він купив його ще до окупації, але підконтрольні Порошенкові ЗМІ не це не зважали). Напередодні дня голосування

у другому турі, у день тиші, коли агітація взагалі заборонена, команда Порошенка випустила фейк про те, що нібито дружина Зеленського у 2014 році зливала інформацію про пересування українських військ на Донбасі. Вже за декілька годин цю брехню було спростовано, але огидна справа вже була зроблена: якийсь % людей повірив у «зрадницю». Люди Порошенка почали використовувати гасло «Або Порошенко, або Путін!», нагнітаючи панічні настрої серед населення.

19 квітня 2019 року відбулися дебати між двома кандидатами. Ініціатором виступив Зеленський. Було запропоновано провести це дійство не традиційно у студії загальнонаціонального телебачення, а на стадіоні «Олімпійський». Порошенко спочатку намагався ухилитися, проте надалі вимушений був погодитися: «Стадіон так стадіон!». І це була помилка Порошенка. Він не міг критикувати Зеленського за політичні помилки, бо останній лише 3,5 місяці як був політиком. А ось Зеленський мав можливість знищити Порошенка, котрий мав досвід політика з 1998 року. Важливо і те, що Зеленський всю виборчу кампанію мінімально виступав на людях, що зіграло йому на руку, проте дехто його обгрунтовано за це критикував.

До цього історичного словесного протистояння була прикута увага всієї країни і саме цей виступ зіграв значну роль у виборі українців у другому турі [Додаток 5]. Хоч кожна сторона зробила висновки про перемогу свого кандидата, проте Зеленський закріпив свій статус «антипорошенка». Цього було достатньо. Виборців навіть не дуже цікавила програма новітнього кандидата, котра була доволі розпливчастою та емоційною [Додаток 6]. Дані екзит - полів явно стверджували, що у другому турі впевнену перемогу отримає саме Зеленський. Однак, на перелам ситуації були кинуті всі сили Порошенка. Його телеканали – 5 канал та, особливо, «Прямий» – витрачали 24 на добу, аби максимально принизити Зеленського та навісити на нього максимум негативних ярликів. У цьому мистецтві дані телеканали перевершили російське телебачення, котре до цього критикували через підміну реальності.

21 квітня 2019 року відбувся другий тур президентських виборів. Він розвіяв сумніви: Володимир Зеленський тримав 73,22 % голосів виборців (жоден

його попередник не мав такої високої підтримки народу), тоді як Петро Порошенко – 24,45 %. Таким чином, українці явно дали зрозуміти старій політичній еліті, що прагнуть, але не бачать рушіями змін цю саму еліту. «Бліцкриг» Зеленського став абсолютно новим явищем в українській політиці. До цього президентами ставали компартійний функціонер, «червоний директор», банкір та экс - прем'єр, двічі экс - прем'єр та олігарх з чималим багажем державних посад.

20 травня 2019 року відбулася інаугурація новообраного президента. У цей же день президент Зеленський оголосив, що розпускає Верховну раду ¹, чим шокував депутатів та викликав хвилю схвалення з боку народу. Спочатку чинні депутати погодились на це рішення, проте вже за день обманули Зеленського та почали вказувати на неконституційність даної дії. Тим не менш, їм довелося відступити, хоча це показало як і цинічність політичного істеблішменту, так і надмірну довірливість самого Зеленського. 20 червня 2019 року Конституційний суд визнав розпуск Верховної ради законним.

Роботу новому президенту довелося розпочати в умовах непідконтрольного парламенту, за відсутності власного уряду (продовжував працювати уряд В. Гройсмана, сформований з людей Порошенка та Яценюка). Тим не менш, ряд закордонних візитів влітку та перебування з зоні бойових дій на Донбасі, скасування ряду указів Порошенка додали Зеленському популярності. У той же час, «порохоботи» у соціальних мережах не переставали сіяти паніку та ненависть на кожну дію, чи то бездію Зеленського («досі не відвідав зону АТО!», а коли відвідав – «не так відвідав» і т.п.). Було ясно і для президента, і для виборців, що справжня зміна влади наступить лише після парламентських виборів, тому до них ставилися ледь не як до третього туру виборів президента.

Для забезпечення свого домінування на хвилі популярності було проведено з'їзд пропрезидентської партії «Слуга народу». Тут постала проблема, котра позначить всю наступну каденцію Зеленського: команди не було. Українці надали новому президенту безпрецедентну підтримку і були готові підтримати ще, однак

---

¹ Офіційно це було зроблено 21 травня, коли вийшов відповідний указ президента України.

Зеленський був «один у полі воїн», котрий за пару місяців політичної діяльності не мав жодного кадрового резерву. Партійні списки мали формуватися прозоро, навіть запустили онлайн голосування стосовно кандидатів – найбільш невідобрані мали полишити списки. Проте, довелося формувати команду зі сторонніх людей, котрі зненацька заявили про свою підтримку президента. Тут були всі, хто завгодно: маловідомі громадські активісти, підприємці, непомітні люди з команди Порошенка та близьких до нього кіл, люди з орбіти впливу Яценюка, різноманітні «грантоїди» закордонних фондів, вірні прислужники олігарха Коломойського (котрий, заради справедливості відзначимо, хоча б підтримував Зеленського). Траплялися і такі, котрі ще місяць назад агітували за Порошенка та проти Зеленського. Партія не мала ані ідеології, ані «спайки». Про ретельну перевірку не було і мови (і часу). І все ж, українці прагнули підтримати нового президента, тому партійні списки цікавили більше опонентів Зеленського, ніж прихильників.

21 липня 2019 року відбулися дострокові вибори до Верховної ради. Партія президента Зеленського «Слуга народу» зайняла перше місце зі значним відривом від опонентів, набравши 43,16 % голосів виборців; друге місце посіла партія «Опозиційна платформа – За життя» (новий уламок Партії регіонів) з результатом 13,05 %; Юлія Тимошенко втрималася на плаву завдяки своєму вірному «ядерному» електорату – «Батьківщина» набрала 8,18 %; партія Порошенка «Європейська солідарність» (екс – БПП) отримала 8,1 %; нова партія на чолі зі співаком С. Вакарчуком – «Голос» – змогла потрапити до парламенту з результатом 5,82 % (її прямо пов'язували з Порошенком та іншим олігархом – Пінчуком). Оскільки вибори відбувалися за змішаною системою, половину депутатських місць мали зайняти мажоритарники. Тут перемога «Слуги народу» була тотальною: абсолютну більшість місць отримали ставленики Зеленського. Таким чином, вперше в історії незалежної України було сформовано монобільшість – партія Зеленського не потребувала створення коаліції, маючи більшість однопартійну.

29 серпня 2019 року новий парламент розпочав свою роботу. Одразу ж було сформовано новий уряд Олексія Гончарука, призначено нового Генерального прокурора та голову СБУ. Нова правляча команда у перші ж дні здійснила ряд суттєвих кроків: було прийнято законодавство, котре скасовувало депутатську недоторканність (це обіцяли «помаранчеві» ще з 2007 року, але ніхто так і не виконав. Обіцяв це і Порошенко на протязі 5 років президентства). Окремо Зеленський зміг домовитися про повернення з полону «ДНР/ЛНР» та Росії десятків українських громадян, в обмін на ув'язнених в Україні бойовиків. Це суттєво підняло йому рейтинг.

Осінь 2019 – початок 2020 рр. не відзначився великими подіями. Поступово вертикаль влади оновлювалася, Зеленський сповідував проєвропейський вектор зовнішньої політики, економіка майже непомітно, але зростала. Для демонстрації своєї відкритості він провів найтривалішу прес - конференцію в історії України – з ранку до ночі. Вона проходила у стінах ресторану, тому журналісти змінюючи один одного, могли і перекусити. Ця подія також справила позитивне враження на українців (за винятком прихильників Порошенка), адже показала здатність президента як людини до простого діалогу. Навіть його хвилювання здавалося пересічному українцеві так, ніби Зеленський – «свій простий хлопець, котрий щиро хоче змінити Україну на краще».

З іншого боку, уряд Гончарука, як і парламентська більшість, не демонстрували здатності до активної роботи. Ще на початку своєї діяльності Зеленський закликав до «турборежиму» - максимально швидкого здійснення системних реформ. Проте, все це потонуло у дискусіях, затягуванні та внесенні депутатами правок. Аграрна реформа, котру сподівалися прийняти ще восени 2019 року, була здійснена лише весною 2020 року і в урізаному вигляді. Легалізація грального бізнесу була здійснена аж влітку 2020 року. Все говорило про те, що нова «зелена» (брендовий колір Зеленського як кандидата у президенти та партійний колір «Слуги народу») влада має мало досвіду, професіоналізму та рішучості.

У січні 2020 року розгорівся невеличкий скандал. Тоді у ЗМІ були злиті приватні записи розмов прем'єр - міністра Гончарука з оточенням – заступницею голови Національного банку Рожковою та міністром фінансів Маркаровою. З цих записів можна було зробити висновки, голова уряду у «гріш не ставить» президента. Це примітно і тим, що сам Гончарук був «людиною нізвідки» - про нього ніколи не чули ані широкі верстви населення, ані політичні експерти. Здавалося, «людина з вулиці», котра за дивним збігом обставин очолила уряд великої країни виключно завдяки рейтингу Зеленського та його підтримці – ця людина має вірою та правдою відпрацьовувати своє становище. Але, ні. Гончарук заявляв іншим високопосадовцям: «У Зеленського є дуже примітивне розуміння економічних процесів. Він розуміє, що є платіжний баланс. Платіжний баланс сильно неправильний, а гривня сильно зміцнилася... У нього немає в голові цього. Треба показувати й треба, щоб виглядало дуже реалістично, будемо говорити... Поки у президента в голові не буде відповіді на це запитання - у нього буде порожнє місце там... І до нього буде прилітати ця маячня на тему облігацій. Вона потрапляє в голову тому, що там є туман». З іншого боку, Гончарук сам собі також «наступив на хвіст»: «Я повний профан в економіці - я юрист за освітою». Після того, як ці записи стали загальновідомими, це призвело до внутрішньої кризи у «Слузі народу», котру не надто афішували.

Гончарук публічно підтвердив свою вірність президенту, навіть заходився писати заяву про власну відставку. І, нібито, все зійшло нанівець. Уряд продовжив роботу. Проте... вже на початку березня 2020 року був відправлений у відставку. Сам Зеленський розхвалив уряд Гончарука, але відзначив, що у нинішніх умовах цей кабінет міністрів надто повільно впроваджує реформи у життя і люди чекають більш динамічної роботи. Таким чином, уряд Гончарука пропрацював лише півроку. Він вирізнявся молодим складом та певним юнацьким відношенням до роботи, як і сам прем'єр. Так само у відставку було відправлено Генерального прокурора Р. Рябошапку, котрий півроку займався певними реформами Генпрокуратури (переважно, перейменуваннями та ін.

другорядними речами), проте не довів до розв'язки жодної зі скандальних справ, серед котрих вирізнялися кримінальні справи щодо Петра Порошенка.

4 березня 2020 року було сформовано другий «зелений» уряд на чолі з Денисом Шмигалем. На відміну від Гончарука, новий прем'єр - міністр мав достойний багаж досвіду державного управління, склад уряду тепер вже був більш «дорослим» й технократичним. Про його об'єктивну роботу судити було важко, оскільки за пару днів в Україні (як і у решті світу) розпочалася епідемія коронавірусу. На боротьбу з нею та покращення стану медичної інфраструктури і були кинуті всі сили нового уряду. Також уряд оголосив про масштабну програму дорожнього будівництва та прагнення створити декілька мільйонів робочих місць у стислі терміни – за декілька місяців. Проте, певних успіхів досягти, з рештою, не особливо - то і далось.

На момент написання цих строк давати вирішальну і остаточну оцінку президентству В. Зеленського явно зарано. Однак, ніщо не заважає нам зробити попередні висновки, маючи за плечима перший рік правління. А маємо ми наступне.

«Кінця світу» не сталося. Команда Порошенка всіма силами намагалася довести, що перемога Зеленського на виборах 2019 року призведе до тотальної капітуляції на фронті; що українських патріотів будуть саджати до в'язниці; що Україна перетвориться на колонію Росії; що країна зверну з курсу на ЄС та НАТО; що курс долара становитиме 50 гривень; що економіка впаде у прірву та ін. Жодне з цим пророцтв політичного апокаліпсису та і не настало.

Президент Зеленський не очорнив себе жодними особистісними корупційними схемами, на відміну від всіх попередніх президентів. Йому у вину ставлять лише злиті до мережі переговори брата заступника голови офісу президента, котрий обіцяв за грошову винагороду призначити відповідних осіб на відповідні місця. Ці переговори стали доступними громадськості аж через півроку після того, як вони відбувалися. Невеличкий скандал дійсно був, проте без явних підстав: жодну зі згаданих у перемовинах персон на посади так і не призначили.

Реформи, хоч і у надто сповільнених темпах та об'ємах, йдуть. Не будемо судити про їх успішність (це предмет для праць істориків майбутнього), але намагання, котрі переходять у справи – присутні. Інша справа, що ці реформи можуть бути неоднозначними. Так, введення ринку землі було стало каменем розбрату: самі власники сільськогосподарських паїв, котрі за копійки здають свою землю в оренду фермерам – були, переважно, рішуче «за». А ось фермери, котрі отримували гешефт за рахунок низької орендної плати на земельні паї – рішуче «проти» права на вільний продаж земель. До цього одразу ж долучилися політики. Юлія Тимошенко як лобіст фермерських інтересів розпочала кампанію з дискредитації самої ідеї ринку землі (хоча, у роки свого урядування вона була «за» ринок). Так само і «Європейська солідарність» Порошенка почала заявляти про можливі жахи права людей продавати свої земельні паї (хоча сам Порошенко у роки президентства був «за» ринок землі). Кумедності цій ситуації додавало те, що за основу реформи був взятий законопроект команди Порошенка, поданий до парламенту за кілька років до проведення реформи. Тоді Петро Олексійович просто оголосив про намір провести реформу. І, як же завжди було, після кількох днів балаканини – все закінчилось нічим. Опоненти Зеленського змогли загальмувати реформу, проте, хоч і зі значним запізненням, вона була проведена. Ринок землі в Україні працюватиме з літа 2021 року. Так само і з гральним бізнесом, котрий діяв в Україні до 2008 року. Та сама Юлія Тимошенко намагалася довести, що повернення казино та ін. призведе до тотальної катастрофи, проте всі ці заклади і так діяли в Україні у напівлегальному стані протягом 2008 – 2020 років.

Проблематика двох означених реформ, якщо судити об'єктивно, не особливо хвилювала суспільство. Хіба що незначну політизовану його частину. Так, для міських жителів України (більше двох третин населення держави) питання ринку землі було відверто амбівалентне, оскільки вони не мали жодного персонального стосунку до проблематики. Єдине, що могло їх схилити до актуалізації даного питання: агітація опозиційних політиків, котрі

використовували милі для слуху українців соціалістичні гасла ¹ з присмаком містичності: «земля – свята і її не можна продавати»; «так ми всю Україну розпродасмо!»; «чужинці скуплять землю і ми станемо їх рабами!». Це хоч і дозволяло мобілізувати інтерес українців, але ненадовго й в обмежених масштабах. Питання грального бізнесу взагалі не хвилювало практично нікого і політичного збурення опозиційні діячі не досягли.

З іншого боку, дива також не сталося. Україна ніби опинилася у зачарованому колі, коли система державного управління та екзистенція суспільства зупинилися на початку XXI сторіччя і лише зовнішні зміни у контексті технологій та масової культури справляють на українців вплив. Олігархічний вплив лишається домінантним, суспільство пасивним, бюрократія корумпованою. Перші сподівання на зміни за «зеленої» влади хоч і не розвіялися, проте притупилися у думках народу. Загалом: надії на позитивні зміни лишаються, однак вони не є доконаним фактом. Найбільшим позитивом правління Зеленського стало зменшення градусу ненависті у суспільстві до свого ближнього. Розкол на «правильних» та «неправильних» українців, дискурс котрого задало правління Порошенка, поступово сходить нанівець. Чи зійде він остаточно? Ні. Однак, курс є правильним.

Феномен Володимира Зеленського полягає у тому, що його обрання президентом стало стихійним проявом протесту українців. Проти скомпрометованих системних політиків. Проти брехні і словоблуддя. Протесту проти безпросвітнього життя без надії на кращий день. Він дав цю надію, хоча не мав жодного політичного та управлінського досвіду. Не мав команди. Не мав стратегії. І при цьому став найбільшим улюбленцем українців, у порівнянні з попередниками. Підсумки його правління попереду. Забігати наперед не будемо, але від надій на краще ще нікому не ставало гірше.

---

¹ При чому використовували їх і всі націоналістичні, «праві» партії.

9. Революційний запал на хвилину

Від 1991 до 2004 року українці демонстрували дивовижну політичну пасивність, котра інколи розбавлялася малочисельними акціями, як - то «Україна без Кучми» кінця 2000 – початку 2001 рр. У цьому плані наш народ був подібний на інші пострадянські країни – Білорусь та Росію, де громадянське суспільство якщо й існувало, то обмежувалося столицями. Здавалося, що підпорядковуватися владі та не мати жодного бажання відстоювати свої ідеали – вічна риса національних характерів. Та й чого було чекати після 70 років радянського «промивання мозку», коли за власну думку могли розстріляти (за Леніна – Сталіна), посадити до в'язниці, чи психлікарні (за наступників)?

Думати та критикувати «на кухні» стало класичним виявом власної позиції, яка ніколи не переходила до суспільної активності. Тим дивовижними стали події 2004 року, коли українці (а вірніше їх національно - орієнтована частина) здійснили те, що увійшло в історію під назвою «Помаранчева революція». Того року добігала кінця друга каденція президента Л. Кучми, котрий керував країною з 1994 року та став уособленням всього негативу суспільного буття (не без причин).

Провладним кандидатом виступав Віктор Янукович – чинний прем'єр - міністр України, котрий очолював Партію регіонів – промислово - олігархічне об'єднання Півдня та Сходу України, у котрому провідну роль відігравало донецьке угруповання, котре, у свою чергу, стало продуктом об'єднання донецької мафії та кучмівської бюрократії. Сам же Віктор Янукович, котрий мав за плечами дві відсидки у тюрмі за кримінальні злочини, являв собою не надто розумну, але напористу людину.

Від опозиції основним кандидатом виступав Віктор Ющенко – экс-прем'єр - міністр України, котрий після відставки у 2001 році зненацька став противником режиму Кучми. Особисто він був незрівнянно більш презентабельним: успішний, професійний, візуально привабливий наче шаблонний американський політик, розумний та доволі вправний в ораторському мистецтві.

Від початку було ясно, що переможе Ющенко, адже Янукович був просто сірим уособленням режиму Кучми, котрий подобався лише зацікавленим особам – корумпованій бюрократії, частині підприємців «у долі» та їх підлеглим. Однак, не так сталося як гадалося. Для підвищення електорального рейтингу команда Януковича запросила російського політтехнолога Гліба Павловського, перед котрим стояло фантастичне завдання: зробити з Януковича переможця виборів.

Павловський розробив унікальну схему: «воскресив демонів Холодної війни». Ющенка почали зображувати «фашистом», «бандерівцем», ставлеником США. Ліберал Ющенко зненацька став ввижатися як справжнє зло, яке: перетворить Україну на «колонію Заходу», «звалище радіоактивних відходів з Європи», «плацдарм НАТО для удару по Росії» (почнеться Третя світова війна! Ми всі помремо!), українських хлопців будуть «насильно забирати до натівського війська», аби ті помирали в Афганістані та Іраку замість американців¹, російську мову заборонять і т.д. і т.п. Враховуючи такий підхід, Янукович мав вважатися «меншим злом», захисником російської культури та сталого укладу життя. На це були скеровані всі сили ЗМІ, пропаганди та місцевої бюрократії.

Щодня з телеекранів транслювали відео, де карта України була поділена на три сорти: перший сорт – Захід України, другий – Центр, третій – Південь та Схід. Тут, за задумом Павловського, було вирішено зіграти на розколі суспільства. Західні та Центральні області були більш україномовними, менше проросійськими та однозначно спрямовані на Ющенка. Південь та Схід більше піддавався на пропаганду влади, був російськомовним та орієнтованим у культурно-геополітичній площині на зв'язок з Росією. Тому, варто було показати виборцям Південно - Східних областей те, що у разі перемоги Ющенка вони стануть недолюдками, «унтерменшами». І це діяло.

З іншого боку, владна вертикаль і не думала додержуватися демократичних процедур: відбувалася шалена агітація за Януковича, яка у багато разів перевищувала агітацію за Ющенка. Чиновники зобов'язували бюджетників

---

¹ Ця ахінея транслювалася як через ЗМІ, так і методом «сарафанного радіо». Наприклад, все написане мною абсолютно серйозно озвучував наш вчитель хімії восени 2004 року. Здавалося, розумна людина з вищою освітою, але тотально зомбований пропагандистською машиною.

агітувати за Януковича, голосувати за нього. Ющенкові чинили перешкоди під час поїздок регіонами. Янукович же перетворився на весільного генерала: до його приїзду місцева влада відкривала різноманітні об'єкти інфраструктури так, аби це виглядало досягненням власне Януковича. Наприклад, у моєму рідному Бердянську багато років будували водогін, аби забезпечити місто дніпровською водою. Відкриття водогону (який будували і за прем'єра Пустовойтенка, і за Ющенка, і за Кінаха, і за Януковича) супроводжувалося урочистостями з нагоди приїзду Януковича у місто, ніби лише завдяки його урядуванню водогін і збудували. І така пропаганда діяла. Але, найкращим інструментом влади стали фальсифікації виборів. У місцевих дільничних виборчих комісіях, за рахунок технічних кандидатів, більшість мали представники Януковича. І коли, настав день голосування – почалися неприкриті маніпуляції та прості фальсифікації: бюлетені за Ющенка не враховувалися, або враховувалися як голоси за Януковича; вкидували цілі стоси раніше заповнених бюлетенів; пачки бюлетенів за Ющенка потім знаходили у смітниках та місцевих звалищах; членів виборчих комісій від Ющенка позбавляли повноважень через незначні, або вигадані порушення (лишаючи у дільничних виборчих комісіях лише представників Януковича); була створена система «автобусів-каруселей»: відібрані виборці Януковича їздили з відкріпними талонами (давали право голосувати не за місцем реєстрації) по дільницям та голосували по декілька разів.

Сам же Ющенко отримав деякий «плюс» від «чорного піару» влади. Захід та Центр побачив у ньому максимально національно-орієнтованого кандидата, захисника їх інтересів, людину, котру влада боїться («якщо б він був не небезпечним для влади – його б так не обливали брудом» - так у цілому думали прихильники Ющенка). Ситуацію поглибило отруєння Ющенка після вечері на дачі заступника голови СБУ В. Сацюка 5 вересня 2004 року. Вже за кілька днів стан Ющенка погіршився настільки, що для порятунку життя його довелося везти до австрійської клініки «Рудольфіннерхаус», де було встановлення отруєння хімічною речовиною – діоксином. За декілька тижнів Ющенко постав перед виборцями... спотворений. Його обличчя вкривали грубі виразки та шрами. Він

не міг нормально вимовляти слова. Сексуальне для багатьох українок обличчя солідного політика «а-ля Кеннеді» відійшло у минуле. Ющенко виглядав жахливо. Але... це стало політичним «плюсом». Сам Ющенко одразу ж звинуватив у своєму отруєнні владу. Українці також цьому повірили (бо кому ж іще це було вигідно?). Ображених у нас завжди люблять. Від цього моменту мільйони українців почали вболівати за Ющенка наче за свого вождя. Українки лили сльози, молилися за його одужання. Для недопущення фальсифікацій молоді українці лягали на дороги, аби не допустити проїзд «автобусів - каруселей». Молодих активістів з ющенківської організації «Пора» звинувачували у тероризмі, міліція проводила обшуки та нібито знаходила зброю і вибухівку. Але довіри до влади не було.

31 жовтня 2004 року відбувся перший тур президентських виборів. І тут почалося найцікавіше: ЦВК на чолі з С. Ківаловим почала проводити дивні маніпуляції з результатами. Підрахунок неприродньо затягнувся. Результати оголосили лише 10 листопада. Ющенко отримав 39,9 %, а Янукович – 39,26 %. До другого туру атмосфера у суспільстві стала агресивною. Виборці Януковича вірили, що у разі перемоги Ющенка настане кінець світу, а виборці Ющенка бачили як жорство та авторитарно влада просуває Януковича, нівелюючи свободу та демократію. На телебаченні набули поширення «тимники», коли влада неофіційно наказувала ЗМІ висвітлювати події лише у вигідному для себе сенсі. Опозицію почали таврувати. Особливо майстерно це робили Вячеслав Піховшек (головний редактор Телевізійної служби новин каналу 1+1) та російський телеведучий Дмитро Кисельов (працював на українському телеканалі ICTV).

21 листопада 2004 року відбувся другий тур виборів президента. Фальсифікації вже ніхто особливо не приховував. Результати оголосили швидко: Янукович – 49,42 %, Ющенко – 46,69 %. І це при тому, що за даними незалежних екзит - полів перемагав Ющенко. Представники західних організацій не винали вибори чесними і демократичними, тоді як Росія одразу ж привітала Януковича. Голова ЦВК С. Ківалов у нервовій атмосфері оголосив, що президентом України

обрано Віктора Януковича, за що отримав у народі глузливе прізвисько «підрахуй»¹.

Команда Ющенка відмовилася визнавати ці результати. У центрі Києва – на Майдані незалежності – вони почали будувати сцену, з котрої 22 листопада 2004 року почалася «Помаранчева революція». Чому «помаранчева»? Бо це колір виборчої кампанії Ющенка, його прапор, на противагу біло - блакитним кольорам Януковича. Сотні тисяч людей прийшли захистити свій вибір. По містам Заходу України відбулися десятки мітингів. У Київ влада ввела тисячі бійців спецпідрозділів МВС та бронетехніку.

Виступаючи на Майдані лідери «Помаранчевої революції» - В. Ющенко, Ю. Тимошенко, Ю. Луценко, П. Порошенко та інші вимагали визнання Ющенка законно обраним президентом, заявили, що не відступлять перед беззаконням. Це знаходило широку підтримку серед 300 тисяч українців, котрі зібралися у центрі Києва. Були встановлені наметові містечка. Ющенко ставав національним ідолом. Гасла «Ющенко – так!», «це наш президент!» лунали тисячі разів. На сцену виходили і відомі українські діячі культури, співаки. Наприклад, Руслана Лижичко, Олександр Пономарьов, Святослав Вакарчук. «Революцію» підтримали і всесвітньовідомі українські боксери – брати Віталій та Володимир Кличко. Обласні та міські ради Західних областей України масово відмовлялися визнавати результати виборів. Київська міська рада вчинила так само.

Українці з числа прихильників Ющенка демонстрували дивовижну емоційну силу: вони були позитивні, не агресивні, дружні, невідступні. Влада намагалася звинуватити їх у «проплаченості», але випадкові розмови журналістів з людьми із натовпу давали впевнитися: люди щирі та прийшли за своїм рішенням, за своєю волею. Бажання відстояти Ющенка набувала екзистенційної ознаки: він вбачався продовженням Богдана Хмельницького, Михайла Грушевського, всієї української душі. Учасники і прихильники «Помаранчевої революції» відчували, що у разі програшу Ющенка – Україна ніколи не стане

---

¹ Якщо російською «подсчитай», але українською це слово також може вважатися двома поєднаними нецензурними образами.

дійсно цивілізованою, дійсно демократичною, дійсно європейською і дійсно українською. Вона буде поглинута сірим корумпованим, авторитарним проросійським режимом Януковича. Зі свого боку, команда Януковича зібрала свій «майдан» у Києві, чисельність у близько 60 тис. осіб. І це видовище було гнітючим: людей, переважно бюджетників, звозили автобусами з усієї країни. За гроші, або через адмінресурс. Вони сильно контрастували з «помаранчевим» Майданом: актив Януковича був сірим, пасивним, дещо агресивним. Їх обличчя не випромінювали енергії, вони не дуже розуміли, що взагалі роблять у Києві. Деякі зловживали алкоголем, вештались містом без сенсу. Різниця між ідейними людьми та політичними заробітчанами (або кріпосними) була різночудно видимою.

Активна фаза «революції» тривала до 3 грудня, хоча Майдан стояв до самого кінця року. Вже 23 листопада Ющенко склав незаконну, але символічну присягу президента у стінах Верховної ради. Це загострило ситуацію. До Києва влада звозила внутрішні війська. Самі «революціонери» самовільно зайняли будівлю київської міської ради, Будинок профспілок та Український дім. Вони утворили свою «Центральну раду – 2» – Комітет національного порятунку. Влада, за деякими даними, мала намір розігнати мітинг на Майдані силою. Поширеними є відомості, що «без п'яти хвилин президент» і чинний голова уряду Віктор Янукович у загрозливій формі вимагав від президента Кучми застосувати зброю проти «революціонерів». Кучма відмовлявся, побоюючись громадянської війни. Тоді, у запалі Янукович кинув у президента склянкою.

У той же час виявилось, що не всі силовики погодяться діяти проти власного народу: частинам внутрішніх військ протидіяли генерали СБУ, відбувався тиск світової спільноти на Кучму. У статті журналістки «Радіо Свобода» Марії Щур «Помаранчеву революцію рятувала не лише СБУ, а ще ЦРУ та МІБ – нові подробиці», написаній по «гарячих слідах» 1 лютого 2005 року, йдеться: «Ввечері 28 листопада близько 13 тисяч військових міністерства внутрішніх справ підняв по бойовій тривозі наказ генерала МВД Сергія Попкова. Але вірних режиму людей було мало вже і у цьому міністерстві. Через 45 хвилин телефони західних дипломатів розривалися від повідомлень про те, що війська

вирушили до Майдану Незалежності. Незважаючи на ніч та туман, сателітні зображення підтверджували рух колон до Києва. За даними, на які посилається британський журналіст, американський посол повідомив про це державного секретаря США Коліна Пауелла. Той подзвонив до Кучми, який не брав слухавку. Тоді посол США подзвонив до зятя Кучми Віктора Пінчука і сказав, що президенту не вдасться відкритися, не відповідаючи на дзвінок з Вашингтона. У кількох телефонних розмовах та зустрічах Кучмі, Медведчуку та Попкову повідомили, що значна частина військових та СБУ вийшли з - під контролю уряду. Останній удар Кучмі завдало повідомлення від генералів СБУ про те, що вони збираються охороняти «невинних цивільних». У виданні «Хрещатик» від 21 січня 2005 року (стаття «В Україні є генерали, які стоять на боці народу...») вказано: «Було випущено попередження, у яких ішлося, що застосування сили проти мирних демонстрацій незаконне, і якщо війська МВС увійдуть до Києва, армія і спецслужби захищатимуть мирних мешканців, повідомив один з лідерів опозиції, котрий став очевидцем деяких розмов, та Олександр Галака, голова Служби військової розвідки (ГУР), який зробив кілька дзвінків. За кулісами голова СБУ генерал - полковник Ігор Смешко координував деякі контакти, повідомив начальник управління військової контррозвідки генерал - майор Віталій Романченко, котрий заявив, що він, за наказом глави спецслужби, звелів генералові Попкову зупинитися. МВС відмінило тривогу». Таким чином, Кучма явно розумів, що у разі застосування сили він не зможе покладатися навіть на свій генералітет.

Водночас, відбувалися політичні перемовини між владою та опозицією. Долучилися і західні політики. Сотні тисяч людей у Києві продовжували під помаранчевими прапорами вигукувати «Ющенко – так!», «Разом нас багато – нас не подолати!». З'явилася навіть своєрідна українська помаранчева субкультура. Люди наряджалися в одяг відповідного кольору, всюди в'язали помаранчеві стрічки, з'явилися «революційні» пісні. Більшість з останніх не була пов'язана з подіями осені 2004 року, хоча неофіційним гімном Майдану стала нова пісня «Разом нас багато» гурту «Гринджоли».

Кінець листопада ознаменувався найбільшим напруженням. Ходили чутки про силовий розгін, сотні тисяч людей на Майдані були готові до найгіршого, лідери опозиції навіть говорили, буцімто Кучма дозволив російському спецназу прибути на територію України, одягнувши уніформу українських силовиків (підтвердження цьому так ніхто і не надав). У цей час фактичним «газом» «революції» стала Юлія Тимошенко («принцеса революції», як її тоді називали). Вона була готова до рішучих, дійсно революційних дій, тоді як Віктор Ющенко прагнув компромісу з владою. Саме вона та лідер націоналістичної партії ВО «Свобода», за деякими даними, планували дії на випадок переводу мирного процесу до «не дуже» мирного. «Помаранчеві» українці демонстрували шалений підйом духу, що навело дружину Віктора Януковича на фантастичні сентенції, озвучені нею публічно: нібито на Майдані роздають «наколоти» апельсини, від чого люди впадають у наркотичний транс. Це викликало хвилю насмішок над «першою леді у перспективі».

28 листопада команда Януковича здійснили явний антиукраїнський крок: у місті Северодонецьк було проведено з'їзд депутатів всіх рівнів (виключно прибічників Партії регіонів та самого Януковича). Там лунали відверто сепаратистські гасла, пропозиції створювати озброєні загони та відділити Південь та Схід України (прихильні до Януковича регіони) від решти України. Соратниця Януковича Раїса Богатирьова, зі свого боку, говорила про необхідність створення Південно - Східної автономії. При цьому, чомусь на з'їзді українських депутатів був присутній мер Москви Ю. Лужков, котрий чомусь вважав допустимим давати свої висновки з приводу внутрішньо - українських питань. Результату як такого з'їзд не мав, хоча призвів до напруження у суспільстві та перших паростків сепаратистських ідей. Ніхто жодного покарання за свої розкольницькі ідеї так і не поніс.

На початку грудня компроміс було досягнуто. Верховний суд України (підконтрольний Кучмі) 3 грудня визнав другий тур виборів президента сфальшованим та призначив переголосування на 26 грудня 2004 року. Одночасно було переформатовано склад ЦВК на користь Ющенка Кучма та Янукович також

мали гешефт: вони підтримали ідею лідера соціалістів О. Мороза (підтримував Ющенко) про перехід з президентсько - парламентської до парламентсько - президентської республіки. Зміни до Конституції були проголосовані парламентом 8 грудня 2004 року. У чому був сенс? Позбавити Віктора Ющенко у разі його перемоги на виборах більшої частини повноважень. Тепер президент не був одноосібним керівником виконавчої гілки влади, віддаючи цю прерогативу парламентській більшості у наступних складах Верховної ради. Таким чином, перемога Ющенко була б «урізаною». Та сама Юлія Тимошенко тоді виступала проти цього, але Ющенко підкорився.

Майдан продовжувався, але вже у «лайт - версії» без загрози розгону та кровопролиття: виступи опозиційних політиків, співи та гасла. Змінилася і обстановка у країні: дихати стало легше, чорний піар проти Ющенко став менш потужним, про масштабну неприкриту фальсифікацію виборів вже не було мови. Українські журналісти вітчизняних телеканалів оголосили, що влада примушували їх надавати пропагандистську інформацію, чого вони більше робити не збираються. Зі свого боку, виборці Януковича вважали «третій тур» проявом слабкості влади перед «майданутими», як вони називали «помаранчевих» прихильників Ющенко.

Окремою темою були дебати між двома основними кандидатами. Вся увага країни була прикута до них. Якщо у листопаді Віктор Ющенко виглядав трохи розгубленим, то у грудні його підготували краще. Плюс, він явно усвідомлював себе «лідером нації», що підтверджувала сама «Помаранчева революція». Його виступи були сильними, наповненими звинувачень влади і особисто Януковича у злочинній діяльності. Прихильники ж Януковича бачили в останньому «міцного господарника», котрого намагається переговорити «горлопан» Ющенко.

26 грудня 2004 року відбулося переголосування другого туру виборів президента України. Віктор Ющенко набрав 51,99 % голосів, а Віктор Янукович 44,20 %, що приблизно підтверджували екзит - поли ще місяцем раніше. «Помаранчева революція» завершилася перемогою. 23 січня 2005 року на Майдані незалежності відбулася урочиста інаугурація президента України

Віктора Ющенка. На ній були присутніми близько 500 тис. людей. Це стало яскравим епілогом «революції». Присутні відчували народження нової, чистої та справедливої України. Здавалося, що з цього дня країна зміниться до непізнаваності. Стане чесною, відкритою, демократичною, справедливою, заможною, українською.

Але... запал українців був вкрай нетривалим. Стояння на Майдані було звитяжним виступом проти несправедливості, підлості та брехні. Проте, надалі українці (а вірніше, лише та частина, яка підтримувала «революцію») впали у класичний екзистенційний «летаргічний сон», надавши обраній владі право робити з країною все, що захочеться. І нові керманічі дійсно стали робити те, чого їм хотілося. «Помаранчевим» політика дали величезний кредит довіри, проте вони особливо не відрізнялися від діячів режиму Кучми, та й були вони, переважно, тими ж діячами, котрих Кучма вигнав зі своєї команди, або не дав достатніх посад. «Мільйонери, котрі прагнули стати мільярдерами». Ось ким виявилися «помаранчеві революціонери». Українці у вирі «революції» просто сакралізували їх, зробили еталонними державниками. Але, це були лише мрії, котрі розбилися об реальність.

Кожний новий скандал, корупція, протиборство у таборі «помаранчевих» призводив до ще більшої апатії серед українців. І це завершилося на початку 2010 року, коли лідер «революції» Ющенко набрав лише 5,45 % голосів (у десять разів менше, ніж за п'ять років до цього). «Помаранчева принцеса» Юлія Тимошенко у другому турі набрала 45,47 % (Віктор Ющенко підіграв своєму «заклятому другу» Віктору Януковичу, закликавши своїх виборців не підтримувати жодного кандидата, що було спрямовано проти «помаранчевої» Тимошенко). Президентом, із затримкою у п'ять років, став Віктор Янукович.

Політика Януковича не сильно непокоїла національно - орієнтованих українців. Корупція, узурпація влади, проросійський вектор зовнішньої політики, продовження базування Чорноморського флоту Росії у Крим у на 25 років – все це викликало критику, але здебільшого «на кухні». Нечисельні акції протесту проти нового податкового законодавства, проти регіонального статусу російської мови –

все це було, але загальне «українське море» лишалося спокійним. Прихильники ж Януковича взагалі заспокоїлися, адже отримали «свого» керманіча держави. Обіцяні Януковичем реформи не наступили, однак рівень життя не погіршувався, а економіка поволі (не без кредитів Міжнародного валютного фонду) зростала. Ніщо не віщувало загрозу Партії регіонів: маючи всю повноту влади, підтримку олігархів та адмінресурс існувала певність, що Янукович точно буде переобраний президентом у 2015 році.

З початку 2013 року українська влада взяла курс на підписання асоціації з Євросоюзом. Примітно, що це був курс «помаранчевих», але навіть «біло-блакитні» українці не особливо критикували цю політику Януковича, хоч вона і вступала у протиріччя з основною фішкою Партії регіонів – «зближенні з Росією». На початку листопада з'явилися перші труднощі. Росія рішуче виступала проти асоціації України з ЄС, а Янукович став вимагати від країн Європи багатомільярдної компенсації заради модернізації українських підприємств. Останні були орієнтовані на російські ринки, тоді як модернізація дозволила б їм стати конкурентоздатними на ринках європейських. Зі свого боку, керівництво ЄС не розуміло, чому європейські платники податків мають фінансувати модернізацію приватного бізнесу в Україні? Вимоги Януковича були абсолютно фантастичними, хоча ЄС і не дав повної відмови, погодившись продовжувати перемовини.

У 20 - их числах листопада 2013 року по Україні почали виникати «євромайдани» - мітинги молоді, спрямовані не проти влади, а лише на підтримку євроінтеграції. У Києві діяв головний «євромайдан». Учасники заходу, переважно студенти, намагалися не допускати до себе політиків-опозиціонерів, аби влада не звинуватила учасників «євромайдану» в опозиційності. Однак, політики з опозиційних «Свободи», УДАРУ та «Батьківщини» все ж влаштували наметове містечко окремо від інших демонстрантів. 29 листопада мало все вирішитися. Того дня у Вільнюсі (Литва) мав пройти саміт «Україна – ЄС», де і мала бути підписана асоціація. Вся країна затамувала подих і чекала вирішення своєї долі на роки вперед. Однак... Янукович відмовився від підписання, погодившись

проводити подальші консультації. Одночасно, уряд М. Азарова проводив консультації з приводу поглибленої співпраці з Росією. Все виглядало так, ніби Україна звернула з європейського шляху на користь Азії. І це б українці спокійно проковтнули, як «ковтали» всі інші негативні сторони правління Януковича. Однак...

Вже за декілька годин після відмови підписувати асоціацію у Вільнюсі столицю України сколихнуло від небаченої досі події. 30 листопада, ще до настання ранку молодь з київського «євромайдану» почали жорстоко бити бійці спецпідрозділу «Беркут» МВС України. Пояснити це з точки зору здорової логіки було неможливо: студенти, переважно, і так збиралися зранку розходитися по домівках, за винятком декількох десятків, котрі бажали продовжувати акцію (влада могла б на останніх не звертати увагу: за пару тижнів у столичних ВУЗах розпочнеться сесія – і всіх студентів як вітром здує); побиття було показовим, кривавим, беззмістовним. Мирну молодь гамселили по головам, били лежачих (що заборонено правилами МВС), їх оточували, не даючи можливості полишити місце демонстрації (що знов суперечило правилам МВС). Десятки тих, хто зміг вирватися – знайшов захист у Михайлівському Золотоверхому монастирі (наче сховались у святому місці від упирів). Все виглядало так, що режим Януковича «плюнув в обличчя» українцям, адже ніколи до цього мирні демонстрації в Україні не розганяли. Побиття невинних молодих людей без причин, з особливою жорстокістю сколихнуло суспільство так, що ніхто і не очікував. Шок – чим словом можна описати враження українців на події 30 листопада. За ним наступило обурення і пробудження.

Вдень на Михайлівській площі відбувся стихійний мітинг, на котрому були присутні лідери опозиції А. Яценюк, О. Тягнибок та В. Кличко. Вони оголосили про створення Штабу національного спротиву, котрий мав стати керівним органом протестів. Було вирішено оголосити проведення загальнонаціонального страйку, добиватися відставки уряду М. Азарова, початку процедури імпічменту В. Януковича, звернутися до країн ЄС з приводу введення персональних санкцій

щодо українських високопосадовців. Але, головне мало статися наступного дня. Лідери опозиції закликали всіх небайдужих українців вийти на Майдан у Києві.

1 грудня 2013 року було ознаменовано початком «Революції гідності». На Майдані зібралося до 1 мільйона людей. Була встановлена сцена. Здавалося, що повторювалися події 2004 року, але ні... Людей було у рази більше, влада Януковича не мала намірів йти на компроміси, і новий Майдан був більш радикальним, більш націоналістичним. Деякі дослідники недалекоглядно вважають, що події грудня 2013 – лютого 2014 рр. варто називати «Євромайданом», але це не зовсім коректно. Мільйони українців були обурені не відмовою від асоціації з ЄС. Ця причина була другорядною. Українців розлютило побиття невинної і мирної молоді, авторитарний курс Януковича, системна корупція та проросійська внутрішня і зовнішня політика ¹. І нова «революція» одразу ж показала свою «інакшість», у порівнянні зі «старою», «помаранчевою».

Того дня відбулася спроба стихійного штурму адміністрації президента України. Молодь кидалася на правоохоронців, закидала їх камінням, біла ціпками. Якби того дня їм вдалося перемогти – можливо, «революція» закінчилася б достроково. Проте, номінальні лідери Майдану – Яценюк, Кличко, Тягнибок – засудили насилля. Неоднозначно до спроби штурму поставилися і самі учасники «Революції гідності». Петро Порошенко (на других ролях в опозиції) та Віталій Кличко особисто стримували радикальних протестантів, за що отримували потужні нецензурні посили від штурмовиків, а Кличко ще й був облитий з вогнегасника. Між іншим, у штурмі брав участь провокатор Д. Корчинський, котрий у різні роки був і націоналістом і проросійським активістом. У 2004 році Корчинський підігрував Януковичу, тому не виключено, що спроба штурму адміністрації президента була інспірована самим президентом. Втім, штурм провалився, роль Корчинського досі не з'ясована, хоча його і було оголошено у розшук.

---

¹ Ще 2010 року я написав статтю «Президент, чи окупант?», присвячену русифікаторській політиці Януковича. В інтернет-ЗМІ вона виходила також під назвою «Президент України, чи губернатор Малоросії?».

На самому Майдані було презентовано склад Штабу національного спротиву з вимогами, котрі були окреслені днем раніше. Майданівці вимагали дострокових виборів до парламенту, відставки уряду та притягнення до відповідальності всіх причетних у побитті студентів 30 листопада. Люди і не думали розходитися. Вони прагнули перемоги. Між іншим, «біло-блакитна» частина українців була трохи деморалізована, оскільки мотив побиття мирної молоді і їм не був зрозумілим. Хоча, вони швидко оговталися та почали закликати до порядку та смиренності: «працювати треба, а не майданити!» - так можна узагальнити їх позицію. Майданівцями були захоплені Київська міська держадміністрація та Будинок профспілок. Так, Штаб національного спротиву розмістився у Будинку профспілок. Були встановлені намети. Для захисту від правоохоронців «революціонери» почали формувати сотні самооборони.

У регіонах починають формуватися свої міські майдани, котрі діяли або щоденно у невеликій кількості учасників, або по вихідним за більшої участі небайдужих громадян. Там люди обирали своїх уповноважених та на місцевому рівні демонстрували свою підтримку київському Майдану. Один з таких майданів був і у моєму рідному Бердянську на площі перед виконкомом, де ми обговорювали поточну ситуацію, ходили по місту маршами, вигукували національні гасла («слава Україні!», «героям слава!», «Україна – понад усе!» та ін.), проводили автопробіги. Спроба Партії регіонів влаштувати свої майдани не мала успіхів – людей привозили за гроші і вони (як і у 2004 році) були пасивно-агресивними. На національних же майданах люди були відверто рішучими, впевненими у своїй правоті, у тому, що правда на їх стороні.

8 грудня, за участі близько мільйона осіб, на Майдані були прийнято рішення почати блокаду урядового кварталу, відбулося будівництво барикад. Також цей день ознаменувався початком «ленінопаду» – хвилі несанкціонованих знесень пам'ятників Володимиру Леніну, котрі тисячами стояли по Україні з часів

СРСР¹. Перший такий пам'ятник було знесено силами майданівців у Києві. Далі естафета перекинулася рештою України. Завершення відбулося у 2015 році, коли парламент прийняв пакет законів про декомунізацію, що передбачали, поміж іншого, вже повну і легальну ліквідацію постаментів вождю російських більшовиків.

Наступного для силовики почали підготовку до деблокади урядового кварталу, а вже 11 грудня відбулися сутички правоохоронців з майданівцями, у результаті котрих перші були змушені відступити. Президент Янукович запевнив, що виступає проти застосування сили, але слова не стримав. Майдан продовжував стояти весь грудень 2013 – січень 2014 рр., хоча, здавалося, все має закінчитися нічим. Новорічні свята об'єктивно призводили до зменшення протестної активності, хоча намети продовжували стояти, сотні самооборони продовжували тримати позиції. Віктор Янукович міг спустити Майдан «на гальмах» та втримати владу. Це було зробити простіше простішого. Але, він йшов на конфронтацію, продовжуючи кидати силовиків у наступ.

«Революція гідності» стали об'єктом уваги міжнародної спільноти. Якщо країни ЄС та США неприховано підтримували Майдан, аде які єврочиновники навіть приходили до людей зі словами підтримки та виступали зі сцени, то Росія рішуче засуджувала протести, навішуючи на майданівців ярлики «фашистів», «бандерівців», «наймитів Заходу». У середині країни відбувалися беззмістовні політичні переговори. Партія регіонів нібито, на словах, була готова до компромісів, але коли справа доходила до справи (вибачаюсь за тавтологію), то все закінчувалося нічим. Деяких активістів Майдану викрадали (Д. Булатов), інших жорстоко били (Т. Чорновол). Втім, 19 грудня парламент прийняв закон про амністію заарештованих учасників «революції». Втім, цей тактичний хід не вдовольнив нікого. Суспільство, розколоте на «помаранчевих» та «біло - блакитних» ще 2004 року, все сильніше віддалялося одне від одного. Вся країна слідкувала за подіями у Києві, не знаючи чия візьме. З регіонів Майдан

---

¹ Ленін для майданівців, значна кількість котрих була націоналістичної орієнтації, уособлював російську окупацію, терор та всі злочини епохи СРСР. Власне, праві кола з 1991 року мріяли зрівняти пам'ятники Леніну з землею. І їх час настав.

поповнювався тисячами добровольців, тоді як влада практично припинила намагатися створити свій «Антимайдан». Замість цього силовики намагалися стримати рух автобусів до Києва, аби хоча б трохи зменшити протестну мобілізацію. Органи місцевого самоврядування Заходу України активно підтримували «революцію», тоді як ті ж самі органи Сходу та Півдня віддавали свої симпатії владі.

На цей час приходиться справжній розквіт соціальних мереж. Десятки тисяч українців «воювали» на просторах інтернету, проклинаючи опонентів, створюючи та поширюючи різноманітні глузливі меми, коментуючи новини. Таких пасивних до активної діяльності, але політично зацікавлених українців прозвали «диванними військами». Набули поширення стріми, коли журналісти й блогери знімали відео онлайн та транслювали його в інтернеті. Враховуючи підконтрольність більшості національних телеканалів владі – стріми стали справжньою новітньою зброєю свободи слова та незалежних ЗМІ.

22 грудня 2013 року номінальні лідери «Революції гідності» утворили громадську організацію «Народне об'єднання «Майдан», котре декларувало: «Протягом останнього місяця мільйони людей з усієї України взяли участь у мирному повстанні проти режиму Януковича, у боротьбі за свої права та свободи, за гідне європейське майбутнє для своїх дітей та для всієї України. Обираючи винятково мирні та ненасильницькі методи боротьби, ми були свідомі того, що буде дуже важко отримати швидкий результат у протистоянні з озброєним до зубів кримінально-бандитським режимом. Ми були, є і надалі готові до тривалої боротьби, до того, що Майдан стоятиме й боротиметься рівно доти, доки Янукович не почує голосу мільйонів. Майдан – це постійно діючий осередок спротиву. Це – наш мобілізаційний пункт, звідки розпочався всенародний похід за очищення України від режиму кримінальних окупантів. Це і є наша Вільна Україна, територія, яка вже непідвладна Януковичу. Сьогодні влада в державі протистоїть українському народові, тому вся Україна має стати єдиним Майданом, що очистить від Януковича нашу країну». Об'єднання дублювало вимоги «революціонерів», доповнюючи їх ідеями реформ правоохоронної та

фінансової систем, висунення єдиного кандидата на посаду президента України, який і підпише асоціацію з ЄС. Співголовами об'єднання стали А. Яценюк, О. Тягнибок, В. Кличко, С. Квіт, Ю. Луценко, Р. Лижичко (одразу відмовилася від своєї ролі), Ю. Тимошенко (перебувала на той момент в ув'язненні). Їх основним завданням було «розгорнути широку мобілізаційну роботу з організації спротиву нинішньому режимові в усіх областях України та координації протестного руху по всій території держави». Чим вони і займалися, відмежовуючись від радикальних, дійсно революційних кроків.

16 січня 2014 року режим Януковича пішов у наступ. Верховною радою були прийняті т. зв. «Диктаторські закони», котрі мали звужити можливості легального протесту. Дані закони передбачали: ЗМІ без державної реєстрації втрачали можливість працювати; без дозволу правоохоронців заборонялося утворювати автоколони з більш ніж 5 автомобілів; за участь у мітингах у масках і шоломах передбачалися штрафи, або арешт; те ж саме стосувалося несанкціонованого встановлення сцен та наметів; неповага до суду також могла призвести до арешту на 15 діб; посилено контроль за контентом в інтернеті – відтепер екстремістські заклики та наклеп могли призвести до юридичних наслідків, включно з ув'язненням; за блокування органів місцевого самоврядування наступала відповідальність – аж до ув'язнення на строк до п'яти років; встановлювалося оподаткування для громадських організацій, котрі отримували грантові кошти з закордону; для тримання сім-карти мобільного оператора людина мала надавати свій паспорт; інші норми стосувалися обмежень у здійсненні політичної протестної діяльності, контролю за правоохоронними органами з боку суспільства, захисту радянських постаментів. Такі обмеження викликали новий виток збурення в і так наелектризованому суспільстві. Західні країни засудили намагання Януковича «закрутити гайки», тоді як Росія схвалювала таку діяльність (бо там опозиційна діяльність вже була загнана «під плінтус»). Однак, частина українців, котар підтримувала Партію регіонів, вітала спроби «наведення ладу».

Надалі протести у Києві переросли у вуличні бої. Майданівці використовували коктейлі Молотова, брали у полон правоохоронців. Останні також застосовували силу за межами законності, включаючи побиття лежачих, проламані голови, знущання (як - то роздягання догола затриманих на морозі та вимога танцювати, що було здійснено з активістом М. Гаврилюком). Примітно, що силовикам допомагали спортивні хлопці у цивільному, котрі били протестувальників та явно працювали проти активістів Майдану. Їх прозвали «тітушками»¹ 19 – 20 січня відбулися потужні зіткнення на вул. Грушевського, коли майданівці спробували прорватися до будівлі парламенту. 21 січня силовики спробували штурмувати барикади, що закінчилося нічим. 22 січня з'явилися перші троє загиблих серед майданівців: С. Нігоян, М. Жизневський (застрелені) та Ю. Вербицький (викрадений та закатований). І це стало переламним моментом «революції» – відступати та йти на компроміси з владою активісти (на відміну від політиків) тепер навіть не думали. На Заході України, без особливого опору, прихильники «революції» брали під контроль державні установи. 24 січня майданівці розширили свій ареал, звели барикади на вул. Інститутській, а 26 січня захопили Український дім, змусивши правоохоронців відступити.

28 січня 2014 року у відставку подав уряд М. Азарова, хоча крок був відверто декларативним: уряд продовжив роботу, виконуючим обов'язки прем'єр - міністра став С. Арбузов – представник «родини» Януковича. Та й в умовах президентсько - парламентської республіки уряд повноцінно контролювався президентом – виконавці його волі не мали важливого значення. Також Верховна рада скасувала майже всі «Диктаторські закони» від 16 січня, показавши слабину та непослідовність влади, адже до реального виконання вимог Майдану «руки не доходили». Наступного дня була прийнята ще одна амністія для активістів, за умови неучасті у силових акціях та звільненні державних установ, що абсолютно не мало значення для активістів. Кожна сторона прагнула абсолютної перемоги та

---

¹ Термін з'явився завдяки прізвищу Вадима Тітушка, котрий був одним з найманців Партії регіонів дещо раніше від описаних подій. Якщо дати визначення поняттю, то тітушки – це спортсмени та бандити, котрих наймала влада / Партія регіонів для «неформального» впливу на опозицію, а саме – залякування, побиття та інші дії.

підкорення опонентів. При цьому, вплив номінальних лідерів Майдану був обмеженим, оскільки сотні самооборони діяли доволі автономно та, сповідуючи націоналістичні ідеї, вважали події справжньою національною революцією, продовженням боротьби армії УНР та УПА проти проросійських окупантів, «манкуртів», «зеків», «кримінальної олігархії». У «біло-блакитних» регіонах місцева влада почала формувати власні загони самооборони з числа противників Майдану та найманців для підтримки «громадського порядку».

Перша половина лютого пройшла у протистоянні, переговорах політиків (включно з закордонними, котрі не цуралися влізати у внутрішні справи України), невизначеності. Ситуативні домовленості ні до чого не приводили. Електризація у суспільстві продовжувалася. Втім, 16 лютого майданівці звільнили державні установи у Києві, частково розібрали барикади у якості жесту доброї волі. Це був формальний відступ в очікуванні відповідних поступок від влади. Втім, окрім незначного відступу правоохоронців на вул. Грушевського, нічого іншого не відбулося.

17 лютого 2014 року «Народне об'єднання «Майдан» (фактично, все ті Яценюк, Тягнибок, Кличко) закликали наступного дня майданівців піти мирною ходою до будівлі Верховної ради, аби натиснути на народних депутатів. І назвали це «мирним наступом». 18 лютого парламент мав розглянути ідею опозиціонерів про зміни до Конституції України, а саме – повернення до парламентсько - президентської республіки. Це мало би позбавити Януковича більшості повноважень¹.

18 лютого «мирний наступ» на парламент розпочався. Тисячі майданівців були зустрінуті на підході правоохоронцями. Зав'язалися бої з використанням коктейлів Молотова, вогнепальної зброї, водометів. Декілька осіб загинуло. Також «революціонерами» було спалено офіс Партії регіонів, де загинув ще один чоловік. «Беркут» та інші силові підрозділи з вечора перейшли у контрнаступ. Розпочався кровопролитний штурм Майдану. Декілька бронетранспортерів

---

¹ Примітно, що Юлія Тимошенко з в'язниці рішуче виступала проти змін до Конституції. Так само, як і у 2004 році. На її думку інші лідери опозиції уваги не звернули.

силовиків було спалено і силовики були змушені відступити. Того дня загинуло декілька десятків учасників подій з обох боків, сотні були поранені. Штурм Майдану став сигналом для «революціонерів» щодо переходу до активних дій. У містах Заходу України були захоплені державні установи, арсенали зброї, відбулися зіткнення з правоохоронцями. «Революція гідності» ставала справжньою революцією. Принаймні, прологом до неї. Варто пам'ятати, що ввечері та вночі 18 лютого на Майдані, переважно, лишалися бійці сотень самооборони, котрі були готові піти на смерть заради своїх ідеалів. Такої фанатичної відданості Україні (у свідомості самих учасників) не згадати з часів визвольних змагань 1917 – 1921 рр., або боротьби УПА без надії на перемогу у 1943 – 1954 рр. Майданівці дійсно вважали себе «воїнами світла»¹.

19 лютого, ще до настання ранку, правоохоронці поновили штурм Майдану. На підкріплення «революціонерам» бігли сотні добровольців. Сотні поранених, десятки вбитих, справжня війна у центрі столиці України з використанням вогнепальної зброї, спаленою бронетехнікою – все це шокувало навіть самих представників влади. Функціонери Партії регіонів почали масово полишати партію, дистанціюватися від дій Януковича. СБУ оголосила проведення «контртерористичної операції», аби забезпечити можливість стріляти по протестантам на ураження. У цей час номінальні лідери Майдану беззмістовно намагалися домовитися з владою про компроміс.

20 лютого, отримавши поповнення, майданівці перейшли у наступ, який був успішним та кривавим. Бої на вул. Інститутській забрали життя близько 50 «революціонерів». З дерев'яними щитами вони йшли під кулі, перебували під обстрілами снайперів², котрі мали на меті саме фізичну ліквідацію, а не завдання поранень. У регіонах Заходу України повсталі брали гору. Ввечері режим

---

¹ «Воины света» - російськомовна пісня білоруського гурту «Ляпис Трубецкой», котра стала постфактум неофіційним гімном «Революції гідності», оскільки вийшла у березні 2014 року – після описуваних подій.

² Слідство досі не встановило, ким біли ці снайпери. Існує теорія, що вони були бійцями російських спецслужб, посланими президентом Росії В. Путіним для допомоги Януковичу придушити протести. Так це, чи ні – невідомо і через 7 років після описаних подій. Існує й інша версія: снайпери могли бути найманцями опозиції – номінальних лідерів Майдану, котрі прагнули радикалізувати ситуацію до межі і змусити майданівців знищити режим Януковича заради досягнення особистих корисливих цілей – влади. Відео, де опозиційний народний депутат С. Пашинський ховає до багажника автомобілю снайперські гвинтівки – наводить багатьох українців на роздуми. Але, обидві теорії лишаються конспірологічними.

Януковича захитався. Депутати парламенту, разом з регіоналами - ренегатами, засудили застосування сили з боку правоохоронців, проголосували за скасування проведення «контртерористичної операції» СБУ та повернення силовиків до власних гарнізонів.

21 лютого силовики покинули урядовий квартал та почали відходити зі столиці. А. Яценюк, О. Тягнибок та В. Кличко зустрілися з президентом Януковичем. За посередництва європейських політиків вони підписали «Угоду про врегулювання політичної кризи в Україні», котра передбачала: 1) конституційну реформу та її поглиблення; 2) формування уряду «національної єдності» (з числа представників всіх парламентських фракцій); 3) вибори президента до кінця 2014 року за новим законодавством та оновленим складом ЦВК; 4) розслідування злочинів силовиків проти майданівців; 5) неприпустимість насилля, видачу нелегальної зброї, звільнення державних установ. У відповідності до прийнятих домовленостей, Верховна рада проголосувала зі зміни до Конституції, повернувши у дію редакцію 2004 року, таким чином перетворивши Україну з президентсько - парламентської на парламентсько - президентську республіку. Ув'язнені майданівці були амністовані. Окремо відбулося голосування за декриміналізацію законодавства, відповідно до котрого було відправлено до в'язниці лідерку опозиції Юлію Тимошенко у 2001 році. І, на останок, міністра внутрішніх справ Віталія Захарченка (член «родини» Януковича) було остаточно відправлено у відставку, у котру він хоч і пішов раніше, але лишався виконуючим обов'язки міністра.

Однак, це вже не мало значення. Майданівці, маючи зі свого боку десятки загиблих та сотні поранених, переживши вогонь снайперських куль прагнули знищити режим Януковича до останку. Коли на сцену Майдану пізно ввечері вийшли номінальні лідери та заявили, що їм, за посередництва західних політиків, вдалося домовитися з Януковичем про компроміс – дострокові президентські вибори до кінця 2014 року та здачу зброї з обох боків протягом доби – тисячі «революціонерів» не повірили власним вухам. На сцену зміг прорватися один з командирів сотень самооборони, нікому невідомий Володимир Парасюк. Зі сцени

він виклав свої думки та свій простий план, котрий найбільше відповідав душевному настрою «революціонерів». Парасюк заявив: «Я вам скажу так. Ми прийшли сюди сотнею. Ми ні в якій організації, ми звичайний народ України, який приїхав відстоювати права. Ми не з секторів, не самооборони, ми просто бойова сотня. І хочу вам сказати, що ми, прості люди, кажем до наших політиків, які стоять за моєю спиною: «Ніякий Янукович – ніякий! – цілий рік не буде президентом. Завтра до десятої години він має піти геть». Перша вимога. Мого побратима з Яворівщини застрілили, в нього лишилася дружина і маленька дитина, а наші лідери жмуть цьому вбивці руки. Ганьба! Ще одне. Шановні побратими, земляки, українці, я вам чесно кажу, клянусь – я не з однієї організації, там стоїть наша сотня, яка була у цьому будинку. Ми зробили переломний момент – всі! Ми дали шанс політикам, те, щоб вони стали в майбутньому міністрами, президентами. А вони не хочуть виконати одну умову: щоб зек пішов геть? Друзі, я не буду багатослівним, не хочу розводити дурних розмов, якими нас годують тут два з половиною місяців. Я не вірю в ці важкі політичні процеси, які вони говорять. 77 чоловік поклато голову, а вони домовляються. Я вас дуже прошу: підтримайте ту річ – я вам кажу від своєї сотні, де є мій батько, який приїхав сюди – якщо ви завтра до десятої години не виступите з заявою, щоб Янукович йшов у відставку, ми йдемо на штурм зі зброєю! Я вам клянусь!». Майдан шалено підтримав ці слова. Номінальні лідери не знали, що робити, але мусили змовчати, тактично підкоряючись волі народу, котру вони мали представляти. Фраза А. Яценюка «Я з ганьбою жити не буду! Завтра підемо разом вперед. Якщо куля в лоб, то куля в лоб» викликала у майданівців сміх та глузування, адже ще хвилину тому він прагнув дійти компромісу з режимом Януковича і «перевзувався на ходу».

Вночі 21 – 22 лютого 2014 року сотні самооборони Майдану, включно з «Правим сектором» Дмитра Яроша, перейшли у наступ та захопили урядовий квартал. Вони захопили Верховну раду, кабінет міністрів та адміністрацію президента. За декілька годин до цього президент Янукович встиг покинути Київ, очевидно почувши виступ В. Парасюка зі сцени Майдану. Київ став тотально

належати «революціонерам». Сам Янукович відправився до Харкова, однак, не змігши отримати там підтримки, висунувся до Криму, а звідти – полишив Україну та під прикриттям російських військових 23 лютого дістався Росії. Звідки і не повернувся.

22 лютого 2014 року «Революція гідності» перемогла. Це знаменувало засідання Верховної ради. Новим головою Верховної ради було обрано опозиційного депутата Олександра Турчинова. Президента Януковича було визнано таким, що «самоусунувся від виконання обов'язків», а фактично відправлено у відставку¹. Відповідно, виконуючим обов'язки президента України днем пізніше став голова парламенту Турчинов. Були призначені дострокові президентські вибори. Керівниками силових відомств стали депутати від вчорашньої опозиції: Арсен Аваков очолив міністерство внутрішніх справ, а Валентин Наливайченко – СБУ. Вони намагалися захопити Януковича у Криму, але не встигли. За кілька днів нова «революційна» влада оголосила Віктора Януковича у розшук. 22 лютого було висловлено недовіру Генеральному прокуророві України «від Януковича» В. Пшонці. Юлія Тимошенко вийшла на свободу та виступила на Майдані. Фінальним акордом стало формування нового «майданного» уряду, котрий 27 лютого очолив А. Яценюк, а міністрами стали представники «Батьківщини», УДАРу та «Свободи». «Революція гідності» завершилася.

Чому у цій книзі я беру в лапки поняття «Помаранчева революція» та «Революція гідності»? Від зневаги? Зовсім ні. Ці події викликають повагу до частини українського суспільства, котре довело свою здатність відстоювати власні ідеали. І це прекрасно. Однак, події 2004 та 2013 – 2014 рр. не були справжніми революціями, оскільки під революцією варто розуміти процес проведення докорінних змін суспільно - політичного, економічного, культурного ладу. Так, революція у Франції 1789 року породила національну державу з ідеєю

---

¹ Оскільки таке формулювання було відсутнє у Конституції України, то противники «Революції гідності» та Росія почали стверджувати, що в Україні відбувся державний переворот. Чому переможці вирішили йти в обхід Конституції? Бо прагнули взяти владу одразу, а не проводити тривалу процедуру імпічменту президента.

дотримання прав людини і без станових обмежень. Лютнева революція у Росії 1917 року перетворила самодержавну імперію на демократичну республіку. Оксамитові революції кінця 80 - их – початку 90 - их рр. ХХ ст. на Сході Європи перетворили Польщу, Чехословаччину, Угорщину, Румунію, Болгарію та ін. кураїни з авторитарних на демократичні, з соціалістичних на капіталістичні. В Україні ж докорінних змін не відбулося ні у 2004 році, ні у 2014 році. Суспільні, економічні, культурні, бюрократичні інститути лишались тими самими. На місцях влада лишалася тією ж самою. Системна корупція не припинялася ні на день.

На ділі «Помаранчева революція» була просто великим мітингом, у результаті котрого вдалося домогтися переголосування другого туру виборів президента. Але, вибори – не революція. І їх результат – не революція. Після Майдану 2004 року Україна ані трохи не змінилася у системному ключі. Тактичні зміни були: більше свободи слова, більша увага до української мови та культури. Але, це точно не можна віднести до революційного досягнення. «Революція гідності» також була великим мітингом, котрий переріс у криваві побоїща. Подібне часто відбувається у Франції, Великій Британії, Німеччині. Щоправда, там правоохоронці діють у межах закону, на відміну від України. І у нас протестувальники перемогли, змусивши президента тікати з країни. Фактичним результатом «революції» стала зміна керівництва держави та дострокові вибори. І системних змін тут явно не спостерігається. Тактичні знов є: відновлення проукраїнської мовної та культурної політики, знов більше свободи слова. І... та сама екзистенція: корупція, кумівство, безвихідь, економічна стагнація, недовіра всіх до всіх. Україна майже не змінилася від 2004 до 2014 років. «Революції» були подіями, а не процесами. Швидкоплинними, непослідовними, фрагментарними.

А причиною цього є власне українська ментальність. «Революційний запал на хвилину» - так її можна окреслити. Українці можуть роками і десятиліттями терпіти несправедливість, сварити владу та дійсність на кухні, серед друзів, у соціальних мережах, але не переходити до дій. Так було за часів козацтва, у ХХ і ХХІ сторіччях. Вони терплять, іноді емігрують закордон, співаються, але... інколи їх запалює іскра. Мала іскра, з якої розгоряється полум'я. І горить воно

яскраво ¹. І недовго. В описаних «революціях» такими подіями були фальсифікація виборів (а не несправедлива дійсність) та побиття молоді правоохоронцями (а не несправедлива дійсність та відмова від асоціації з ЄС). Як тільки влада була «покарана» та змінена – українці поверталися до свого агрегатного стану, а саме – пасивного світоспоглядання. Тотальна корупція, схеми, підкуп на виборах, відмова політиків виконувати передвиборчі обіцянки, необґрунтоване підвищення тарифів та податків, політичні скандали – весь негатив, котрий відбувається щоденно цікавить українців на рівні стороннього споглядача у власній країні. «Післяреволюційні» роки це доводить. Після 2004 року Україна лишилася тією ж самою. Після 2014 року Україні лишилася тією ж самою. Якщо не рахувати розвиток технологій «з Заходу», то ми живемо у тій самій дійсності, що і у 2002 році, наприклад.

Екзистенція залежить від ментальності. А останню не змінить і десять революцій. Тим паче таких, котрі доводиться брати у лапки. Чи буде «Третій Майдан»? Можливо, попередні два ніхто з найбільш досвідчених політологів не зміг спрогнозувати. І я не буду. Однак, якщо він і станеться, то буде так само тактичним і таким, що не змінить українську екзистенцію. Бо вона зміниться за десятки і сотні років у результаті еволюції. Іншого не дано.

---

¹ Козацький дух, якщо хочете.

10. Війна і втома

Перемога «Революції гідності» у лютому 2014 року стала прологом до вторгнення Росії на українські землі. Офіційно, ці події так і не стали війною. Формально, всі українські уряди і президенти називають окупацію Криму та війну на Донбасі «агресією». Росія ж, продовжуючи свою окупаційну політику щодо України від 1659 року і по цей день, визнала лише приєднання Криму до свого складу, «умивши руки» щодо Донбасу. Але, по порядку.

Від початку проголошення незалежності України у 1991 році Крим являв собою найбільш проросійський регіон. Власне, на грудневому референдумі 1991 року Крим дав найменший результат (54,19 %) на підтримку незалежності. Тоді ж там поширилися сепаратисті настрої, котрі уособлював президент Криму Ю. Мешков, позбавлений влади навесні 1995 року. У 1991 – 1994 рр. між російськими (Чорноморський флот Росії базувався у Криму) та українськими військовими неодноразово виникали збройні сутички, котрі мали локальний характер. Проте, у середині 90 - их рр. ХХ ст. проблема ніби відійшла у небуття. Конституція України 1996 р. надавала Криму статус автономної республіки, котра мала офіційними українську, російську і кримськотатарську мови.

Однак, Росія ні на день не припиняла фінансувати проросійські сили Криму, надавати фінансування будівництву житла для бюджетників, створювати умови, аби відставні військовослужбовці Чорноморського флоту лишалися жити у Криму, не приймаючи українського громадянства. Верховна рада Криму складалася з проросійської більшості, на півострів постійно приїжджали російські пропагандисти, котрі доводили кримчанам, що вони всі мають бути у складі Росії. Українські спецслужби навіть не намагалися займатися своєю роботою і протидіяти російським впливам – пропагандистським, фінансовим, розвідувальним, інвестиційним. Ще гіршою була ситуація у кримському місті Севастополь, котре мало особливий статус і де була розміщена база військово -

морських сил Росії. Там жителі взагалі не надто усвідомлювали, що перебувають у складі України¹.

Лютий 2014 року – бої у Києві, втеча президента Януковича та не зовсім конституційне усунення його від влади – став справжнім подарунком для Росії. Вже у 20 - их числах лютого на території Криму з'явилися іррегулярні військові формування – т. зв. «зелені чоловічки», або, як їх прозвали росіяни, «ввічливі люди» («вежливые люди» - рос.). Це були звичайні військові, але без розпізнавальних знаків. Ясна річ, що це були військовослужбовці Чорноморського флоту Росії, проте офіційна Москва тоді заявляла, що не має уявлення про те, хто ці «зелені чоловічки». Нібито, на думку президента Росії В. Путіна, це були місцеві жителі Криму, котрі не сприйняли «переворот» у Києві та самостійно купили військову форму у найближчому магазині (автомати, кулемети, гранатомети і БТри, очевидно, також).

Дані «незрозумілі» формування (де-юре – терористи) одразу почали блокувати українські військові частини у Криму, брати під контроль державні установи, блокувати шляхи доступу до Криму з материкової частини України. Влада Криму, будучи тотально проросійською, одразу ж виступила проти Києва, відмовившись визнавати легітимність нової «революційної» влади. До того ж, російська пропаганда активно нагнітала обстановку: київська влада змальовувалася у чорних тонах – нібито владу у столиці України «захопили» фашисти, котрі от - от відправлять загони «Правого сектору» (нечисленної націоналістичної організації) вбивати російськомовне населення Криму. Той факт, що активісти «Правого сектору» самі були, значною мірою, російськомовними² російських пропагандистів не хвилював. Той факт, що члени «Правого сектору» базувалися у російськомовному Києві і чомусь нікого там не вирізали – також.

---

¹ 2006 року я, разом зі студентами - однокурсниками, здійснив чотириденну поїздку по Криму. Запамяталося, що екскурсовод - жінка у Севастополі щиро сказала, що вони – севастопольці – не відчують себе не тільки громадянами України, але навіть не зовсім кримчанами. Мовляв, їх не цікавлять ані події в Україні, ані події у самому Криму. Любов до Росії була у неї неприхована. Щоправда, у тому ж Севастополі мені трапилася і україномовна компанія перехожих. Не впевнений, що це були місцеві, хоча у місті перебували сотні українських військових моряків.

² Включно з речником «Правого сектору» Б. Березою (етнічним євреєм), котрий взагалі майже не говорив українською.

Верховна рада Криму та місцевий уряд пішли на пряме порушення Конституції та оголосили проведення незаконного референдуму щодо статусу Криму.

У цей час уряд А. Яценюка та виконуючий обов'язки президента України О. Турчинов демонстрували дива політичної апатії. Жодних реальних кроків для припинення окупації Криму не чинилося. Українським військовим забороняли відкривати вогонь по «зеленим чоловічкам»¹, загальної мобілізації, військового стану та спроб перекинути до Криму вірні урядові військові частини – всього цього не було. А були пусті політичні заяви та відсутність переконаності у реальних намірах Росії. Українській владі здавалося, що все пройде саме собою, що Росія не захопить Крим, а просто влаштує локальну політичну гру. Секретар РНБО А. Парубій навіть заявив, що боятися незаконного референдуму у Криму не варто, адже його все одно ніхто не визнає. Та й взагалі, озвучував А. Парубій, навіть якщо референдум відбудеться – українська влада має «план Б», тому українці можуть бути спокійними. Що це був за план – досі невідомо. Чи існував він взагалі? Невідомо.

У першій половині березня 2014 року Україна втратила контроль над Кримом. Українські військові масово переходили на бік окупантів (зрадникам обіцяли високі зарплати у російській армії, збереження житла у Криму та інші «фішки»), практично всі державні службовці перейшли на бік Росії. Правоохоронці так само. Більшість співробітників СБУ (котрі мали не допустити подібної ситуації, для цього вони і працювали) – так само. Тут варто просто поаплодувати російським спецслужбам: на протязі десятиліть вони систематично вербували українських чиновників, силовиків, військових та політиків у Криму. І коли почалася спецоперація із захоплення Криму – мало хто міг стати Росії на заваді. Населення Криму зберігало апатію. Так, були і проросійські мітинги, і менш численні проукраїнські, але... більшість кримчан просто спостерігали за ситуацією, не наважуючись на активні дії. Комусь було просто начхати, хтось боявся, на когось вплинула російська пропаганда про «фашистів» у Києві, комусь

---

¹ Київ побоювався, що це спричинить справжню війну і Росія цього добивається. Окрім того, країни Заходу застерігали Київ від активних дій із захисту власного суверенітету. Що ж, лишається лише «подякувати» таким «друзям».

здавалося, що приєднання до Росії – класна річ, адже у Росії вищі зарплати і пенсії (та ціни, але про це не часто згадували). Інші просто не вирили у те, що коїться і, так само як і український уряд, вважали захоплення Криму – звичайний політичний спектакль, котрий нічого не змінить.

Втім, все пішло радикальним шляхом. 16 березня 2014 року у Криму таки відбувся незаконний референдум під дулами російських автоматів. У ньому взяла участь меншість жителів Криму. Про жодний чесний підрахунок голосів не було і мови. Нібито, більшість кримчан з тих, хто взяв у ньому участь – висловилися за приєднання до Росії (96 %). Вже за два дні – 18 березня – у Москві між нелегітимними представниками Криму В. Константиновим, С. Аксьоновим, О. Чалим та президентом Росії Путіним було підписано договір про приєднання Криму до складу Російської Федерації. Кінець!

Українська влада не змогла, не захотіла, не спромоглася ні на що інше, окрім... евакуації решти вірних підрозділів військовиків з Криму. Відходили вони з рідної землі, піднявши державний прапор України... віддавши Крим окупантові без жодного пострілу. Український військовий флот, у своїй більшості, було втрачено. Надія багатьох українців та кримських татар, котрі нібито мали влаштувати росіянам партизанську війну – не справдилися. Татари спокійно сприйняли російську окупацію (очевидно маючи надію, що їх знову не депортують з Криму, як це було у 1944 році).

Анексія Криму стала «холодним душем» для українського народу. Виявилось, що все серйозно. Вперше від 1941 – 1944 рр. українська земля була захоплена ворогом. Для мільйонів українців, котрі вважали росіян «братнім народом», настав шок. Електризація у суспільстві наростала шаленими темпами. Одні були готові воювати за Батьківщину, інші – проросійськи налаштовані громадяни – бажали поширення російської агресії по всій Україні. Втім, останні були у меншості. Навіть серед «ватного» населення реальних радикалів, українофобів, шовіністів було не так багато.

У березні 2014 року по містах Сходу і Півдня України розпочалися багатотисячні демонстрації. Одні – під українськими прапорами, інші – під

російськими (т. зв. «антимайдан»). На перших акціях українці демонстрували свій патріотизм, бажання боротися за незалежність і територіальну цілісність України, на других – українці - ренегати закликали не визнавати «фашистську хунту» у Києві та прохали президента Росії В. Путіна «увести війська в Україну», тобто... окупувати власну Батьківщину¹. На таких акціях у Харкові, Донецьку, Луганську, Одесі неодноразово затримували громадян Росії, котрі виступали як провокатори. Ситуація погіршувалася тим, що місцеві політики, чиновники і силовики Півдня та Сходу України також як і в Криму, значною мірою, були завербовані російськими спецслужбами, або підкуплені, або сповідували антиукраїнські погляди. Київ втрачав контроль над ситуацією у країні.

У першій половині квітня 2014 року почалася війна... Проросійські сепаратисти у Донецьку, Луганську та Харкові оголосили про утворення власних «народних республік», котрі прагнули провести «референдуми» а - ля Крим. Силовики або бездіяли, або переходили на бік злочинців. Українська влада, навчена гірким досвідом Криму, вирішила врешті діяти за Конституцією та законами України (все так просто!). Ситуацію у Харкові вдалося стабілізувати шляхом передислокації вірних Україні частин правоохоронців та арештів сепаратистів. Однак, на Донбасі все було гірше.

12 квітня 2014 року незаконне військове формування на чолі з російським диверсантом І. Гіркіним - Стрелковим захопило українські міста Слов'янськ та Краматорськ. На Донбасі також з'явилися «зелені чоловічки», від котрих офіційна Москва відхрещувалася, блюзнірські заявляючи, що ці професійні військові без розпізнавальних знаків – місцеві «шахтарі» і «трактористи». Для наведення конституційного ладу українська влада н чолі з О. Турчиновим оголосила

---

¹ У моєму рідному місті Бердянськ відбувалися акції обох таборів. Я був учасником і «Бердянського майдану» періоду «Революції гідності», і подальших акцій. У березні 2014 року проросійські сили під російськими прапорами влаштували численну акцію під стінами Бердянської міської ради. Існувала імовірність захоплення влади «ватниками». Тоді, на захист міської ради від можливого штурму живим щитом стали декілька сотень бердянців. Прекрасно пам'ятаю те відчуття тривоги і одночасного душевного пориву. Готовності проливати кров за український прапор над містом. На було не так багато, але рішучості мали вдосталь. У підсумку, проросійські сили не наважилися на відкрите протистояння. Бердянськ лишився нашим – українським.

проведення Антитерористичної операції на Донбасі (АТО) з 14 квітня 2014 року. Почалися бої із застосуванням автоматичної зброї і бронетехніки.

Оскільки українська армія перебувала у не найкращому стані, величезне значення мало формування добровольчих батальйонів. Першими були «Азов», «Донбас» та «Айдар». Звичайні люди, котрі мали уявлення про війну, переважно, з художніх фільмів та комп'ютерних ігор йшли тисячами на порятунок України. Без жодного юридичного статусу, без достатнього озброєння та амуніції. Інколи, в імprovізованій військовій формі. Десятки тисяч українців стали учасниками волонтерського руху: віддавали на потреби військових і добровольців власні кошти, купували бронежилети, спорядження, продукти і медикаменти. Такого національного єднання, жертвності, духовного підйому Україна ніколи не знала за роки незалежності. Весна 2014 року стала справжнім «відродженням нації», якщо цитувати В. Винниченка. І так, цей ментальний порив, гордість від усвідомлення своєї приналежності до української нації сильно нагадував події 1917 – 1921 рр. Втрата Криму, війна на Донбасі, пряма агресія Росії стали каталізаторами національного вибуху.

У травні 2014 року маріонеткові проросійські утворення «Донецька народна республіка» (ДНР) та «Луганська народна республіка» (ЛНР) провели власні незаконні «референдуми» про незалежність. Втім, Росія не наважилася їх приєднати до свого складу. Причин було три: 1) країни Заходу (США та ЄС) ввели проти Росії санкції, котрі у будь-який момент могли б стати жорсткішими і обвалити російську економіку; 2) на відміну від Криму, котрий мав автономний статус у складі України (елементи державності), Донецька та Луганська області України являлися невід'ємною частиною унітарної України – тобто, навіть фейкові «референдуми» тут не мали жодного відтінку легітимності; 3) українська влада почала бойові дії проти російських бойовиків на Донбасі. Збройні сили України, Національна гвардія, добровольчі батальйони не давали змоги росіянам та місцевим колабораціоністам спокою. У таких умовах приєднати Донбас до складу Росії – пряме оголошення війни. А Росія, як країна тотальної брехні, рішуче відмовлялася визнати свою участь у війні на Донбасі. І це при тому, що

переміщення російських військ фіксувалося з супутників, на Донбасі воювали російські громадяни, туди надсилалася російська бронетехніка. Наскільки бої на Донбасі являли собою «громадянську війну» та «внутрішній конфлікт» (за висловлюваннями керівників Росії) демонструють два приклади: «міністром оборони» «ДНР» був громадянин Росії І. Гіркін - Стрелков, одним з військових воєначальників інший громадянин Росії – А. Павлов (на прізвисько «Моторола»).

Одночасно з розгортанням війни на Донбасі вдалося зберегти український прапор над Одесою. 2 травня 2014 року під час мирного проукраїнського маршу на учасників напала група проросійських «антимайданівців». У місті почалися бої та сутички із застосуванням зброї. Зрештою, українці - патріоти відбили атаку та перейшли у контрнаступ. Проросійські сили дислокувалися на Куликовому полі, звідки патріоти їх витіснили. Сепаратисти обложилися у Будинку профспілок, що стало їх кінцем. Патріоти, серед яких були поранені тими ж самими «антимайданівцями», не бажаючи повторення Криму і Донбасу, просто закидали будівлю коктейлями Молотова. Також, у самому «будинку сепаратистів» відбувся гучний вибух (не виключено, що «антимайданівці») мали значні запаси вибухових речовин. Зрештою, 31 проросійський активіст згорів у пожежі ¹. Загалом, з обох боків 2 травня загинула 41 особа, більше сотні зазнали поранень. З одного боку, смерті людей – завжди трагедія. З іншого, спалення Будинку профспілок врятувало Одесу від проросійського перевороту та війни. Українці зрозуміли, що мають самі захищати свої міста від російської пошесті. Приклад Одеси суттєво знизив антиукраїнський рух: у Дніпропетровській та Запорізькій областях сепаратистські тенденції практично припинилися ².

Значною військовою перемогою України стало звільнення у червні 2014 року мільйонного міста Маріуполь, головну роль у котрому відіграв батальйон «Азов», котрий у результаті вуличних боїв зачистив місто від сил «ДНР» (росіян та колабораціоністів). Війна розгорталася по Донбасу, на кордоні з Росією. Новообраний президент П. Порошенко, котрий обіцяв закінчити війну «за

---

¹ Під час палання будівлі проукраїнські активісти намагалися рятувати «антимайданівців», тобто, їх мотивом не було вбивство сепаратистів, а лише емоційна реакція через напад на проукраїнський марш.

² За це варто подякувати головам Дніпропетровської ОДА І. Коломойському та Запорізької ОДА В. Баранову.

години», спробував піти на перемир'я, котре нічим не закінчилося. У липні відбулася «піррова перемога»: осередок проросійських формувань знаходився у Слов'янську, котрий було оточено українськими військовими. Втім, Гіркіну вдалося спокійно вивести свою «армію» зі Слов'янська відкритою дорогою та перебазуватися у мегаполіс – Донецьк. До Слов'янська вступила українська армія і П. Порошенко звітував про «перемогу». З іншого боку, війська «міністра оборони ДНР» отримали у розпорядження величезний Донецьк, котрий українцям штурмувати було б набагато важче, ніж невеликий Слов'янськ. З липня почалися бої за Донецький аеропорт, котрі тривали до січня 2015 року. Через героїзм українських військових самі сепаратисти прозвали «кіборгами» (не людьми, а невмирущими машинами а - ля термінатор).

У липні – серпні 2014 року українські військові перманентно здійснювали успішні наступальні операції: були звільнені від ворога Краматорськ, Дружківку, Артемівськ, Лисичанськ, Сєверодонецьк, Рубіжне, Попасну та ін. Не зважаючи на шалений спротив, бійці ЗСУ, Нацгвардії та добровольці потроху оточували Донецьк та Луганськ, виходили на межі державного кордону, що дозволяло припинити потік військових, техніки та озброєння з території Росії. Сама ж Росія почала діяти жорсткіше: з власної території розпочала здійснювати артилерійські обстріли, не даючи змоги українським військовим закріпитися і перекрити кордон.

17 липня світ облетіла звістка про те, що над Донбасом було збито закордонний пасажирський літак. Сепаратисти і Росія звинувачували Україну, хоча дані радіоперемовин свідчили: літак збили військові «ДНР», котрі сприйняли його за український військовий літак. 298 людей загинуло. Росія досі не взяла на себе вину, хоча міжнародне слідство встановило: літак було збито з російської військової установки, котру, до того ж, у спішному порядку перебазували назад до Росії. Слідство триває і досі, його закінченню заважає позиція Росії та геополітика.

У серпні відбувся перелом. Здавалося, що перемога України як ніколи близька. Бої точилися вже на околицях Донецька і Луганська. Однак, у 20-их

числах серпня Росія здійснила потужний наступ з власної території масованими арійськими частинами, не приховуючи пряме вторгнення. Значна частина українських військ опинилася в оточенні, так званому «Іловайському котлі». У цей час президент Порошенко проводив парад у Києві до дня незалежності. Кілька днів влада відмовлялася визнавати катастрофу. Безцінні години і дні було втрачено. Росія погодилася дати коридор для відведення оточених українських військовиків, проте... не стримала слово і розпочала масований обстріл під час просування українців даним коридором. Втрати серед українців становили понад 1 тисячу осіб. Розгром в «Іловайському котлі» знищив саму думку про перемогу. Наступальні можливості України вичерпалися, а великі втрати налякали офіційний Київ.

На початку вересня були укладені «Мінські домовленості», котрі були створені за планом Росії. З одного боку вони передбачали припинення вогню, що було вигідно Порошенкові, аби провести зручні для себе парламентські вибори у жовтні. З іншого боку – війна стала «вічною» і позиційною. В ідеалі, домовленості передбачали завершення бойових дій (чого не відбулося); внесення змін до Конституції України з надання особливого порядку самоврядування окремим районам Донецької та Луганської областей (особливий статус); проведення виборів на території Донбасу, після чого всі військові формування «ДНР - ЛНР» мали бути розпущені, а українська армія повертає контроль на російсько - українському кордоні; надання амністії всім учасникам бойових дій; утворення особливої «народної міліції» на території Донбасу з числа бойовиків «ДНР – ЛНР»; особливий порядок призначення суддів та прокурорів; вільну економічну зону з Росією; культурно - мовну автономію; відновлення інфраструктури Донбасу виключно за рахунок України; право рад Донбасу блокувати будь - які зовнішньополітичні рішення українського парламенту. Одним словом: «міна уповільненої дії». Іншим словом: російський анклав усередині України. Як показав досвід, виконати все це неможливо і через постійні обстріли з боку бойовиків «ДНР - ЛНР», і через юридичну неможливість (варто проводити завідомо програшний всенародний референдум з питань змін до тексту

Конституції), і через страх Києва (визнати легітимною владу проросійських бойовиків, автоматично перевівши війну у стан громадянської та внутрішньої), і через страх сепаратистів (хоча б номінально, але потрапити під юрисдикцію Києва та його силових структур) ¹. Мертвонароджені домовленості були переукладені на початку 2015 року. Роками відбуваються переговори, консультації, домовленості. А війна триває.

Останні масштабні бої на Донбасі відбувалися у січні – лютому 2015 року: битва за Дебальцеве, у результаті котрої сотні військових загинуло з обох боків, а саме місто перейшло під контроль проросійських сил. Надалі все звелося до щоденних обстрілів, диверсійної діяльності, постійних припиненнях вогню, котрі ніколи по - справжньому не припинялися. Загалом, втрати на Донбасі сягають близько 15 тис. вбитими, десятки тисяч були поранені, більше мільйона осіб стали «внутрішніми переселенцями» - полишили свої домівки та оселилися на неокупованій території України.

Війна суттєво вплинула на психологію українців. До 2014 року українці спокійно жили «споживацьким життям», перманентно лаялись з питань мови, віри, історії, традицій, зовнішнього вектору. Та й то, далеко не всі. Мільйони людей взагалі «не парились» цими високими сентенціями та жили звичайним життям: працювали, навчалися, кохали, дивилися кіно, подорожували. Загалом, перебували у своєму маленькому мікросвіті. Коли у будинок постукала війна – українці розділилися: переважна більшість усвідомила свою відповідальність за долю країни, відчула себе частиною одного великого організму – України. Меншість – «ватнікі» – стала на бік агресора - Росії, прагнула демонтувати українську державність. Цьому сприяла російська ідея «Новоросії»: Південь та Схід України мав стати або частиною Росії, або новим проросійським державним утворенням.

Патріотична більшість радикально акцентувала на своїй українській ідентичності: модними стали вишиванки, участь у національних заходах (День

---

¹ Формальні лідери «ДНР – ЛНР» О. Захарченко (нині мертвий) та Д. Пушилін неодноразово вказували, що не збираються повертати «свої» території до складу України.

незалежності, 14 жовтня, День соборності та ін.), перехід на українську мову хоча б у соціальних мережах, активний захист та перепалки з «ватніками» в інтернеті. Меншість з цієї більшості брала участь у волонтерському русі, аби не словом, а ділом допомогти армії у захисті держави. Найбільш хоробрі йшли до збройних сил, національної гвардії, добровольчих батальйонів, аби зі зброєю у руках захищати власну землю. Відбувся ренесанс націоналістичної ідеології, коли пересічний українець міг з гордістю називати себе «бандерівцем», «укрофашистом» (з гумором, аби роздратувати росіян та місцевих «ватників»). Національна і націоналістична символіка стала майоріти звідусіль. Навіть вчорашні діячі «Партії регіонів» намагалися «перевзутися у повітрі» і засвідчити загалу свій патріотизм. Навіть для більшості нейтральних українців Росія віднині видавалася виключно ворогом¹.

Меншість українців, котра відчувала себе частиною «руського міра», або лишилася на окупованій території Донбасу та Криму (де піддавалася шаленій антиукраїнській пропаганді про «розіп'ятих хлопчиків», «вбивства російськомовних», намір українських військових зробити з жителів Донбасу «рабів» та ін. маячні), або стала тихо відсиджуватися вдома, не афішуючи своїх ренегатських поглядів. Втім, з кожним роком небезпека для цієї категорії осіб зменшувалася і вже у 2020 році вони стали майже відкрито говорити про «примирення з Росією», забуття щодо Криму, «вини» України і війни на Донбасі.

Чому так відбулося? Декілька причин: 1) невдачі України в економічному розвитку; 2) зниження рівня життя пересічного громадянина; 3) відсутність реальних реформ; 4) нікчемна політика президента Порошенка з протидії антиукраїнській діяльності. Так, саме за каденції Порошенка проросійський політик Віктор Медведчук (кум президента Росії В. Путіна!) повернувся в українську політику, очолив партію, купив декілька загальнонаціональних телеканалів та став активно впливати на думки українців. Звісно, розчарування «постреволюційними» роками (2014 – 2019) було загальним, тому і патріотична

---

¹ До 2014 року більшість українців ставилася до Росії або як до дружньої, навіть «братерської» країни, або нейтрально. Лише меншість з числа націоналістів сприймала Росію як «історичного» ворога України.

більшість, і ренегатська меншість підтримала на виборах 2019 року В. Зеленського.

Національний порив 2014 року з кожним роком згасав. Цьому сприяли і вищенаведені причини, і безкінечна позиційна війна на Донбасі. Ідея наступу, котру владні політики декларували у 2014 році – вже з наступного року перейшли в ідеї «виключно мирного» (нездійсненого) розв'язання війни на Донбасі. Там де нема чітких цілей – нема і мотивації. Саме тому українцям почала спочатку набридати військова тематика, а потім вони просто перестали її помічати. Війна стала буденністю. Статистикою пораниених і вбитих у щоденній стрічці новин.

Втома. Як це не дивно, але серед цивільного населення України питання війни на Донбасі почали викликати втому. Здавалося, якщо людина не перебуває на лінії фронту – чому ж вона може втомлюватися? Все просто: пересічний українець хоче жити мирним, «споживацьким» життям. Він хоче заробляти, кохати, гуляти, випивати, танцювати і не переобтяжувати себе складнощами. Війна для такого українця (більшості!) з кожним роком ставала все більш віддаленою у психологічному контексті. «Мінські домовленості» дали розуміння: ідея «Новоросії» не відбулася, російська армія не піде наступом на Київ, Харків, Одесу, чи Львів. Отже, все локалізовано Донбасом. Якщо українська влада не збирається звільнити Донбас силою зброї – навіщо взагалі про нього згадувати? Тим паче, що широкий український загал не бачив тієї війни, цей українець не перебував під кулями й артилерійськими обстрілами, не тікав з рідної домівки (на відміну від переселенців). Війна з кожним роком ставала все більш віртуальною і далекою у свідомості звичайного українця.

Втомлювалися вони, здебільшого, через новини. Їм психологічно було, є і буде неприємно згадувати про події на Донбасі. Дійшло до того, що мільйони людей почали вбачати вирішення конфлікту у «відмові» від Донбасу. Ще мільйони стали поміркованими прихильниками «Мінських домовленостей» - будь-що, аби лише вирішити - таки це питання. На президентських виборах 2019 року кандидат В. Зеленський обіцяв принести на Донбас мир. Без жодної конкретики. Але, цього виявилось достатньо, аби $\frac{3}{4}$ українців його підтримали.

2 серпня 2020 року видання «Українська правда» опублікувало статтю М. Дубинянського «Хроніки української втоми», де автор констатує прості, але вірні речі: «Гібридний конфлікт з РФ обернувся Мінськими угодами, стабілізацією фронту і затяжним протистоянням. Як наслідок, віч - на - віч з озброєним ворогом мало хто зіткнувся. Зате економічні і побутові проблеми, породжені війною, торкнулися всіх. І незабаром саме вони вийшли на перший план, затуливши далекого і незримого противника. На зміну масовому емоційному підйому прийшла втома. А зведення фронтових втрат стали для обивателя чимось звичним і рутинним». Тут і додати нічого.

Втома пересічних українців від війни сильно дратує тих, хто приймає прямо, чи опосередковано участь у самій війні – військових і волонтерів. Зазвичай ті, хто захищає Україну зі зброєю у руках не відчують жодної втоми, бо мають реальну мотивацію і прагнення перемоги. Втім, сама домінантна ідея «споживацького суспільства» протирічить жертовності й ідейності. Це чудово видно на прикладі української молоді, котру війна на Донбасі цікавить значно менше (або взагалі не цікавить), на відміну від можливостей піти до нічного клубу, веселитися з друзями у ресторанах, подорожувати, насолоджуватися життям. Молодь від війни не те що не втомилася, але більше – для неї цієї війни не існує.

Поряд з втомою проявилася негативна риса української ментальності: патерналізм – бажання перекласти відповідальність на іншого. Так, з весни 2014 року українці надавали надважливого (навіть вирішального!) значення санкціям країн Заходу проти Росії. Відомі блогери писали, що санкції США та ЄС зруйнують економіку Росії, призведуть до дефолту, змусять В. Путіна піти на повернення Криму та припинення війни на Донбасі. Інші ж «експерти» пророкували, що Росія не дотягне до кінця 2014 року і самі російські олігархи нейтралізують Путіна та підуть на поступки. Нічого з цього не відбулося. Хоч санкції проти Росії не скасували, це не призвело до краху агресора. Більше того: економіка Росії зростає швидшими темпами, ніж економіка України. Патріотичних українців це дратує. Ніби США та ЄС мають бути більше

зацікавлені у територіальній цілісності України, аніж сама Україна і українці. Винні всі інші, але не ми. Класика.

Існує й інша негативна тенденція – серед військових. Безперспективність війни на Донбасі, котра тягнеться вже довше за Другу світову війну, вбиває мотивацію. Серед військових поширюється алкоголізм (т. зв. «аватари», котрі в неадекватному стані вчиняють злочини), мародерство, участь у контрабанді. З кожним роком на фронті все менше ідейних бійців, але все більше тих, хто йде воювати «за гроші», бо у рідному місті / селі нема роботи і змоги забезпечити себе і родину. Ветерани у цивільному житті поповнюють ряди злочинних угруповань, або, маючи посттравматичний синдром, підривають гранати у ресторанах, захоплюють мости, агресивно реагують на подразники. Звісно, це не зменшує загальний героїзм захисників України, але і мовчати про реальні проблеми – поганий варіант.

Воєнні дії, втрата території, людські і матеріальні жертви – страшенний негатив. Це – аксіома. Проте, війна принесла українській екзистенції і деякі незначні «плюси»: зріс рівень національної свідомості; держава стала надавати значення розвитку української мови і культури ¹; обороноздатність України суттєво зросла; ідея «східного» вектору розвитку практично відумерла – лише курс на долучення до Західної цивілізації ². Україна стала більш модерною ментально. Так, неоднорідною, але у відкритому діалозі формується соціум.

Війна триває. Існує імовірність, що триватиме ще десятиліттями. Жодна зі сторін не прагне йти на поступки. Та й з якого дива? Однак, без усвідомлення та постановки чітких цілей, кінцевого результату може статися так, що українці остаточно втомляться і забудуть про війну. Це стане основою для миру не в українських інтересах. А останнє стане прологом для агресій з боку наших сусідів у майбутньому (Росія, Польща, Угорщина, Румунія). Той, хто мириться з несправедливістю – отримає у стократ більше несправедливості. Це варто пам'ятати всім нам.

---

¹ Хоча і шляхом соціалістичних квот. У будь-якому іншому випадку це є негативом. Але, не під час війни.

² Який не є ідеальним (про це я пишу у відповідній главі щодо глобалізації), але точно кращий, ніж курс на російську авторитарну, корумповану, фарисейську модель суспільства і державності.

11. Ватнікі та вишиватнікі. Порохоботи, юлеботи, зебіли

Споконвічною проблемою українців була і лишається хронічна нездатність згуртуватися перед лицем проблеми. Хоч би ця проблема була планетарного, хоч місцевого значення. Про ставлення українського народу до лідерів та лідерства ми поговоримо у наступній главі. Тут же зосередимось на фрагментації низового рівня. Чому ми радо ненавидимо один одного? Чому найменша незгода ближнього з нашою позицією переростає у ледь не протистояння релігійних фанатиків?

Не можна сказати, що інші народи не фрагментуються за політичними, конфесійними, ментальними ознаками. Соціальна стратифікація взагалі робить людей з різних країн, однак одного соціального стану й професійної приналежності більш подібними, ніж людей з однієї і тої самої країни, але різної соціальної і професійної приналежності. Наприклад, професори з України та Індії будуть більш подібними, ніж український професор та український шахтар. Фрагментація у США між прихильниками Демократичної і Республіканської партій також має потужну світоглядну основу. Але... в Україні все це виглядає у вкрай гіперболізованому вигляді.

Якщо середньостатистичний росіянин має майже тотожні ціннісні орієнтації з іншими росіянами (імперська основа, колективізм, схильність підкорятися сакральній владі), то українець ніби воює з оточенням. Так було з часів козацтва, коли одні українці воювали разом зі шведами проти росіян, а інші разом з росіянами проти шведів (і тих українців, що на боці шведів). Об'єктивно це можна пояснити геополітичним становищем. Смішно влаштовувати трагедію з того, що у Першій світовій війні українці воювали по обидва боки фронту, бо власне українські землі входили як до складу Росії, так і до складу Австро-Угорщини. У Другій світовій війні ситуація була схожою: тепер українці воювали на три боки – за СРСР, за Третій Рейх та у лавах УПА (де існувало три гілки, котрі також боролися одна з одною). Однак, здавалося, що з проголошенням

незалежності у 1991 році все це протистояння «між своїми» має лишитись у минулому. Не лишилося.

Вже від самого початку українці розділилися на табір прихильників національно - демократичних сил та інший табір – консервативно - радянський (пост радянський, або «совковий»). Перший табір культивував українську мову та культуру, ставився до історичного минулого з антиросійських позицій, вважав, що українці були одвічно пригнобленими і тепер мають «відірватися» від Росії і всього російського, привести Україну «до Європи». Другий табір був, переважно, російськомовним, але ставився до української мови по - різному: були там і двомовні українці, і виключно російськомовні, але без шовінізму. Були і суто російські шовіністи. Культура другого табору могла містити частину власне української культури, але у своїй більшості – радянський пласт, котрий базувався у своїй основі на культурі російській. Ставлення до історії було або нейтральним, або прихильним до перебування України у складі СРСР та, меншою мірою, у Російській імперії. До самої Росії відношення було таким, яким його сформувало керівництво Москви у ХХ ст. – як до «братньої» країни. У крайньому прояві це виливалося у думку, що українці та росіяни – «один народ». У шовіністичному прояві: «ніяких українців не існує, всі ми – росіяни». Другий табір явно переважав, а перший відчував своє пригноблене становище через власну малочисельність.

Так тривало до початку ХХІ ст. з різними виявами. Після обрання Л. Кучми президентом його прихильників затаврували як «кучмістів». У цьому терміні противники Кучми поєднували схильність до підтримки «злочинної», корумпованої, проросійської влади. З іншого боку, самі «кучмісти» себе так не називали. Вони були просто частиною суспільства, котру відносно задовольняло життя в Україні й чинний стан речей. Але, у 2004 році, з підходом до кінця правління самого Кучми, відбувся новий і небачений раніше розкол.

Того року українське суспільство розкололося на прихильників опозиційного кандидата у президенти В. Ющенко – «помаранчевих» (за кольором агітаційної продукції) та прихильників провладного кандидата В. Януковича –

«біло - блакитних» (з тієї ж причини). Загалом, світоглядне протистояння полягало у тому ж ключі: націонал - демократи перетворилися на «помаранчевих», а «кучмісти» на «біло - блакитних». Хоча, градус ненависті суттєво зріс і в умовах «Помаранчевої революції» загрожував перерости у громадянську війну. Додався і регіональний аспект: Партія регіонів, переважно, представляла кадри з Донбасу, її керівництво пов'язували з «донецькою мафією», а тому постала ефемерна загроза «окупації» України «донецькими»¹, або ж розвалу країни. Це підживлював і сепаратистський з'їзд у Сєверодонецьку.

Період 2005 – 2010 рр. проходив у руслі цього протистояння, котре закріплювалося різноманітними політичними ток - шоу, що опосередковано стали розважальними. Самим політикам було вигідно використовувати «приземлену» агітацію: замість спорів щодо стратегій розвитку країни, реформ, конструктивних пропозицій у сфері законодавства – суцільні сварки, взаємні персональні образи, згадки «а ось ви казали три року тому одне, а зараз інше». Використовувались і прізвиська: Віктора Ющенка могли обзивати «прищавим», Віктора Януковича – «зеком», Юлію Тимошенко – «крадійкою». Самих «помаранчевих» опоненти звинувачували у фашизмі, а ті, у свою чергу, натякали, що прихильники «біло - блакитного» табору є українофобами, проросійськими зрадниками України. Така підліткова риторика лише поглиблювала протистояння у суспільстві, хоч і у рамках мирного протікання. Більше того, наднизький рівень політичної дискусії цементував у свідомості ярлики та кліше, котрі позбавляли соціум необхідної інтеграції.

У 2010 році президентом України став Віктор Янукович, Партія регіонів і «біло - блакитний» табір здобули перемогу. На цей період приходиться відхід від терміну «помаранчеві», оскільки одна з основних партій – «Наша Україна» – втратила рештки суспільної підтримки. З іншого боку, БЮТ лишався основною силою колишнього «помаранчевого» табору. Проте, біло - червоні партійні прапори призвели до того, що опоненти Юлії Тимошенко прозвали її партію «білим братством», натякаю на лідерський і ледь не сектантський характер БЮТ.

---

¹ Це питання буде розкрито у главі щодо територіальної ідентичності.

Парламентські вибори 2012 року не стали генератором нових ярликів. До національно-демократичного табору додалася партія УДАР В. Кличка, котра не спричинила потоку агресивної критики та ВО «Свобода», котру таврували як «фашистів», «бандерівців» та «радикалів». Проте, основна критика «Свободи» прийшла на 2004 – 2011 рр., коли сама партія була позапарламентською, тому явне навішування ярликів вже не було актуальним.

«Революція гідності» призвела до небаченого витку суспільного протистояння. Відтепер «тліюче багаття» суспільного взаємного несприйняття розгорілося у справжнє вогнище («дякувати» всім політикам, котрі не давали цьому «багаттю» потухнути у 2005 – 2013 рр.). Протестуючі уособлювали у собі поєднання всіх напрямків проукраїнських поглядів: тут були і ліво - центристи, і право - центристи, і лібертаріанці, і люди без сталих політичних поглядів, хоча рушійною силою були націоналісти. Саме персону президента Януковича та його команди об'єднала сотні тисяч різних людей у ненависті та прагненні справедливості. Для «революціонерів» Янукович і Партія регіонів були уособленням зла: антиукраїнського, корумпованого, совкового, «донецького», кримінального. Прихильники «біло - блакитного» табору, витримавши шок після початку чергової «революції», також сформували своє враження: на Майдані для них протестували «фашисти», «бандерівці», «наймити Євросоюзу». З'явилися і нові ярлики: «майданути»¹ - учасники протестів, бо «треба працювати, а не майданити»; «каструлеголові» - ті самі учасники протестів, деякі з котрих використовували каструлі замість шоломів – для захисту від міліцейських кийків, гумових куль.

Після початку російської агресії (анексія Криму, війна на Донбасі) ситуація стала неконтрольованою: для колишніх «біло - блакитних» проукраїнські сили стали однозначними «фашистами», «бандерівцями», «укропами» і «хунтою». Останній термін, нав'язаний російською пропагандою, мав поставити під сумнів перехід влади від Партії регіонів до національно - демократичних сил. Звісно, такий підхід не відповідав дійсності, оскільки уряд А. Яценюка у лютому 2014

---

¹ У гіршому варіанті: «майдауни» від слів «Майдан» та «даун».

року був сформований законним чином, проте у вирі війни та психологічного напруження багатьом противникам нової влади хотілося вірити у «фашистську хунту». Те, що у 2014 році відбулися демократичні президентські і парламентські вибори (за участі уламків Партії регіонів) не мало ефекту. Ще гіршим було те, що російські ЗМІ, особливо популярні на Сході та Півдні України розпалювали ненависть в українському суспільстві шаленими темпами. Були вкинуті фейки про «розп'ятого хлопчика у самих трусиках», котрого нібито стратили українські військові на центральній площі м. Слов'янськ; про страти й арешти російськомовних українців на Заході України; про те, що націоналісти з організації «Правий сектор» збираються вирізати всіх «недостатньо українців»; про те, що у разі перемоги України на Донбасі всі місцеві жителі стануть рабами, а українським військовим надаватимуть кожному «по клаптику землі і двох рабів». Ця ахінея спрацювала досконало: сотні тисяч громадян України повірили у неіснуючу «хунту», хоча для спростування цих жахливих казок достатньо було просто вийти на вулиці. Тут спрацювала схема Геббельса: чим більш неймовірна брехня, там більше люди у неї повірять.

З іншого боку, війна підняла дух національно - орієнтованих українців. Всіх явних та уявних ворогів України вони таврували як «сепарів» від слова «сепаратист». І такі дійсно були, хоча значна частина колишнього «біло - блакитного» табору не мала сепаратистських мотивів. Бажання захистити вітчизну від внутрішнього ворога доходила до того, що одні українці зверталися до СБУ щодо інших, котрих підозрювали у сепаратизмі. За тими противниками нової влади, котрі не досягали рівня відкритих ворогів («сепарів»), але все ж були не надто проукраїнськими, закріпилося тавро «ватнік».

Під терміном «ватнік» варто розуміти: а) сплав прихильності до радянської культури та історії, ностальгії за СРСР, відповідними соціалістичними цінностями; б) тягу до сучасної російської культури, мови, традицій, віри, прагнення до інтеграції з Росією, «братерських відносин». Ці два пункти у поєднанні є суттю «ватності», оскільки перший пункт без другого являвав собою інший ярлик – «совковість». Поява терміну «ватнік» відносно проросійських

громадян України пов'язана з тим, що в СРСР даний предмет одягу – ватник – був доволі поширеним і став символом певної «деградованої радянськості». Пізніше «ватників» стали називати дещо скорочено: «вата», що не змінювало суті. Принципова різниця між «біло - блакитними» та «ватниками» після 2014 року полягала у тому, що якщо перші завжди підтримували владу Януковича та були налаштовані на оптимізм (їх влаштовувала екзистенція), то другі були якими противниками нової екзистенції (налаштовані на агресивний песимізм). При тому, що це були одні і ті самі люди! Секрет криється у тому, що за Кучми та Януковича ці люди мали «свою» владу – пострадянську, проросійську. Ця влада віддзеркалювала їх власне єство, тоді як влада Ющенка та особливо Порошенка в умовах війни – не була «своєю», була «чужою». Деякі «ватники» не соромилися обливати Україну брудом, зневажати українську мову, історію, культуру, традиції. Їх несамовито дратувала будь - яка подія, чи - то святкування дня народження Степана Бандери у Києві, чи - то перейменування вулиць і декомунізація. Загалом, «ватник» - це традиціоналіст, консерватор пострадянського культурного пласту, котрий прагне захистити своє бачення, свої цінності, і знаходить енергію у російському ментальному просторі. Рівень «ватності» також варіюється від поміркованості до радикалізму. Останній може доходити до абсолюту, перетворюючи носія даних цінностей на «сепара».

З іншого боку, надмірний патріотизм та намагання продемонструвати свою любов до України навіть всупереч здоровому глузду покликала до життя антонімічний термін: «вишиватник». Даний ярлик прийнято навішувати на українця, котрий у всіх державних подіях бачить позитив, не вбачає явного негативу, радикально захищає українську мову, культуру та історію, навіть не гребуючи займатися фальсифікаціями, фейками та відвертим обманом. У нього низький рівень критичного мислення: він радо повірить у відверту брехню, якщо вона буде прийнятною його свідомості, однак з жорстким опором не буде сприймати сувору реальність, якщо вона протирічить його картині світу. Для нього характерна показна діяльність: повсякчасне носіння національних атрибутів

(тієї ж вишиванки), активність у соціальних мережах, відсутня, або слабка діяльність у реальному житті, русофобія.

Форма у нього домінує над суттю. З цього приводу чудово висловилася письменниця І. Карпа в інтерв'ю «Радіо Свобода» від 1 червня 2019 року: «Розумієте, у чому біда? Це колишні комсомольці, всі ці самі радянські ритуали, які просто вдяглися у вишиванки і ходять влаштовувати якесь покладання квітів, виходи на паради, ще якісь речі, які просто є імітаторською діяльністю і не ведуть до справжніх результатів, до того, що можна якось виміряти. Тобто ось ці «показуха» – це теж частина «вишивати», власне. Вся це, що в голові, ось ця «моральність» і «духовність», якими прикривається все: вся корупція, все кумівство, тобто ось це – жахливо!... «вишиватник» дорівнює «ватнику». Це дві рівні сутності, просто з протилежними знаками. Хоча й не з такими вже протилежними, якщо ми до них придивляємося. Основа та ж сама». Тут лише доповню, що «вишиватніцтво» стосується далеко не лише «колишніх комсомольців». Останні у формі чиновництва завжди готові декларувати будь - які цінності існуючої влади. І свою діяльність на рівні «заходів» вони вчиняють за класичними театральними сценаріями. Тут питань нема. Однак, вони це роблять «вимушено», тоді як справжній «вишиватник» здійснює свою діяльність, хоча б на рівні коментарів у соціальних мережах, із задоволенням. Добровільно, насолоджуючись своєю винятковістю.

Для «вишиватника» будь - яка поміркованість з боку іншого українця – ознака дурості, якщо не зрадливості. Він ненавидить не лише «сепарів» та «ватників», але і всіх, хто не демонструє таку ж саму шалену любов до України, як і він сам. До «вишиватників» можна було б віднести лише радикальних націоналістів, проте це не зовсім вірно. У 2014 – 2019 рр. значний відсоток «вишиватників» групувався довкола нібито ліберального Порошенка та Яценюка, тобто мова йде не про ідеологію, а про екзистенційне позиціонування. Як відомо,

будь - яка ідея, доведена до абсолюту, стає карикатурною. Так і з патріотизмом. «Вишиватник» – пародія, карикатура на патріотичного українця ¹.

У 2014 році президентом України було обрано Петра Порошенка. В умовах війни, звісно, українцям був потрібен лідер, навіть уявний еталон державника. Тому, з'явилися як фанатичні прихильники новообраного президента, так і члени команди, котрі мали меркантильні інтереси, що вимагало від них підтримувати свого лідера. Окрім того, вже за декілька років у соціальних мережах виникла т. зв. «ботоферма» - тисячі фейкових акаунтів, котрі шалено агітували за Порошенка, проклинали всіх його опонентів, будь - яку подію місцевого значення (ремонт дороги, школи, моста) перетворювали на перемогу планетарного значення. Сплав прізвища Порошенка та терміну «бот» породив «порохоботів». Вони – агресивні, ледь не сектантські послідовники президента, котрі лише в ньому вбачають порятунок України, для котрих навіть контраверсійні дії свого «бога» викривляються у позитивному руслі.

«Порохоботи» активно використовували поняття «перемоги» та «зради». Перше надавалося будь - якій заяві (особливо добре, якщо антиросійській) Порошенка, будь - якій події. Друге поняття вони вживали з іронією, насмішкою над тими українцями, котрі не бачили «перемоги». Їх «порохоботи» охрестили «зрадофілами», або ще жорсткіше – «зрадойобами». Вони однаково ненавиділи як Юлію Тимошенко (основного опонента Порошенка до весни 2019 року), так і представників уламків Партії регіонів. Їм не подобалися націоналісти зі «Свободи» (їх зневажали як «вишиватників», хоча риторика Порошенка не надто відрізнялася від цієї категорії). Якщо критикувати Порошенка починали ветерани АТО (через торгівлю з окупованими територіями, а отже – «торгівлю на крові») – вони автоматично ставали агентами Кремля, «московськими консервами» ².

---

¹ Деякі дослідники вважають, що «вишиватниками» варто називати опозиційних до Порошенка патріотів, поєднуючи їх зі «зрадофілами». Однак, я вважаю даний підхід алогічним. Сам термін акцентує увагу на національній спрямованості, тоді як опозиція до влади Порошенка у соціумі на схилі його правління сягала трьох чвертей населення. З котрих були величезна кількість далеко не національно - орієнтованих громадян.

² «Московськими консервами» називали всіх патріотичних українців, котрі вважали Порошенка корумпованим, нечесним політиком, котрий на словах був ледь не націоналістом, але насправді зберіг корупційно - клептоманську систему державного управління, захистив колишніх активістів Партії регіонів від переслідування, продовжував торгівлю з Росією, пішов на Мінські домовленості. Суть поняття: з вигляду

Що ближче добігала кінця каденція Петра Порошенка, то радикальнішими ставали «порохоботи». Акаунти у соціальних мережах ширилися, критика опонентів переходила межі здорового глузду. На президентських виборах 2019 р. штаб Порошенка використав прийоми психологічного тиску і нагнітання паніки: почали використовувати гасло «Якщо не Порошенко – то Путін!»), натякаючи, що всі кандидати, окрім одного, є «московськими консервами», потенційними зрадниками батьківщини. Першочергово вся лють «порохоботської армії» сконцентрувалася на Юлії Тимошенко, але у другий тур вийшов Володимир Зеленський, тому у «пожежному режимі» довелося вже з Зеленського ліпити «ворога роду людського». Він одночасно став для «порохоботів» і «проросійським», і «уклоністом від служби в армії», і «наркоманом». Пропаганда Порошенка намагалася довести, що у разі перемоги Зеленського Україна перетвориться на «Малоросію», «федеральний округ Росії», російська мова стане державною, на Донбасі Україна капітулює, Крим буде визнано російським, а ще... відбудеться дефолт і долар вартуватиме 50 гривень.

Спроба нагнати психоз та апокаліптичні настрої частково спрацювала: частина суспільства сприйняла перемогу Зеленського на виборах як «кінець світу». Проте, з цим «кінцем» не настав кінець «порохоботства». Піарники Порошенка здійснили чудовий прийом: поразку перетворити на чесноту. У соціальних мережах прихильникам Порошенка було запропоновано встановлювати рамку на аватарки «Один з 25» (відсоток голосів за Порошенка наближався до 25), чим було варто пишатися. Ефект мав наслідок: адепти Порошенка почали відчувати себе «елітою» нації, «вищою расою» у порівнянні з $\frac{3}{4}$ українців, котрі голосували за Зеленського. З політичної точки зору це було вірно: цементування електорату за рахунок відчуття власної елітарності. Однак, вже восени за партію Порошенка проголосувало лише 8,1 %. Тому, армія реальних «порохоботів» порідішала утричі (чого не скажеш про фейкові акаунти у соціальних мережах).

патріот, а насправді – агент пливу Москви. «Консерва вскрилася», казали «порохоботи», якщо вчорашній «друг» виступав проти Порошенка, а, отже, ставав «ворогом».

Для ілюстрації діяльності порохоботів наведу один приклад. Він трапився 21 травня 2020 року і вражає своєю абсурдністю. Цитую статтю сайту «Українська правда» під заголовком: «Сторінку бренду вишиванок захейтили за фото Зеленського з дружиною»: «Відомий український бренд вишиванок ETNODIM викликав обурення своїх клієнтів та підписників тим, що виклав на свою офіційну сторінку у Facebook фото президента Володимира Зеленського та його дружини Олени Зеленської у вишиванках, які бренд і виробляє. «Гортаючи стрічку, ми ніколи не знаємо на чіх профілях зустрінемо наші дизайни. Але точно знаємо, що по-особливому любимо цей день і те, що ви проводите його з Etnodim. З Днем вишиванки!», – йдеться у повідомленні».

Здавалося б, звичайна подія. Президент України разом з першою леді одягли вишиванки на День вишиванки. Відомий виробник побачив, що перші особи держави вдягнуті саме у вишиванки їх виробництва. Чудово! Бренд скористався цим позитивним піаром, бо це найвище визнання якості власної продукції! Але... армія агресивних порохоботів / «я – один з 25%» влаштувала справжню істерію на рівному місці, без жодної причини. Проти бренду розпочали справжню травлю! Впевнений, що якби президент Зеленський не одягнув вишиванку – ці ж порохоботи влаштували істеріку з приводу того, що «президент поганій, він не відзначив День вишиванки». Акцентую: голова держави вшанував національне свято, національний одяг, що і має робити лідер держави. Так само президент вітає з Новим роком, з Різдвом, з іншими святами. Подія не мала жодного негативного забарвлення й у нормальних людей викликала виключно позитивні емоції (голова української держави одягнув українську сорочку, і виглядав разом з дружиною чарівно), або байдужість (одягнув тай усе, його справа).

Давайте почитаємо коментарі порохоботів. Світлана Поваляєва пише: «Бридота. Шкода, ви мені дуже подобалися, у мене чотири ваших вишиванки. Більше не купуватиму». Анастасія Хабенко пише: «А може цей - во... Ви зараз видалите фото, а ми всі зробимо вигляд, що його не бачили?». Марина Трунова: «Два рази пересмотрела чей пост. Вы серьезно? Стыд». Тетяна Лукашук: «Дивно

таке бачити... Вишиванка не для цієї сім'ї. Вони не мають генетичного коду Українця». І це я не цитую відверто ненависних коментарів. Можна припустити, що все це писали проплачені боти, проте їх лайкали сотні людей. Писали і точно реальні люди. Ось заступниця громадської організації з прав людини «Studena» Оксана Іванців: «Яке прикре самогубство – накликати на себе такий негатив серед своєї цільової аудиторії в день, коли навпаки можна було підвищити лояльність до бренду – це треба вміти. Якась патова ситуація: і видалити не можна, і вибачатись невідомо як і люди плюються». Залишу поза розглядом моральне обличчя цієї дячки, котру і близько не можна пускати до прав людини, оскільки вона розпалює ненависть та шовінізм (через сорочку!) у суспільстві.

Про расистський «генетичний код українця» окрема тема. З логіки цих людей виходить: громадянин України (!), голова української держави (!) разом з дружиною – громадянкою України (!) – не мають права одягнути національну сорочку (!). Чому? Бо нема «генетичного коду»? То може їм, всім етнічним росіянам, полякам, євреям, татарам, болгарам України – теж заборонити одягати вишиванки? Навіть якщо вони громадяни та патріоти? Або піти далі і заборонити їм спілкуватися українською мовою, бо вона теж (припускаю) «генетичний код українця»? Ця неадекватна, нічим необґрунтована агресія яскраво демонструє психічний стан так званих «я – один з 25%». Вони концентрують свою ненависть на президенті Зеленському (котрого обрали 73% виборців!) і їм не потрібні жодні аргументи. Вони їх знайдуть на рівному місці й почнуть випромінювати зло. Цікаво, що на День вишиванки ці самі національні сорочки вдягали і відверто проросійські політики, проте жодної уваги порохоботів вони не привернули.

Залишається лише радіти, що політична субкультура порохоботів вразила менше чверті суспільства, оскільки їхня немотивована агресія, нетерпимість та бажання влаштувати «полювання на відьом» дуже нагадують ленінський більшовизм 1917 – 1921 рр. Вони мають такі самі психічні відхилення: ненависть до всіх, хто думає інакше (навіть через сорочку), неадекватну віру у власну елітарність («ми – еліта, а 73% українців – бидло»), підсвідоме прагнення басити «зраду» та «ворогів» там, де їх немає.

Після програшу Порошенка у квітні 2019 року відбулася трансформація «порохоботства»: якщо до квітня вони були позитивно - налаштованими до подій у країні, ремонт якоїсь школи, відкриття маленького заводу сприймали як «перемогу», а всіх критиків влади звинувачували у «зрадофільії», насміхалися над ними, глузували з них, то... вже з травня 2019 року «порохоботи» стали «зрадофілами». Тепер вже вони будь - яку подію виставляли як «зраду»: «зросла економіка? Мало зросла!»; Зеленський вже два дні президент, а ще не відвідав зону бойових дій на Донбасі! А, відвідав? Не так відвідав! На ньому бронезилет погано сидів. І каску він зняв!»; «звільнили українських полонених? Не так звільнили! І сепаратистів не треба було обмінювати!»; «скасували депутатську недоторканність? Не так скасували!»; «ввели ринок землі? Не так ввели!» (хоча за основу було взято проект так і не здійсненої раніше аграрної реформи Порошенка), і т.д. і т.п. Персональної ненависті заслуговував президент Зеленський. Його таврували зовсім огидними ярликами: «зелена шмаркля», «зелене чмо», «клоун» та ін. Активістки Порошенка Маруся Звіробій та Софія Федина навіть записали відео, де майже прямим текстом бажали, аби українські військові вбили свого президента у зоні бойових дій. Однак, вже до літа 2020 року активність «порохоботів» перманентно почала знижуватися. Їх загальнонаціональний характер став більше локальним.

В Україні існує й інша політична група, котру прозвали «юлеботи». Вони – фанатичні прихильники Юлії Тимошенко, котрі вважають її майже реінкарнацією Жанни Д'арк, українською берегинею, ворогом олігархів, єдиним українським політиком світового масштабу. Так само як і з «порохоботами», «юлеботи» діляться на три групи: 1) реальні фанатичні прихильники; 2) зацікавлені меркантильні особи (бажання влади, фінансові потоки); 3) фейкові акаунти у соціальних мережах (у значно меншому об'ємі, якщо порівнювати з «порохоботами»).

Формуванню власної ідейної армії Юлії Тимошенко сприяло те, що партія «Батьківщина» існувала з 1999 року ¹. За виключенням ВО «Свобода», лише «Батьківщина» створила дієві та постійні партійні осередки майже у кожному населеному пункті України (інші партії обмежувались тим, що лише на період виборів утворювали штаби з кадрами, котрі працювали за гроші), роками і десятиліттями виховуючи партійний актив. У 1999 – 2001 рр. Тимошенко обіймала посаду віце - прем'єр - міністра України з питань паливно - енергетичного комплексу – саме тоді практика відключення від електропостачання цілих областей припинилася, було наведено лад на енергетичному ринку. Це стало першим «плюсом» Тимошенко. Далі, на початку 2001 року президент Кучма кинув її за ґрати на декілька тижнів. Тимошенко стала «мученицею». У 2002 – 2004 рр. вона була палкою опозиціонеркою, накопичуючи політичний капітал. «Зоряним часом» стала «Помаранчева революція», коли Тимошенко стала ледь не головним лідером протестів, «помаранчевою принцесою», «газом революції». Її прем'єрство у 2005 р., незважаючи на кризи, вело до зростання економіки, а відставка у вересні задавалася «помаранчевим» виборцям страшною помилкою Ющенка. Тимошенко завжди мала чудові ораторські задатки, в опозиції почувалася «як риба у воді», була зіркою політичних ток - шоу. Відмова підписувати «Універсал національної єдності» з регіоналами та комуністами у серпні 2006 р. надало Тимошенко ореол незламної березини ідеалів «Помаранчевої революції». Критика Януковича («зека») та Партії регіонів («кримінальної олігархії») давала нові «плюси». Друге прем'єрство (2007 – 2010 рр.) також було успішним, якщо не зважати на Світову економічну кризу (з осені 2009 року), хоча у заслугу Тимошенко ставили те, що економіка витримала, зарплати і пенсії продовжували виплачувати, дефолту не відбулося.

Після програшу на президентських виборах 2010 р. «зірка» Юлії Тимошенко почала згасати, але арешт та ув'язнення у 2011 році змусив її «палати» знову. Сотні тисяч українців вважали це розправою над полум'яною

---

¹ До цього Тимошенко перебувала у партії П. Лазаренка «Громада», котра після втечі та арешту у США самого Лазаренка була скомпрометована та «перетекла» до «Батьківщини», разом з «правою рукою» Лазаренка – Олександром Турчиновим, котрий став першим заступником голови «Батьківщини»

опозиціонеркою. Країни ЄС, США, Папа Римський заступилися за Тимошенко, її партія на виборах 2012 р. зайняла друге місце після Партії регіонів. По перемозі «Революції гідності» у лютому 2014 р. Тимошенко вийшла на свободу (виступила зі сцени Майдану на інвалідному візку) і продовжила політичну діяльність. Хоча після поразки на президентських виборах у травні 2014 рр. опоненти пророкували Тимошенко політичну смерть, вона вистояла, відродившись «наче фенікс з попелу», як казали її прихильники. До парламенту восени 2014 р. вона змогла пройти, хоча і з малим результатом. Вибори 2019 р. не принесли нових перемог: вона не вийшла у другий тур, до парламенту знову завела малу фракцію. Тимошенко з 2010 р. ніби згасає, проте, маючи більше 5% послідовників з числа виборців, лишається на плаву.

«Юлеботи», зважаючи на реальні досягнення та якості Тимошенко, вірою служать їй. Будь - яка критика проти лідерки вважається вигадками ворогів: «Співпраця з Лазаренко? Це ж було чверть століття тому! І ніхто не довів, що Юля була з ним у корупційній змові!»; «Газові домовленості 2009 року? Так вони насправді були вигідні! Це кляті вороги Юлії Володимирівни на неї зводять наклеп»; «У 2008 році Тимошенко планувала об'єднатися з Партією регіонів? Просто брехня!»; «Не засудила агресію Росії проти Грузії у тому ж 2008 році? Так зовнішня політика – прерогатива президента Ющенка!»; «Співпрацювала з олігархами Ахметовим та Коломойським, хоча на публіці проти олігархів? Так, проти. Ні, не співпрацювала» і т.д. і т.п.

Цементуванню народної підтримки, хоч і обмеженої, завжди слугував «чорний піар» проти Тимошенко. За часів Партії регіонів обливання Тимошенко брудом («Юлька - воровка» та ін.) дозволяло «помаранчевим» бути впевненими, що «Юля – наша. Он як її злодії ненавидять!». В останні роки правління Порошенка (2018 – 2020 рр.) вся сила «порохоботів» була зосереджена проти Тимошенко. Проти неї працювали навіть «куплені» фракції, як було з «Радикальною партією» Олега Ляшка. Останній називав Тимошенко і «лисою драною», і «московською зозулею». І тепер вже всі противники Порошенка могли об'єднуватися довкола неї. Однак, українці захотіли принципово нової політики.

Тому, віддали перевагу В. Зеленському. З останнім президентом Тимошенко спочатку намагалася укласти союз, але не вийшло. Тоді вона знову пішла в опозицію, де кращих за неї просто немає. Соціальна спрямованість гарантує те, що принаймні пенсіонери залишатимуться лояльними до Тимошенко.

Проте, слабкість «юлеботів» полягає у тому, що всі їх симпатії ґрунтуються на любові до власне зведеної до рівня богині персони Тимошенко, тоді як решта її команди надто аморфна. Можливо це і правильно, бо жодна «зірка» не затьмарює головної «зірки». Проте, без Тимошенко не лишиться і «юлеботів».

Найбільш новим політичним кліше для українців стали «зебіли» - прибічники кандидата у президенти В. Зеленського, котрих так глузливо охрестили «порохоботи». Враховуючи те, що у другому турі президентських виборів Зеленського обрали $\frac{3}{4}$ українців, дана категорія може бути синонімом для самої української нації. Причини появи «зебілів» прості: розчарування у президентстві П. Порошенка, невиконані обіцянки, корупція, бравурний урапатріотизм, котрий не підкріплювався фактами. Українці прагнули системних змін, у тому були готові підтримати будь-якого несистемного кандидата. Ним став В. Зеленський.

Агітаційна кампанія Зеленського була цікавою: він рідко з'являвся на людях, виголошував загальні обіцянки, критикував Порошенка. Тим самим, кожен українець міг уявляти, що Зеленський саме «його кандидат», надавати йому власних ідеалів, мрій, фантазій. Плюс, Володимир Олександрович мав унікальну репутацію «простого, дещо наївного хлопця», що також викликало в українців симпатію. Для «зебілів» характерне таке саме фанатичне ставлення до лідера (як і у випадку «порохоботів» та «юлеботів»), відмова від сприйняття критики, ефемерне враження, що будь-які мінуси у діяльності Зеленського та його партії «Слуга народу» - вигадки противників.

З іншого боку, «зебіли» мають значно менший градус ворожості та агресії, у порівнянні з «порохоботами». І не дивно, адже Зеленський переміг, а Порошенко програв. Ображені завжди мають на душі злобу. Н відміну від інших груп - кліше, для фанатів Зеленського не були створені спеціальні телеканали, потужні групи у

соціальних мережах, над їх координацією не працювали сотні куплених блогерів, експертів, журналістів. «Зебіли» були наче надані самим собі. Їх хотілося вірити у те, що їх вибір є правильним, а зміни у країні настають, хоч і повільно. На цій хвилі вони надали шалену підтримку партії «Слуга народу» на парламентських виборах у липні 2019 року. Половину від складу Верховної ради мали складати мажоритарники, і тут «зебіли» не підвели: абсолютна більшість місць була віддана команді Зеленського. Виборцям було начхати на те, ким є обранці від їх міст та районів. Вони обирали будь-кого, якщо він балотувався від «Слуги народу». Нехай це звичайний фотограф, аполітичний науковець, блогер, колишній активіст партії «Самопоміч», а то і вчорашній «порохобот».

Структурно «зебіли» також підрозділяються на певні категорії: 1) провладне чиновництво; 2) зацікавлені у меркантильній вигоді політики й активісти; 3) прості фанати з числа пересічних громадян, котрі виявляють свою активність у соціальних мережах. Остання група демонструє найбільшу відданість та фанатизм. І особливо їх тримає у категорії «зебілів» саме антипатія до 5 років правління Порошенка, що поступово забувається, а тому призводить до згасання електоральної активності.

З іншого боку, наявність владного ресурсу у Зеленського та «Слуги народу» акумулює підтримку іншого роду: у суспільстві завжди є відсоток людей, котрі прагнуть підтримувати будь-яку владу. Назвемо їх «державниками». Так само цементуванню підтримки В. Зеленського слугує загальна деградація української політичної еліти: нові партії або не з'являються, або являються передвиборчими проектами - одноднівками. Старі ж партії скомпрометовані десятиліттями своєї праці, результати котрої українці бачать на прикладі загального упадку України (низький рівень життя, високий рівень корупції, демагогія політичних лідерів). Допоки не з'явиться нова партія з лідерами, котрі викликать хоча б на нетривалий час фанатичну віру у свою непогрішимість – до тих пір Зеленський та «Слуга народу» не матимуть реальних опонентів.

За рік після виборів (серпень 2020 року) підтримка «зеленої» влади дещо знизилася. Якщо вірити соціологічній групі «Рейтинг», на 5 серпня «Слуга

народу» має 25,9 % (проти 43,16 % у липні 2019 року), «Опозиційна платформа «За життя!» – 17,6 % (проти 13,05 %), «Європейська солідарність» Порошенка – 15,7 % (проти 8,1 %), ВО «Батьківщина» Тимошенко – 10,4 % (проти 8,18 %), «Голос» Вакарчука – 2,6 % (проти 5,82 %). Як бачимо, партія президента Зеленського хоч і тримає першість, проте втратила суттєву частину прихильників. Так завжди трапляється з будь - якою партією влади, однак не варто вбачати у цьому поразки: ближче до виборів українці знову будуть змушені робити вибір, і тут старим партіям не особливо пощастить. Цікаве інше: партія «Голос» співака С. Вакарчука взагалі втратила легітимне право перебувати у парламенті. Хоч вона і була створені за тими ж самими принципами, що і «Слуга народу», проте не встояла. Чому? Ефект новизни не виправдав себе: люди Вакарчука виявилися вкрай пасивними, непослідовними, а сам Вакарчук склав з себе обов'язки голови партії, а також склав депутатський мандат та пішов у небуття¹. Електоральне поле «Голосу» було наближене до «порохоботів» (не фанатичних), тому їх електорат спокійно перетік до «Європейської солідарності». «Слуги народу» ж мають і доволі симпатичного у народі лідера (президента Зеленського), і владний ресурс, як було зазначено вище, котрий може акумулювати хоч і незначні, але «перемоги».

Ідеологічно «зебіли» вкрай нестабільні. Там є місце і правим національно - орієнтованим українцям, і лібералам, і ліво - центристам, і навіть «ватникам». Це легко виявити, якщо кинути до груп - прихильників Зеленського у соціальних мережах дещо неоднозначний, а то і провокативний пост. Так, я свого часу опублікував у десятку «зелених» груп привітання з днем УПА (14 жовтня). Реакція прихильників президента та «Слуги народу» була діаметрально протилежною: деякі підтримували пост, деякі навпаки – проклинали «клятих бандерівців», «фашистів» та «галичан», треті демонстрували відсутність зацікавленості. І це не дивно, адже вся кампанія Зеленського була максимально «аморфно - об'єднуючою». І цю політику він сповідує вже будучи при владі. З

---

¹ Вдруге, бо ще 2006 року він був обраний народним депутатом України від партії президента Ющенка «Наша Україна», а вже за деякий час добровільно пішов з політики.

одного боку декларується курс на ЄС та НАТО, але ж іншого – це вже не ставиться на рейки ура - патріотичної пропаганди (як в останні роки правління Порошенка); національно - орієнтовані події (день УПА, Голодомор, 8 травня) відзначаються, але без помпезності; українська мова продовжує бути державною, але вже не відчуються нотки русофобії; війна на Донбасі окреслюється як трагедія та агресія Росії, але з ухилом на досягненні миру, а не тотальної перемоги будь - якою ціною. Зеленський обрав центризм. Суб'єктивно, це єдина прогресивна політика, котра хоч і не консолідує суспільство, але і не розколює його. І це вже добре.

Описані тут кліше є деструктивними, оскільки зазвичай їх використовують противники певних політичних груп. «Порохоботи» називають фанатів Зеленського «зебілами», останні відповідають взаємністю; противники Тимошенко глузують з її електорату як з «юлеботів». Патріотичні українці загалом нарікають менш патріотичних, або взагалі антиукраїнських «ватніками», тоді як останні глузують з першим, як з «вишиватників». Звісно, це роблять не всі, а лише найбільш радикальні послідовники своїх рухів. Чи припиниться це колись? Скоріше за все, що ні. Чи зійде дане протистояння на більш низький рівень? Вже сходить, хоч і досить повільно.

В ідеалі, українці мають ділитися на умовно «порядних» та «непорядних» громадян, де перша категорія тотально домінуватиме. Однак, «в ідеалі» є справою далекого майбутнього. Бажано, аби всі українці цього прагнули. Тоді це майбутнє стане досяжним.

12. Чому українці не підтримують українських націоналістів?

А чому вони мають підтримувати українських націоналістів? На перший погляд, саме праві сили мали б домінувати в Україні. Сотні років перебування у складі Російської імперії / СРСР, русифікація, нищення української мови, мільйони вбитих у результаті репресій, Голодоморів. А ще – депортації, заселення України росіянами, зневажливе ставлення до всього українського та самих українців. Після 1991 року саме праві сили, здавалося, мусять взяти на себе справу відродження та відновлення України. Такої України, котра б існувала без «московської отрути»¹.

Проте, українці просто не помічали українських націоналістів. Їх рівень підтримки завжди перебував на рівні статистичної похибки, а їх партії існували наче у паралельній реальності. СНПУ, УНА - УНСО, КУН, МНК, «Консервативна партія», УНТП, «ОУН в Україні», ВО «Тризуб» ім. Степана Бандери, ДСУ – цих партій не злічити, але вони не користалися не те що помітною підтримкою, але і навіть впізнаваністю. 1998 року дві партії – СНПУ та ДСУ – утворили виборчий блок «Менше слів» і... отримали 0,17 % підтримки. Діяльність націоналістів у 90-ті рр. ХХ ст. була більше вуличною та бойовою. Активісти УНА - УНСО приймали участь у бойових діях під час війни у Придністров'ї (1992 рік) та Чечні (1994 – 1996), влаштовували нечисленні акції, переважно, антиросійського спрямування. Наприкінці 2000 р. – на початку 2001 р. вони спільно з соціалістами приймали участь в акції «Україна без Кучми».

Початком «впізнаваної» діяльності українські праві завдячують «чорному піару» з боку Партії регіонів у 2004 році. Тоді «біло - блакитні» всіма силами намагалися звинуватити кандидата у президенти В. Ющенко у націоналізмі, фашизмі та ін. неприємних речах. Для цього використовували правих. Так, один з них – Роман Козак – активно світився на телебаченні, демонструючи свою підтримку (непрошену). Найбільшим подарунком для «регіоналів» був виступ лідера СНПУ (з 2004 р. партія перейменована на ВО «Свобода»), народного

¹ Таку назву носить збірка праць ідеолога українського націоналізму Дмитра Донцова (1883 – 1973 рр.).

депутата України, котрий входив до фракції «Наша Україна», Олега Тягнибока на горі Яворина влітку 2004 р. Там лідер націоналістичної партії та, за сумісництвом, член команди Ющенка, згадуючи борців за волю України, розразився расистськими пасажами: «Вони не боялися, як і ми зараз не повинні боятися, вони взяли автомат на шию і пішли в ті ліси, вони готувалися і боролися з москалями, боролися з німцями, боролися з жидвою та іншою нечистю...». Цей виступ активно розповсюджували провладні канали режиму Кучми - Януковича. Тягнибока виключили з «Нашої України», але цим виступом він став першим широковідомим українським націоналістом.

У 2005 – 2013 рр. Партія регіонів слугувала невідомим генератором націоналістичних настроїв. Як? Двома способами: 1) вона орієнтувалася на «проросійського» виборця, активно воскрешала «демонів Холодної війни», залякуючи українців «фашизмом», постійно пропонувала зробити російську мову другою державною, орієнтуватися у зовнішній політиці на Росію, сакралізувала день перемоги над Німеччиною 9 травня 1945 року, політизувала православ'я (московського патріархату), противилася євроінтеграції (хоча у 2013 році змінила вектор); 2) демонізувала своїх політичних опонентів, навішуючи на них ярлики «бандерівців», «українських націоналістів». І не біда, що «помаранчеві» не були правими. Так, «Наша Україна» являла собою ліберальну політичну силу, а БЮТ – ліво - центристську.

Перший спосіб викликав спротив у частини (більшої) українців, актуалізував бажання підтримати «проукраїнські» сили та сприяв радикалізації поглядів у суспільстві. Бажання Партії регіонів героїзувати радянське минуле, неприйняття Голодомору 1932 – 1933 рр. як геноциду українського народу, негативне ставлення до ОУН-УПА напередодні та під час Другої світової війни – всі ці «віртуальні» питання опосередковано пробуджували націоналістичні погляди як реакцію на політику Партії регіонів.

Другий спосіб робив «правішими» самих національно - орієнтованих політиків. Бажання закріпити за собою частину електорату, котрий негативно ставився до позиціонування Партії регіонів, змушувало їх брати на озброєння

праву риторичку: захист української мови, культури, історії з позиції «правильних українців», критикувати комуністичне минуле, визнавати Росію як історичного ворога України, підтримувати православ'я київського патріархату. У той же час, до 2010 року справжні націоналісти лишалися «за бортом» реальної політики. Єдина партія з десятка, про котру знали українці – ВО «Свобода», котра поступово поширювала мережу своїх партійних організацій по Україні.

Автор цих строк вступив до лав ВО «Свобода» у жовтні 2008 року, а вже у грудні став заступником голови Бердянської міської організації Всеукраїнського об'єднання «Свобода». Не буду намагатися писати тут свої мемуари, але у «проросійському» Бердянську ми часто проводили акції, розповсюджували сотні партійних газет, брали участь у виборах. У найкращі часи чисельність міської організації, на моїй пам'яті, сягала 15 осіб, а найгірші – 4 особи. Чому? Проблема полягала у тому, що навіть члени партії не були переконаними націоналістами й знали про ідеологію на рівні партійних гасел. Вони були «поверховими націоналістами» – їм здавалося, що вони є послідовниками Бандери - Шухевича, але самі не усвідомлювали основ того, що вони підтримують. Для них «Свобода» була просто крутою, активною, послідовною проукраїнською партією. Якби таку ж послідовність та активність демонструвала ліберальна «Наша Україна» – вони були б там.

Перемога Януковича на президентських виборах 2010 року, формування власної парламентської більшості та закріплення влади скасуванням парламентсько - президентської республіки восени 2010 року стало новим витком у житті правого руху. Проросійська риторика, авторитаризм та, особливо, діяльність міністра освіти і науки, молоді та спорту Дмитра Табачника, що славився своєю ненавистю до всього українського – все це активно впливало на погляди українців. Слабкість «Нашої України» та БЮТ, котрі не могли активно відстоювати інтереси національно-орієнтованих українців вимагала пошуку нової сили, котра могла б протидіяти агресивній політиці Партії регіонів та їх сателітів – комуністів. Про слабкість «помаранчевих» і наводити факти не варто. Але, згадаю хоча б один: восени 2011 р. відбувалося голосування за зміни до

виборчого законодавства. Партія регіонів прагнула повернути змішану систему виборів до парламенту, що дозволило б обрати половину депутатів як мажоритарників. Враховуючи фінансові та адміністративні ресурси режиму Януковича, не лишалося сумнівів, що абсолютну більшість мажоритарників складатимуть «регіонали». Що зробила «помаранчева» опозиція у Верховній раді? Спробувала зірвати голосування. Тоді, «біло - блакитні» депутати просто побили опозиціонерів, деяким проломили голову.

Осіною 2012 року відбулися вибори до Верховної ради, котрі стали революційними для націоналістів. ВО «Свобода» зненацька отримала 10,45 % голосів. Це просто шокувало багатьох політиків та експертів. Навіть самі «свободівці» мали надію лише на 5 – 6 %¹, але отримали удвічі більше. У чому ж секрет? А саме у радикальній «ватній» політиці самих «регіоналів». Деякі політики з Партії регіонів (Дмитро Табачник, Вадим Колесніченко, Олена Бондаренко та ін.) відверто глузували з українських патріотів, історії, культури. А слабкість «помаранчевих» запевнила українців, що варто підтримувати таку ж радикальну, але проукраїнську силу. «Свобода» ідеально для цього підходила.

37 депутатів - націоналістів дійсно показали нову якість опозиційної діяльності. Вони активно боролися за персональне голосування, протидіяли «кнопкодавству» (коли один депутат голосував за декількох інших), вимагали, аби всі депутати у своїх парламентських виступах послуговувалися українською мовою. І результати цієї діяльності не змусили себе довго чекати: парламент став працювати у більш законному руслі. У першій половині 2013 року парламентські націоналісти проводили акції протесту проти режиму Януковича, хоча і не переходили межі дозволеного.

Навіть з'явився міф про те, що на майбутніх президентських виборах 2015 року Партія регіонів має намір перемогти за схемою: у другий тур виходять Янукович та «фашист» Тягнибок (лідер партії та фракції ВО «Свобода») і перемагає Янукович, оскільки «налякані» виборці будуть змушені проголосувати

---

¹ Пам'ятаю, що наприкінці 2012 року нам – членам ВО «Свобода» – обласне керівництво пояснювало, що половина голосів за нашу партію – випадкові люди, не наш постійний електорат.

не стільки «за» Януковича, скільки «проти» правого Тягнибока. Підтвердженнь того, що це дійсно була підготовлена командою Януковича схема немає. Все лишилося на рівні чуток. Хоча, деякі критики «Свободи» вважали, що і потрапляння цієї партії до Верховної ради було сплановане Партією регіонів, аби мати контрольованого ворога, «страшилку» для своїх виборців.

Коли наприкінці 2013 року розпочалася «Революція гідності» - націоналісти були в авангарді руху. Були сформовані сотні самооборони з правих кадрів. З'явилася організація «Правий сектор» на чолі з Дмитром Ярошем. Олег Тягнибок став одним з лідерів Майдану. Загалом, протести проти Януковича носили не лише євроінтеграційний та опозиційний характер, але і, значною мірою, націоналістичний. Все виглядало як боротьба «справжніх» українців проти «московських маріонеток», п'ятої колони. Агітація Партії регіонів та пропаганда на російському телебаченні (котре дивилися мільйони українців) виставляла протестувальників як «бандерівців» та «фашистів». Дмитро Ярош та «Правий сектор» отримали левову долю популярності саме завдяки «чорному піару» з Росії. Людей залякували тим, що у разі перемоги «Революції гідності» російськомовних українців (добру половину жителів України) будуть піддавати репресіям. І у ці казки вірили, хоча добра половина учасників «Революції гідності» самі були російськомовними.

Перемога над Януковичем наприкінці лютого 2014 року зробила ВО «Свобода» першою націоналістичною партією, котра отримала владу у державі: «свободівці» отримали портфелі Генерального прокурора України (на пару місяців), міністра оборони (на місяць), міністрів екології та сільського господарства (до листопада 2014 року). Деякі експерти вказують, що перша ж ініціатива «Свободи» зі скасування офіційного статусу регіональних мов мала негативний ефект: частина українців повірила, що їх тепер будуть утискати за використання російської мови. Хоча, «Свобода» просто виконувала одну зі своїх обіцянок: офіційний статус в Україні має мати виключно українська мова.

Одночасно, наприкінці лютого розпочалася російська агресія у Криму, котра вже до кінця березня 2014 року призвела до входження Криму до складу

Росії. Тим часом, по містах Півдня та Сходу України відбувалися мітинги під російськими прапорами. Їх учасники не визнавали нової «революційної» влади. У квітні на Донбасі розпочалася Антитерористична операція (АТО), котра швидко переросла у повномасштабну війну з російськими диверсантами, найманцями та місцевими проросійськими колабораціоністами. На захист України, в умовах дезорганізації збройних сил, виступили націоналістичні добровольчі батальйони. Найвідоміші з них: «Азов», «Айдар», «Донбас». Паралельно, загроза повномасштабного вторгнення військ Росії та окупація України посилювали праві настрої у суспільстві. Вони продовжувалися до кінця 2014 року. Російськомовні переходили на українську мову, вишиванки стали модними, Росія засуджувалася як породження зла, колишні регіонали сховали голови у пісок, деяких проросійських політиків, як - то Нестора Шуфрича, просто били на вулицях. Здавалося, що всі українці стали націоналістами.

Однак, це стало і кінцем успіхів самих націоналістів. Справа у тому, що всі національно - орієнтовані політики взяли за основу націоналістичну риторику у більшій, чи меншій мірі. Націоналісти перестали бути унікальними. Так, на президентських виборах у травні 2014 року праві лідери не отримали підтримки народу: Олег Тягнибок набрав лише 1,16 % голосів, а Дмитро Ярош – 0,7 %. У жовтні того ж року відбулися дострокові парламентські вибори. На них ВО «Свобода», отримала 4,71 % та не змогла подолати виборчий бар'єр, опинившись поза парламентом (всього за два роки партія втратила понад половину своїх виборців). Розпіарений Росією «Правий сектор» мав взагалі нікчемний результат – 1,8 %. З цього моменту націоналісти знову стали маргінальними позапарламентськими силами.

У 2016 році ветерани та прихильники батальйону, а згодом полку «Азов» утворили нову політичну партію націоналістичного гатунку: «Національний корпус» на чолі з Андрієм Білецьким. Наступного року було утворене воєнізоване крило партії – «Національні дружини». Ідеологія «Національного корпусу» нічим явним не відрізняється від ВО «Свобода», хіба що значна кількість експертів пов'язує партію Білецького з міністром внутрішніх справ Арсеном Аваковим.

Останній має у підпорядкуванні полк «Азов», а самі лідери «Національного корпусу» є колишніми підлеглими міністра внутрішніх справ. Критика щодо Авакова у партії Білецького зведена нанівець, хоча інші націоналісти мають до «Авакяна»¹ вкрай негативне ставлення. Значне фінансування, партійна форма, поява виключно на окремих акціях і зрідка, низька ідеологічна та масова робота, купа російськомовних кадрів – все це наводить експертів та націоналістів з інших партій на сумніви... Так виникла думка, що прихильники Білецького є «кишеньковими націоналістами», котрі грають відповідну роль та фінансуються А. Аваковим, а до справжньої націоналістичної ідеології вони мають вкрай опосередковане відношення.

«Національний корпус» більше згадують за подіями кримінальної хроніки з вулиць: у 2020 році вони відзначилися побиття активістів «Партії Шарія», котрого активісти Білецького вважають «ватою». У реальній політиці «Національний корпус» не відіграє жодної ролі: 2019 р. А. Білецький відмовився від участі у президентських виборах, хоча надав своїх представників до списку ВО «Свобода» на виборах парламентських. Тим не менш, «Національний корпус» не надав «Свободі» відчутної підтримки, а риторика Білецького була надто млявою.

Якщо ми вже згадали парламентські вибори 2019 року, то доведемо справу до кінця. Вперше в історії України націоналісти об'єдналися в одну команду. Це відбулося під прапорами ВО «Свобода». До списку увійшли представники «Правого сектору» (давно підзабутого українцями), «Національного корпусу», ДІА Дмитра Яроша (котрий ще 2015 року пішов з «Правого сектору» через внутрішні суперечки), ОУН та КУН. Спільні зусилля призвели до... 2,15 % голосів. Це був справжній крах. «Свобода», у порівнянні з 2012 роком, втратила майже 80 % своїх прихильників, а у порівнянні з 2014 роком – більше половини від решток. Трохи раніше, у першому турі президентських виборів (березень 2019 року), кандидат від «об'єднаних націоналістів» Руслан Кошулинський набрав

---

¹ Авакян – справжнє прізвище Арсена Авакова, вірменина за національністю, що має для правих кіл негативне значення.

всього 1,62 %. Українці явно дали зрозуміти, що націоналістична ідеологія їх не цікавить.

Тотальне відсторонення українців від правих сил можна пояснити двома причинами: поверховою та ґрунтовною. Поверхова вже була згадана: ліберальні та ліво - центристські сили взяли на озброєння націоналістичну риторичку. Так, вже весною 2019 року Петро Порошенко та його партія БПП (пізніше перейменована на «Європейську солідарність») майже не відрізнялася від націоналістичних партій. Потужна антиросійська агітація, апелювання до загрози «внутрішніх ворогів», «мова, віра, армія!», «якщо не Порошенко, то Путін!», вишиванки та вшанування національних пам'ятних дат, історичних постатей – все це робило з «порохоботів» нову копію націоналістів. Однак, Порошенко мав також медійний ресурс (5 канал та «Прямий») ¹, котрий дозволяв поширювати агітацію недоступними для справжніх націоналістів масштабами. Мав він і армію «порохоботів» у соціальних мережах, своїх куплених експертів, лідерів громадської думки, чиновників, сотні місцевих бізнесменів - спонсорів, регіональних «князьків», котрі могли активно впливати на мешканців відповідних міст і сіл. Загалом, партія Порошенка мала незрівнянно вищий, фінансовий, медійний, кадровий та адміністративний ресурс. Ставши на електоральне поле націоналістів, прихопивши з собою частину ліберального поля, Порошенко міг розраховувати на потрапляння до парламенту. Націоналісти ж не могли бути конкурентами потужної «машини» Порошенка, тому і програли на власному полі політичного бою.

Ґрунтовна причина полягала в іншому: українці ментально не були, не є і не будуть націоналістами. Праві погляди властиві нашому народові лише в умовах тотальних криз. Так було під час подій 1917 – 1921 рр., під час Другої світової війни. На Галичині до 1939 р. найпопулярнішою партією було УНДО – ліберальна сила, котра прагнула порозумітися з польською владою. Націоналістична ОУН не мала підтримки серед широких верств суспільства, оскільки практикувала терористичні акти та перебувала у підпіллі. Однак, легальність УНДО зіграла з

---

¹ Деякі інші канали також працювали у вигідному Порошкові руслі.

нею злий жарт: після встановлення радянської влади у вересні 1939 р. – партія була знищена, її актив репресовано. Підпільний тип існування ОУН дозволив їй зберегти кадри та стати єдиною боєздатною силою українців у Другій світовій війні. Отже, відсутність інших політичних партій та потужні сталінські репресії, гвалт війни зробили з українців західних регіонів країни націоналістів. І навіть припинення організованої боротьби на початку 50 - их рр. ХХ ст. це не сильно змінило. Однак, з початку незалежності українці Галичини та Волині віддавали перевагу націонал-демократичному РУХові, оскільки стали більш толерантними, а тотальної кризи більше не було. Щоправда, дань поваги бійцям ОУН - УПА зберігалася, але вони стала більше історичною, аніж політичною. Наступна потужна криза спіткала Україну у 2014 році, разом з російською агресією у Криму та на Донбасі. Націоналізм став модним, але не як повноцінна ідеологія, а скоріше як поверхове нашарування на старі ліво - центристські та ліберальні ідеали більшої частини українців. Праву риторику використовували всі національно - орієнтовані сили, що влаштувало широкий загаль. «Проукраїнськість» з націоналістичними гаслами та прапорами, але ліберальним єством. Так до парламенту 2014 року потрапили БПП , «Народний фронт», «Батьківщина», «Радикальна партія Олега Ляшка» та «Самопоміч». Але... не потрапили власне націоналісти.

Постійна апеляція націоналістів до «титульної нації», тобто етнічних українців не знаходить підтримки, а лише непорозуміння, оскільки пересічний громадянин не ділить людей за етнічною приналежністю, особливо на Півдні та Сході України. Суспільство має певний градус антисемітизму, проте публічно засуджує його. Враховуючи низький рівень життя та корупцію, українці бажають вирішення, у першу чергу, матеріальних питань, тоді як націоналісти концентруються на «культурництві». Вони гіперболізують питання мови, перейменування вулиць, до 2014 р. їх несамовито непокоїли пам'ятники радянської епохи, вшанування діячів визвольної боротьби (у більшості, маловідомих, чи зовсім невідомих простому українцеві), проведення урочистих маршів, смолоскипної ходи та ін. Така спрямованість дійсно є цікавою для від

сили 3 % українців, проте решта живе в іншій системі координат. Ідея «нації та держави», «кровно - спорідненої спільноти», «України для українців» - це дуже далекі тези душам українців, не говорячи вже про те, що самі ці ідеологеми були вироблені у першій половині ХХ ст. і залишилися у тому часі. Ідеї націократії, сильної етнічної держави з авторитарним правлінням «національного вождя», правом голосу лише для «суспільно-корисних верств населення», партійним диктатом заради «блага нації» - весь цей набір «лайт - фашизму» виглядає рудиментом 30-их рр. ХХ ст., коли і лідер італійських фашистів Беніто Муссоліні виглядає прогресивним, а від лідера німецьких нацистів Адольфа Гітлера тодішні праві відчували політичний оргазм. Та й неприховане прагнення до етнічної чистоти викликає в українців ХХІ ст. хіба що усмішку. Тут варто згадати досі актуального для українських правих ідеолога українського націоналізму Миколу Міхновського, котрий на початку ХХ ст. висував тезу: «Не бери собі дружини з чужинців, бо твої діти будуть тобі ворогами...»¹. Уявити, що сучасний українець не дозволить собі одружитися на етнічній росіянці, полячці, чи єврейці лише через її походження – нісенітниця. Кохання перемагає все, пробачте за цю «ванільну» фразу.

Українці можуть сприймати лише деякі націоналістичні ідеї, і то не завжди. Наприклад, це можна сказати про ідею пропорційного представництва національностей. У проекті Конституції України від ВО «Свобода» (ст. 15) говориться: «Процент українців та представників національних меншин, що навчаються в середніх спеціальних та вищих навчальних закладах, працюють в органах законодавчої, виконавчої та судової влади всіх рівнів, служать у Збройних Силах України та працюють у правоохоронних органах, в освітній і культурній сферах, охороні здоров'я, мають бізнес, є власниками виробництв, має відповідати національному складу населення України, який встановлюється Всеукраїнським переписом населення. Державні дотації, які надаються фізичним або юридичним особам, також слід розподіляти пропорційно національному складу населення України». Про цю ідею навіть самі націоналісти не хочуть

---

¹ Уривок з «10 заповідей УНП» 1903 року, за авторством М. Міхновського.

публічно говорити, бо вона є надто дикунською. Але, від неї не відмовляються. Уявити собі, що у XXI ст. громадян України будуть обмежувати при прийомі на роботу, при бажанні відкрити бізнес, чи вступити до університету лише через етнічну приналежність – фантастика. І як насмішка виглядає фраза з тієї ж статті: «Громадяни України різних національностей є рівні в правах».

Уявімо собі, що, наприклад, існує громадянин України Павло. Він є білорусом за національністю. Їх в Україні. 0,1 % ¹, тобто: один на тисячу громадян. Він сплачує податки, володіє українською мовою, любить Україну як свою батьківщину. Але! Він не проходить по квотах: хотів хлопчиком до школи – не взяли, бо у школі вже є один білорус – пропорційність не можна порушувати! Він чекав пару років, шукав інші школи і нарешті поступив. Далі – час вступати до університету. І тут квоти вичерпані – треба шукати інший, бо білорус також там є. Павло вирішив піти в служити в армію – не взяли. Лишилося відкривати бізнес – не проходить по квотах. Треба чекати рік – два своєї черги. І на роботу до органів державної влади та місцевого самоврядування не беруть – нема в нас органів, де більше 1000 співробітників. Навіть допомогу по безробіттю не можна отримати, бо «Державні дотації, які надаються фізичним або юридичним особам, також слід розподіляти пропорційно національному складу...». Ось так громадянин України став повністю репресований (без арешту та розстрілу) власною державою. І чому? Лише тому, що він «не тієї крові». Як вам картинка?

Звісно, подібна маячня не може бути прийнятною для будь - якого притомного українця. Тому, і самі націоналісти у своїй агітації намагаються поменше говорити на цю тему, але бажаючи її втілити у життя після приходу до влади. Так, у програмі партії ВО «Свобода» (п. 1.12.) йдеться: «Винести на всенародне обговорення проект закону про пропорційне представництво в органах виконавчої влади українців та представників етнічних меншин». Звісно, тут мова йде про вибір більшості: чи встановлювати етнічні бар'єри, чи ні. Націоналісти ніби знімають з себе відповідальність. Уважний читач може задатися питанням: «а як взагалі визначити етнічного українця?». І питання вірне,

---

¹ За даними останнього перепису 2001 року.

адже мільйони українців мають змішане походження: тато українець, а мама росіянка і навпаки; тато поляк, а мама українка і навпаки; тато болгарин, а мама українка і навпаки. Лідер ВО «Свобода» Олег Тягнибок якось відповів на це запитання так, що сам українець має обирати – хто він за національністю і на власний розсуд вказувати це у паспорті. Звісно, така відповідь доволі дивна, адже за наявності обмежень у вигляді пропорційного представництва – всі будуть записувати себе в українці, виключно з меркантильною метою. Така практика існувала у Росії за часів СРСР, коли українців «за татом» записували у росіяни, якщо мати була російської національності. Така ж практика існувала в СРСР щодо євреїв, котрі всіма силами, аби запобігти антисемітським нападкам, намагалися взяти собі іншу національність та навіть змінити прізвище на російське, або українське. І суті це не змінило. Люди лишилися тими, ким їх виховали батьки.

Окрім надто конверсійних ідей, чужих для українців, націоналістів переслідують перманентні скандали. З власної вини. Наводити їх перелік – тема окремого дослідження. Наведу тут для прикладу лише деякі висловлювання Ірини Фаріон – заступника голови ВО «Свобода». У 2010 році вона «відіжгла»: «У нас є близько 14% людей, які вважають, що їхня рідна мова - російська. Це говорить про страшну мутації їхньої свідомості. Це - 5 мільйонів українців - дегенератів. І їх потрібно врятувати... Тих, хто не володіє українською мовою, обов'язково посадять». Того ж року вона чомусь навідалася до одного зі львівських дитячих садочків, де почала чіплятися до маленьких дітей, аби ті не використовували русифіковані варіанти власних імен: «Якщо станеш Альоною, то потрібно пакувати валізи і виїжджати до Московії... Маша - форма не наша. Нехай їде туди, де Маші живуть. У нас вона повинна бути Марічкою. Петя теж повинний звідси виїхати, якщо не стане Петриком. Миколку ніколи не обзивайте Колею, Ганнусю Аннушкой, а Наталочку – Наташею. Чи можна представити, щоб Степана Бандеру удома звали: «Стьопа, йди їсти борщ»?». Дісталось імені «Ліза», «Міша». Тоді ці «перли» Ірини Фаріон викликали обурення серед значного відсотка українців, проте... це не спинило палку націоналістку – вона з завидною

активністю настроювала і настроює пересічних українців проти націоналістів. Хоча, все мало би бути навпаки.

І це не поодинокі випадки. У 2012 році інший заступник голови ВО «Свобода» Ігор Мірошніченко зненацька здійснив словесні нападки на голлівудську актрису єврейського походження Мілу Куніс, котра народилася в Україні, але у дитинстві переїхала жити до США. Мірошніченко видав такі «перли»: «Вона не українка, а жидівка за походженням. Цим пишається, і зірка Давида їй в руки. Тільки от про країну, в якій народилася – ні пари з вуст і жодного позитиву. Тому вважати її своєю – язик не повертається. Хай любить собі Гамерику та Ізраїль, і не треба її ліпити до України». Ця антисемітська заява спровокувала скандал не лише в Україні, але дійшла до США. Надалі пішли нікчемні виправдання власних слів у стилі: «слово «жид» у ХІХ ст. було літературним та не вважалося лайливим». Що ж, і слова «хохол» та «малорос» відносно українців у ХІХ ст. сприймалися нейтрально. Проте, чомусь націоналісти не використовують їх відносно української нації у ХХІ ст. Найдивніше те, що подібна риторика грала виключно проти ВО «Свобода», але продовжувала литися з вуст її лідерів. У чому ж була логіка? А її просто не було, окрім занадто довгого язика окремих націоналістів. Не секрет, що серед правих кіл антисемітські настрої доволі поширені, проте на камери вони відхрещуються від свого єства. Однак, якщо вже обирати тактику, то варто і слідувати їй (якою б дегенеративною вона не була). Тут же тактика «заперечення»: спочатку говоримо, а потім з ображеним виглядом виправдуємося та розповідаємо, що нічого поганого не мали на увазі.

Українські націоналісти безнадійно відстали зі своєю ідеологією від сучасного життя, екзистенції пересічних українців. Вони живуть своїм ледь не сектантським життям, вважаючи всіх «не своїх» або «малоросами», або «бидлом», або «зрадниками - манкуртами». Замість того, щоб навпаки долучати до свого табору цих самих «не своїх», як і мають вчиняти будь-які притомні політичні сили. У той же час, якби українські праві модернізували свою ідеологію, позбавили її рудиментів першої половини ХХ ст., спробували більше об'єднати,

ніж роз'єднувати (а чинники для цього завжди є – економіка, наприклад, або правопорядок) – вони б могли принести Україні багато користі своєю відданістю ідеалам сильної України. Чи розуміють вони це самі? Можливо, але точно не на рівні своїх лідерів.

13. Глобалізація, масова культура та кінець патріархального традиціоналізму

Ми живемо у часи, коли події в одному кінці світу радикально впливають на екзистенцію в іншому кінці світу. Кордони розмиваються, ідеї проникають в уми мільярдів людей інколи на свідомому, а частіше підсвідомому рівні. І цей процес не зупинити, хоча він і гальмується ментальністю кожного окремого народу. Остання ж потроху розмивається під невинним процесом глобалізації.

Українці ніколи не жили у замкненому просторі. Ми піддавалися впливам поляків, татар, росіян, австрійців, німців, проте... Навіть на початку ХХ ст. понад 90 % українського етносу проживало у сільській місцевості, тому йому вдавалося зберігати вікові традиції, вірування, мову, культуру, звичні обряди повсякденності. Далі наступила радянська урбанізація 30 - их рр. ХХ ст. – мільйони українців переселилися до міст України, котрі нарешті стали українськими не лише географічно, але і фактично.

Втім, русифікаторська політика, помножена на комуністичне тоталітарне «промивання мозку» наклало всій вагомий відбиток на ментальність вже міських, але денаціоналізованих українців, котрі стали основою для «радянського народу». З проголошенням незалежності, коли впала «залізна завіса», українське суспільство з жагою почало всмоктувати продукт Західної культури. Все почалося з фільмів, котрі переглядали у напівпідпільних кінозалах з неофіційним одностороннім «гундосим» перекладом. Набула поширення Західна музика, товари – від спортивних костюмів «Adidas» до шоколадних виробів «Snickers», чи - то «Bounty».

На телебаченні в епоху 90 - их років ХХ ст. почали масово транслювати Західні серіали, котрі в епоху «без інтернету» дивилися щодня мільйони і мільйони українців. Масова культура США та Європи ставала своєю, хоча пересічний українець і розумів, що ці твори з «іншого світу». Проте, на серіалах «Альф», «Друзі», «Ксена – принцеса-воїн», «Нові пригоди Геркулеса»

виховувалися українські діти, котрі нині вже є дорослими людьми. Серіали «Район Мелроуз», «Район Беверлі - Хіллз» були популярними серед підлітків та юнацтва. Вони показували зовсім інший рівень дружніх та інтимних відносин, чого не було у радянській кінотрадиції. Цей рівень був позбавлений пафосу, ідеологій та відзначався неформальністю.

Голлівудське кіно стало справжнім відкриттям для незадовго до цього обмеженого у смакуванні кіномистецтвом українця. Новими героями стали не радянський воїн, космонавт, колгоспник, чи робітник - ударник. Героями стали персонажі Арнольда Шварценеггера (особливо Термінатор), персонажі «Зоряних війн», Бетмен, Супермен та ін. При цьому, власне український кінематограф перебував у прострації, продукуючи низькопробні фільми у піджанрі «українське поетичне кіно», котре навряд чи було цікаве навіть власним творцям. Російське кіномистецтво, котре домінувало в Україні і після 1991 р., також переживало кризу, але сконцентрувалося на кримінальних фільмах та серіалах, найбільш популярними з котрих були «Бандитський Петербург», «Брат» з сиквелом, «Бригада».

Західні автори також почали набувати поширення в Україні. Особливою популярністю користувався (і користується) Стівен Кінг зі своїми хоррор - романами та оповіданнями. У царині жіночих романів домінувала Даніела Стіл. У рамках дитячої літератури Джоан Роулінг. Стали популярними Пауло Коельйо, Террі Пратчетт, і це не кажучи про класику – твори Дж. Толкіна, А. Ренд, Г. Лавкрафта та багатьох інших. І хоч вплив кінематографу й телебачення знизив рівень читання серед народу, проте книги стали додатковим інструментом ментальної еволюції українців в умовах глобалізації.

Втім, глобалізація не обмежилась лише масовою культурою. На початку ХХІ ст. набули поширення комп'ютери, а трохи пізніше – інтернет. Це суттєво розширило інформаційний простір рядового українця. Більше не треба було чекати тиждень на цікавий фільм; обмінюватися аудіокасетами, чи дисками з друзями, аби послухати нову музику, шукати у книгарнях рідку книгу. Все стало доступним миттєво. Цьому сприяли сотні сайтів, файлообмінники, торрент -

трекери (про захист інтелектуальної власності взагалі не йшлося – все «піратське» і безкоштовне – як не спокуситися, маючи низький рівень життя?). Стали популярними комп'ютерні ігри, котрі активно впливали и впливають на молодь у глобалізаційному ключі. Орієнтовно з 2010 року став популярним принципово новий тип спілкування – соціальні мережі. «Вконтакте», «Facebook», «Олнокласники» та ін. стали повсякденним інструментом дозвілля, самовираження, обговорення актуальних проблем.

Глобалізація у технічному плані зробила суттєвий крок: зробила смартфон доступним кожному українцеві. Тепер пересічний громадянин 24 години на добу має у кишені і телефон, і комп'ютер, і фото - відеокамеру. І все це в одній речі. Це, відповідно, зробило інформаційні потоки вкрай мобільними. Друковані ЗМІ практично відійшли у небуття, перейшовши в електронний світ. Соціальні мережі стали трансляторами і самих ЗМІ, і найбільш впливових «лідерів думок» - політиків, громадських діячів, представників шоу - бізнесу, а то і просто «людей». Останні стали онлайн - феноменом: блогерами. Часто, це пересічні українці, котрі завдяки соціальним мережам набули особливої популярності, маючи тисячі, а то і сотні тисяч підписників – фолловерів. Популярність їм приносять влучні, цікаві (не завжди інтелектуальні) дописи – пости. Будучи формально «ніким», ці люди впливають на маси подеколи більше, ніж визнані політики. Саме тому, і президент Порошенко, і президент Зеленський час від часу проводили зустрічі з «топ - блогерами», оскільки ці індивідууми мають вплив не менший, ніж визнані ЗМІ, хоча, на відміну від ЗМІ, блогерам не властива журналістська етика (вони і не є журналістами, переважно), або коректність.

Глобалізаційний вплив «смартфона у кожній кишені», поєднаний з доступністю швидкісного 4G інтернету, зробили кожного українця своєрідним блогером, тут мова йде більше про наповненість дописів (постів) та популярність. Зазвичай, мова йде про декілька десятків друзів, знайомих, рідних. Проте, навіть на міському мікрорівні існують відомі персони, чия думка якщо і не важлива, проте достойна ознайомлення. Таким чином, смартфони, соціальні мережі та інтернет зробили важливий крок у розвитку громадянського суспільства, оскільки

для підняття тої, чи іншої проблеми більше не варто збирати мітинг, задалегідь намагаючись його анонсувати через газети, радіо, телебачення. Та й анонсувати цей умовний мітинг через соціальні мережі стало у сотню разів легше і швидше, ніж старим, традиційним способом.

Тепер перейдемо від опису глобалізації та її найпотужнішого вияву – масової культури – до впливу вищенаведених на українську екзистенцію. А вплив цей суттєвий. Так, Західний стиль життя став бажаним для простого українця. Культ «споживацького суспільства», проповідуваний США та Європою, тепер домінує і в Україні. Якщо до початку ХХ ст. українець прагнув землі та волі, а у радянській системі координат прагнув працювати «на благо Батьківщини», відставивши на задній план власний матеріальний достаток (бо партія так «вчила», або ж «промивала мозок»), то нині бажання мати власне пристойне житло західного зразка, класний автомобіль, мати гроші на подорожі та відпочинок у розкішних ресторанах – все це стало об'єктом мрій, особливо жінок. Та й чоловікам у патріархальному соціумі постійно варто думати про забезпечення власної коханої / дружини. Культ багатства став домінантним, адже без грошей неможливо домогтися реалізації власних мрій.

І тут культ «споживацького суспільства» дещо деформувався в Україні. Справа у тому, що країни Заходу (США, Євросоюз) мають розвинені економіки, котрі дозволяють «культу споживацтва» гармонійно розвиватися, адже заробітні плати середньостатистичного американця, чи європейця дозволяють «споживатися». В Україні ситуація кардинально інша: низький рівень життя населення, поєднаний з «культу споживацтва» призвів до моральної деградації. Тисячі українських чиновників, в ім'я матеріального достатку, готові йти на будь-яке беззаконня, аби лише організувати собі «солодке життя». Думки про країну, суспільство, чесну працю заради процвітання народу – все це стало для них пустим звуком. Бажання «нагрітися» стало абсолютним. Краще життя для себе, своєї родини досягло максимально егоїстичних розмірів. У підсумку, мета «урвати для себе і своїх», притаманна українцям загалом (бо чиновники – частина суспільства, і будь-який громадянин, потрапляючи до державного апарату

приймає правила корумпованої гри) нівелює суспільство як таке. Мало хто усвідомлює себе частиною країни, а лише скоріш «самотнім вовком», котрий прагне нагодувати потомство.

За «культуою споживання» йде руйнація досі патріархального традиціоналізму. Емансипація позбавила жінок залежного статусу. І хоча цей процес був розпочатий в СРСР, жінка мала лише юридичну, а не фактичну рівність з чоловіком. Ідеал «домогосподарки», «матері», «берегині домашнього вогнища»¹ лишався незмінним. Так, в СРСР жінки працювали на заводах, були «передовицями» виробництва, але класичну жіночу роль це не змінювало. Стати дружиною, матір'ю декількох дітей, займатися домашнім господарством – це була доля та ідеальна модель життя 99 % українських жінок у радянський час. Якщо говорити про період до «клятих комуняк», то ситуація була ще більш патріархальною: українська жінка, за деякими поодинокими випадками, була приречена на роль матері та господарки.

Вже з 90 - их рр. українки почали активно займатися підприємницькою діяльністю, стали більше вступати до університетів (на деяких факультетах вони тотально домінують, наприклад на філологічних), значно витіснили чоловіків зі сфери офісної роботи. Низький рівень життя суспільства більше вимагав і вимагає участі у забезпеченні своєї родини, тому активність українських жінок на ринку праці ставала вищою. Західна масова культура активно пропагує ідеал незалежної жінки, яка є самодостатньою та не має бути з чоловіком у ролі підлеглої. З розвитком в Україні капіталізму, у поєднанні з низьким рівнем життя, коли народжувати дитину стало економічно не вигідно – незалежна жінка стала звичною соціальною роллю. Старі українські тези від рідні а-ля «Оксано! Тобі вже 23 роки а ти досі незаміжня! Коли ми побачимо онуків?» з року у рік стають менш поширеними.

Західна масова культура призвела і до надпотужного витка сексуальної свободи. Якщо на початку ХХ ст. пересічна українка виходила заміж з настанням повноліття, або у наступні 2 – 3 роки (в СРСР ситуація не особливо змінилася), то

---

¹ Цей же принцип сповідують сучасні українські націоналісти.

нині вік заміжжя зсунувся на подальші роки. Значна частина жінок взагалі не виходить заміж, або живе зі своїм хлопцем у цивільному шлюбі. Так само, на початку ХХ ст. було неабиякою ганьбою, якщо наречена не є цнотливою до шлюбу. Нині дошлюбна цнота стала рудиментом минулого і подібні дівчата зустрічаються вкрай рідко. Та й самим чоловікам цей момент, переважно, видається абсолютно беззмістовним, тоді як на початку ХХ ст. він був надважливим, а в СРСР вважався доцільним. Зазвичай, дівчата втрачають цноту ще у шкільному віці, у незначному відсотку – на початку навчання у коледжі, чи університеті. Західна культура з ідеями вільного сексуального життя, зміни партнера ледь не щомісяця, а то і щодня неабияк призвичаїлася на українському ґрунті. І у цьому немає нічого поганого. Просто патріархальний традиціоналізм відходить у небуття.

З іншого боку, еротичні сцени у кіно, власне еротичні фільми, котрі були недоступні для українців в СРСР, поширення порно в інтернеті, а також сексуалізація шоу - бізнесу (піонером тут виступив жіночий гурт «Via гра», котрий з 2000 р. випускав музичні кліпи з високим відсотком сексуальності. Наділ такі гурти з'являлися десятками) нівелювали саму сакральність статевого життя, інтимний романтизм. Вслід за соціальною традицією країн Заходу вже і чоловіки не надто тяжіють укладання шлюбу, більшою (ніж раніше) мірою надаючи перевагу холостяцькому життю, вільним відносинам, або ж цивільному шлюбові. Для чоловіків стара тезі родичів «Петре! Тобі вже 23 роки а ти досі неодружений! Коли ми побачимо онуків?» так само втратила велике значення.

Процеси емансипації та сексуальної свободи вже призвели, заразом з урбанізацією, до депопуляції: демографічні процеси йдуть на спад, смертність відчутно переважає над народжуваністю. Якщо сотню років назад українська родина, переважно, мала 5 – 6 дітей, а то і більше, то нині подружжя заводять одну, рідше дві дитини. Відповідно, населення зменшується перманентно. Якщо на початку незалежності Україна мала 52 мільйони жителів, то на червень 2020

року українців в Україні лишилося 41 млн. 785 тис. осіб ¹, а на 100 померлих приходиться лише 48 народжених. Зупинити цей процес рішуче неможливо. Навіть ініціатива президента Ющенка стосовно доплат за народження дітей не справила жодного конструктивного впливу: народжувати активно почали, значною мірою, асоціальні елементи, котрі плювати хотіли на власних дітей, але не на державні доплати.

Глобалізація зі своєю масовою культурою сприяє більшій мірі толерантності. Якщо ще наприкінці 90 - их рр. ХХ ст. демонструвати свою ненависть до представників ЛГБТ, висміювати їх вважалося звичайною, навіть схвальною річчю, то нині у культурному співтоваристві, чи публічно подібні речі вважаються неприйнятними, або навіть жахливими. Звісно, до рівня толерантності країн Заходу Україні ще далеко. У країнах Північної Америки та Західної Європи за висловлювання проти геїв і лесбійок людина може втратити роботу, становище у суспільстві, або ж понести юридичну відповідальність. В Україні ж поки що мова йде лише про громадське засудження. Однак, тенденція останніх 30 років показала, що західна система цінностей змогла суттєво розмити український традиціоналізм. Не важко спрогнозувати генезу: за якихось наступних 30 років українська система толерантного світогляду стане максимально ідентичною до західної.

У плані міжетнічних відносин також спостерігаються аналогічні процеси. Так, українці ніколи не були зятими расистами, однак побутовий антисемітизм був традиційним для українського народу з часів козацтва ². І знов, західна система цінностей внесла свої корективи: якщо у 90 - их рр. ХХ ст. насміхатися з євреїв, висловлювати щодо них відразу були чимось допустимим, то нині це вважається ознакою крайньої культурної деградації. Навіть українські націоналісти, котрі сповідують антисемітські погляди, вимушені приховувати своє ставлення до єврейського етносу, а якщо це ставлення і проявляється – то

---

¹ Звісно, не враховуються території окупованого Криму та Донбасу.

² Для справедливості: таким же традиційним був антисемітизм і для росіян, і для білорусів, і для німців. Останні здійснили проти єврейського народу масштабний геноцид у роки Другої світової війни, котрий іншим найбільш радикальним антисемітам навіть не снився.

українські праві завжди вимушено вибачаються та нікчемно заявляють, що вони «не те мали на увазі».

Має глобалізація й інший вияв: традиційна культура українців суттєво поступилася місцем західній. Так, релігійна свята зберігають свій відчутний вплив хіба що у регіонах Заходу України та селах решти країни. Окремі свята Заходу – Хелловін – стали дуже популярними серед української молоді. Західні маркетингові «фішки» дійшли до України. Так, «чорна п'ятниця», котра проходить наприкінці листопада у США, Європі, інших країнах та знаменує собою великі знижки у магазинах на широкий асортимент товарів, – в останні роки стала звичною і в Україні. Одяг та його тренд – мода – приходить в Україну із західними брендами. Навіть іноземна кухня майже перемогла вітчизняний борщ: так, з 90 - их рр. в Україні стали популярними італійська піца, американські хот - доги, а пізніше гамбургери, чізбургери, шаурма (зі Сходу), японські суші. Західні напої («Кока-кола», «Фанта», «Спрайт»), західні цукерки стали повсякденною річчю у будь - якому, навіть найбільш віддаленому, українському магазині. Західні тютюнові вироби абсолютно домінують в Україні. З алкогольними напоями українські виробники можуть триматися лише на рівні пива та дешевого вина, однак більш дорогі та якісні вироби – виключно закордонні. І вони також присутні у будь - якому українському магазині, чи супермаркеті. До речі, останні також з'явилися у нас за західним глобалізаційним наступом і з початку XXI ст. супермаркети активно витісняють малий бізнес, надаючи більшу якість, більш широкий асортимент та сервіс.

Крах СРСР та ліквідація «залізної завіси» створили можливість для українців побачити світ. Звісно, для цього потрібні фінанси, а низький рівень життя більшості населення не дозволяє особливо відчувати себе мандрівником. Втім, глобалізація вирішила цю проблему. Спочатку – з 90 - их рр. XX ст. – західні компанії розпочали активно запрошувати на роботу високоякісних українських фахівців (вчених, інженерів, винахідників) і цей процес отримав назву «відтоку мозку». Чому? Бо найкращі українці, котрі могли створити щось визначне у себе в країні, обрали заможне життя у США та Західній Європі,

позбавивши Україну якогось відсотка перспективного розвитку. Далі, вже у ХХІ ст. економічні і демографічні процеси у Європі призвели до наступного: низький рівень народжуваності та старіння населення європейських країн, у поєднанні зі зростанням економіки, вимагали притоку робочої сили. Якщо Західна Європа вирішила скористатися посиленням міграційних процесів з країн Африки та Близького Сходу (значною мірою, колишні колонії Франції та Великої Британії), то Східна Європа вирішила отримати більш «подібних» заробітчан, а саме – українців. Основною країною, котра стала магнітом для українців, стала Польща. Остання також страждає від нестачі робочої сили, оскільки в умовах ЄС та вільних кордонів десятки тисяч молодих поляків просто переїжджають жити і працювати до Німеччини та Великої Британії, котрі гарантують польській молоді зарплати на порядок вище, ніж у рідній Польщі. Відповідно, Польщі як державі потрібні десятки тисяч нових робітників. Оскільки між українцями і поляками існує значна подібність мови, культури, історичних контактів (неоднозначних), відсутність зовнішніх відмінностей (європеїдна раса, слов'яни), а також те, що українці здавна активно піддавалися асиміляційним процесам – вибір поляків є чудовим. Інтеграція українців у польське суспільство, перетворення українців у Польщі на власне поляків – процес перманентний та спокійний. І він нині (наприкінці 2020 року) лише нарощує свої об'єми: зараз українських заробітчан у Польщі близько 2 мільйонів осіб. В інших країнах Європи – не менше.

Ці мільйони, звісно, у своїй більшості повертаються в Україну, але та ж Польща створює умови для навчання, підвищення кваліфікації та, загалом, створення умов, аби ці українці (найбільш достойні) лишалися і ставали постійними жителями, а потім і громадянами Польщі. До цього варто і додати активні програми залучення українських випускників шкіл до навчання у польських університетах, котрі також набирають обертів. Глобалізація невпинно манить найбільш продуктивні сили України полишати власну батьківщину, що призводить до рагулізації та деградації периферії (про це – окремо).

Туризм та само став новим віянням глобалізаційних процесів. Майже кожен забезпечений українець може собі дозволити вояжі (хоча б раз на рік) до Єгипту,

Таїланду, Кіпру, Греції та інших туристичних країн. З отриманням Україною безвізового режиму з Євросоюзом у 2017 році суттєво спростили подорожі Європою. Так, за даними соціологічної групи «Рейтинг» за два роки дії безвізу кількість українців, котрі подорожують Європою зросла з 17 % до 27 %. У той же час, за даними керівниці інформаційного проекту «Відкрий Європу» О. Лобової від вересня 2020 року, лише 10 % українців можуть собі дозволити активно подорожувати. Отже, глобалізацію у даному контексті стримує лише низький рівень життя українців, котрий і є основним фундаментом збереження традиціоналізму.

Коли я пишу про кінець патріархального традиціоналізму, котрий ще суттєво зберігається в українському суспільстві, то анітрохи не гіперболізую. Глобалізаційний вплив Заходу вже суттєво змінив світосприйняття та смаки українців, їх екзистенцію. І цей процес прогресує з року і рік. Погляньмо на стан справ того самого Заходу, а саме Північної Америки та Європи. Нині у цих країнах неофіційно домінують толерантність, мультикультуралізм, соціал-фемінізм, захист прав ЛГБТ, лівацтво як латентний соціалізм. Разом з культурним продуктом (кіно, серіали, музика, книги), інформаційним продуктом (ЗМІ), фінансовим впливом (інвестиції та кредити в обмін на зміни в українському законодавстві ¹), прямим фінансуванням українських громадських організацій посередництвом західних фондів та грантів – все вищенаведене активно поглинає українське суспільство. Чи добре? Все добре, що у міру. І тут проглядаються проблеми.

Нині на Заході толерантність перетворилася на свій гіпертрофований, абсурдний варіант. У США, у рамках акції «Black Lives Matter», відбуваються масштабні погроми, побиття людей через колір шкіри – білих людей – і все це покривається політиками та чиновниками лише тому, що чорношкірі американці колись (у XIX ст.) були рабами. Білим прививають комплекс вини та меншовартості через події, до котрих ці самі білі (ті, що живуть нині) не мають

---

¹ За каденції президента Порошенка і на вимогу ЄС в Україні внесли зміни у законодавство щодо жіночих квот у виборчих списках політичних партій під час виборів та змінили трудове законодавство щодо недопущення дискримінації за ознакою сексуальності (захист ЛГБТ).

жодного стосунку. Однак, вони мають вибачатися перед чорношкірим населенням, поступатися їм своїми робочими місцями та можливістю навчатися в університетах. Вузи США давно неофіційно віддають більше місць чорним та кольоровим, а не білим. І навіть якщо білий абітурієнт більш здібний та розумний – йому створюють неофіційні перешкоди через колір шкіри. Західна толерантність давно перетворилася на «расизм навпаки», а вірніше той самий добрий расизм, але з лукавими розповідями про рівність і братерство. Це відбувається у щодо ЛГБТ, коли у країнах Європи людина може втратити свій соціальний статус та роботу через необережний вислів, чи жарт.

І тут ми добралися до найцікавішого: свободи слова. Насправді, у рамках гіпертрофованої толерантності свободи слова не стало. Вона перетворилася на потужну самоцензуру, страх когось за щось образити. А ображені знайдуться завжди, достатньо переглянути коментарі у соціальних мережах з приводу будь - якої події: обов'язково знайдуться незадоволені, розпочнеться сварка між коментаторами. Під час згаданої акції «Black Lives Matter» деяких американців звільнили з роботи, оскільки вони проголошували гасло не «Життя чорних важливе», а інше – «Життя всіх важливе». Інших примушували постити «Життя чорних важливе», а якщо ті відмовлялися – застосовувався тиск. Та що говорити, якщо масове мародерство чорних американців демократичні політики назвали «лутерством» та відмовилися засудити ці злочинні дії? У деяких містах США виникла ідея розформувати поліцію, котра і так під тиском суспільної толерантності не зупиняла масових грабежів та побиття білих людей.

Цікаво і те, що самі соціальні мережі, як формальний «острів свободи», поступово стають антиподом свободи справжньої. Сотні мільйонів користувачів інтернету почали перманентну боротьбу з ідейними опонентами. Інструменти боротьби: скарги адміністрації ресурсів, негативні коментарі, сплановані і стихійні кампанії проти особи / груп людей / організацій / країн. 12 липня 2020 року на ресурсі «ZN,UA» вийшла чудова стаття Катерини Щоткіної «Свобода слова йде по - англійськи», котру я дозволю собі частково процитувати: «Інакше швидко перетворюється на об'єкт публічного цькування — не

критики, бодай трохи конструктивної, а саме цькування, від якого не тільки страждає морально, а й запросто може позбутися роботи і засобів для існування. Боячись жорсткої реакції з боку хейтерів, ЗМІ та інші компанії, буквально, біжать попереду паротяга, – з'являються списки «заборонених» для публікацій тем, вилучаються наклади книжок, звільняють працівників із «некоректними» поглядами... Нетерпимість у суспільстві, точніше – в інформаційному просторі, який став суспільним, виявляється не менш (коли не більш) міцною підставою для цензури, ніж репресивна влада». Все це явно спостерігається у країнах Заходу і приречене з часом стати частиною української екзистенції. Насправді, більшість людей прагне свободи слова виключно для себе та своїх однодумців. Лише меншість людства прагне чути відносно своїх поглядів та уподобань будь - яку критику, а тим паче заперечення. Самоцензура впевнено крокує планетою, стаючи аксіомою для соціумів і держав.

У країнах Європи, зі свого боку, забороняють згадувати національну приналежність у статистиці з кримінальних злочинів, оскільки більшість цих злочинів, включно зі зґвалтуваннями – справа рук арабо - мусульманських гостей з Африки та Азії. Під час хвилі зґвалтувань німецьких дівчат сирійськими біженцями ¹ деякі німецькі діячі навіть додумалися латентно звинувачувати самих дівчат, бо їм, мовляв, треба вдягатися більш пристойно та не дражнити мусульманських гостей, котрі не звикли бачити жінку без паранджі. Тут мова йде про мультикультуралізм, котрий є доволі дивним феноменом сучасного західного світу. Якщо у період «до мультикультуралізму» людина, котра бажала переселитися до іншої країни, вчила мову цієї країни, законодавство, культуру, норми поведінки та сприймала «правила гри» своєї нової батьківщини, іншими словами – при звичаювалася, намагалася стати своєю у новій «родині», то у період «за мультикультуралізму»... не мігрант має при звичаюватися жити у новій країні, а самі жителі цієї країни мають при звичаюватися до мігрантів. Не мігрант має вдягатися як європеєць, поводитися як європеєць, а корінні європейці мають

---

¹ На новорічні свята 2015 – 2016 рр. лише у німецькому місті Кельн арабо - мусульманами було здійснено сексуальне насилля проти 90 німецьких жінок.

сприймати мігранта таким, яким він є. Якщо якийсь напівдикий араб вважає, що всі жінки без паранджі – хвойди і їх можна гвалтувати – його треба зрозуміти. Якщо араб вважає, що його погляди правильні – корінні європейці (християни) мають поступитися. У багатьох містах ЄС скасовані традиційні святкування Різдва, бо це свято не подобається мусульманським общинам. Здавалося, гості мають жити за правилами хазяїв житла, але мультикультуралізм ставить між гостем та хазяїном знак рівності.

Соціал - фемінізм, зі свого боку, продукує розпалювання ворожнечі між чоловіками та жінками, намагається шукати та боротися з проявами сексизму там, де їх нема. Назвати гарною свою колегу по роботі – сексизм, затримати погляд на студентці для викладача – сексизм (не важливо, про що тоді думав той викладач), дозволити собі жарт про жінок – сексизм. У деяких країнах Європи (Скандинавія) дійшло до того, що для жінок встановили квоти в урядах та парламентах. І тут криється глибока вада західного світу: замість рівності нав'язується соціалістична зрівнялівка. Що мається на увазі? Якщо класичні феміністки боролися за рівні права (!) з чоловіками та досягли перемоги ще у першій половині ХХ ст., то нинішні соціал - феміністки створюють примару «пригноблення жінок чоловіками» та вимагають не рівності прав, а математично рівного представництва (!) в органах влади, університетах, бізнесі. Тим самим, вони опосередковано виступають проти рівності прав чоловіка і жінки, замість цього цементуючи штучну зрівнялівку. Чим це деструктивно? Наприклад, партія влади має сформувати уряд, однак на більшість посад претендують фахівці - чоловіки. Що ж робити? Значить, варто призначати міністрами енергетики та сільського господарства менш фахових, але жінок з команди партії влади. Чи виграють міністерства від того, що їх очолить менш фахова людина і лише тому, що вона жінка? Питання риторичне. Це стосується і парламентів, і приватної сфери. Та й якось дивно ставити геніталії й статеву приналежність вище професіоналізму, чесності, порядності, досвіду. Відзначаю, прогресивно підтримувати саме рівність жінки та чоловіка, а не створювати квоти за ознаками геніталій. Якщо система буде прогресувати, варто буде вводити квоти для геїв, лесбійок, трансгендерів

та... а чому лише за сексуальністю? Тоді варто продовжити та вводити квоти за віком, за вагою, за релігійною приналежністю. Так можна дійти до повної шизофренії. І все це підміняє слово «рівність». І без соціал - фемінізму урядом України двічі керувала жінка – Юлія Тимошенко. І їй не знадобилися квоти, котрі насправді принижують честь та гідність жінки, намагаються довести, що вона без квот ні на що не здатна.

Захист прав ЛГБТ ніби є конструктивною діяльністю, оскільки права людини є (і мають) бути невід’ємною складовою сучасного суспільства. Однак, будь - яка ідея, зведена в абсолют, перетворюється на власну пародію. Справа у тому, що навіть в патріархальній Україні від 1991 року геї, лесбійки, бісексуали і трансгендери не переслідувалися і не переслідуються. Українці мають загальну думку: «не важливо хто з ким спить, але не варто це афішувати». Багато представників вітчизняного шоу-бізнесу мають нетрадиційну сексуальну орієнтацію і це не становить проблему навіть для найбільш консервативних українців. Однак, їх дратує демонстрація та нав’язливе афішування цих девіацій. Чому саме девіацій (відхилень)? Просто тому, що люди є хордовими ссавцями, котрі (як і будь - який вид та підвид ссавців) діляться на самців та самок, від союзу котрих народжується потомство. Якщо самця тягне не до самиці, а до іншого самця, або самку тягне не до самця, а до іншої самиці – це девіація, збій у програмі, дефект. Геї та лесбійки є такими самими «бракованими людьми». І тут немає жодної гомофобії. Це лише факт. У той же час, вони є дієздатними, адекватними і здатними жити у суспільстві на рівні з іншими людьми. Цей збій у природній програмі можна порівняти з дальтонізмом. Дальтоніки не розрізняють ряд кольорів, однак вони абсолютно притомні, не психічнохворі люди. І повинні так само бути рівними членами суспільства, що і є у реальності.

Проте, Західні тренди проповідують певну виключність, «вищість» ЛГБТ-спільноти. Гей - паради, котрі тепер прийнято називати «маршами рівності» стали традиційними, геям та лесбійкам дозволено вступати в офіційний шлюб, всиновлювати дітей, і навіть якщо більшість жителів, як це було у Франції, «проти» - влада не зважає на думку більшості, плюючи на демократію. Захід

пішов далі і створив систему, за якої будь - яка критика ЛГБТ підлягає забороні. Більше того, геям і лесбійкам створюють кращі умови для працевлаштування і кар'єрного зростання. Бути білим гетеросексуальним чоловіком на Заході – вже тавро. При тому, що самі ж білі люди створюють ці абсурдні обмеження, котрі нагадують садо - мозахізм. І ця політика поглиблюється: у дитячих садочках та школах провадиться гендерне «позастатеве» виховання, котре, наприклад, дає можливість малим хлопчикам вдягатися у дівоче вбрання. Девіація стає чесною.

В Україні права та свободи громадянина є рівними, без залежності від сексуальної орієнтації. Так, шлюб між двома чоловіками, чи між двома жінками є поза законом, але такий цивільний шлюб не переслідується. Справа лише у відсутності реєстрації таких відносин. Так, геям і лесбійкам не дозволено всиновлювати дітей, проте... чи варто це дозволяти? Як відомо з психології та педагогіки, найбільш гармонійне виховання дитина отримує у повній родині, де є тато і мама. Якщо дитину виховує лише мати – це загрожує надмірними егоїстичними рисами у характері дитини. Якщо лише батько – надмірною черствістю характеру. Однак, враховуючи те, що гомосексуалізм та лесбійство є вродженою вадою і 98 – 99 % дітей є гетеросексуальними від народження – чи не матимуть ці діти новоутворені відхилення, якщо їх виховуватимуть одностатеві пари? Відповідь на це питання можна буде отримати лише за 10 – 20 років, коли нинішні діточки, всиновлені одностатевими парами на Заході, підروуть. Є великі побоювання щодо підліткового віку, коли хлопець / дівчина повністю зрозуміє, що він / вона вихований ЛГБТ - парою. Особиста позиція автора: ЛГБТ мають право на рівні права з іншими громадянами (і вони їх на 99 % мають), мають право проводити свої марші, вступати в офіційний шлюб, однак права на всиновлення дітей їм надавати не варто, допоки не будуть підтвердженими на тисячах прикладів з Заходу, що виховання у таких родинах не завдає дітям психологічних травм. І, звісно, допускати «перегинів» у захисті прав цих людей ми також не маємо права. Не буває більш рівних, всі громадяни мають бути рівноправними, не створюючи касту ніби «пригноблених», а насправді «обраних». Західні глобалізаційні процеси у контексті ЛГБТ, хоч і з труднощами, впливають

на українське суспільство. І цей вплив поволі наростає ¹. Як і в усьому, варто зробити свої висновки і не мавпувати бездумно закордонний досвід, беручи лише адекватні рішення. І, так, для українців у своїй екзистенції, на відміну від Західних соціумів, проблеми ЛГБТ як такої практично не існує. Вона на 90 % надумана і штучно доведена до рівня проблемності окремими активістами ².

Лівацтво як латентний соціалізм – остання потужна вада Заходу, котра для нас ніби і не нова, але призабута. Наприклад, Демократична партія США є демократичною лише на словах, тоді як на ділі вона сповідує соціалістичні догми, хоч і не визнає це прямо. Намагання підвищити податки для «багатих», аби скерувати їх на соціальні програми (програми безкоштовної медицини, освіти); підтримувати безробітних не створенням робочих місць, а наданням грошової допомоги (що робить цілі покоління американських негрів «професійними безробітними»); втручання у приватну сферу з різноманітними обмеженнями і регламентаціями (наприклад, квоти за кольором шкіри, статтю); свобода слова «на словах» та жорстке таврування за «неправильну» позицію – все це ознаки латентного соціалізму, або простіше – лівацтва.

У країнах Євросоюзу ситуація аналогічна, та навіть гірша. Якщо нині (осінь 2020 року) у США при владі дійсні демократи право - ліберального гатунку – республіканці ³ – то у Західній Європі домінують лівацькі сили. Їх намагання утиснути забезпечених громадян, змусивши їх віддавати більше грошей державі на утримання мігрантів, ледачих, «пригноблених», з кожним роком стають сильнішими. За президентства соціаліста Ф. Олланда у Франції (2012 – 2017 рр.) відбулася спроба довести процес «нехай багаті поділяться з бідними» до абсурду: Олланд спробував обкласти 75 % податком всіх громадян Франції, котрі заробляють більше 1 мільйона євро на рік. Вдумайтесь: ви чесно займаєтесь

¹ Особливо добре у цьому контексті працюють на Західні грантові кошти українські ЗМІ «Громадське» та «Українська правда», котрі щодня пропагують новини з життя ЛГБТ у світі.

² У вересні 2020 року гей - парад вперше пройшов у Запоріжжі, у ньому взяли участь близько півтисячі учасників, але немісцевих, а з «усієї країни» та «закордону». Звісно, українські націоналісти, як «захисники традицій», намагалися на них нападати, як це відбувалося і раніше у Києві. Складається враження, що ці дії вигідні для самопіару обидвом сторонам.

³ Хоча до 2017 року ліваки на чолі з Б. Обамою керували країною 8 років і точно повернуться до влади за певний час.

бізнесом, самі себе забезпечуєте, створюєте робочі місця і всім цим приносите величезну користь економіці рідної країни. І тут... від вас вимагають віддавати $\frac{3}{4}$ всього вами заробленого. Просто так. Бо ви змогли добитися успіху і цим завинили перед... Ким? Питання риторичне. Ця ініціатива змусила тисячі французів подумати про еміграцію з батьківщини. Благо, судова гілка влади Франції не допустила цього абсурду. Але, цей крок соціалістів був надто прямолінійним. Від своєї політики вони не відмовилися, а просто обрали тактику малих ударів, котрі не викликають такого збурення як один великий удар Олланда.

І цей підхід, коли багаті та успішні зненацька стають не приводом для наслідування, а «ворогами», «експлуаторами» поволі наростає на Заході. У США під час акції «Black Lives Matter» 2020 року лейтмотивом була не лише боротьба з «расизмом», але і можливість практично безперешкодно грабувати торговельні мережі і малі магазинчики. При цьому, у масових актах мародерства брали участь і білі люди. Ці злочини американські ліваки назвали «лутерством» та виправдали це тим, що багаті нібито наживаються за рахунок бідних, і тому бідні мають право мародерити. Класична комуністична експропріація: «грабууй награване» і т.п. Найгірше те, що західна молодь активно (завдяки лівакам серед викладачів університетів, у тому числі) всотує лівацькі ідеї. Замість класичної американської мрії, яка і зробила США великою державою, а саме: чесна активна праця та підприємливість в ім'я достатку власного, власної родини і достатку країни – нині набуває популярності модифікована марксистська система світобачення. Вона полягає у тому, що є багаті і всі вони нібито «об'єктивно» погані, а тому зобов'язані бідним. Як? Вони мають віддавати свої гроші, ділитися, забезпечувати тих, хто не такий багатий. Цей підхід позбавляє молодь ініціативності, спотворює систему цінностей та вчить бути пасивно-агресивним і постійно чогось вимагати від інших, замість того аби взяти свої життя у свої руки і добиватися особистісного успіху.

Українці, котрі мають у своїй ментальності величезний соціалістичний пласт, котрі мають позаду 70 років комуністичної диктатури тільки після 1991

року почали потроху відходити від лівацтва. І два десятиліття Захід був гарним прикладом для наслідування еволюційного шляху від нашого «дикого» капіталізму до капіталізму прогресивного. Однак, нині Захід повертається на той шлях, котрий ми вже пройшли і він привів нас до тотальної деградації. Залишається надіятися, що здоровий глузд у країнах Заходу візьме гору, хоча тенденція невтішна.

Всі вищенаведені поняття можна об'єднати під єдиним визначенням: культурний марксизм. Хоча воно і є конспірологічним, проте чудово віддзеркалює суть процесів. Про теорії змови, притаманні дослідникам культурного марксизму, я говорити не буду. Дана аморфна квазі - ідеологія не потребує змов, вона просто діє і дає потужний результат. Остання значуща перемога культурного марксизму у США – це нові правила присудження премії американської кіноакадемії «Оскар» за найкращий фільм року. З 2024 року кожен знятий фільм має відповідати лівацьким стандартам, котрі, цитуючи статтю «Української правди» від 9 вересня 2020 року «Оскар» тепер вручатимуть за новими правилами: більше жінок, ЛГБТ та рас», включають: «один з акторів першого або другого плану повинен належати до недостатньо представленої расової або етнічної групи: бути темношкірим, азіатом, латиноамериканцем, жителем Близького Сходу або представником іншої етнічної групи; щонайменше 30% акторського складу на другорядних ролях повинні бути від щонайменше двох недостатньо представлених груп: жінок, етнічних представників чи представників раси (окрім європеїдної), ЛГБТ - спільноти або людей з інвалідністю; основна тема чи сюжетна лінія картини повинна стосуватися недостатньо представлених груп; на керівних та інших посадах повинні бути кілька представників недостатньо представлених груп; принаймні 30% знімальної групи мають складати представники недостатньо представлених груп. До недостатньо представлених належать жінки, люди інших рас, окрім європеїдної, члени ЛГБТ - спільноти або люди з інвалідністю». Яскравий приклад того, що лівацтво здатне лише обмежувати свободу творчості, утворюючи, звісно що з «благою метою», бар'єри, квоти, заборони. Не йдеться про художню якість

стрічки, важливо хто буде працювати костюмерами, гримерами та монтажерами при зйомці фільму; важливо якого кольору шкіри та якої статі (сексуальної орієнтації) члени знімальної групи. Абсурд? Так. І Захід впевнено йде шляхом абсурду.

Глобалізація зі своїм інструментом змін у ментальності – масовою культурою – вже суттєво вплинула на екзистенцію українців. Кінець патріархального традиціоналізму близький, власне зараз ми спостерігаємо цей величний (і трагічний?) процес. Світ вже не буде таким, яким він був ще десятиліття тому. І цей процес безупинний. Україна могла б стримати його лише шляхом Північної Кореї – тотальної «залізної завіси», відірваності від решти світу, диктатури та боротьби з вільнодумством. Звісно, це не вихід. Українці приречені сприймати західні тренди, котрі диктують свою волю світові. Втім, на відміну від Західної Європи, Східна Європа помітно протидіє глобалізаційним впливам, захищаючи традиції та не сприймаючи мультикультуралізм¹.

Україна ще більш здатна (завдяки відсталості) до призупинення глобалізації. Проте, не зможуть встояти і країни Східної Європи, і Україна. Питання лише у часі. Головне, щоб українці змогли обрати найкраще з плодів Західної цивілізації, відмовившись «ставати на граблі» і йти протореним шляхом у сюрреалістичне соціалістичне небуття.

---

¹ Польща та Угорщина саботує політику ЄС щодо розселення мусульманських мігрантів на своїй території, не надто бажаючи ісламізації власних країн, що вже стало даністю у Франції, Німеччині, Великій Британії, Норвегії, Швеції.

14. «Від Берліна до Пекіна – неподільна Україна»: території, ідентичність, пофігізм

Що таке Україна? Держава? Країна як територія, чи лише наше персоніфіковане уявлення про неї як Батьківщину? Іншими словами, «країна мрій». Важливішою є об'єктивна реальність, чи наше сприйняття останньої? Очевидно, що все. І це все піддається взаємовпливам: буття формує свідомість, а свідомість перетворює буття. Про територію України як «Дике поле», перетин Європи та Азії, «фронтір» написано безліч праць. І ця територія заслуговує цього. На ідентичність українців (ментальність) звертають уваги значно менше, хоча і ця тема стає з року в рік більш освітленою. Проте, недостатньо.

Ми різні. Цьому слугував наш історичний розвиток, а саме перебування у складі різних держав. Якщо до середини XVII ст. українці мешкали у складі Речі Посполитої, то з середини того ж століття нас розділила доля між Річчю Посполитою (Польщею) та Московією (Росією). У другій половині XVIII ст. землі Заходу України потрапили під корону Австрії (пізніше – Австро - Угорщини). Невдала спроба здобути незалежність у 1917 – 1921 рр. призвела до того, що Південь, Схід, Центр та Північ України лишилися у складі Росії - СРСР (хоч і у квазідержавній формі Радянської України як складової Радянського Союзу), Галичина і Волинь стали частиною Польщі, Закарпаття потрапило до складу Чехословаччини, а Буковина і Бессарабія увійшли до складу Румунії. Завдяки сталінській експансії у 1940 – 1945 рр. майже всі українські землі було об'єднано у формі УРСР. 1954 року до України приєднали Крим (єдину фактично не українську землю за етнічною ознакою). Так ми стали єдині формально.

Однак, українці мають суттєво різну ментальність. Західні регіони перебувають в одній екзистенції, Східні – в іншій. Одні спілкуються українською мовою з різноманітними домішками польської, угорської та румунської мов, інші – російською мовою, або ж українською у формі суржиків (українська мова з

вкрапленням російською, чи - то квінтесенцією)¹. Мешканці регіонів Заходу сповідують, переважно, греко - католицький варіант християнства, Сходу – православ'я. Існують відмінності у традиціях, святкуваннях, кухні, історичних поглядах.

Територіальний чинник розвитку створив ряд «окремішніх» ідентичностей, котрі умовно можна розподілити на «галицьку», центральноукраїнську, південну та донбаську². «Галицька» цікава дещо радикальними націоналістичними догмами, уявленням про себе як «справжніх українців», негативним ставленням до російської мови і культури, котра домінує серед всіх інших українців. Центральноукраїнська має хоч і явний виразник «українськості», проте толерантна до російської мови і культури, нейтральна щодо радянського культурного спадку і традицій. Південна більш орієнтована на російську традицію – тут мало української мови і культури, переважають російсько-космополітичні уявлення. Ментальність жителів Донбасу – окрема тема.

Донбас від ХІХ ст. заселявся і українцями, і росіянами, і греками, і татарами. Формування промислового регіону під «соусом» російської культури поступово розмивало ментальності етносів. Розгортання промисловості, розбудова шахт десятиліттями провокувало втрату національного чинника ідентичності. Мешканці Донбасу ставали справжнім пролетаріатом, спільна праця формувала спільні звички, традиції, побутові особливості. За часів СРСР Донбас став індустріальною перлиною. Праця шахтарів і промислових робітників звеличувалася, що надавало жителям Донбасу власної самоцінності. Власне, для «робітничо - селянського» СРСР цінувати працю робітників було основою основ (хоча б на словах), а шахтарська праця стала дуже престижною. Регіон виокремлювався, формуючи власний територіальний патріотизм, власну територіальну ідентичність.

Після 1991 р. ситуація поглиблювалася: низький рівень життя України призвів до легенди, нібито «жителі Донбасу годують решту України». Її активно

¹ Українець - «східняк» важко зрозуміє мову, діалект західноукраїнського гуцула. Навіть мешканці міст Галичини використовують фразеологізми, сенс котрих є важким для розуміння українців з інших регіонів.

² Харківщина хоч і знаходиться на Сході, але ментально більш подібна до Півдня, аніж до Донбасу.

використовували регіональні політики з метою популізму. Самим мешканцям Донецької і Луганської областей це було чути і приємно, і неприємно. Приємно, бо формувалося відчуття себе більш «вищими» за решту українців. Неприємно, бо з'являлися думки, що всі інші українці – «голодранці», злодії, котрі забирають шляхом оподаткування ті матеріальні блага, котрими могли б користатися самі жителі Донбасу. Так народжувалися паростки сепаратизму. «Нащо нам жити в Україні, якщо окремо ми будемо набагато багатшими?» - такі думки поволі з'являлися у головах багатьох донбасівців. І національна приналежність не грала жодної ролі. А спілкувалися всі і так російською (суржиком у селах).

Коли на початку XXI ст. донецька мафія об'єдналася з бюрократією та вийшла на загальнонаціональний рівень у формі Партії регіонів – почався новий етап. Партія регіонів була партією Донбасу, а її лідер – Віктор Янукович – уособленням Донбасу. Його фраза «Донбас порожняк не гонит!» була прекрасною ілюстрацією територіального патріотизму. Поразка Януковича на виборах 2004 р. стала поразкою Донбасу. Розкол країни на «помаранчевих» і «біло - блакитних» поглибив протиріччя. Після перемоги Януковича на президентських виборах 2010 року саме вихідці з Донбасу обійняли всі основні керівні посади у державі. І це кидалося в очі ¹. У 2014 році, завдяки Росії, настав остаточний розкол: втеча Януковича з України та перемога «Революції гідності» уявлялися жителям Донбасу як ляпас по обличчю. Територіальна ідентичність Донбасу зробила з його мешканців окремих українців, які відчували себе більше росіянами, ніж українцями – донбасівцями. І цей шлях вони пройшли більш ніж за століття ².

Якщо узагальнити, то «галицьку» і центральноукраїнську ідентичності можна об'єднати в «українську» (хоча галичани ментально дещо інакші за центральних українців), а південну й донбаську – у «російську» (для Донбасу властива згадана територіальна ідентичність й радикалізм). При цьому,

---

¹ Учасники популярного гумористичного шоу «Вечірній квартал» неодноразово з цього глузували. Існував навіть анекдот, що лідери Партії регіонів хапають на вулицях Донецька перехожих і призначають на провідні посади у Київ.

² Навіть у дитинстві та юності (до війни) я міг часто на око виокремити мешканців Донбасу, котрі приїхали відпочивати до Бердянська. Вони гучно лаялися, пили алкоголь до обіду, вели себе нахабно та агресивно. Не всі і не завжди, але у переважній більшості.

представники української ідентичності масово мешкають і на Півдні та Сході України, а російської – часто зустрічаються у Центрі та на Півночі України. Розподіл на дві категорії я вже окреслював у своїй статті 2015 року¹. Наведу деякі важливі моменти з неї з акцентом на південній ідентичності.

Багаторічні спостереження автора та безпосереднє спілкування з прибічниками т. зв. «русского мира» дозволяють виокремити особливості ментальності та усвідомленої ідентичності даної категорії південноукраїнського населення: 1) прагнення сильної, авторитарної влади та, відповідно, посилений патерналізм, що переплітається з «російським імперіалізмом, як хворобою»; 2) неприязнь до української ідентичності, у тому числі мови (у багатьох випадках через незнання останньої), а також своєрідний «географічний шовінізм» у вигляді ненависті до жителів Заходу України; 3) алогічне поєднання ностальгії за системою цінностей СРСР та одночасне формалізоване православ'я; 4) усвідомлення країн Західної Європи та США як ворожих (через нібито антигуманні цінності, розпусту, захист прав геїв та ін., що межує з латентною заздрістю досягненням Західної цивілізації).

Варто також акцентувати увагу на фундаментальному аспекті: під російською ідентичністю варто розуміти не стільки вживання російської мови та персональну історичну пам'ять, скільки широкий комплекс імперських догм, котрі і були означені вище, а також продукувались на протязі століть Російською імперією, тоталітарним СРСР та авторитарною Російською Федерацією. Влучною є думка дослідниці Л. Нагорної, озвучена ще 2008 року: «специфічна «південно – східна» ідентичність вибудовується на фундаменті демонстративної російськомовності, економічної ідеології індустріального розвитку, орієнтації на російські ринки. У ній химерно переплітається залишкова радянськість, прихильність до російських культурних цінностей, категоричне несприйняття етнонаціоналізму – до такої міри, що етнічні чинники взагалі уявляються неістотними». Київський дослідник К. Галушко звертає увагу на фактор

¹ Романченко В. Конфлікт ментальностей: боротьба російської та української ідентичностей на Півдні України (кінець XIX – початок XXI ст.) / Романченко В. // Музейний вісник. – Запоріжжя: Видавництво ТОВ «ПУВК», 2015. – №15/2. – С. 209 – 216.

радянського історичного впливу: «еще одна сторона советской урбанизации – маргинализация, все более углубляющийся и расширяющийся упадок городской культуры. В пролетарской массе советская власть не развивала потребности культурно совершенствоваться, поскольку рабочий человек – это уже вершина развития, гегемон, мера всех вещей. Комфорт, чистота и вежливость – это привычки буржуазных высших классов... Хамство как глобальное социальное явление – основное гуманитарное наследие советской власти». Доктор історичних наук Л. Якубова, описуючи російсько - українське співіснування на Донбасі 20 – 30 - их рр. ХХ ст. акомпанує вищезазначеній тезі: «під українофобські флешмоби камуфлювалася не лише боротьба за робочі місця, а й елементарна безкультурність маргіналізованої робітничої маси, якій, за іронією історії, кремлівські керманічі послідовно прищеплювали думки про винятковість, вищість, порівняно із «відсталою» селянською масою, месіанську місію у справі створення всесвітнього ладу рад». Додамо те, що вплив радянської влади лише потужно розвинув попередні тенденції, оскільки на Донбасі і до 1917 р. українці та росіяни часто ворогували, що, за словами більшовицького активіста Т. Харечко, виливалось у «найдикіші форми різанини».

Якщо узагальнено говорити про українську ідентичність на сучасному етапі, то на теренах Півдня України вона традиційно характеризується демократизмом та лібералізмом (з елементами анархічності), ідеалізацією західного вектору зовнішньополітичного курсу, помірною прихильністю до національної міфології та історії. Конфлікт ментальностей на Півдні України є об'єктивно зумовленим як різницею у світосприйнятті, так і політично й геополітично. Його коріння сягають часів заселення південноукраїнського регіону й подальшою асиміляційною політикою Російської імперії та Радянського Союзу. Різниця між Півднем України та Донбасом полягає лише у меншій концентрації кримінально – олігархічних угруповань, котрі ніколи не плекали абсолютизованої регіональної ідентичності, а також більш толерантному соціокультурному середовищі.

Найяскравішими свідченнями протистояння української та російської ідентичностей стали дві «революції» – 2004 р. та 2013 – 2014 рр. Обидві події

концентрували активний соціум у Києві, однак на теренах Півдня України спостерігалися вияви як симпатій, так і антипатій. Значна частина південноукраїнського соціуму ставилась негативно, або нейтрально до означених подій, однак активність противників відбувалася під акомпанемент ідей єднання з Росією (російська мова – друга державна, подвійне громадянство з Росією, подекуди – російські прапори, інколи – шовіністичні тези щодо окремішності громадян України різних регіонів). У той самий час, прихильники «революцій» ідентифікували себе як прибічники єдиної України, використовуючи національну символіку та інші вияви української ідентичності. Населення Півдня України виявило парадоксальну диференціацію: не за етнічними, чи соціальними ознаками, але саме за ментальними. Проросійські та проукраїнські громадяни України є носіями відмінних ціннісно - моральних орієнтацій, а відтак і представниками відмінних політичних націй.

Перемога «Революції гідності» у лютому 2014 року завдала нищівного удару прихильникам «руського мира», що було ефективно використано Росією під час анексії Криму у березні 2014 р. Варто визнати: більшість активного соціуму Криму виступила проти єдності України, що не виключає впливу російської пропаганди, адмінресурсу та прямого військового втручання). Згадаємо лише те, що на референдумі 1991 р. лише 54,2 % кримчан підтримали незалежність України, тоді як у Запорізькій та Херсонській областях – по 90,1 %. У квітні 2014 р. розпочались воєнні дії на Донбасі, де Росія фактично використала російську ідентичність як ідеологему боротьби з Україною. Було б прикрою помилкою вважати, що прихильники т. зв. «Новоросії» («ДНР» та «ЛНР») є виключно представниками російських збройних сил та найманцями, оскільки на Донбасі, як і у Криму, на протязі десятиліть плекалися російські ментальні традиції та регіональний патріотизм (чого варте лише згадане гасло «Донбас годує Україну»). Російсько - радянська ідентичність населення на Донбасі призвела до першого в історії відкритого збройного протистояння між соціумом на означених теренах з часів Громадянської війни 1917 – 1921 рр. У свою чергу, Південь України продемонстрував набагато вищий рівень толерантності та

відданості ідеалам єдиної України. Якщо не зважати на одеський інцидент 2 травня 2014р. (зіткнення проукраїнських активістів з проросійськими елементами та пожежа у Будинку профспілок), південноукраїнський регіон можна з натяжкою визначити як пасивно – проукраїнський.

Велику роль у 2014 – 2015 рр. відігравало патріотично налаштоване громадянське суспільство, котре неабияк активізувало свою діяльність (місцеві зібрання – «майдани»; загальнонаціональні, але не казенні акції; масові вимоги люстрації та ін.). Звісно, у відсотковому відношенні проукраїнський суспільний актив можна визначити як «маргінальний», однак саме активна меншість створює картину помірної перемоги української ідентичності. У свою чергу, представники російської ментальності вимушені знизити суспільну активність, зважаючи на державну політику безпеки, а також поступово трансформувати власну ідентичність у руслі єдності багатонаціональної України (вже зараз ми можемо спостерігати за т. зв. «російськомовним українським націоналізмом», а також потужним рівнем патріотизму російськомовних воїнів та волонтерів).

Також, не можна не відзначити використання історичних міфів з боку представників російської та української ментальностей. Наприклад, представники російської ідентичності на Півдні України, поміж іншого, акумулюють історичну пам'ять щодо Другої світової війни, котру так само використовують як потужний елемент пропаганди у Росії, тоді як представники української ідентичності намагаються акцентувати увагу на злочинах тоталітаризму й одночасному відокремленні героїзації воїнів Червоної армії від радянського керівництва. Якщо говорити про відверто антиукраїнські елементи, то вони традиційно використовують програмні засади чорносотенців початку ХХ ст. та піддають сумніву саме існування українського народу, що не витримує жодної критики. У свою чергу, на загальноукраїнському рівні плекаються міфи щодо споконвічної боротьби України за незалежність та деяке перекручування історичної дійсності (так, наприклад, анархо - комуніст Н. Махно нині, з точки зору деякої частини соціуму, вважається борцем за волю України та героєм). Дані процеси розпочались ще на початку незалежності України, що виливалось у

культивування трипільської культури, неоязичництва, фальсифікаціях аспектів давньої історії. Так само, значна частина російських публіцистів культивують історичне фантазування, котре, між іншим, формує ідентичність тисяч людей і є різновидом політичної пропаганди.

Однак, міфологія поступається місцем іншій рушійній силі націотворення. Ще 1913 р. фундатор українського націоналізму (виходець з південноукраїнського Мелітополя) Д. Донцов пов'язував відродження української держави з війною. І дійсно: бойові дії 1917 – 1921 рр. призвели до потужного ривку української ідентичності, котрий вплинув на радянську політику. Новітня війна на Донбасі також слугує потужним чинником поступу національної ідентичності, змушуючи ліберальні кола українського політикуму рухатись курсом національних інтересів, принаймні у гуманітарній площині (наприклад, політика декомунізації, що розпочалась весною 2015 р.)¹.

В екзистенції українців багато приводів для протиріччя: для когось героями є воїни Червоної армії у Другій світовій війні, для інший – бійці УПА, чи дивізії СС «Галичини». Комусь уявляється спільне минуле з Росією – окупацією, іншим – «братерством». Одні вітають жінок зі святом 8 березня, інші – проклинають це «комуняцьке» свято. В останні років 15 топ - темою є мова та її місце у державі. Боротьба між російською та українською мовами стала основою для політичних маніпуляцій у всіх партіях і рухах. «Мова має значення». Проросійські шовіністи вчиняють гвалт щодо «насильницької українізації», а україномовні шовіністи (І. Фаріон, Л. Ніцой та ін.) розпалюють ворожнечу, називаючи російськомовних українців дегенератами, манкуртами та ін. Як писав правитель України у 1918 році П. Скоропадский: «...в народе есть любовь ко всему своему, украинскому, но он не верит пока в возможность достижения этих желаний; он еще не разубежден в том, что украинство не есть нечто низшее. Это последнее столетиями вдаблывали ему в голову, и поэтому у него нет еще народной гордости, и, конечно, всякий украинец, повысившись в силу того или другого условия по общественной лестнице из народа, немедленно переделывается в великоросса со

---

¹ На цьому моменті завершується моє самоцитування власної статті 2015 року.

всеми его положительными и отрицательными качествами». За сто з лишнім років ситуація не сильно змінилася. Цікаво, що більшість українців у побуті використовує російську мову, але та ж сама більшість називає «рідною» українську. Річ у тім, що пересічний українець Сходу, Півдня, Центру і Півночі дійсно російськомовний, але розуміє, що живе в Україні, котра має свою мову. І це вже добре.

Насильне нав'язування мови спілкування призводить до конфліктності. Молодь у школах та університетах дійсно вивчає і знає мову. Але, з ким нею спілкуватися? На Заході України легше – там українська є побутовою мовою спілкування. Для решти ж регіонів це мова «офіціозу», але не мова для спілкування з друзями, коханими, родиною, колегами. На мою думку, виключно м'яка, непомітна українізація є конструктивною. Нинішнє міське населення Наддніпрянської України не буде україномовним. Наразі достатнім є поширення самого знання мови. Це зменшить рівень антиукраїнського шовінізму а-ля «не знаю я этой мовы и знать не хочу!». Вже наступне покоління (років через 30) буде дійсно двомовним. У за років 60 українська може стати мовою побутового спілкування для всієї України. Але, це за спланованої державної політики. Якщо її не буде – ситуація лишиться на нинішньому рівні. Як показує практика, без державної політики українська мова не є конкурентоздатною навіть у самій Україні. 350 років русифікація – це серйозно. Втім, і робити з російської мови «ворожу» – дикунство. Мова – засіб спілкування. І те, що значна частина українських воїнів на Донбасі є російськомовними – залізобетонний аргумент.

«Від Берліна до Пекіна – неподільна Україна» – цей жартівливий вислів інколи використовують українські націоналісти. Його сенс не у намаганні приєднати Німеччину та Китай до складу України. Справа у тому, що етнічні терени України значно більші, ніж територія держави Україна. Курська, Білгородська, Воронежська області Росії, Кубань, частина Дону – українські землі. Південь Білорусі – українська земля. Придністров'я – українська земля, деякі регіони Польщі – українська земля. І там мешкають особи української крові. Українські націоналісти щиро прагнуть, аби всі ці території стали частиною

української держави. Особливо часто згадують Кубань, де ще досі по селах можна почути українську мову. Технічно, ці землі можна було б приєднати, якби видалася геополітична можливість. Але є одне але.

Території нерозривно пов'язані з ідентичністю їх мешканців. Етнічна приналежність не є синонімом самоідентифікації. На Донбасі повно етнічних українців, громадян України, котрі зі зброєю у руках воюють проти України. Чому? Бо вони просто не ідентифікують себе українцями. Нехай через російську пропаганду, але факт лишається фактом. Жителі російської Кубані дійсно, значною мірою, є етнічними українцями, проте вони себе ідентифікують як росіяни. Так, через багатовікову асиміляцію, але факт лишається фактом. Навіщо Україні мати багатомільйонні регіони, населені людьми, котрі не відчують себе приналежними до українського народу? Більше того, вони себе ідентифікують частиною іншого народу? Те, що на етнографічних картах початку ХХ ст. Україна виглядає набагато більшою, ніж сучасна Українська держава – нічого не значить. Україна – це там, де люди відносять себе до українців. Навіть не за мовною ознакою, не за вишиванками, чи борщем – а виключно через самоідентифікацію. Тому, згадуючи наших ура-патріотів, варто не марити експансією (цим ментальним онанізмом), а будувати Україну на території нинішньої України. Бажано, без тиску і дискримінації, бо останнє породжує відцентрові тенденції. Діалог, взаєморозуміння, взаємоповага – просто речі для прогресу і миру у хаті.

У цій главі я також хочу зосередитись на важливій частині ментальності українців, котра формує нашу екзистенцію – пофігізмі.

Пофігізм – абсолютна апатія з приводу власної долі, оточуючої дійсності, проблем і незгод, несправедливості, беззаконня. У нинішніх реаліях він став ледь не позитивною якістю характеру: «якщо тобі пофіг – ти невразливий», як - то кажуть. Українці – надзвичайно пофігістична нація. Нам начхати на своє майбутнє, начхати на майбутнє своїх дітей. Обраний мер не виконує передвиборчих обіцянок? Начхати! Несправедливо піднімають тарифи у рази? Начхати! У новинах черговий кричущий випадок поліцейської сваволі? Начхати!

Від 1991 року якусь громадську активність демонструють менше 1% українців. Та й навіть ці громадські активісти, значною мірою, супроводжують власні цілі (гроші, посади, вплив), або є прямими найманцями місцевих «князьків». Обидві «революції» робилися активною меншістю, котра одразу ж після перемоги переходила до стану пасивної більшості. Змога «зробити щось» для українців можлива лише у короткотерміновій перспективі, бо у довготривалій панує пофігізм. Українська молодь більше думає або про еміграцію, або про будь-яку можливість заробити грошей. І способи доцільні будь-які. Пофігізм молоді не менший, а навіть більший, ніж у людей старшого покоління. Саме тому на вибори молодь майже не ходить, виборчі дільниці переповнені людьми пенсійного віку, котрим хоч трохи не начхати на долю країни, області, міста, села. Українська молодь не приймає активної участі у політиці, вона їм не цікава. У кращому випадку цю молодь використовують за гроші як масовку для політичних акцій. І молодь не проти.

Пофігізм толерує тотальну корупцію: всі українці прагнуть жити у чесній країні, але... не зараз. Та й чому не давати / брати хабарі, якщо це вигідно? Якщо всі беруть? Ми перетворилися на націю - паразита, котра сама знищує організм (країну), у котрій перебуває. Такий собі перманентний суїцид.

Коли українці займаються незаконним видобутком бурштину й цим руйнують екологію власної землі – їм начхати на країну, суспільство, майбутнє. Для них існує лише «день сьогоднішній». Трагікомічно, коли цих видобувачів бурштину намагалися зупинити поліцейські – видобувачі просто побили копів, а журналістам зухвало розповідали, що мають займатися протиправною діяльністю, бо їм «треба годувати дітей». Ось коротка ілюстрація від видання УНІАН за 14 червня 2018 року: «У Рівненській області... 14 червня в урочищі Баньки Рокитнівського району понад 50 осіб перегородили дорогу поліцейським, які транспортували вилучену мотопомпу. Бурштинокопачі вдалися до протиправних дій, пошкодивши два службових автомобілі та завдавши тілесні ушкодження двом правоохоронцям, у яких діагностовано забої та садна. Одного із учасників інциденту правоохоронці затримали і доставили до Рокитнівського відділення

поліції, наразі він спілкується зі слідчими... Як повідомляв УНІАН, раніше на Рівненщині дві сотні копачів бурштину побили палицями поліцейських». Краса! «Україна – це Європа!». Європа часів феодалізму.

Місцеві вибори 2020 року однозначно показали: українцям не цікаво приймати участь в управлінні власних населених пунктів. Вони радо готові продати власний голос за декілька сотень гривень (бо не вірять у чесних кандидатів, а так хоч якусь копійку отримаєш). Українці готові агітувати своїх рідних за певного кандидата, якщо за це заплатять. Яскравий приклад: Бердянськ. Восени 2020 року кандидатом у мери від місцевого «князька» О. Пономарьова (котрому у Бердянську належать підприємства, телеканали, газети, радіо, більшість міської ради) було висунуто О. Свідло. Гіршої кандидатури не уявити! Свідло роками був заступником мера з питань житлово - комунального господарства у команді опонента Пономарьова – экс - мера О. Бакая. Сама команда Пономарьова роками обливала Свідла брудом і було за що (підозри у корупції, деградація міської інфраструктури, сексуальний скандал, хамська поведінка)! Однак... перед виборами 2020 року все перегралося. Свідло пішов служити місцевому олігарху Пономарьову і... зненацька став «кращим господарником міста»! І ні в кого це не викликало шоку. Сотні підлеглих та «оплачених» Пономарьовим агітаторів, активістів, блогерів створили у два місяці позитивний імідж для свого кандидата. Відкрити декілька дитячих майданчиків – і ти прекрасна людина в очах виборців, які самі хочуть, аби їх купили.

Епідемія коронавірусу 2020 року стала показала національний пофігізм з нового боку. Ми не хочемо вірити у те, що нам не подобається. Тому, сотні тисяч «не віруючих» українців просто не зважали на десятки тисяч хворих, тисячі померлих. Ці «не віруючі» створювали історії про те, що «коронавірус – це вигадка», «це просто звичайний грип», «спланована операція світової закуліси», або «від інших хвороб помирає більше людей, нічого страшного». І така самовпевненість зумовлювала зростання епідемії. Бо «невіруючі» тотально порушили масковий режим, не дотримувалися соціальної дистанції, чхати хотіли на об'єктивні рекомендації лікарів. І так відбувалося з таким «не віруючим» до

тих пір, поки він сам / його рідня не починала хворіти, або померати. Пофігізм українців став причиною тисяч смертей лише 2020 року.

Українські підприємці також показали себе не стільки як передовий загін суспільства, «громадянське суспільство», «кращі люди», а як паразитичні пофігісти. Коли влада у листопаді 2020 року ввела «карантин вихідного дня» (заборона працювати бізнесу у суботу та неділю, окрім продуктових магазинів, аптек, автосервісу, транспорту) задля зменшення захворюваності – бізнес (ресторатори, переважно) вчинили гвалт! «Не працювати два дні? Як це так! Ми втрачаємо гроші!», «чхати ми хотіли на хворих та смерті, нам потрібні доходи!». І це при тому, що їм дозволили готувати їжу на виніс, з доставкою. У часи, коли більше десяти тисяч українців на день вражалися смертельною хворобою. Коли щодня гинуло більше 200 людей. Коли зменшення соціальних контактів та самоізоляція – єдиний шлях перемогти епідемію. Але, пофіг на смерті, коли тобі важливіше ти сам, твій гаманець.

Подібну реакцію підприємців викликала й ідея влади ввести з 2021 року обов'язкове використання касових апаратів. «Як це так, видавати клієнтові чеки за покупки?», «як це так чесно сплачувати податки, якщо без касових апаратів від цього можна легко ухилятися?». Звичайна цивілізована ідея вести бізнес законно викликала хвилю обурення українського бізнесу. Вони вигадували десятки причин для обґрунтування своєї дикунської позиції. Аж до відвертих а - ля «чому я взагалі маю сплачувати податки, якщо ця держава така-сяка?». Чхати на чесне життя, якщо тобі це не вигідно.

Між іншим, ухилятися від сплати податків – улюблене заняття українських «буржуа». Навіть великі підприємства виплачують частину зарплати працівникам «у конвертах», офіційно тримаючи робітників на мінімальній зарплаті. Малий бізнес часто просто не оформлює своїх працівників, тримаючи їх у стані безправних рабів, без жодного соціального захисту та пенсійного забезпечення на старість ¹. Великі мережі, котрі видають чеки, часто оформлюють покупки на

---

¹ Так, особисто я пропрацював менеджером без офіційного оформлення у бердянському інтернет - магазині «Мир смартфонів» більше двох років. А що робити, коли треба виживати?

фізичних осіб - підприємців (ФОП), аби уникнути додаткового (чесного і законного) оподаткування. Бізнесмени дроблять свій бізнес на частини, переписують його на рідних, утворюють безліч ФОПів, котрі насправді є фейковими. А потім ці ж люди розповідають про «погану» Україну, де завжди пустий бюджет, нема грошей на школи та лікарні, де пенсіонери отримують мізерну пенсію. Дивина!

Пофігізм українців – це старий добрий ментальний сплав індивідуалізму й анархізму. Втома від війни – його різновид. Перемогти у війні на Донбасі, у перспективі повернути Крим можна лише шляхом подолання гіперболізованого егоїзму, котрий є синонімом пофігізму. Територія України здавна розвивалася фрагментарно, у ментальному відриві одна від одної. Тому, і наші ідентичності доволі різні. Нав'язати одній ідентичності волю іншої – згубний шлях конфронтації. Українці мають якщо не полюбити, то хоча б визнати і сприйняти свою багатоманітність. Усвідомити Україну як свій дім, де кожен з нас є взаємозалежним співмешканцем. Чи станеться це найближчим часом? Звісно, що ні. Для цього потрібна ментальна еволюція, котра триватиме десятиліттями. І починати цей шлях варто вже вчора.

15. Одвічна боротьба за сильного гетьмана й одвічна боротьба проти нього

«Де два українці – там три гетьмани». Цей вислів виник не даремно. Клінічне небажання підпорядковуватись, слідувати дисципліні заради спільного блага (хоч навіть у найменший збиток собі) – наша основна ментальна риса. Кожен українець прагне бути на чолі, проте не у підпорядкуванні.

Цей недолік переслідує нас століттями. Період козацтва у другій половині XVII ст. цьому доказ. Війни 1917 – 1921 рр. цьому доказ. Друга світова війна (де українці воювали і на боці СРСР, і на боці Німеччини, а українські націоналісти на Галичині і Волині боролися між собою у рамках трьох різних організацій) цьому доказ. Коли Україна лише отримала незалежність у 1991 р. – націонал-демократи одразу ж пішли різними колонами. В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, І. Юхновський не змогли знайти спільної мови. Так само не могли дійти згоди В. Ющенко та Ю. Тимошенко у 2004 – 2010 рр. Націонал-демократи під час Революції гідності. Після неї.

Ненависть між прихильниками схожих партій просто вражає. Приміром, у 2014 – 2019 рр. прихильники партій «Батьківщина», «Блок Петра Порошенка», «Радикальна партія Олега Ляшка» являли собою єдиний табір – ліво-ліберальний, проукраїнський, проєвропейський. Але... їх взаємне протистояння, сварки активістів та прихильників у соціальних мережах, які тільки посилювались взаємними образливими закидами лідерів цих партій – це створювало атмосферу ідеологічної війни. Люди проклинали один одного, вважали прибічників «ворожої» партії ледь не особистими ворогами. При цьому, їх «більш обґрунтовані» противники – проросійські сили – залишалися майже поза увагою патріотів. Бо патріоти гризли один одному горлянки. Це було і до описаних подій, у 2005 – 2010 рр., коли той самий патріотичний табір («помаранчеві») більше воював між собою, ніж з проросійською Партією регіонів («біло-блакитні»). Навіть серед однорідних націоналістичних партій – «Свобода» та «Національний корпус» - існує недовіра. Перша вважає останню, на рівні думок партійного активу, провладними прислужниками міністра внутрішніх справ А. Авакова.

Українець готовий підтримувати певного лідера (тобто, не себе самого) лише дуже нетривалий період. Для нашої людини головним є сакралізація лідера. Він має бути досконалим, що неможливо у природі. Як тільки українець бачить недосконалість свого лідера – він його починає ненавидіти, або зневажати. Так сталося з В. Ющенко, котрого події 2004 р. возвели у ранг «національного апостола», «Ісуса Христа версії 2.0», проте... вже за 5 років його підтримка з 52 % знизилася до 1 %.

Прагнення українця вірити у непогрішимого лідера також є соціалістичним за своєю суттю: українець прагне перенести всю відповідальність за долю країни та свою особисту – на іншого. Саме цей інший має побудувати Рай на землі, створити землю обітовану. Але, оскільки кожна людина має свою модель досконалості (країни, суспільства, культурних цінностей, моральних якостей), то, відповідно, жоден лідер не може довго бути виразником інтересів всієї нації. Маленькі відхилення з будь - якого питання породжують розчарування. Найкращу тактику обрав В. Зеленський, котрий на протязі президентських і парламентських виборів 2019 року обіцяв загальні обіцянки, використовував аморфні фрази, і тому став «своїм» для тотальної більшості українців. Кожен громадянин надавав загальним фразам Зеленського власний персональний зміст, трактував їх на власний розсуд. Це була напрочуд вдала кампанія.

Звичайно, з правила є винятки. Таким є лідер ВО «Батьківщина» Юлія Тимошенко. На протязі більш ніж двох десятиліть вона має гарантовану підтримку ліво - центристського електорату (хоч він і скоротився з 30 % у 2007 до 8 % у 2019 році). В чому причина? Окреслюю: 1) надзвичайний ораторський талант Юлії Тимошенко, здатність творити позитивний політичний імідж; 2) постійна апеляція до соціальних благ (підвищення пенсій, зарплат бюджетникам, соціальної допомоги); 3) антиолігархічна та антикорупційна риторика; 4) спроможність виглядати вічним опозиціонером навіть будучи при владі. Юлія Тимошенко чотири рази у житті була при владі: у 1999 – 2001 рр. (як віце - прем'єр - міністр з питань паливно - енергетичного комплексу), у 2005 р. (як прем'єр - міністр України), у 2007 – 2010 рр. (вдруге як прем'єр - міністр), у 2014

– 2016 рр. як учасник провладної парламентської коаліції. Щоразу будучи при владі, Ю. Тимошенко повертала всю свою критику на колег з влади, які їй «заважали працювати» (президенти Кучма, Ющенко, Порошенко). Цим вона створювала власний ореол непогрішимості. Корупційні скандали (з питань закупівлі газу, медикаментів та ін.) повністю нею відкидалися як «пропаганда ворогів». Це також було правильним рішенням: прихильник Тимошенко навіть не намагався розібратися у суті скандалів – він їх просто ігнорував. Звичайно, така навіть ідеальна тактика не може тривати вічно. На третьому десятилітті політичної кар'єри Ю. Тимошенко залишається хоч і стабільним, проте точно не загальнонаціональним лідером. На латентних соціалістичних струнах душі українців грають майже всі вітчизняні політики. Подібну стратегію має і націоналістичне ВО «Свобода», щоправда у набагато менших масштабах.

Та й самі лідери, будучи нібито «кращими» представниками народу, роблять все, аби їх ненавиділи спочатку опоненти, потім прихильники, а у фіналі – всі. Невиконані обіцянки, брехня, корупція, демагогія, політичні зради – все це є повсякденням наших «гетьманів». Як писав більше сотні років тому П. Скоропадський у своїх російськомовних мемуарах: «Затем есть еще одна черта, но это уже касается многих деятелей, – беспринципность, полное отсутствие благородства. Жаловались, что при старом режиме было воровство, но нельзя себе представить, во сколько раз оно увеличилось теперь, за время революции». І після 1991 року моральна деградація українських «еліт» лише прогресує. Кожен політик приймає правила «системи», а тому заради влади, впливу і грошей стає з роком у рік гіршою версією своїх попередників, вчителів і натхненників.

З іншого боку, величезна кількість українців (особливо на Півдні та Сході України) не виявляє прагнень до боротьби чи-то за сильну, чи - то за слабку владу. Політичну активність виявляють більше жителі західних регіонів. Чому? Бо радянські експерименти (включно з Голодомором) модифікували психіку «підросійської» України значно більше, ніж «підпольську». Але, чи стали українці Сходу і Півдня повністю апатичними? Аж ніяк. Просто їх цінності змістилися у бік «об'єктивної реальності». Під цим варто розуміти більшу увагу до

повсякденних проблем, аніж «споконвічної України». Проблеми облаштування міста і країни, рівня життя, освіти і медицини, боротьби з корупцією (що нагадує полювання kota за власним хвостом) – це і є «об’єктивна реальність». Вона виключає питання «кому ставити пам’ятники?», «чи є С. Бандера національним героєм?», «чи треба перегорнути національний прапор догори дригом?»¹. У 2019 році саме ці люди стали основою перемоги «гетьмана» Зеленського над «гетьманом» Порошенком. Їх протест виявився у простій формі: прийти на вибори та проголосувати.

Звісно, дана категорія громадян не є першокласною у порівнянні з прихильниками «споконвічної України». Вона сильно різниться: від консервативних до ліберальних, від проукраїнських до помірно - проросійських, навіть до абсолютно апатичних відносно будь - яких ідеологій. Єдине, чим дана категорія громадян якісно вирізняється, то це незначним рівнем політичної агресії, котра притаманна як значному відсотку патріотичних, так і значному відсотку проросійських сил. Якщо вони були джерелом підтримки партії Зеленського «Слуга народу» у 2019 році, то вже 2020 р. частина цих людей перевела свої погляди на «Партію Шарія», чиїм лідером є власне найбільш популярний блогер України Анатолій Шарій. Сила останнього полягає у певній наближеності до пересічного українця, неформальності, активному відстоюванні справедливості (у власному розумінні) та протидії ура - патріотичній пропаганді з деякою симпатією до радянсько - російських елементів ментальності².

Феномен «Партії Шарія» цікавий тим, що його політична сила є на 100% лідерською, але при цьому будується не «згори», а «знизу» та не має олігархічного фінансування. Як блогер, Анатолій Шарій став майже кумиром для багатьох тисяч простих українців, особливо на Півдні та Сході України. Його простота, «нормальність» доведена до рівня «свого хлопця», а тому прихильники

¹ Серед українців немало людей, котрих це питання живо хвилює.

² Шарій та його прихильники відкидають закиди у проросійській орієнтації, проте підтримують позаблоковий статус України, офіційний статус російської мови на регіональному рівні, критично ставляться до діячів національно - визвольної боротьби українського народу ХХ ст. (С. Петлюри, С. Бандери, бійців УПА). З іншого боку, активно героїзують радянське минуле, що проявляється в активному святкуванні дня перемоги СРСР над Німеччиною у Другій світовій війні щороку 9 травня.

іменують його просто «Толік», або «Толян». Щоденні відео на Youtube з критикою політичних вад України, журналістські розслідування становлять нескінченний агітаційний матеріал, що подається не прямо, а опосередковано. Тому, є Шарій - блогер, і є його партія, котра ніби і не нав'язується навіть прихильникам блогів. Самі ж активісти групуються самостійно у регіонах, на базі соціальних мереж та месенджерів як автономні осередки. Якщо не брати до уваги аморфну ідейну спрямованість, то об'єднавчими факторами для «шаріївців» слугують два: 1) сам Шарій як позитивний образ (партія не має жодного визнаного, або просто впізнаваного лідера, окрім нього); 2) бажання побудувати прогресивну некорумповану Україну на засадах толерантності (не з точки зору укрїноцентризму, а з позицій громадянського взаєморозуміння). Звинувачення у російській орієнтації та намагання деяких націоналістичних сил бити та калічити активістів Шарія лише надівають на «шаріївців» ореол мучеництва, що грає їм на користь. Феноменальність ще й у тому, що сам Шарій проживає не на території України, тому має мінімальні шанси припуститися політичних помилок, з'являючись лише як підготовлений образ. Віртуальний лідер, не інакше.

Яскраву характеристику неможливості українців сприймати на довгий термін одного лідера дам один з таких лідерів. П. Скоропадский у спогадах 1919 р. писав: «У украинцев ужасная черта – нетерпимость и желание добиться всего сразу; в этом отношении меня не удивит, если они решительно провалятся. Кто желает все сразу, тот в конце концов ничего не получает. Мне постоянно приходилось говорить им об этом, но это для них неприемлемо. Например, с языком: они считают, что русский язык необходимо совершенно вытеснить. Помню, как пришлось потратить много слов для депутации, которая настаивала на украинизации университета Св. Владимира. Причем интеллигенции на Украине почти нет: все это полуинтеллигенты. Если они, т.е. Директория, не образумится и снова выгонит всех русских чиновников и посадит туда всех своих безграмотных молодых людей, то из этого выйдет хаос, не лучше того, что было при Центральной Раде. Когда я говорил украинцам: «Подождите, не торопитесь, создавайте свою интеллигенцию, своих специалистов по всем отраслям

государственного управления», они сейчас же вставали на дыбы и говорили «Це неможливо»¹. У цих думках показове те, що українці і у 1918 році (перебування Скоропадського при владі), і у 2020 році швидко «холонуть», якщо обраний лідер не виконує обіцянки одразу. Сама ідея того, що поступ країни і суспільства має бути поступовим (пробачте за тавтологію) чужа для пересічного українця. Він вимагав «раю на Землі» і від лідерів минулого, і від лідерів сучасності. Українець швидше змінить одного «гетьмана» на іншого, якщо останній буде надавати нереалістичних обіцянок. Бо українець прагне нереалістичних обіцянок. У цьому проявляються наш одвічний ліричний романтизм. Вірити у казки нам приємніше, ніж стикатися з суворою реальністю. Сама віра вже гріє душу. Хоч і не довго. До того моменту, як черговий лідер обійме високу посаду і цим перетвориться на об'єкт для глузування, а то і ненависті.

Одвічна боротьба за сильного гетьмана і одвічна боротьба порти нього не припиниться. Вона є складовою української ментальності, що формує екзистенцію. Втім, вся ця боротьба, як показує практика, приречена на перманентний провал. І цей провал ставав, стає і буде ставати новим витком для пошуку нового ідеального лідера, котрого не існує у природі. Чи існує імовірність короткотермінового «хеппі - енду»? Так. І було б непогано «діждатися Вашингтона з новим і праведним законом»², але краще, все - таки, спрямовувати еволюцію думки до ідей та власного особистісного зростання. Бути лідером себе самого. Від цього індивідуалізму, зовсім не егоїстичного, а солідарного, і варто будувати прогресивний поступ у майбутнє.

---

¹ Надаю цитату мовою оригіналу.

² Як мріяв Тарас Шевченко.

16. Рагулізація периферії

Як відомо, великі міста є центрами тяжіння для мільйонів людей. Чому? Бо міста дають можливості. Чим більше місто – тим більше можливостей. Те ж саме з комфортом, дозвіллям, інфраструктурою. Епоха українського споглядання «садка вишневого коло хати» відійшла у минуле разом з потужною урбанізацією ХХ ст. Тепер понад $\frac{3}{4}$ українців живуть і працюють у міському просторі, тоді як села все більше і більше нагадують пансіонати для престарілих.

Якщо найкращі, найбільш талановиті й активні громадяни мігрують до мегаполісів, то не дивно, що на периферії лишаються люди або з малими амбіціями, або з низьким рівнем культурного розвитку. Звісно, тут ми не будемо все зводити в абсолют, однак простежимо тенденцію. З деградацією українських сіл все зрозуміло: вони виглядають, переважно, наче фронти Другої світової війни лише вчора пройшлися по їх території. Ми побачимо стареньких людей, одягнених у якесь шмаття; побачимо приватні будиночки, котрі ледь тримаються і виглядають так, наче їх не ремонтували з 1917 року; побачимо незначну кількість відносно молодих людей, котрі у 30 років виглядають на 50; молодь, котра окрім горілки не знає іншого засобу отримання задоволення. Мало хто з притомних молодих людей мріють жити у селі, з розбитими дорогами, поганою лікарнею (якщо вона є) та школою (якщо вона є), одним облупленим магазином та відсутністю жодної перспективи, якщо не рахувати успішних фермерів, котрі не становлять помітного відсотка у сільському просторі. Та й найуспішніші з них обирають для життя місто, навідуючись до села «з робочими візитами».

Подібна ситуація і з малими містами України, яких є сотні. Так, вони незрівнянно кращі за села у плані інфраструктури і дозвілля, хоча не набагато кращі у плані можливостей. Українське невелике місто (до 150 – 200 тис. жителів) є синонімом безперспективності, низького рівня оплати праці, пошуку роботи «аби вижити» та низького культурного наповнення. Чому так? Бо ресурси, як матеріальні, так і людські, не можуть рівномірно концентруватися по території. І це проблема не України, а загальносвітова. Проте, рівень життя в Україні (майже

найнижчий у Європі) та рівень корупції (майже найвищий у Європі) роблять периферію стократ гіршою для блаженного життя пересічного містянина, ніж це відбувається, наприклад, у Чехії, чи Польщі.

Це провокує екзистенцію без надії на майбутнє, а саме: високий рівень песимізму, алкоголізм, наркоманію, намагання знайти хобі «подалі від реальності». Житлові райони периферійних міст дихають безнадією. Там ми побачимо молодь у спортивних костюмах, котра п'яна вже зранку і має або кримінальний, або напівкримінальний досвід. Ми побачимо молодих мам, котрі гуляють, тримаючи дитину однією рукою, а другою тримаючи пляшку пива, у зубах – сигарета. Ця категорія людей, котра становить суттєвий відсоток містян периферії, зазвичай не має певних поглядів у житті, ідеалів, принципів. Вони бажають вижити, але самі не знають навіщо. Інстинкт виживання – одна з основних рис ссавців. У цьому плані периферійні жителі (не всі, але значний відсоток) не відрізняють як в Україні, так і у Росії, становлячи практично «один народ».

Цю категорію осіб можна назвати охарактеризувати словом рагуль. Точного визначення цього поняття не існує, проте ним помилково називають виключно вихідців з сіл, котрі переїхали до міст, проте так і не стали містянами у ментальній площині. На мій погляд, це поняття має розповсюджуватися на всіх безкультурних, малоосвічених, нахабних людей без моральних запобіжників. Низький рівень культури, жлобство як вищий прояв егоїзму, прагнення отримати миттєву вигоду у поєднанні з небажанням ставати кращим й низьким рівнем інтелекту – все це робить рагуля – рагулем. Сама периферія, позбавлена достатньої мережі «розвивальних» об'єктів і можливостей провокує розвиток рагулізму.

Зазвичай, такі дівчата і хлопці виступають носіями часткових патріархальних рудиментів, тому рано створюють родини «по зальоту» (непередбаченій вагітності), через юнацьке кохання, а ще частіше – «бо так треба!», що і є рудиментом патріархальності. Поверхово такі родини можна змалювати так: дівчина – років 18, з неблагополучної родини, з малим рівнем

освіти і достатку, котра (завдяки родинному вихованню) вважає, що головним завданням її життя є якнайшвидше вийти заміж; хлопець – років 18, або на декілька років старший, з неблагополучної родини, з малим рівнем освіти і достатку, часто – з кримінальним досвідом, котрий (завдяки родинному вихованню) вважає, що головним завданням його життя є створення родини. Навіщо? Бо що ще робити? У таких родинах рано з'являються діти, про матеріальне забезпечення котрих не думають взагалі, а про психологічний стан та здібності до педагогіки батьків взагалі говорити важко. Відсутність продуманості щодо забезпечення дитини всім необхідним (харчування, одяг, шкільне приладдя, дозвілля, гаджети) роблять цю дитину незадоволеною, ображеною на життя з малих років. Ненависть до тих, хто «все має» провокує стихійне лівацтво у свідомості і прагнення «відібрати та поділити». Як? Допоки нема революцій – можна займатися грабіжництвом, а якщо пощастить «вибитися у люди» – займатися корупцією, шахрайством, «схемами» (приклад президента Януковича тут найбільш показовий). Що ж до психологічного клімату у родині, то такі батьки часто зловживають насиллям проти власних дітей, вважаючи їх своєю річчю, а не повноцінною особистістю. Існує й інша крайність, коли цим батькам взагалі начхати на власну дитину і вони пускають виховання «на самоплив». У першому варіанті дитина зростає замкненою, «забитою» та безвольною, а у другому випадку – не відчуває жодних моральних бар'єрів і активно поповнює ряди злочинців.

Біда у тому, що ці батьки з числа рагульського елемента ще самі насправді є дітьми і не досягли психологічної зрілості, аби мати дітей. Однак, вони їх активно плодять (у цьому вони подібні до дикунів Близького і Середнього Сходу, або Африки, котрі не хочуть і не можуть продумувати наперед власне життя, не кажучи про життя і забезпеченість дітей). Ситуація погіршується ще й тим, що рано вступаючи у шлюб ці люди надають перевагу емоціям та швидкоплинним почуттям, котрі, переважно, згасають за кілька місяців, чи років. Виявляється, що чоловік – не той крутий хлопець, яким його бачила наречена. Він – самозакоханий, майже ні на що нездатний гопнік, котрий не цурається бити

власну дружину і дітей, зраджувати з іншими жінками, витратити зароблені гроші не на родину, а на власні забаганки (алкоголь, гульки, наркотики, азартні ігри). А для чоловіка, хоча це менш поширено, виявляється, що дружина не така вже і чудова дівчина, оскільки вона також може зловживати алкоголем, зраджувати і думати лише про себе. Тоді, такі родини розпадаються у результаті розлучення. Діти залишаються з матір'ю¹ і це робить ситуацію гіршою. Виховані у неповній родині сини і доньки зростають без батьківського сегменту виховання, що робить їх більш егоїстичними та свавільними. Самі ж розлучені жінки з дитиною від першого шлюбу не мають достатньої привабливості серед потенційних чоловіків, тому стають ображеними і... у найкращому випадку знов виходять за чоловіків, подібних до свого першого. Бувають і складніші випадки, коли перший чоловік сів до в'язниці на тривалий термін, жінка знайшла собі іншого, але перший виходить на волю і створюється додаткова проблема для всіх. У цілому, родинне життя такого подружжя завжди наповнене сукупністю проблем.

Найпопулярнішим видом дозвілля серед тих, кого я тут називаю рагулями є алкоголь. Він став чимось на кшталт замітника води. Звісно, не будемо фарисеями і визнаймо, що українці з давніх давен були питущою нацією. Запорозькі козаки «не просихали» у час, вільний від військових походів. Будь-яке військове повстання на території України супроводжувалося грабежами винних лавок. Українці вживають алкоголь на дні народження, на похоронах, на весіллях, на свята. Проте, в останній час, особливо на периферії, алкогольні вливання стали буденністю. У малих містах, де майже не відкриваються нові робочі місця, буйним цвітом відкриваються все нові і нові «розливайки», кіоски з продажу живого пива. І збільшення вживання алкоголю суттєво вражає саме молодь. Не буду голослівним. Ось яку інформацію подає видання «Нова доба» у статті «За статистикою Україна займає перше місце у світі за рівнем дитячого алкоголізму» від 3 березня 2020 року: «За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я у 2018 році, Україна займає перше місце у світі за рівнем дитячого алкоголізму.

---

¹ Українське сімейне законодавство створює юридичні переваги при розлученні саме для жінки, тому, якщо вона наглухо не «відбита», суди у переважній більшості випадків залишають дітей з мамою.

87% українських школярів хоча б раз пили алкогольні напої, 26% вживають алкоголь кілька разів на місяць. Також, згідно з показниками Європейської бази даних «Здоров'я для всіх», стандартизований коефіцієнт смертності від причин, пов'язаних з алкоголем, в Україні є одним з найбільших у Європі. У цьому рейтингу Україна поступається місцем лише Казахстану та Білорусі». Ясна річ, що з таким генофондом українці приречені на хронічні захворювання та зменшення відсотка повноцінно здорових членів суспільства.

Боротися з цим шляхом підвищення акцизів на алкогольну продукцію, чим так любить з року у рік займатися українська влада, - абсолютно беззмістовна діяльність. Ще до початку Першої світової війни прем'єр - міністр Російської імперії граф В. Коковцов вказував, що логічніше підвищувати культуру вживання алкоголю, а саме: дбати про функціонування розважальних закладів з гарним харчуванням, музикою, інтер'єром. Здавалося б, що це банальність, але ж ні. У країнах Західної Європи алкоголь також вживають у великій мірі¹, проте навіть у пабах та на алкофестах там майже не знайдеш обриганих, засцяних персонажів, котрі у п'яному угарі здатні на «подвиги». Там набагато менше агресії. Чому? Бо там алкоголем та станом сп'яніння насолоджуються. У гарній атмосфері, з гарною музикою, або під час перегляду футбольних матчів, з гарною закускою та повноцінними стравами. У нас же прийнято пити, аби забутись. Пити до втрати пульсу, без міри та «гальм». Саме тому зміна / підвищення культури споживання алкогольних напоїв – надважливе завдання як для кожного українця зокрема, так і для держави та її політики у цілому. Маю надію, що у майбутньому українська політична «еліта» (буду вважати себе фарисеєм, якщо не використовуватиму тут лапки) зверне увагу на проблему під вищезазначеним кутом зору.

Злочинність, котра притаманна будь - якому народові та суспільству, особливо поширюється серед рагульського елемента. Чому? Відсутність нормально оплачуваної роботи на периферії поєднується з бажанням забезпечити собі гарне життя. Особливих можливостей для цього немає, персональних якостей

---

¹ Англійці можуть посеред дня прямо на роботі пити віскі з льодом; американці ввечері на ганку можуть пропустити пару банок пива; італійці, французи та іспанці п'ють вино під час споживання їжі замість води.

також. Відібрати в іншого на користь себе – стара добра соціалістична забаганка. Плюс, рагулям не надто притаманна емпатія, а схильність до насилля виховується з дитинства. Щоб осягнути глибину проблеми, звернемося до статистики. 18 липня 2020 року поважне видання «Кореспондент» розмістило статтю з промовистою назвою «Україна лідирує за рівнем злочинності в Європі». У ній йдеться про те, що «Україна знаходиться на першому місці в списку за рівнем злочинності в Європі. У загальносвітовому «антирейтингу» Україна розмістилася на 47 позиції, повідомляє сервіс Numbeo. Аналітики прорахували індекс злочинності в різних державах. Серед країн Європи Україна перша з показником 48,84. Також в трійці перших Швеція (47,43) і Франція (47,37). Далі йдуть Молдова, Ірландія, Бельгія, Об'єднане Королівство, Італія, Боснія і Герцоговина, Чорногорія. За даними фахівців Numbeo, серед країн світу Україна посіла 47 місце. Перед Україною в світовому списку Марокко (48,97) і Іран (48,91). Після України з меншим рівнем злочинності йде Гана (48,64) і Ірак (48,00)». І це при тому, що в Іраку після американського вторгнення 2003 року фактично йде громадянська війна, постійно здійснюються теракти. Щодо інших європейських країн (заможних), то високий рівень злочинності у Швеції та Франції пояснюється великим відсотком емігрантського мусульманського елемента. В Україні ж злочини вчиняють «свої», або «корінні». І ця тенденція не йде на спад, а лише погіршується завдяки економічній стагнації та, відповідно, зростанню безробіття. Боротися зі злочинністю лише силовими методами (що у нас відбувається вкрай мляво) беззмисовно, оскільки варто боротися не з наслідками, а економічними причинами, котрі і зумовлюють протиправні дії.

Маються на увазі майнові злочини, діяльність організованих злочинних груп, афери та ін. Злочини, вчинені на побутовому і сексуальному ґрунті – це вже парафія культурно - духовних причин. І останні також активізуються серед рагульського елемента. Виховання, розпочате з родини, продовжуючи дитячим садком, школою, коледжем та університетом, поєднане зі здоровою атмосферою у суспільстві і державі – це банальний, але дієвий рецепт якісного зменшення деструктивних явищ. І це робота на десятиліття вперед.

Рагулізація периферії – об’єктивний та незворотній процес, покликаний урбанізацією. Однак, його можна стримати, звести до допустимих граней. Ці грані формуються завдяки якісній економічній політиці, створенні умов для ведення малого бізнесу, боротьбою з корупцією, притомною та відповідальною роботою органів місцевого самоврядування і, головне, бажанням кожного українця стати кращим, зробити своє середовище гармонійним і прогресивним. Поки що на периферії цього бажає замала кількість людей. Маю надію, що з роками їх стане набагато більше і слово рагуль практично зникне з використання, як і його зміст.

Епілог. Де зйдуться шляхи

Ідея цієї книги виникла декілька років тому. Писати її я почав навесні 2020 року. Завершив у листопаді того ж року. Ідея і сенс не віддавала «науковою новизною», проте виявилася важкою для написання. Говорити правду – завжди важко, особливо коли майже всі прагнуть солодкої брехні. Від 1991 року наші історики, політологи, публіцисти гіперболізовано ідеалізували нас – українців. А всі наші недоліки або не помічали, або звалювали вину на «треті сили».

У цій книзі я просто спробував дивитися правді в очі, не покривати наші ментальні «мінуси», а показати їх у всій своїй деструктивній красі. З якою метою? Простою як стіна: якщо не визнавати існування проблеми – її неможливо вирішити; якщо визнавати існування проблеми – це перший крок до її подолання. Всі ми хочемо стати кращими, зробити кращим наше суспільство і країну. Та ми перебуваємо у полоні ілюзій. З приводу нашого минулого і сучасного. Хтось відсторонюється, будує уявні стіни власного мікросвіту; інші емігрують; треті приймають «правила гри» у чинному соціумі й стають паразитами на тілі власної країни (корупція, кумівство, надмірний егоїзм); четверті наповнюються ненавистю до України, не змінюючи її на краще.

Українська екзистенція – дзеркальне відображення української ментальності. Для кращого майбутнього нам варто позбутися патерналізму, менше вимагати від держави і самостійно досягати успіхів. Наш історичний розвиток був складним і забувати про це – неправильно. Історія має слугувати у якості соціальної пам'яті, але не бути приводом для протистоянь нині й у майбутньому. Незалежність дійсно впала нам на голову, ми її не вистраждали, але російська агресія від 2014 року акумулювала процес творення політичної нації, котрий триває і триватиме надалі. Нам варто визнати замкнене коло декадансу, у котрому ми живемо: ми зажурені і через ментальність проектуємо зажуреність у реальність – екзистенцію. Остання проектує зажуреність назад у ментальність. Це варто визнавати і поборювати у собі.

Феномени наших президентів, розглянуті у цій книзі, слугують прикладами не стільки окремих політичних діячів, скільки нашої ментальності. Кожен наш президент, яким би він не був, є нашим відображенням, оскільки ми самі визнавали умовно - кращого з нас, надаючи повноваження керувати долею країни. І ці президенти – наші відображення – головували над нами відповідно до українських ментальних установок. Вони – це те, що з нами не могло не статися. Будь-які фантазування на тему «а от якби президентом став не він, а...» є фантастичною балаканиною. Президентами ставали ті, кого ми, як народ, визнали своїми лідерами, своїми відображеннями.

Наші «революції» – «помаранчева» та «гідності» – не змінили суті суспільства, бо ментальність не зміниш штучним способом. Вона еволюціонує десятками і сотнями років. Косметичні зміни можливі і вони дійсно є, але українці не змінилися і не могли стати «іншим» народом. Тому, обидві «революції» провалилися у довгостроковій перспективі. Тому, їх назви доводиться брати у лапки. Анексія Криму Росією, війна на Донбасі активно вплинули на психологію українців, призвели до пробудження національного духу, але вже скоро викликали втому. Головне – не давати їй стати буденністю. Від цього залежить і майбутнє окупованих територій, і безпека України у перспективі. Той, хто мириться з несправедливістю – отримає у стократ більше несправедливості надалі. Цю думку не зайве повторити.

Українці обожнюють взаємні чвари. Різниця у політичних поглядах – прекрасна ілюстрація. «Порохоботи», «юлеботи», «зебіли» – всі ці негативні ярлики складають основу політичного діалогу. Вірніше, його відсутності. Ненависть до опонентів, інколи з відверто тактичних питань, часто перевищує ненависть до реальних ворогів України, котрі окупували частину нашої території. І це абсурдно. Прагнення конструктиву, діалогу та взаємоповаги, поділ українців на «порядних» та «непорядних» – хоч і примітивний, але єдиний дієвий рецепт. Український націоналізм, якби від відповідав ХХІ сторіччю, міг би зіграти позитивну роль у розвитку екзистенції українців, проте нинішні націоналісти безнадійно відстали від часу, перетворившись на своєрідну секту. Замість своєї

шовіністичної ненависті, родом з першої половини ХХ ст., варто було б змістити акценти на об'єднанні заради світлого майбутнього країни. Та цього вони не бачать.

Українська екзистенція піддається масованому впливові глобалізації з її інструментом – масовою культурою. Ми змінюємося, переживаємо кінець патріархального традиціоналізму. Тут є як позитивні, так і негативні аспекти. Наша країна вкрай відстала (в економіці, політиці, культурі), тому глобалізаційний вплив йде до нас з запізненням. І це варто використати у позитивному ключі: обрати найкраще з плодів Західної цивілізації, відмовившись «ставати на граблі».

Завдяки неоднорідному історичному розвитку, перебуванню нашої території у складі різних держав – у нас сформувалися різні ідентичності. Я розподілив її за двома підходами: 1) «галицька», центральноросійська, південна, ідентичність Донбасу; 2) українська ідентичність, російська ідентичність. Який підхід не брався б за основу – ми маємо не йти на конфронтацію, визнати і сприйняти свою багатоманітність. Іншого не дано, якщо ми уявляємо Україну як спільний дім, а не намагаємося «розділити майно» і розірвати країну.

Пофігізм – наша ментальна риса, котра активно перетворює екзистенцію. Тому ми живемо так, як живемо. Він є поєднанням індивідуалізму і анархізму. Провокує гіперболізований егоїзм. Здолати його швидко неможливо. Його не скасувати указом, або законом. Він є частиною нашого ества. Але, почати боротьбу з ним у власній свідомості, власному бутті – добра справа, котра принесе свої плоди у майбутньому.

Українці завжди чекають на сильного лідера, «гетьмана», котрий вирішить всі проблеми, тоді як самі українці будуть лежати на дивані у рукоплескати його величчям діянням. Звична казка з тим самим присмаком патерналізму. У реальності, коли такий перспективний гетьман заявляється – ті ж самі українці починають боротися проти нього. Візьмемо будь-якого національного лідера за останні 100 років. Винятків з правила нема. І це порочне коло можна розірвати лише шляхом особистісного зростання, підтримки ідей, а не особистостей. Варто

толерувати у самому собі індивідуалізм, але не егоїстичний, а солідарний. Ще одна добра справа на майбутні десятиліття.

Перед українцями стоїть проблема, котру я визначив як рагулізацію периферії. Наші села, містечка, невеликі міста деградують у культурно - моральному аспекті. Цей процес хоч і не зупинити, але точно варто стримати. Рецептів два: 1) класичний – покращувати соціально - економічну ситуацію, надавати сприятливі умови для розвитку бізнесу, забезпечувати якісний рівень роботи органів місцевого самоврядування, боротися з корупцією; 2) некласичний – активне прагнення кожного з нас стати кращою версією себе, зробити своє середовище гармонійним і прогресивним. Інших рецептів немає.

Політичне прогнозування – невдячна справа. Жоден фахівець не спрогнозував «Арабську весну» 2011 року. А подія була надзвичайно важливою у всесвітньо - історичній площині. Не буду і я займатися футуристикою щодо нашого майбутнього. Моделювання сценаріїв розвитку – трохи менша футуристика, бо хоча б дає своїм авторам можливості для маневру. Український науковець К. Галушко¹ свого часу виклав три сценарії розвитку України: 1) реалістичний (інерційний): повільна стагнація; 2) песимістичний: колапс і розпад; 3) оптимістичний: євроатлантична фантазія. Перший сценарій ми переживаємо всі роки незалежності. Другий ледь не відбувся у 2014 році. Третій мляво намагаємося реалізувати від початку каденції президента В. Ющенка – з 2005 року. Але, є одне але, котре не піддається будь - яким сценаріям.

Ми живемо так, як цього прагнемо. Ми самі є творцями себе і всього, що нас оточує. Стагнація і позитивний розвиток, кризи – це ознаки нашого життя. Не змінюється лише те, що мертво. І треба не надіятись за рік - два перетворити Україну на Німеччину. Бо ми не німці. Варто спокійно визнати: наша ментальність зробила нашу екзистенцію такою, якою вона є. Ми жили, живемо і будемо жити у ній. Без радикальних змін, без моментальної реалізації казок на кшталт комунізму, чи заможного бюргерського життя «як у Євросоюзі».

---

¹ Галушко К. Украинский национализм: ликбез для русских, или кто и зачем придумал Украину. – Киев: Темпора, 2010. – 632 с.

Починати треба з самовдосконалення на особистісному рівні. Далі – рівень родини, друзів, колег по роботі, знайомих. І далі, і далі. Не миритися з несправедливістю, протидіяти їй. Намагатися жити чесно і відверто. Не йти на компроміси з совістю. Прості істини тому і прості, що вони істинні.

Нічого відразу не зміниться. Ця справа потребує десятиліть. Як і наша ментальна еволюція, котра перетворить екзистенцію. На краще? На гірше? Так, як забажаємо ми – українці.

Додатки

Додаток 1

ДЕСЯТЬ КРОКІВ НАЗУСТРІЧ ЛЮДЯМ

Передвиборча програма кандидата на пост президента України Віктора Ющенка

1. СТВОРИТИ П'ЯТЬ МІЛЬЙОНІВ НОВИХ РОБОЧИХ МІСЦЬ.

Для цього:

- Створення нових робочих місць з гідною зарплатою визначити критерієм оцінки діяльності влади на всіх рівнях.
- Спрямувати економічну політику на розвиток внутрішнього ринку.
- Запровадити систему державного замовлення і громадських робіт для створення нових робочих місць.
- Гарантувати робоче місце кожному, хто отримав професію за державним замовленням.
- Зняти всі перешкоди для тих, хто хоче відкрити власну справу, сприяти їх власній ініціативі.
- Зменшити ставки кредитування. Забезпечити гарантований доступ до кредитів для малого і середнього бізнесу.
- Сприяти розвитку високотехнологічних галузей – для виходу України на міжнародні ринки праці.
- Залучити в економіку України інвестицій у 10 разів більше, ніж сьогодні – це нові робочі місця, нові технології.

2. ЗАБЕЗПЕЧИТИ ПРІОРИТЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ.

Для цього:

- Збільшити мінімальну пенсію – вона буде більшою за прожитковий мінімум. Ліквідувати "зрівнялівку" та дискримінацію у пенсійному забезпеченні.
- Протягом року повернути людям борги із зарплати.
- Відновити зруйновану систему охорони здоров'я – в кожному місті та селі. Забезпечити кожному громадянину гарантований перелік безоплатних медичних послуг.
- Гарантувати пріоритетне оздоровлення ветеранів війни і праці, які віддали свої кращі роки служінню державі – це наш святий обов'язок.
- Створити умови для повноцінного суспільного життя інвалідам.
- Відновити повагу у суспільстві до Вчителя; гарантувати освітянам зарплату, не нижчу середньої по промисловості.
- Кожна дитина, незалежно від майнового стану батьків, зможе отримати якісну освіту.
- Забезпечити пріоритетне право отримання вищої освіти за бюджетні кошти дітям із малозабезпечених сімей.
- Поновити 10–річний термін навчання у середній школі з 5–бальною системою оцінки знань.
- Замість будівництва нових урядових споруд і купівлі дорогих авто для чиновників – будувати соціальне житло для малозабезпечених громадян.

3. ЗБІЛЬШИТИ БЮДЖЕТ – ЗМЕНШЕННЯМ ПОДАТКІВ.

Для цього:

- Зменшити податки. Коли вони будуть справедливими, їх сплачуватимуть усі, – тіньова економіка вийде на світло і поповнить бюджет.
- Щорічно зменшувати оподаткування фонду зарплати – через п'ять років він не перевищуватиме 20%.
- Спростити процедури сплати податків, зробити їх прозорими.
- Відокремити бізнес від влади, захистити підприємців від поборів. Припинити практику використання правоохоронних органів для здійснення тиску на підприємства.

– Очистити податкові органи від корумпованих чиновників, підвищити зарплату чесним професіоналам. Вони збиратимуть податки в повному обсязі і виключно на основі закону. Ліквідувати податкову міліцію – в цьому каральному органі не буде потреби.

– Змусити олігархів справно сплачувати всі податки. Я проти нового перерозподілу власності, але олігархи заплатять справжню ціну за підприємства, що "прихватуються" за безцінь – мільярди гривень підуть на виплату заощаджень пограбованих громадян.

4. ЗМУСИТИ ВЛАДУ ПРАЦЮВАТИ ДЛЯ ЛЮДЕЙ, ПОВЕСТИ РІШУЧУ БОРОТЬБУ З КОРУПЦІЄЮ.

Для цього:

– Звільнити з посад казнокрадів і хабарників у структурах виконавчої влади, натомість призначити чесних і порядних професіоналів.

– Скоротити непотрібні управлінські структури, зменшити чисельність армії чиновників. Решті – забезпечити належні умови роботи і гідну зарплату. Дешевий чиновник надто дорого обходиться народу. Кожен чиновник підпише "Кодекс честі державного службовця" – і неухильно його дотримуватиметься.

– Чітко визначити функції оновлених владних структур. Держава не втручатиметься у життя людей там, де вони без неї впораються набагато краще.

– Звільнити суддів, які заплямували себе корупцією і замовними рішеннями в інтересах олігархів. Суди відновлять почуття справедливості у суспільстві – вони не каратимуть, а захищатимуть права громадян.

– Провести справжню політичну реформу – кожен відчує, що влада працює для громадян, і працює ефективно. Зміни до Конституції будуть прийняті прозоро і законно – і запроваджені у 2006р., після обрання нової Верховної Ради на вільних і чесних виборах.

– Розширити права і зміцнити фінансову базу для ефективного самоврядування – на рівні міст, селищ, сіл. Більше коштів спрямуємо у регіони і до територіальних громад – на фінансування найважливіших потреб людей.

5. СТВОРИТИ БЕЗПЕЧНІ УМОВИ ДЛЯ ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ.

Для цього:

- Змінити пріоритети правоохоронців – головним у їх діяльності буде не безпека можновладців, а безпека кожного громадянина.
- Очистити правоохоронні органи від корупціонерів, на керівні посади призначити чесних, високопрофесійних офіцерів, надати їм належну політичну і матеріальну підтримку. Розгорнути рішучу боротьбу з криміналітетом і організованою злочинністю.
- Підвищити рівень захисту населення від природних і техногенних аварій і катастроф. Послідовно вирішувати нагальні проблеми чорнобильців. Я гарантую, що інформація про екологічний стан довкілля буде повністю відкритою для громадян.

6. ЗАХИСТИТИ ЦІННІСТЬ СІМ'Ї, ПОВАГУ ДО БАТЬКІВ І ПРАВА ДІТЕЙ.

Для цього:

- Зламати тенденцію скорочення чисельності населення України.
- Збільшити мінімум у 10 разів грошову допомогу матері при народженні дитини. Відмова матері від професійної діяльності на користь виховання дитини має знайти належне визнання у суспільстві.
- Гарантувати якісну і безкоштовну медичну допомогу жінкам при народженні дитини.
- Створити умови, щоб саме сім'я, а не виховні заклади, стала гармонійним середовищем для виховання дітей.
- Надавати державну підтримку тим, хто виховує дітей, або доглядає людей похилого віку.
- Відновити мережу державних і комунальних дитячих садків і ясел, насамперед – на селі. Заборонити продаж дошкільних закладів.
- Створити умови, щоб батьки виховували дітей і мали гідний заробіток не на чужині, а у себе вдома.

- Кредити для будівництва або купівлі житла будуть доступні кожній молодій сім'ї – як у місті, так і на селі.
- Ліквідувати дитячу безпритульність. Забезпечити пріоритетний розвиток дитячих будинків сімейного типу.
- Забезпечити безкоштовно дітей–інвалідів ліками, медичними засобами, спеціальним харчуванням, оздоровленням; створити їм умови для повноцінного життя у суспільстві.
- Впровадити інститут сімейних лікарів.
- Забезпечити неухильне дотримання законів, що забороняють пропаганду аморальності і насильства, – свідомість дітей буде захищена від руйнівного впливу.

7. СПРИЯТИ ДУХОВНОСТІ, ЗМІЦНЕННЮ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ.

Для цього:

- Створити умови для розвитку особистості, високого рівня освіти і культури громадян.
- Сприяти єдності народу України, орієнтації суспільства і держави на загальнолюдські цінності – свободу, демократію, міжнаціональну і міжконфесійну злагоду, взаємну повагу і толерантність, справедливість і добро.
- Підтримувати ініціативи громадян, їх активну участь у вирішенні державних проблем. В оновленій Україні стане нормою свобода слова, активна діяльність громадських організацій, політичної опозиції – як запорука державної політики в інтересах народу.

8. СПРИЯТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА.

Для цього:

- Зупинити спекулятивні махінації навколо продажу землі – земля буде власністю тих, хто її обробляє.
- Збільшити вдвічі продуктивність сільського господарства, кардинально підвищити рівень доходів селян.

- Зробити фінансові ресурси доступними селянам, а не чиновникам і посередникам. Гарантувати справедливі закупівельні ціни на сільгосппродукцію.
- Підняти рівень доходів селян до середнього по країні.
- Збудувати сучасну транспортну інфраструктуру, завершити газифікацію, налагодити телефонний зв'язок, відновити роботу шкіл, клубів, фельдшерсько– акушерських пунктів – у кожному селі. Молодь матиме змогу реалізувати свої здібності і не покидатиме села.

9. ПІДВИЩИТИ БОЄЗДАТНІСТЬ АРМІЇ, ПОВАГУ ДО ЛЮДЕЙ У ПОГОНАХ.

Для цього:

- Мобілізувати ресурси для створення в Україні боєздатної армії, розвитку оборонних технологій.
- Скоротити термін строкової військової служби до 12 місяців невідкладно – вже з весняного призову 2005р.
- Скасувати призов на військову службу і забезпечити комплектування професійної армії за контрактом – починаючи з 2010р.
- Забезпечити військовослужбовців житлом. Гарантувати кожному військовому при звільненні в запас пристойне житло і соціальні гарантії.

10. ПРОВОДИТИ ЗОВНІШНЮ ПОЛІТИКУ В ІНТЕРЕСАХ НАРОДУ УКРАЇНИ.

- Зовнішня політика України буде чесною, прозорою і послідовною, економічно вигідною.
- Ми будемо оцінювати її успіхи не за кількістю візитів, заяв і декларацій. Головне для нас – це обсяги залучених в Україну інвестицій, просування вітчизняних товарів на міжнародні ринки, захист прав громадян України за кордоном.
- Відносини з Росією будуть взаємовигідними, дружніми і стабільними.
- Наші партнери, як на Сході, так і на Заході побачать іншу Україну – міцну, надійну, яка дотримується зобов'язань і водночас здатна захистити свої національні інтереси.

Додаток 2

Передвиборча програма кандидата на пост президента України Віктора Януковича

БЕЗДАРНА І НЕПРОФЕСІЙНА ВЛАДА ДОВЕЛА КРАЇНУ ДО РУЇНИ

Сьогодні Україна знаходиться на порозі нових випробувань, у вирі масштабних світових викликів, які потребують максимальної концентрації наших спільних зусиль, консолідації всього суспільства.

Вкрай складні реалії вимагають від вищого керівництва країни оперативного та ефективного реагування, виважених, скоординованих дій, спрямованих на подолання кризових явищ.

КОЖНОМУ ЗРОЗУМІЛО, ЩО СЬОГОДНІШНІ КЕРІВНИКИ КРАЇНИ НЕ СПРОМОЖНІ ВИКОНАТИ ЦЕ ВІДПОВІДАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ, використати надані їм повноваження на користь держави та людини. У запалі взаємних сварок та звинувачень ВОНИ ЗАБУЛИ ПРО ДЕРЖАВУ, ДОВЕЛИ КРАЇНУ ДО БАНКРУТСТВА, ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ РУЇНИ, принесли в жертву своїм особистим амбіціям майбутнє України, добробут її громадян.

ЗМІНА ВЛАДИ – ПЕРШИЙ КРОК НА ШЛЯХУ ДО ОНОВЛЕНОЇ КРАЇНИ

Вірю в те, що народ України дасть свою категоричну оцінку всій помаранчевій владі, цим бездарним політиканам, через вибори **ОЧИСТИТЬ УКРАЇНСЬКУ ВЛАДУ ВІД ПОПУЛІСТІВ, ПОЛІТИЧНИХ АВАНТЮРИСТІВ ТА КОРУПЦІОНЕРІВ.**

Впевнений, що у цей складний час народ України довірить мені відповідальну справу подолання катастрофічних наслідків їх злочинного правління. Я готовий використати свій багаторічний досвід та знання на благо людей і країни.

За роки своєї роботи на різних посадах, під час перебування при владі й в опозиції я сформував монолітну та відповідальну команду однодумців, команду висококласних фахівців, які без зайвої політичної метушні та гучних заяв досягають поставлених цілей, отримують позитивний результат.

Я І МОЯ КОМАНДА НЕ ВИТРАЧАЄМО ЧАС НА ПУСТОПОРОЖНІ РОЗМОВИ ТА САМОВИХВАЛЯННЯ. ЗДАВНА ЗВИКЛИ ПЕРЕКОНУВАТИ У СВОЇЙ ПРАВОТІ НЕ СОЛОДКИМИ ОБІЦЯНКАМИ, А РЕАЛЬНИМИ РЕЗУЛЬТАТАМИ.

РЕФОРМИ – ШЛЯХ ДО СВІТОВОГО ВИЗНАННЯ

Після рішучого подолання наслідків кризи, спричиненої непрофесіоналізмом помаранчевої влади, буде створено необхідні умови для системного оновлення суспільних відносин, підвищення дієвості державної влади, забезпечення прогресивного розвитку держави, гідного рівня життя її громадян.

Мої програмні положення передбачають проведення СИСТЕМНИХ РЕФОРМ, кардинальних змін у житті суспільства, які будуть уособлювати наші спільні кроки до світового визнання.

1. СИЛЬНА ЕКОНОМІКА – УСПІШНА КРАЇНА

УКРАЇНА ПОВИННА ЗА 10 РОКІВ УВІЙТИ ДО 20 НАЙБІЛЬШ ЕКОНОМІЧНО РОЗВИНЕНИХ КРАЇН СВІТУ (G 20).

Стрижневим питанням динамічних перетворень стане застосування вже апробованої нами дієвої ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ. Національна економіка потребує масштабного залучення нових ідей, сучасних технологій та достатніх фінансових ресурсів. Першочерговим завданням найближчих років є масштабна модернізація національного виробництва,

впровадження енергозбереження, зростання продуктивності праці, зміцнення конкурентних позицій вітчизняного виробника на зовнішніх товарних ринках.

Починаючи з 2010 року, гарантую щорічне зростання ВВП, збільшення частки інноваційно активних підприємств, збільшення прямих іноземних інвестицій в Україну до 50 млрд. дол. США у 2014 році.

Стійке економічне зростання сприятиме підвищенню рівня зайнятості населення, зростанню заробітної плати, забезпеченню цінової та валютно-курсової стабільності. Узгоджена державна антиінфляційна політика дозволить забезпечити значне зниження темпів інфляції, починаючи з 2010 року. Забезпечу пріоритетність стимулювання підприємств малого і середнього бізнесу шляхом надання доступу до кредитних ресурсів, зменшення податкового навантаження, у тому числі значне зниження податкових платежів для підприємств, які створюють нові робочі місця. Малий та середній бізнес потребують не лише уваги, а й захисту з боку держави.

Доб'юся прийняття нового Податкового кодексу, зроблю Україну найбільш інвестиційно привабливою у Східній Європі:

- податкові канікули для малого бізнесу на 5 років;
- зниження ПДВ до 17% з 2011 року;
- зниження податку на прибуток до 19% з 2011 року, з наступним щорічним зниженням на 1% до 16%.

Забезпечу реалізацію національної програми відродження українського села:

- юридичну гарантію захисту земельних паїв;
- своєчасну виплату державних дотацій вітчизняним сільгоспвиробникам;
- компенсацію процентів за кредитами інвесторам сільгосппроектів.

Створю пільгові умови для залучення інвестицій у розвиток соціальної інфраструктури сільської місцевості, газифікацію сільських населених пунктів, будівництво автошляхів, медичних і освітніх закладів – забезпечу високий рівень соціальних стандартів для кожного громадянина України незалежно від його місця проживання.

Динамічний розвиток економіки, збільшення надходжень до Державного бюджету України нададуть необхідні ресурсні можливості для запровадження ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ, якісного піднесення життєвого рівня громадян України.

2. ВІД СОЦІАЛЬНОЇ НЕЗАХИЩЕНОСТІ – ДО ДЕРЖАВНИХ ГАРАНТІЙ!

Держава повинна стати надійним гарантом гідного рівня життя своїх громадян.

Я і моя команда наповнимо реальним змістом проголошений у Конституції України фундаментальний принцип визнання людини найвищою соціальною цінністю, пріоритетності її конституційних прав, свобод і законних інтересів.

Запроваджу принципово нову державну стратегію надання соціальних гарантій громадянам упродовж усього життя.

Забезпечу формування на законодавчому рівні та гарантування цінової стабільності і доступності для кожної людини:

- державного «антикризового» продовольчого кошика – переліку продуктів харчування, захищених державою від цінових коливань (хліб, овочі, олія, молочні продукти, цукор, круп'яні вироби);

- державного «антикризового» медичного кошика – переліку життєво важливих лікарських засобів та медичних послуг (якісна швидка медична допомога, життєво важливі медичні препарати).

2.1 Майбутнє народжується в родині

МОЯ МЕТА – П'ЯТДЕСЯТ МІЛЬЙОНІВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ВЖЕ У 2020 РОЦІ.

Кожна дитина повинна мати родину.

Гарантую системну і довгострокову підтримку української родини. Вже з 2011 року при народженні першої дитини українська родина отримає 25 тис. грн., другої – 50 тис. грн., третьої та кожної наступної дитини – по 100 тис. грн.

Гарантую щомісячні соціальні виплати на кожну дитину: при досягненні нею 3-річного віку і до 13 років родина отримуватиме щомісячно по 250 грн., а з 13 до 18 років – по 500 грн.

Кожній дитині – гарантоване місце у дитячому садку.

Кардинальна зміна ЯКОСТІ ТА ТРИВАЛОСТІ ЖИТТЯ, всієї демографічної ситуації надасть можливість відновити людський потенціал країни.

Трудові мігранти зможуть повернутися до своїх родин.

2.2 Освіта – гідна інвестиція в майбутнє!

На законодавчому рівні гарантую збільшення кількості бюджетних місць у державних вищих навчальних закладах до 75 %. Створю належні умови для нарощування освітнього потенціалу України, забезпечення широкого доступу талановитої молоді до нових знань незалежно від місця проживання, майнового стану та фінансових можливостей батьків.

Протягом 10 років принаймні 3 українські університети повинні увійти до світового рейтингу 500 найкращих вищих навчальних закладів.

Насамперед буде забезпечено:

- відмову від системи обов'язкового зовнішнього оцінювання для вступу до вищих навчальних закладів;

- надання можливості випускникам, які закінчили школу до 2009 року, вступати до ВНЗ за шкільними атестатами;

- зменшення показника наповнюваності шкільних класів, що збереже 2000 сільських шкіл.

2.3 Доступне житло

Серед пріоритетних напрямків моєї діяльності - збільшення житлового фонду України, **ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН ДОСТУПНИМ ЖИТЛОМ.**

Створю умови для відродження іпотечного кредитування з фіксованою ставкою не більше 7 % на рік.

Держава повинна сформувати потужне замовлення на будівництво соціального житла. За 10 років буде збудовано 1 млн. квартир для молоді, працівників бюджетної сфери, малозабезпечених сімей, людей з обмеженими фізичними можливостями.

2.4 Державна пенсія: гарантоване повноцінне життя

Гарантую:

- встановлення мінімальних розмірів пенсій, які забезпечуватимуть базові потреби кожної людини: житло, їжа, лікування;
- підвищення соціальних стандартів для задоволення культурних потреб і можливості придбання товарів довгострокового споживання;
- створення умов для повноцінного відпочинку і туризму;
- захист прав працюючих пенсіонерів;
- відміну пільг при нарахуванні пенсій для високопосадовців.

3. ЗДОРОВ'Я ЛЮДЕЙ – ВПЕВНЕНЕ МАЙБУТНЄ

Забезпечу поетапне збільшення обсягів бюджетного фінансування системи охорони здоров'я до загальноєвропейського рівня (10% ВВП).

Раз і назавжди викореню започатковану владою ганебну практику поборів з хворих за отримання медичних послуг.

Посилю державний контроль за якістю медичних послуг та препаратів. Захищу громадян від цінових стрибків на ринку лікарських засобів. Гарантую якісну безкоштовну екстрену медичну допомогу. Інститут сімейного лікаря стане основою сучасної системи медичної допомоги.

4. ВІД ВЛАДИ ЧИНОВНИКІВ - ДО ВЛАДИ НАРОДУ!

Місцеве самоврядування повинно стати надійним та міцним фундаментом народовладдя. Принципово важливе розширення повноважень місцевих рад, максимальне усунення бюрократичного апарату від вирішення питань розвитку територіальних громад. Виступаю за децентралізацію влади, реформування міжбюджетних відносин на користь місцевого самоврядування.

5. ДВІ МОВИ – ОДНА КРАЇНА!

Прагну реального утвердження в Україні європейських стандартів демократії, неухильного забезпечення прав і свобод людини. Виступаю за надання російській мові статусу другої державної. Я - послідовний прихильник цивілізованого вирішення цього питання, здійснення збалансованої державної мовної політики, яка адекватно реагує на мовні потреби суспільства, відповідає загальновизнаним нормам міжнародного права, Європейській хартії регіональних мов або мов меншин.

6. СУЧАСНА АРМІЯ - БЕЗПЕКА КРАЇНИ

Гарантую перехід на контрактну армію з 2011 року.

Забезпечу переозброєння армії сучасними видами озброєння, використовуючи вітчизняні розробки, високі технології і виробничі потужності оборонного комплексу країни.

Українська бронетехніка, військово-транспортна авіація, ракетні комплекси забезпечать високу боєготовність збройних сил.

В першочерговому порядку будуть забезпечені житлом безквартирні офіцери. Запроваджу порядок отримання молодими офіцерами житла протягом першого року служби.

7. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА: ВІДКРИТІСТЬ І ДОБРОСУСІДСТВО

Головним завданням національної зовнішньої політики вважаю збереження позаблокового статусу України.

Враховуючи сучасні геополітичні реалії, переконаний у тому, що позаблоковий статус України є ключовим елементом національної безпеки, гарантом піднесення її міжнародного впливу і авторитету. Відновлю дружні та взаємовигідні відносини з Російською Федерацією, країнами СНД, забезпечу стратегічне партнерство зі США, ЄС, країнами „великої двадцятки”.

* * *

Забезпечу вдосконалення механізмів державної влади, зміцнення засад парламентаризму і демократії, реформування системи правосуддя. Продовжу рішучу боротьбу з корупцією та тіньовою економічною діяльністю. Прагнучи до суспільного прогресу, й надалі захищатиму конституційне право громадян на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

УКРАЇНА ПОСЯДЕ ГІДНЕ МІСЦЕ У СВІТОВОМУ СПІВТОВАРИСТВІ.
ОБ'ЄДНАВШИ НАШІ СПІЛЬНІ ЗУСИЛЛЯ, МИ ПОБУДУЄМО НОВУ -
УСПІШНУ ТА ЗАМОЖНУ УКРАЇНУ! УКРАЇНУ ДЛЯ ЛЮДИНИ, УКРАЇНУ
ДЛЯ ЛЮДЕЙ!

Додаток 3

Віктор Янукович як гуморист ¹

1. У власноруч заповненій анкеті, яка подавалася до Центральної виборчої комісії у 2004 році, Віктор Янукович допустив 12 помилок. Найбільш яскравою було написання вченого звання кандидата в президенти – «проффесор». Це стало його своєрідним прізвиськом, оскільки професор, котрий пише власне звання з помилками – це щось унікальне. Також він написав побажання до книги почесних гостей Ради Європи у Страсбурзі з двома помилками: «премьєр - міністр» та «Європа»;

2. Під час поїдки регіонами один студент кинув у Януковича яйце. Проте, сам Віктор Федорович не подивився на жовток, що стікав з піджака. Натомість, він доторкнувся до цього місця рукою і одразу втратив свідомість. Очевидно, що Янукович смертельно злякався, подумавши, що це щось вологе, що стікало з нього – власна кров. Охорона одразу вкинула його до автобуса. Пізніше Янукович дав інтерв'ю з лікарні (!), де заявив, що «націоналізм – це хвороба». Піар - команда Януковича спочатку мала намір виставити це як замах на життя, проте відео з яйцем розповсюдилось і стало приводом до насмішок над Януковичем. Наприкінці 2004 р. навіть почала виходити гумористична передача «Веселі яйця», котра активно троліла Януковича в інтересах Ющенка;

3. На одному з виступів він назвав поетесу Анну Ахматову – «Анною Ахметовою», оскільки прізвище першої було подібним до головного спонсора Януковича – Ріната Ахметова. Іншого разу він назвав письменника Ісаака Бабеля – «Бабелем» (мабуть, згадавши з молодих років ім'я німецького лівого політика Августа Бебеля). Дісталось і письменнику Петру Гулаку - Артемовському, котрого Янукович охрестив «Гулаком - Артьомовським», сплутавши прізвище письменника з містом на Донбасі – Артемівськом (російською – «Артемовск», нині має назву Бахмут), або з однойменним заводом шампанських вин. І так

---

¹ Використано матеріали сайтів «Українська правда», «Gazeta.ua» та української «Вікіпедії».

пішло далі. Поета Павла Безпощадного Янукович назвав «Павлом Безсмертним». Німецького экс - президента Ріхарда фон Вайцзеккера він назвав «фон Вайцербергом». Президента Литви Далю Грібаускайте він охрестив «Гріскауте». Навіть плував свого спічрайтера Ганну Герман з Інною Богословською, яка була по батькові Германівна. Російський письменник А. Чехов у Януковича став «українським поетом». Ідиш та іврит для Януковича були не особливо відомими мовами, тому він називав їх «єврейською» ;

4. Намагання процитувати крилатий вислів Ф. Достоевського «Краса врятує світ» вийшла у Януковича сакраментально: «Я впевнений... Я не пам'ятаю, хто це сказав - що «завжди перемагає краса». Хто сказав ці слова?». Цитування І. Крилова теж не вдалося. Замість кота Васьки, вийшло: «Как говорят, пословица есть такая... Как? О! А Мишка слушает, да ест». Іван Франко давався легше, але не без біди: «Я пам'ятаю один з рядків Франка. Це був гімн... «Не пора, не пора». А слова там були такі – «Пора для України жить». Цей рядок дався йому з надзвичайними зусиллями, хоча в оригіналі «для України». Тай й на всіх таких заходах всі ці вірші і цитування були заздалегідь підготовленими командою Януковича. Варто було лише вивчити заздалегідь текст. Але, не виходило. З піснями було так само: «Я відповім дуже коротко. Я не знаю, як ця пісня називається, українською мовою співається «сам п'ю, сам гуляю, сам п'ю і сам лягаю». Насправді ж співається: «Сам п'ю, сам гуляю, сам стелюся, сам лягаю». І з цитатою культового радянського фільму «Місце зустрічі змінити не можна» не вийшло: «Я вспомнил фильм «Место встречи изменить нельзя». Слышали, как там? Как его? Высоцкий... Да, Жеглов. «Баранку от бублика вам, а не Шарапова». Побачивши здивування на очах присуьніх, він, все - таки, зміг згадати правильний варіант: «Дырку от бублика, а не Шарапова»;

5. Бували у Януковича і свої «крилаті вислови», щоправда дивні: «Я не за те, щоб ми, умовно кажучи, кидали когось за ґрати, там, де будуть ховатися і тікати від відповідальності. Безумовно, ми їх знайдемо, але вони повинні повернути державні кошти». Виступаючи з нагоди річниці перемоги у радянсько - німецькій війні 1941 – 1945 рр. Янукович виголосив, що Україна дасть гідну

відсіч усім, хто прагне «погрітися у кривавому багатті». 2011 року він дав своє визначення національної ідеї: «національна ідея – любити свою батьківщину, державу, землю, працювати, а не шльопати язиком». Інший перл: «Люди втратили страх і совість. Хто це організовує?». Звертаючи до міністрів: «Нам потрібно мати авангард – сильний і потужний, який повинен тягнути вперед прогрес». Про медицину з порушенням законів фізики: «Медицина – це та галузь, яка повинна йти попереду, як дим від паровоза». Анатомічне: «Ми регулярно беремо звіти губернаторів в Києві, але коли побачиш своїми руками, як кажуть, очима доторкнешся, за старою українською традицією. Це зовсім інше»;

6. Географічні огріхи також були масовими. Коментуючи питання визнання незалежності Абхазії та Південної Осетії, Віктор Федорович запропонував розглядати це питання у контексті Чорногорії. Тільки після підказки свого прес - секретаря Янукович виправився і сказав, що мав на увазі Косово. На засіданні міжурядової Комісії України і Словаччини Янукович переплутав саму Словаччину зі Словенією. 2011 року, після поїздки до Південної Америки, Янукович переплутав її з Північною Америкою. Відвідуючи місто Балаклея на Харківщині, Віктор Федорович переплутав його з кримським містом і звернувся до присутніх так: «Я думаю, що ви, багато представників сільських районів, які приїхали сюди в Балаклаву...». Придніпров'я у 2012 році переплутав з Придністров'ям. «Гельсінський заключний акт» 1975 року він назвав «Стокгольмським». Грецьку гору Афон він «переніс» до Палестини. Інколи, Янукович забував, де був раніше. Так, виступаючи в Одесі, він спробував це згадати: «Я сьогодні побував у трьох містах. У Ізмаїлі, і Білгород - Дністровському і... третє місто... я був у ньому перший раз... це... Нагадайте мені?!». Перебуваючи на Миколаївщині, він звернувся до прихильників: «Низький уклін Херсонщині!». Іншого разу, перебуваючи у Кіровоградській області, Янукович вважав, що знаходиться на Чернігівщині. На високому польоті фантазії Віктор Федорович заявляв, що на території України побував легендарний Геркулес – герой давньогрецьких міфів;

7. Обмовки у публічних виступах також тішили доморощених філологів. Так, виступаючи на телебаченні, Віктор Янукович запропонував: «Я хочу обратиться к избирателям Украины и очень коротко сделать такой короткий ракурс в историю», замість «екскурсу». Виступаючи 2011 року у Давосі перед великими представниками світового бізнесу, президент ніяк не міг вимовити звичайне слово «увімкніть». Вийшло так: «Цей слаган увікни...уві...увікн...увікни...вікніть для себе Україну – це слаган промо - кампанії нашої держави до Євро - 2012». Тоді ж він заявив інвесторам про привабливість України через наявність гарних жінок: «Для того щоб увікнути Україну, достатньо подивитися на неї власними очима, коли почнуть квітнути каштани в Києві. І у містах українських почнуть роздягатися жінки. Побачити цю красу – це чудово». З приводу футбольного чемпіонату Євро - 2012 він також заявив: «Зустрінемо гостинно, і гідно проведемо ці вибори». Львів'ян, котрі Януковича не дуже любляли, він хотів задобрити, назвавши «кращим генофондом країни», але випадково назвав «геноцидом». Делімітацію кордонів він називав «демілітацією». Виробників поїздів «Hyundai» плував з «Samsung». Вітчизняне підприємство «Турбоатом» з «Енергоатом». Смаколики круасани він називав «курасанами». Музичний інструмент вувузела також пережив трансформацію: «Висловлюючись футбольною термінологією, яка сьогодні актуальна, до останнього часу в Україні захоплювалися дудінням у вузелі, а не змістом самої гри». Звертаючись до колег він дуже довго не міг згадати, як українською буде «ялинка», тому назвав це дерево «йолка».

Будучи разом з президентом Росії Медведєвим, Янукович заявив, що «Ми на самому початку з Дмитром Анатолійовичем домовилися, що не будемо говорити про погане, а краще зробимо». Замість «дзвонити у всі дзвони» у Віктора Федоровича виходило «сурмити» (сурма є дещо іншим інструментом). Стосовно зовнішньої політики у 2012 році він порушив правила часу: «Щодо Митного союзу, я також відповідав на це питання неодноразово. Мене змушують про це говорити кожен день, цілодобово, не менше, ніж один раз на тиждень». Іншого разу, у 2012 році, Янукович заявив, що «...недарма я два роки не виїжджав

за кордон, м'яко кажучи», хоча за 2 роки президентства здійснив безліч закордонних поїздок. Звертаючись до ветеранів Другої світової війни: «Ви пройшли крізь пекло війни (*пауза*). З фашизмом до кінця виконували свій обов'язок перед батьківщиною». До членів РНБО: «...ми вважаємо взагалі, що територію нашої держави треба зробити небезпечною для життя наших громадян, а коли до нас поїдуть гості – тим паче». Взявши участь у саміті НАТО, Янукович заявив, що «президент України відвідає Україну» та посилить з нею співпрацю. Напередодні відкриття меморіалу загиблим українцям і полякам, Янукович вчергове збився та забув як вимовляти слово «тоталітаризм»: «Це дуже важливий крок для пам'яті і шани загиблих, встановлення правди злочинів тоталітаризму (*пауза*)... Гідного поваги його (*пауза*)... його жертв».

P.S. Це далеко не повний перелік невірних гумористичних творінь Віктора Януковича. Для повного знадобиться окрема книга, котра можливо колись і буде написана. Тут же було зібрано основні моменти, які викликали посмішку та бажання схопитися за голову у мільйонів українців. Вони по - справжньому дивувалися такому незвичайному політику, котрий чотири роки очолював українську державу.

Додаток 4

Жити по - новому!

Передвиборча програма кандидата на пост президента України Петра Порошенка

Євромайдан повстав, коли тодішня влада в останній момент відмовилася підписати угоду з ЄС, але то був лише привід. Причина ж у тому, що в народі урвався терпець. На площі й вулиці вийшли люди, які не хочуть і далі так жити, як жили досі. «Так жити не можна!», - сказали вони. Докорінних змін потребують як країна в цілому, так і кожний громадянин окремо. Але ми не зможемо змінити Україну, якщо не змінимося самі, не поміняємо свого ставлення до власного життя і до життя цілої держави. У тому, що країна в такій кризі - є частка відповідальності кожного. Настав час дати чітку відповідь, що значить для нас «жити по-новому»?

Жити вільно! Ми, українці, хочемо бути вільними. Тому, будь-які спроби поневолення, зовнішнього чи внутрішнього, отримують від нас гідну відсіч, що доведено Майданом та боротьбою проти російської агресії.

Свобода народу залежить від способу, у який він взаємодіє із владою. Слід створити дієві механізми громадського, правового і політичного контролю за діями влади. Елементом такого контролю є можливість для громадян отримати вичерпну інформацію про рішення державних органів та органів місцевого самоврядування. Такими ж відкритими мають бути кадрова політика і діяльність кожного чиновника і високопосадовця, його статки й доходи, витрати держслужбовців та їхніх сімей.

Для того, щоб все це забезпечити, потрібна низка змін у політичній системі. Мій план дій у цій сфері буде наступний. Стану гарантом збереження щойно відновленої парламентсько-президентської форми правління, за якої Уряд

формується коаліцією фракцій та депутатів. Не претендуватиму на повноваження більші, ніж ті, на які ви мене оберете.

Забезпечу повне перезавантаження влади. Докладу всіх зусиль у рамках своїх конституційних повноважень, щоб до кінця 2014 року відбулися дострокові парламентські вибори суто на пропорційній основі за відкритими списками.

Має відбутися децентралізація влади. Громади на місцях отримають більше прав і грошей на реалізацію повноважень. Виконавча влада в областях належатиме не призначеним згори «губернаторам», а виконкомам, сформованих облрадами, обраними людьми. При обов'язковому збереженні та зміцненні єдиного гуманітарного українського простору в мовно-культурній сфері, в освіті, в політиці історичної пам'яті обов'язково враховуватиметься специфіка кожного регіону. Але Україна залишиться при цьому унітарною, соборною державою.

Міських голів пропонуватиму обирати в два тури, щоб на ці посади потрапляли не випадкові люди, а ті, які мають підтримку більшості громади. У якості першочергового внесу до Верховної Ради закон про парламентську опозицію.

Структура власності ЗМІ стане прозорою, а конкурентне середовище в цій сфері – посилене. Створення суспільного телебачення є на порядку денному як невідкладне питання.

Окремо наголошую на неухильному дотриманні прав всіх національних меншин. Особливу увагу слід надавати захисту українців Криму та кримських татар як корінного народу Криму.

Жити вільно – значить і вільно користуватися рідною мовою. Керуватимуся статтею 10 Конституції, яка визначає українську мову як державну, але особливо наголошує на правах російської мови та гарантує вільний розвиток усіх мов. Вважаю за доцільне з метою забезпечення єдності української політичної нації зберегти існуючий статус-кво в мовному питанні.

Можливість вільно подорожувати до Європи дасть якнайшвидше запровадження безвізового режиму з ЄС протягом уже першого року мого президентства. До кінця ж терміну моїх повноважень розраховую добитися

необхідних політичних рішень з боку ЄС та розпочати переговори про повноцінне членство України в Європейському Союзі, щоб жити в «сім'ї вільній, новій». ЄС для нас не ціль, а інструмент, щоб змінити країну і запровадити в ній європейські стандарти.

Жити безбідно! Бідній людині важко бути вільною, тому що над нею постійно висить безвихідна потреба обміняти свободу на хліб насущний. Тому будувати демократію означає творити суспільство заможних людей.

Україна має все необхідне, щоб забезпечити добробут. Ми вміємо і хочемо жити власною працею, здатні бути творчими та інноваційними, вчимося не бути заздрісними і щиро радіти успіху сусіда чи колеги. Але ми втрачаємо можливості й досі пасемо задніх. Чому? Тому що на відміну від нас країни Центральної та Східної Європи будують економіку вільної конкуренції, нових ідей, ділової ініціативи, наполегливої праці і постійного самовдосконалення. В такій системі найрозумніші, найпрацьовитіші і найенергійніші не ховають свої гроші в подушку, а інвестують їх в нові бізнеси, даючи тим самим роботу і шанс на успіх тисячам і мільйонам своїх співвітчизників.

Керуючись заповітом «і чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь», ретельно вивчив і обов'язково використаю позитивні досягнення країн Балтії, Польщі, Чехії, Словенії, Словаччини, Грузії. Маю і власний досвід в економіці як господарник, який свого часу створив чимало робочих місць. Добре знаю, як примножити наше національне багатство та наповнити бюджет.

Усі політичні програми, які ви досі читали, були про манну небесну, але вона так і не випала. Звичайно, я за збільшення зарплат, пенсій і стипендій. За збереження і примноження всіх соціальних виплат, передбачених чинним законодавством, «дітям війни», «афганцям», «чорнобильцям», інвалідам, самотнім мамам, сиротам. Я за потужні грошові вливання в освіту. За доступність кваліфікованої медичної допомоги для всіх громадян. На все це витратимо гроші, щойно ми їх отримаємо, збудувавши нову економіку. І хоча управління економічними процесами належить до компетенції Уряду, Президент як гарант Конституції, прав і свобод зобов'язаний створити умови для вільної

інноваційної економіки та соціальної справедливості. Що для цього треба? Реформувати правоохоронну систему (суди, міліцію, СБУ, прокуратуру) – значить, створити передумови успішності всіх змін, в тому числі й в економіці. Тільки незалежний суд може забезпечити захист прав та свобод і недоторканість власності, що важливо для притоку в країну інвестицій. Антимонопольний комітет має стати ключовим економічним регулятором. Поле його діяльності – від забезпечення вільної конкуренції у великому бізнесі до гарантій малому підприємництву. Так само це стосується якості та вартості послуг в житлово-комунальній сфері, де теж орудує жахлива монополія. Зняти «корупційний податок» на економіку. Соціально відповідальний бізнес має платити податки до бюджету, а не хабарі окремим чиновникам. Кількість податків слід скоротити, ставки – зменшити, всі офшори - перекрити.

Ще на досить тривалий час зберегти систему спрощеного оподаткування для малого та середнього бізнесу. Створити свою справу, взяти відповідальність на себе – це теж жити по-новому.

Забезпечити доступ української продукції на світові ринки. Якнайшвидше підписати економічну частину Угоди з ЄС (про зону вільної торгівлі) та в стислі терміни реалізувати її положення, які по суті є цілісним планом економічних реформ в Україні. Аграрна галузь може стати точкою прориву для української економіки.

Жити чесно! В Україні мають восторжествувати принципи правової держави та справедливості. Ці принципи вимагають наявності прозорості і несуперечливої законодавчої бази, доступного, справедливого, неупередженого і змагального судочинства, невідворотності покарання за злочин, гарантій дотримання основних прав особи, обмеження втручання держави в приватне і громадське життя.

Пріоритетними завданнями на цьому шляху сьогодні є: Антикорупційна люстрація судових, правоохоронних, податкових і митних органів. Встановлення публічного контролю за призначенням і діяльністю суддів і створення системи

їхнього автономного функціонування, незалежного від законодавчої та виконавчої гілок влади.

Формування професійного корпусу державних службовців, їх соціальний захист та посилення відповідальності. Усвідомлення, що пропонувати та давати хабар так само аморально, як його вимагати та брати. Утвердження в якості свого роду національної ідеї нетерпимості до корупції.

Жити безпечно! Для того, щоб громадяни жили безпечно, новий Президент повинен боронити країну від зовнішньої агресії. Не допустити в суспільстві чвар і провокацій на ґрунті мови, ідеології, релігії. Захистити кожну родину, місто, вулицю від насильства.

Пріоритетом стануть політична та дипломатична боротьба за повернення тимчасово окупованого Криму, збереження територіальної цілісності України, для чого глава держави повинен чути голос кожного регіону нашої соборної країни.

Уроки останніх місяців свідчать: Україна сама мусить забезпечити свою оборону. Планую істотно, в разі і порядки, збільшення витрат на відновлення, модернізацію та посилення Збройних Сил та інших структур, від яких залежить захист від зовнішньої агресії. Історія вчить: «хто не хоче годувати свою армію, той годує чужу» або «хочеш миру – готуйся до війни». Часи невинного пацифізму минули. Зміцнення обороноздатності країни має стати загальнонаціональною справою, ділом всіх та кожного. Наш ВПК здатний задовольнити більшість потреб армії і дати поштовх реіндустріалізації – відродженню промислового потенціалу України.

Майбутній вступ України до ЄС розглядаю в тому числі і як додаткову гарантію безпеки України в рамках єдиного європейського безпекового простору. У той же час, громадяни України не зможуть почуватися у безпеці, поки ми не врегулюємо наші стосунки з Росією. Використаю повною мірою весь свій дипломатичний хист та політичний досвід, щоб забезпечити деескалацію конфлікту, уникнути війни та зберегти мир, знайти прийнятні способи співпраці з Росією, насамперед економічної – але з урахуванням незворотності нашого європейського вибору та територіальної цілісності України. Окремої ваги питання

– забезпечення енергетичної незалежності, диверсифікація поставок газу. Зниження споживання енергії – наша спільна справа, яка починається з такої простої дії, як, виходячи, вимкнути світло, а завершується модернізацією підприємств та виробництв із одночасним зниженням енергоємності.

Жити по - новому – це покладатися перш за все на власні сили. За нас нашу роботу ніхто не зробить! Я вірю, що ми здатні почути й зрозуміти один одного. Здатні об'єднатися заради достойного майбутнього України, заради спільної перемоги. Бажання і готовність українців жити по-новому - ось основний ресурс національного розвитку і головна запорука успіху.

Додаток 5

Дебати між кандидатами у президенти України Володимиром Зеленським та Петром Порошенко 19 квітня 2019 року на стадіоні «Олімпійський»

Володимир Зеленський: Ви знаєте, я стою зараз на цій сцені. Чи міг я колись уявити, що я, простий хлопець з Кривого Рогу, буду боротися за крісло президента проти людини, яку ми впевнено і беззаперечно обрали президентом України в 2014 році. Що найцікавіше, я сам був за пана Порошенка. Але я помилився. Ми помилилися. Скажу вам відверто, чи могли ми тоді уявити, що його «жити по-новому», стане нашим виживати. Чи могли ми тоді уявити, що ваше "я закінчу війну за два тижні", стане наше Іловайськ і Дебальцеве. Чи могли ми тоді з вами уявити, що його збагачення людей стане збагаченням лише його людей. Чи могли ми тоді уявити, що Революцією Гідності скористаються негідники. Я вам поясню, чому ми помилилися.

Ми з вами голосували за одного Порошенка, а обрали іншого. Це правда. Бо існує два Порошенко. Перший – прекрасний оратор, спеціаліст, фінансист, економіст, у всьому знається. Він зазвичай з'являється тоді, коли є камери. Але коли камери вимикаються з'являється інший Петро, другий. Перший Петро Порошенко на Михайлівській площі кричить: "Путін, я тобі покажу". А другий тихенько паном Медведчуком передає «привіткі» в Москву. Перший каже, що в платіжках за комуналку буде мінус, а другий тихенько робить «Роттердам+». Перший каже: «Я відкриваю школу», а другий постійно тихенько відкриває магазини Roshen. Перший відкриває аж 12 кілометрів нової дороги, а другий закриває справу Насірова. Перший Петро Порошенко каже: «Я бізнес передав у сліпий траст», а другий збільшує свої статки за рік у 82 рази. Скажіть мені, будь ласка, так, може, бюджет України передамо у сліпий траст? Може, воно нормально працює? Перший каже нам, що долар буде по 10, а другий робить по 30.

Тому, пане Порошенко, я тут. Тому я тут зі своєю командою. Я не політик. Я просто людина, проста людина, яка прийшла зламати цю систему. Я - результат, Петре Олексійовичу, ваших помилок і обіцянок. Це правда, і ви це розумієте. Я вам хочу нагадати момент, коли ви мене запросили на Банкову. Я приїхав на Банкову, а ви мені сказали: «Вово, навіщо тобі це треба? Це дуже складно. Ти не будеш бачити своїх дітей, не будеш бачити дружину, будеш менше заробляти. Одне запитання: навіщо ви всі туди лізете?». Ми обов'язково продовжимо.

Петро Порошенко: Нарешті ми змогли зібрати на дебати через довгих три тижні поки ми чекали, поки наважиться команда мого опонента з'явитися перед українським народом. І дуже важливо, що ми маємо позицію, коли ховається пан Володимир від журналістів, коли ховається пан Володимир від опонента, а головне – ховається пан Володимир від українського народу. Бо право українського народу врешті-решт знати, а що саме збирається робити кандидат у президенти країни, що воює. І збирається робити він, а не його члени штабу, а не його консультанти, а не його радники. І ми так і не дізналися, бо для українського народу в першу чергу важливо знати майбутнє, а не обливати один одного брудом. Знати, як перемагати ворога, а не розповсюджувати російські фейки. У нас сьогодні дуже ефективно працює пропаганда Росії як частина гібридної війни проти нашої держави. І сьогодні ми нарешті добилися, і я вас вітаю з цим.

Дивне місце для проведення дебатів, але це рішення я прийняв. І ми стоїмо сьогодні перед зовнішніми викликами, які потребують від президента мужності і сили. Виклики, які потребують від президента міжнародного досвіду. Як кандидат у президенти збирається утримувати міжнародну коаліцію, яку ми крок за кроком будували ці п'ять років. Як він збирається виконувати функції Верховного головнокомандувача, хоча ваша команда сказала, що ви вже почали курс молодого бійця. Це гарна річ, але варто було його почати 4 роки тому, в 2014 році, коли країна потребувала зусилля всіх волонтерів і добровольців, а Володимир ховався від повісток, куди його викликали військкомати. І я впевнений, що це неприпустимо. Я наголошую, що якщо ми не маємо відповіді на ці запитання, це

слабкий глава держави, слабкий, який не зможе утримати удари Путіна, слабкий, бо позиція, яка загрожує державі, ризики зашкалюють.

І я хочу наголосити – я вірю, що пан Володимир не хоче здати Україну. Я вірю, що пан Володимир і мрії не має затягнути Україну назад до Російської імперії. Але Путін має цю мрію. І якщо він не знає, як цьому протистояти, на сьогоднішній день ми точно маємо приборати всі ризики з українського майбутнього. Я наголошую, що на сьогоднішній день ми маємо дуже красиву обгортку, дорогу, яскраву. І в цій обгортці кожен може знайти собі те, що він хоче : хто – зниження тарифів, про які сьогодні говорив Володимир, хто – зарплати вчителя по чотири тисячі доларів, хто – підвищення пенсій, хто – повернення в Росію, а хто може знайти і рух в Європу. Але пане Володимире, ви самі сказали, що ви - кіт в мішку, так ви не кіт в мішку, ви - мішок, а у вашому мішку сьогодні чорти і коти, включно з олігархами, колишніми регіоналами і всім тим, що загрожує моїй державі, і ми вас не допустимо до влади.

Володимир Зеленський: У мене запитання, попросили запитати громадяни України в Інтернеті. Як так вийшло, що Україна майже найбідніша країна за найбагатшого президента за всю історію? Чому підпалювачів магазину Roshen знайшли за 4 години, а підпалювачів військових складів і підричників автомобіля Шеремета не можуть знайти кілька років? Як ви спите вночі? Чому ніхто не сидить за Іловайськ та Дебальцеве? Чому через 5 років ми так і не знаємо вбивць на Майдані? Чи не хотіли б ви взяти участь в експерименті і спробувати прожити на 1500 гривень пенсії хоча б місяць? Як можна було на п'ятий рік війни, усвідомлюючи небезпеку, відправляти на заповітну смерть 24 моряків до Керченської протоки? Скільки грошей вам ще потрібно взяти з бюджету країни, щоб наїстися? Куди поділися наші Карпатські ліси? Чому не покарані прибічники Януковича? Скільки особисто вам занесли з «Роттердам+»? Чому ви скасували закон про незаконне збагачення? Чому не знята недоторканність депутатів? Петре Олексійовичу, оберіть будь-яке запитання та відповідайте.

Петро Порошенко: Сьогодні ми бачимо позицію тотальної некомпетентності. Сьогодні, коли ми знову намагаємось, достатньо буде просто

подивитися прес-конференцію на українських каналах, де на кожне запитання була надана відповідь. Я не записував запитання, які давав пан Володимир. Але це спроба, у нас виявляється Україна, українська армія, українські військові, генерали і Верховний головнокомандувач винні в тому, що гинуть українські люди. У нас немає агресії, за думкою пана Володимира, він трохи пересунув кордон за допомогою Росії. Пане Володимире, якби ви були на фронті, якби ви бачили на власні очі, що відбувалося в Дебальцево, якби ви зустрічали наших воїнів з Іловайська, якби ви знали, якою кров'ю Україна заплатила за те, щоби зберегти державу, у вас би не було таких запитань. А у мене відповідь абсолютно чітка. І от цим людям ця відповідь не потрібна. А я впевнений, що Україні вона потрібна. Винні за Іловайськ, винні за Дебальцево - Путін, російська армія і російська агресія. Винні ті, хто знищив нашу армію. А ми її, ціною надзвичайних зусиль, добровольцями, волонтерами, відбудували тоді, коли ви ховались від армії, не отримуючи повісток.

Ще одна позиція, стосовно боротьби з бідністю. Якби ви знали, в якому стані я прийняв державу в 2014 році, без грошей на казначейському рахунку, без золотовалютних резервів, без армії, без будь-якої зброї, ви би звичайно задавали би питання по-іншому. А ви в цей час, мені шкода, але ви ображали нашу державу, ви намагалися виставити Україну повією своїми жартами, ви намагалися отримувати гроші з російського бюджету для знімання своїх фільмів тоді, коли країна потребували кожної крихти допомоги, коли стояло питання, чи виживе Україна чи ні. Ми, українці, зберегли державу. Ми, українці, зберегли і створили міжнародну солідарність на підтримку України. Ми, українці, зробили прорив в Європейський союз. Ми, українці, замістили втрачені ринки Росії поглибленою та всеохоплювальною зоною вільної торгівлі з ЄС. І я наголошую, що мені приємно констатувати, що світові лідери, міжнародні фінансові організації, що за останні 5 років, коли країна була під моїм керівництвом, ми зробили більше, ніж за чверть століття до цього. Де в цей час були ви? У Росії? Де в цей час були ви? Розкрадали і отримували кошти з бюджету? Знущалися або вибачались перед

Кадировим? Друзі, не вам мені задавати ці запитання, а український народ мене підтримує.

Пане Володимире, на сьогоднішній день, коли ми говоримо про посаду президента, я вважаю, що величезні ризики, які скопилися над нашою державою, є некомпетентність. Ви наголосили, що ви збираєтесь вчитися на посаді президента. Ви наголосили на тому, що у вас для цього є час. Чи сіли би ви в літак, пілот якого сів порулити для того, щоб навчитися? Чи лягли би ви під ніж хірурга, який прийшов в операційну для того, щоб повчитися? Чи готові б ви були пробачити цю некомпетентність? А чому президент і головнокомандувач може собі дозволити це? Відповідь лише одна – пане Володимире, не знущайтесь над нашою державою. Ризики, які є, сьогодні потребують, щоб вони зробили відповідальний вибір, і я закликаю країну зробити відповідальний вибір.

Володимир Зеленський: Дуже дякую. По-перше, я хочу скористатися цими 4 хвилинами, і відповісти. Я не ваш опонент, я - ваш вирок. З приводу того, що я ховаюсь, я був дуже багато разів в АТО. Ви знаєте, що у мене було дуже багато зніманий "Вечірнього кварталу". Від кого я ховаюсь? Від яких повісток я ховаюсь? Я публічна людина, мене не змогли знайти і дати мені в руки повістку? Про що ви зараз говорите, ви знов брешете. З приводу Путіна, я ніколи у своєму житті не розмовляв з Путіним. А мені відомо, скільки разів ви розмовляли з паном Путіним телефоном, через Медведчука, чи напряду, починаючи від 2014 року. Я не був у Росії з початку війни, і це брехня знову. І що стосується головнокомандувача, пане Порошенку, зараз війна. І ви мені ставите такі запитання, на які самі повинні відповідати – чому війна досі не закінчилась. Ось такий ви головнокомандувач, дуже дякую вам за все, що ви зробили. З приводу kota в мішку – краще бути котом в мішку, ніж вовком у шкурі вівці.

У мене запитання від народу. Чому всі ваші люди мають обидві руки? Чому ви схопили громадянина за ніс, а з дівчини зірвали шапку? Добровольці і патріоти опинились в тюрмах, бо для вас вони загроза? Чи пам'ятаєте ви таке слово як люстрація? Яка ваша частка із незаконного копання бурштину? Чому ваші цукерки досі можна вільно купити в магазинах Москви? Чи є це правда, що

цукерки Roshen є у пайках повстанців «Л/ДНР»? Як обвалилась гривня? Чому Гонтарева ховається в Лондоні? Оберіть, будь ласка, будь-яке запитання.

Петро Порошенко: Друзі, я можу відповісти на це запитання за 20 секунд. Абсолютно все, що каже пане Володимире, є брехня і не відповідає дійсності. Але на декілька запитань я хочу відповісти більш детально. Наприклад, про відрубані руки. Позиція перша, я не кат, і я не суддя. Президент створює необхідні умови для справедливого судочинства, для створення слідчих органів, для чесного і неупередженого розслідування. І я робив і буду робити все, що від мене залежить. Дійсно, запитання, яке ви задали про руки і друзів, можу окремо наголосити – жоден із моїх друзів не має і не буде мати жодного відношення до корупції. Бо як тільки буде будь-яка обґрунтована підозра, він перестане бути моїм другом, винен – буде сидіти у в'язниці. Друг це чи партнер – неважливо, це принципи демократичної держави.

І в мене тоді запитання до пана Зеленського: а скажіть, будь ласка, коли ваш партнер, який обікрав Україну, маючи обґрунтовані підозри правоохоронних органів України та світу, на 30 мільярдів в «Укрнафті», вивівши 160 мільярдів з «ПриватБанку» коштів вкладників, а ще 41 мільйон доларів з рахунків «ПриватБанку» заплатив вам особисто, на ваші таємні офшорні рахунки. А як ви йому руку тиснете? І чи йому не будете руки рубати? І відповідь дуже проста – оце є яскрава обгортка. А всередині сидять соратники Азарова, соратники Януковича, всередині сидить п'ята колона, всередині сидять росіяни та олігарх-втікачі. І мені виявляється дивним, що ми ще не маємо результатів президентських виборів, а вони вже підняли голови і вчора вже пішли за «ПриватБанком». І от я вам кажу, спільними зусиллями, ми не дозволимо їм це зробити. А я буду чекати, пане Володимире, коли ви вашим партнерам і собі будете рубати руки.

Я думаю пан Володимир запам'ятав ці запитання, вони йому надовго. Це той хрест, з яким йому йти по життю і жити. Але в мене сьогодні запитання інше: шановний пане Володимире, я твердо хотів би зрозуміти, не говорити про минуле, бо всі це знають, ви нікому нічого не говорили, а я постійно перебуваю на прес-

конференціях, ефірах, все про мене відомо. Я хотів би запитати абсолютно чітко. Про цінності демократії, і тоді яким чином ви ставите запитання про те, що президент має виступати катом, або відродити трійки НКВС, або телефонним дзвінком запроторювати людей за ґрати. Позиції по верховенству права, де ми зараз будуємо Європейський союз. Що і коли, і де ви бачите Україну через 5 років, чітко, конкретно, і що ви хочете для цього зробити?

Володимир Зеленський: Дуже складне запитання. По-перше, теза з приводу, коли ви кажете так чітко, дай нам відповідь, я не у прокурора. І я нічого не зробив, щоб там бути. А вам може й доведеться зустрітися. Що хочу сказати, Україна обрала шлях до Європи. І це - найголовніше. І українці заплатили дуже велику ціну, це життя наших людей, життя українців на Майдані. Ви не пророк і я не Мойсей, ми не можемо кудись вести Україну, Україна йде до Європи. А ви зараз, як гарант, повинні захищати вибір українців і я, якщо я буду, я теж буду захищати вибір, європейський вибір українців. Я хочу декілька тез з приводу того, де я бачу через 5 років Україну. Я вже казав, що я йду на один термін, і через 5 років буде інший термін і я тримаю кулаки, щоб вашого оточення у політиці більше не було. З приводу пана Коломойського, я вам одразу скажу, всі люди, які порушують закон, всі Свинарчуки, Гладковські, і якщо серед них буде потім Коломойський, всі сядуть за ґрати. Але сядуть не за два тижні. Це не обіцянки, це серйозна справа, це справа суду українського. А сядуть тоді, коли порушать закони. Ви сказали, що я партнер Коломойського і як буду з цим жити. Я хочу сказати кожному українцю, дивіться, у нас в Україні так сталося, всі канали належать олігархам. Всі. Це Коломойський, Пінчук, Фірташ, Ахметов і шановний пан президент. І я хочу вам нагадати, ви теж мене запрошували працювати на 5 канал. Але я не пішов туди не тому, що ви олігарх і це ваш канал. Я вільна людина і тому я не пішов до вас. Тому я гадаю, що президент не може бути олігархом, президент повинен бути з народу України.

Петре Олексійовичу, враховуючи всі питання, які я поставив вам, головне запитання – чи понесе кримінальну відповідальність попередня влада і ви,

зокрема, чи будете ви, якщо вам доведеться опинитися перед судом, казати, що це помста чи політичне переслідування?

Петро Порошенко: Шановні друзі, я пишаюсь цим, що 5 канал, канал чесних новин від 2003 року був єдиним каналом, де журналісти мали свободу. Пан Зеленський може не знає про це, а 2004 року Помаранчеву революцію було зроблено саме завдяки журналістам 5 каналу. Це був єдиний канал, де була свобода слова. А канал "1+1", який поклав пана Зеленського у теплу ванну і зробив йому сьогодні дуже комфортну виборчу кампанію, тоді 2004 року перепросив перед країною. І власники, і журналісти за свою політику. І чи не доведеться, пане Володимире, вибачитися вам і каналу, каналу, який повністю відійшов від журналістських стандартів, каналу, який розповсюджує російські фейки, в першу чергу про мене. Канал, куди ніхто не міг потрапити. І я хотів би, щоб ви повчилися, повчилися, бо ви людина творча, - як поводив себе 5 канал 2004 року, як поводив 2013 року, як він себе вів 2014 року, і на сьогоднішній день його роль, зокрема в Революції гідності. І зараз, я думаю, що також було б варто вибачитися перед журналістами 5 каналу.

Я наголошую на тому, що сьогодні, коли я назвав конкретні цифри пана Коломойського, ми знову не почули відповіді. Ви намагаєтесь уникнути цього. Я назвав 160 мільярдів, які були виведені коштів вкладників, і сьогодні це створює загрозу національній безпеці, чи зможемо ми захистити Україну і її банківську систему від Коломойського. Я чітко наголосив, що порушені кримінальні справи, і це вам не заважає залишатися з ним разом у бізнесі, і не тільки телевізійному. І я твердо переконаний в тому, що Володимир гарний артист, Володимир, можливо, гарна людина, але сьогодні - це не кіт в мішку, це обгортка, обгортка яскрава, яка покриває тих, хто, починаючи від 2013 року, втік з нашої країни, а сьогодні хоче в цій обгортці повернутись назад до України і зробити реванш. І я твердо переконаний, ми спільні, і ми цього не дозволимо, і коли говорить пан Володимир про те, що може виставити за дужки, може вийти з політики нам і моїм сторонникам, мільйони українців будуть боротися за майбутнє України, будуть захищати ті здобутки, які ми отримали за останні 5 років, будуть боронити

українську землю і не дадуть цим котам ,або навіть чортам у вашій обгортці, зруйнувати нашу державу, яку ми любимо понад усе. У вас цього не вийде, пане Володимире. І я буду боронити президентом, кандидатом або громадянином.

Перше, що стоїть перед нашою державою – це є потреба миру. Ми маємо закінчити війну. І війну маємо закінчити, забезпечивши відсіч російському агресору. Бо не в Києві, як каже Зеленський, лежить ключ від війни, і не на колінах треба повзти до Путіна, щоб захистити державу, нам треба будувати армію, продовжувати її будівництво, нам треба державу і фундамент державності, нам треба захищати мову, нам треба боронити Україну, нашу націю, і в мене запитання, яким чином ви, коли ви називали Україну повією, коли ви називали українців хохлами, коли ви знущались над нашою державою, але коли ви один раз образили Кадирова, ви тут же перед ним вибачились. У мене запитання: коли ви вибачитесь перед Україною за «повію»?

Володимир Зеленський: По-перше, про Кадирова. Ніколи в житті з ним не спілкувався. Крапка. Що стосується колін, слова, вирвані із фрази. Коли почалась війна, перед початком війни, коли були вже на Майдані наші люди, наші українці, були загиблі, я звертався до кожного із президентів, звертався до Януковича та казав: «Будь ласка, підіть з поста президента. Заспокойтесь». Далі я сказав, звернувся до Путіна: «Я готовий стати на коліна, тільки не ставте Україну на коліна». І це правда. З приводу колін, щоб було всім зрозуміло, що я мав на увазі. Мені здається, кожній розумній людині це зрозуміло, я зараз готовий стати на коліна перед кожною матір'ю, яка не дочекалась свого хлопця з фронту, свого сина. Я готовий. І зараз стану на коліна перед кожною дитиною, яка не дочекалась свого батька. Я готовий зараз стати на коліна перед кожною жінкою, яка не дочекалась свого чоловіка, і вас запрошую.

Ось, бачите, Петро Олексійович, не так важко бути людиною. З приводу обгортки. Ви зараз кажете, що я обгортка. Я розумію, що ви дуже гарно розумієтеся в обгортках. Ви назвали мене обгорткою, ви ж в цьому професіонал. З приводу Коломойського і бізнесу, то у мене є контракт з каналом «1+1». І це

найголовніше. І ви сказали, що у мене є ще якийсь бізнес з ним, який у мене з ним бізнес. Хоч скажіть, може, я буду гроші отримувати.

Петро Порошенко: «Квартал 95». І його представники у вас в акціонерах.

Володимир Зеленський: Так це ж наш бізнес телевізійний. З приводу вашого бізнесу, Петре Олексійовичу. Ви приватизували, наскільки я знаю фабрику Карла Маркса і зробили з неї Roshen. І це було, я не пам'ятаю, який рік, 1997 чи 1998, але не важливо. Але від 1998 року ви були депутатом чи якимось там чиновником. Вибачте, не знаю всіх ваших регалій. Скажіть, як за ці часи ви стали олігархом? Дякую всім. Я краще витрачу свої 30 секунд на подяку кожному. І дякую вам. Дякую нашим захисникам.

Коротке питання, на яке відповідь «так» чи «ні». Вам не соромно?

Петро Порошенко: Відповідь – ні, бо я пишаюся Україною і п'яти роками.

Володимире Олександровичу, у мене дуже просте і коротке запитання. Чи готові ви зробити все для того, щоб ті, хто сьогодні ваші партнери, пан Коломойський, його кліка, збірна Азарова, збірна регіоналів, були відсічені після президентських виборів від доступу до державних ресурсів і до державної влади. Ви готові це робити?

Володимир Зеленський: Так.

Володимир Зеленський: Дякую кожному з вас. Я б із задоволенням ці п'ять хвилин провів би серед вас. Я хочу сказати, що у Петра Олексійовича дуже багато було досягнень: безвіз, Томос, мова, армія, все, що ви писали на білбордах. Але ви знаєте, мені здається, що чомусь ви всі ці досягнення записали тільки собі. Я не розумію, чому? Це теж ваша перемога, я розумію, але мені здається, що, поперше, українська мова була ще до вас. Що стосується безвізу, так, це перемога. Перемога не тільки ваша. Перемога українських дипломатів, української діаспори, які боролися за безвіз ще до того, як ви стали президентом України. Що стосується Томоса – це перемога для України, але мені здається, що це перемога, насамперед, Філарета, який боровся за українську церкву, ще до того, як ви стали президентом, ще в ті часи, коли ви були парафіянином Московського патріархату. І армія, це, насамперед, подвиг українських воїнів, українських волонтерів,

українського народу. Дякуємо всім. І я вірю, що ми зможемо прийти і зламати цю систему. З нормальними людьми, з іншою ментальністю, з ментальністю 21 століття. І справа не в тому, що у вашому оточенні були хабарники, це все неважливо, я вам кажу, як людина, Петре Олексійовичу, ви забрали і ці люди забрали у нас найголовніше – п'ять років. Зробимо їх разом!

Петро Порошенко: Шановний пане Зеленський, я теж мушу визнати, що ви талановитий актор, зробили гарну продюсерську компанію і зробили різнобарвні, але цікаві продукти. Сьогодні ми нарешті дали можливість людям почути невеличку «толіку» нашої дискусії, і це надзвичайно важливо, що дискусія почалася. Я пропоную, щоб вона була продовжена зараз на Суспільному мовнику. І давайте поставимо запитання Україні, тим, хто на цьому стадіоні, це десятки і десятки тисяч людей, чи мають вони право знати своє майбутнє, бо сьогодні, крім абсолютно голослівних звинувачень, ми від пана Володимира не почули нічого ні щодо стратегії, ні щодо напрямків і кроків, ні щодо рішучих позицій, якими ми маємо захистити державу. З ваших позицій зрозуміло, що ви поки що живете минулим, що ви поки що готові розповсюджувати лише неправду, що ви поки що продовжуєте лінію, яку ви намагалися використовувати на каналі вашого партнера, пана Коломойського, на каналі "1+1", каналі, який надав вам охорону, техніку, юридичне забезпечення, все для того, щоби ви мали можливість захопити нашу державу.

Наша спільна позиція – ми маємо захистити державу від вас. Ви – не Голобородько, ви сюди приїхали не на тролейбусі і не на велосипеді. Ви є головний провідник олігархів, і точно одного олігарха - втікача. Ви сьогодні закрили свою декларацію за 2018 рік, що ви ховаєте від українського народу? Чому ви не відкриєтесь і не продемонструєте джерела ваших статків? Бо за Голобородько не стояв Коломойський з вимогою повернути «ПриватБанк» і не стояв Коломойський з вимогою повернути «Укрнафту». Ми сьогодні не почули вашої стратегії. І сьогодні я хочу звернутися до прихильників пана Зеленського - друзі, 21 числа нам треба дивитися в майбутнє і кріпко думати, яким чином зберегти державу. Не віддати державу Путіну і Коломойським на розкрадання.

Сьогодні засвідчений потужний запит на оновлення, і оновлення треба і можна зробити під час парламентських виборів, але не можна гратися з країною під час виборів президентських: ціна може бути надзвичайно високою. І не може війну із російським агресором вести актор, талановита людина, але без будь-якого досвіду. Ціна, яку заплатять десятки мільйонів українців, може бути дуже-дуже великою. І, шановні мої виборці, я дякую сьогодні, що ви з нами. Я дякую вам за підтримку. Дорогий український народ, я прийму будь-який вибір українського народу 21 - го. І 22 - го життя буде продовжуватись, і 22 - го ми маємо об'єднатися, аби разом боронити державу. Головне - не втратити країну. Разом до перемоги України, нашої з вами перемоги.

Володимир Зеленський: Петре Олексійовичу, хотів почути наші принципи. Рівність усіх перед законом – те, чого у вас не було. Це зняття недоторканності з депутатів, судді, президентів. Це закон про імпічмент. Закон про відкликання депутата. Друге – медицина. Що стосується реформи, скажіть мені, будь ласка, якщо ліків якісних немає, якщо доступних цін на ліки немає, якщо нормальних умов в лікарнях немає, якщо нормальних зарплат у лікарів немає, яка це нафіг реформа? З приводу доріг – мені нема що сказати, бо немає доріг. І з приводу війни: ми зробимо все, щоб її закінчити. Дуже дякую. Слава Україні!

Петро Порошенко: Друзі, позиція перша. Вони не бачать, що зроблено за п'ять років, вони намагаються перетягнути це на будь-які інші напрямки. Ми з вами маємо об'єднатися для того, щоб повернути Крим в Україну, ми з вами маємо об'єднатися, для того щоб захистити український Донбас, ми з вами маємо захистити Україну від популізму і російських фейків, ми з вами не допустимо відновлення олігархату і повернення олігархів-втікачів в Україну. Ми з вами спільно продовжимо наш рух вперед, бо ми знаємо що і як робити, і наша команда, оновлена команда, обов'язково переможе. І я пропоную відродити і не порушувати нашу традицію, якою ми закінчуємо будь-яку нашу публічну зустріч, - виконання українського гімну.

Додаток 6

Передвиборча програма кандидата на пост президента України Володимира Зеленського

Я розповім Вам про Україну своєї мрії.

Україну, де стріляють лише салюти на весіллях та днях народженнях.

Україну, де відкрити бізнес можна за годину, отримати закордонний паспорт – за 15 хвилин, а проголосувати на виборах – за одну секунду в Інтернеті.

Де немає оголошень «Робота в Польщі». А в Польщі є оголошення «Робота в Україні».

Де в молодій сім'ї є один клопіт – обрати квартиру в місті чи заміський будинок.

Де лікарі та вчителі отримують реальну заробітну плату, а корупціонери – реальні строки.

Де недоторканими є Карпатські ліси, а не депутати.

Де бабуся отримує гідну пенсію, а не інфаркт від рахунку за комуналку.

Де підставою призначення на посаду стають розум, освіта, талант і совість, а не те, що разом хрестили дітей.

Де дороги є, а дурнів – немає.

Це – Україна реальної та здійсненої мрії. Україна найближчого майбутнього.

Україна, в яку повертаються.

Україна, якою ми будемо пишатись та цінувати, а всі решта – знати і поважати.

Україна – з якої не поїдуть наші діти.

А тепер про те, як це зробити.

Те, що я презентую – це не просто моя програма. Це мої цінності. Це те, у що я вірю і чому готовий служити.

Народовладдя через референдуми

Одразу хочу запевнити – іду на один термін, щоб змінити систему заради майбутнього.

Торгувати принципами, репутацією, країною заради збереження влади не стану. Буду чесним та відданим Україні та передам її в руки нового покоління політиків.

Хочу нагадати, що саме воля народу, висловлена на референдумі 1 грудня 1991 року – народила Україну як державу. З того часу в нас не було референдумів, на яких народ би щось вирішував.

Мій перший законопроект: «Про народовладдя». У ньому ми разом закріпимо механізм, за яким тільки Народ України буде формувати основні завдання для влади через референдуми та інші форми прямої демократії. В сучасній Україні це повинно відбуватись із максимальним використанням новітніх технологій.

Людина – вища цінність

Держава для Людини, а не Людина для держави. Повага до людської гідності повинна стати основним принципом у діяльності держави. Реформи повинні позитивно відображатись на кожній Людині, а не на десятиох сім'ях.

Моя мета побудувати державу, яка надає своїм громадянам якісний сервіс. Для цього потрібно максимально скоротити кількість функцій держави.

Менше Держави в житті Людини, більше Людини в житті Держави!

Справедливість і Рівність усіх перед Законом

Справедливість – основа довіри у суспільстві. Немає довіри – немає держави.

28 років нам обіцяють суспільство рівних можливостей, натомість щоразу поділяють нас за різними ознаками. Насправді є тільки один поділ: ми і вони. Ми – це Народ України. Вони – це «політичні пенсіонери», які кочують із влади до опозиції, з партії в партію і постійно створюють собі вигідне місце, прикриваючись недоторканністю.

Впроваджувати рівність та справедливість почну із себе. Мої законопроекти у цьому напрямі: «Про зняття недоторканності з Президента України, народних депутатів і суддів»; «Про імпічмент Президента України»; «Про відкликання народного депутата України».

Ніяких «корочок», ніякого «телефонного права». Невідворотність відповідальності та справедливе і законне покарання – основа чесної України.

Вибори до Парламенту та місцевих рад мають відбуватись за відкритими списками. «Кнопкодавство», «депутатські прогули» – автоматична підстава до позбавлення депутатського мандату.

Судова гілка влади повинна стати Владою, а не прислужником у Президента, уряду, Парламенту, місцевої влади. Ми повернемо довіру і повагу до суду. Для простих спорів – мирові судді, які обираються народом. Для кримінальних злочинів – ефективний суд присяжних, який складається з народу.

Безпека Людини. Безпека Країни

Ми повинні вибороти мир для України. Перед гарантами за Будапештським меморандумом і партнерами з ЄС ми ставитимемо питання підтримки України у прагненні завершити війну, повернути тимчасово окуповані території і змусити агресора відшкодувати завдані збитки. Здача національних інтересів і територій не може бути предметом жодних перемовин.

Професійна армія має стати школою лідерства і свободи. Армія повинна бути престижною службою, де отримані навички і знання будуть успішно застосовані і в реальному секторі економіки. Бюджет на армію має перестати бути «годівницею» для «кабінетних генералів», а повинен забезпечити гідні умови служби і розвиток солдата.

Рух України до НАТО та інших безпекових об'єднань – запорука нашої безпеки, в яку я вірю, та яка повинна отримати підтвердження через всеукраїнський референдум. Моє завдання зробити так, щоб зарплата військовослужбовців була на рівні натівських стандартів.

Органи правопорядку повинні припинити займатись економічним тиском на бізнес і повернутись до виконання своїх прямих обов'язків із забезпечення безпеки громадян. Час повернути довіру до правоохоронних органів, яку ми плекали на початку реформи. СБУ не буде займатись економічними злочинами.

Заможний громадянин – заможна держава

Головна мета моєї діяльності – заможний Українець. Наш вибір – економіка, зорієнтована на потреби кожного громадянина.

Всі роки влада штучно створювала ситуацію, за якої чесно вести бізнес в Україні для підприємця було практично неможливо. Тому ми запровадимо одноразову «нульову декларацію» для бізнесу. Кожен бізнесмен за 5% зможе задекларувати та легалізувати свої доходи. Отримані кошти підуть на зменшення тарифного навантаження для малозабезпечених. Пройшовши «економічне чистилище», кожен отримає шанс у подальшому чесно вести бізнес в країні.

Першочергові завдання розвитку економіки: детінізація економіки, свобода конкуренції, розвиток внутрішнього виробництва, довгострокове недороге кредитування. Я, як Президент, буду гарантом кожному великому інвестору, який прийде в Україну.

Податки стануть простими і зрозумілими. Заміна податку на прибуток податком на виведений капітал дасть бізнесу більше свободи для розвитку і знизить адміністративний тиск. Платити податки мають всі.

Бюджет держави повинен стати народною казною, а не системою забаганок народних депутатів.

Формування прозорого ринку землі.

Україна повинна перейти на забезпечення своїх потреб за рахунок власних енергетичних ресурсів, ставши згодом їх експортером на європейський ринок.

Необхідно впровадити економічний паспорт українця. Кожна дитина матиме право накопичувати на своєму рахунку частину від реалізації державою природних благ (надра, землі тощо). Після досягнення повноліття дитина отримає

ці накопичення як власний стартовий капітал. Українець повинен стати основним акціонером України!

Найбільша країна Європи не може бути найбіднішою.

Не боротьба з корупцією, а перемога над нею

«Не вкради!» – основна заповідь у боротьбі з корупцією.

Нульова толерантність до корупції на всіх рівнях. Підозрюваний у корупції не вийде під заставу. Засуджений за корупцію отримає конфіскацію майна і довічну заборону обіймати державні посади. Викривач корупції перебуватиме під захистом держави та отримуватиме матеріальне заохочення. Я сам не крав і нікому не дозволю!

Новоствореним антикорупційним органам і Вищому антикорупційному суду – максимальну державну підтримку для ефективного виконання їх завдань.

Чесні посадовці отримають гарантовані гідні заробітні плати, відкриті конкурси на посади, високий соціальний статус і державне страхування.

Моя ціль – повна відкритість діяльності влади, автоматизація публічних процесів онлайн, зведення всього функціоналу держави до розмірів смартфона.

Мета: не брати, не давати, а хто не зрозумів – саджати!

Здорова та освічена нація

Професії лікаря та вчителя повинні стати престижними і високооплачуваними.

Лікарні і школи отримають сучасне обладнання, оновлять свою інфраструктуру. Скоротимо адміністративну надбудову системи охорони здоров'я та освіти.

Найважливіший крок в охороні здоров'я – перехід до страхової медицини. Пацієнт буде сам визначати програму страхування, обирати заклад, лікаря, спосіб лікування. Базовий рівень страхування для малозабезпечених верств населення – за рахунок держави.

Ліки, які пройшли реєстрацію в країнах ЄС та США, не будуть отримувати додаткових дозволів в Україні.

Велика увага – медицині профілактичній. Хвороби треба запобігати, а не лікувати. Програма популяризації здорового способу життя. Введення обов'язкового безкоштовного щорічного медичного огляду.

Освіта – це майбутнє нації! Початкова освіта повинна формувати дитину щасливу. Загальна освіта – людину сучасних знань. Професійно-технічна освіта – людину, яка вміє. Вища освіта – людину майбутнього.

Ми запровадимо принцип «гроші ходять за талановитим студентом». Кожен шкільний геній отримає освітній ваучер, який зможе витратити на навчання у будь-якому обраному ним закладі вищої освіти.

Створимо всі умови для того, щоб державні та приватні заклади освіти отримали рівні права. Держава гарантуватиме прозоре та легке ліцензування, підтримку і розвиток приватної освіти. Ми відкриємо український ринок для кращих іноземних закладів освіти.

Світ вдосконалюється щодня. Тому наш принцип – «освіта впродовж всього життя». Кожен матиме шанс підвищити свій рівень до того, який є затребуваним на ринку сьогодні.

Українці – нація, яка навчається!

Комфортна країна

Україна повинна стати країною, де зручно і затишно всім.

Молоді – якісну освіту, працевлаштування, простір для самореалізації. Відновимо програми молодіжного житлового кредитування. Молодим підприємцям – державну підтримку і рік пільгового оподаткування.

Старшому поколінню – гідне пенсійне забезпечення. Перехід від солідарної до накопичувальної пенсійної системи. Всі страхові накопичення, зроблені людиною за життя, не будуть пропадати у фондах, а переходитимуть у спадщину. Ми забезпечимо монетизацію пільг і субсидій.

Країна потребує капітального ремонту інфраструктури. Будівництво доріг за європейськими стандартами, автоматичний контроль ваги та швидкості автомобілів, відновлення аеропортів у кожному обласному центрі, підписання угоди «Відкрите небо» з ЄС, усунення монополізму на транспорті – мої пріоритети.

Для рівного розвитку регіонів ми перестанемо концентрувати центральні органи влади у Києві. Влада повинна бачити проблеми на місцях, а не з вікон своїх київських кабінетів. Це підніме благоустрій у регіонах і дасть шанс працевлаштування на місцях.

Ми створимо умови, щоб люди, які роз'їхались по світу, мали б бажання повернутись додому. «Хочу виїхати» ми повинні замінити на «хочу повернутись».

Екологія країни – це інвестиція в майбутні покоління. Введення європейських стандартів промислового і продовольчого виробництва. Україна має стати світовим екологічним продовольчим супермаркетом.

Сортування та переробка сміття, відмова від пластику, контроль за вирубною лісів, забрудненням річок, виснаженням чорноземів – наш внесок у майбутнє країни.

Електронна країна

Держава забезпечить всіх мешканців доступом до швидкого Інтернету. Ми сприятимемо розвитку цифрової грамотності населення незалежно від віку.

Уся інформація про формування та використання бюджетів, проведення тендерів, закупівель, аукціонів буде доступною всім. Публічні процеси будуть автоматизовані, адже комп'ютер хабаря не бере. Послуги, які можуть надаватись електронно, будуть впроваджені першочергово.

Громадяни України отримають можливість долучатись до прийняття важливих рішень влади через мережу Інтернет, зокрема і до голосування на виборах і референдумах.

Україна має всі підстави стати одним з найбільших у світі хабів для стартапів та високотехнологічного виробництва.

Подивимось правді в очі. Україна, яка 28 років будувалась руками «професійних державотворців», на сьогодні є просто неконкурентоспроможною у світі. Сучасні політики пов'язані давніми образами, кумівством, бізнес-проектами, не здатні змінити Україну.

Україна сьогодні потребує не просто нових облич. Вона потребує **НОВИХ ІДЕЙ!** Моє головне завдання – привести до влади порядних і патріотичних фахівців.

Треба міняти країну і змінюватись самим. Треба брати відповідальність на себе і показувати приклад майбутнім поколінням. Треба єднатись усім, хто незалежно від статі, мови, віри, національності просто **ЛЮБИТЬ УКРАЇНУ!**

ЗМІНИМО УКРАЇНУ РАЗОМ!